

СОЦІАЛЬНО- ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК

Статті у збірнику публікуються в рамках проведення міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції соціально-гуманітарного розвитку України та світу», 23 липня 2020 р., м. Харків, Україна.

Редакційна колегія:

Кучин Павло Захарович, заслужений артист України, СГ НТМ «Новий курс» (головний редактор)
Акіншина Ірина Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
Березовська-Чміль Олена Борисівна, кандидат політичних наук, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Внукова Ольга Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну
Гончаренко Тетяна Ігорівна, СГ НТМ «Новий курс» (відповідальний секретар)
Дека Іванна Петрівна, кандидат педагогічних наук, Національний університет «Львівська політехніка»
Дубовик Наталія Анатоліївна, кандидат політичних наук, доцент, Державний університет телекомунікацій
Захаревич Михайло Васильович, кандидат мистецтвознавства, доцент, Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого
Карпинський Борис Андрійович, доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка
Кожедуб Олена Василівна, кандидат соціологічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Коробчук Людмила Іванівна, кандидат педагогічних наук, Луцький національний технічний університет
Кучин Сергій Павлович, доктор економічних наук, професор, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського
Мкртічян Оксана Альбертівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Пашкова Надія Ігорівна, кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет
Підлісна Ольга Вікторівна, кандидат мистецтвознавства, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
П'ятакова Галина Павлівна, кандидат філологічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка
Сафонова Наталія Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Стефанишин Олена Василівна, кандидат історичних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет
Столярчук Ольга Святославівна, кандидат філософських наук, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Сторож Олена Василівна, кандидат психологічних наук, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет
Тарасюк Лариса Сергіївна, доктор філософських наук, доцент, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
Тополевський Віктор Юрійович, кандидат педагогічних наук, доцент, Харківська державна академія культури
Федоренко Микола Олександрович, кандидат філософських наук, доцент, Національна музична академія України імені П. І. Чайковського
Харченко Артем Вікторович, кандидат історичних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Шевчук Інна Володимирівна, кандидат наук з державного управління, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
Шептуха Олена Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний університет будівництва та архітектури
Шпак Світлана Григорівна, кандидат психологічних наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування
Яцишин Уляна Володимирівна, кандидат політичних наук, Національний університет «Львівська політехніка»

УДК 009:3(082)
С69

Соціально-гуманітарний вісник: зб. наук. пр. – Вип. 34. – Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2020. – 190 с.

© СГ НТМ «Новий курс», 2020
© Автори, 2020

Збірник засновано 2010 року.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №23259-13099ПП від 19.04.2018.
Міжнародний стандартний номер періодичного видання ISSN 2305-9869.

Збірник включено до міжнародної бази даних періодичних видань Ulrich's Periodicals Directory.
Статті розміщуються в базі даних інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», в пошуковій системі наукових публікацій «Google Scholar», на сайті засновника www.newroute.org.ua.

Засновник та видавець збірника: «Соціально-гуманітарна науково-творча майстерня «Новий курс» (рік заснування – 1989).
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДКМ №6392 від 07.09.2018.
Видавець зареєстрований у Global Register of Publishers.

Контакти: +380970440309, sgvisn@gmail.com
Вул. Манізера, 3, м. Харків, 61002, Україна.

Публікація у збірнику вважається науковою працею, яка опублікована у вітчизняному друкованому науковому періодичному виданні та підтверджує апробацію наукових досліджень автора.
Збірник не входить до переліку фахових видань України.

Автори несуть відповідальність за зміст (авторство та самостійність досліджень), точність та достовірність викладеного матеріалу.
Редакція може не поділяти точку зору авторів.

ЗМІСТ

Стор.

Розділ перший**Педагогіка, соціологія, філософія, психологія, соціальні комунікації**

<i>Удовенко Сергій Андрійович</i> ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	... 6
<i>Коваленко Олександр Вікторович</i> ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МУЗИКАНТІВ	... 7
<i>Бобович Ольга Юріївна</i> МЕТАКОГНІТИВНІ СТРАТЕГІЇ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	... 10
<i>Аверіна Катерина Сергіївна</i> РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ В КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	... 11
<i>Фокиша Олена Михайлівна</i> МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ФОРМУВАННЯ ФАСИЛІТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ	... 14
<i>Данілова Лариса Володимирівна</i> СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ	... 16
<i>Mariana Nasiak</i> SUPPORTING STUDENTS EXPERIENCING TRAUMA IN A HIGHER EDUCATIONAL SETTING	... 19
<i>Круглик Альона Сергіївна</i> ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ	... 21
<i>Коваленко Анастасія Сергіївна</i> ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ	... 23
<i>Лученкова Елена Степановна</i> КОМПЕТЕНТНОСТНИЙ ПОДХОД В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ В УСЛОВИЯХ ТРАНЗИТИВНОГО СОЦИУМА	... 24
<i>Фастовець Оксана Олексіївна</i> БІО-БЕЗПЕКА ЯК ПРІОРИТЕТ РОЗВИТКУ СФЕРИ АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ	... 26
<i>Захарець Ліна Геннадіївна</i> ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ НАУКИ	... 29
<i>Jiang Wenru</i> PRACTICING AND THINKING OF CHINESE ONLINE TEACHING IN CONFUCIUS INSTITUTE UNDER THE QUARANTINE RESTRICTIONS	... 31
<i>Фрумкіна Арина Леонівна</i> ПРЕДМЕТНО-ЗМІСТОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ	... 33
<i>Зборівська Оксана Мирославівна</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ З НИЗЬКИМ РІВНЕМ МОТИВАЦІЇ	... 35
<i>Борисова Марія Євгеніївна</i> FLIPPED CLASSROOM IN TEACHING ENGLISH TO IT SPECIALISTS	... 38
<i>Музиченко Дар'я Сергіївна</i> ОНТОГЕНЕЗ МАТЕРИНСЬКОЇ СФЕРИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ	... 41
<i>Борисова Марія Євгеніївна</i> FLIPPED CLASSROOM – ONE OF THE MOST INNOVATIVE MODELS OF BLENDED LEARNING	... 42
<i>Жидкова Мария Олеговна</i> ПРОСТРАНСТВО ГОРОДА: ПРЕДСТАВЛЕНИЕ О ЧИСТОМ И ГРЯЗНОМ	... 44

<i>Герасименко Людмила Борисівна</i> СПЕЦИФІКА ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ВИМІРІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ	... 46
<i>Яворська Надія Петрівна, Данько Тетяна Іванівна</i> МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ БАКАЛАВРІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА, ТОРГІВЛІ ТА БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	... 47
<i>Стеблинська Тетяна Миколаївна</i> РОЛЬ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	... 49
<i>Хомік Іван Васильович</i> ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА КАФЕДРІ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВИТИ	... 50
<i>Ходанич Юрій Михайлович</i> СТАТУС ЗНАННЯ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ	... 52
<i>Сафонова Наталія Анатоліївна</i> РОЛЬ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ ПРИ НАВЧАННІ ГОВОРІННЮ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВИТИ	... 55
<i>Сасовська Ольга Володимирівна</i> ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-АДИКЦІЇ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ: ЕМПІРИЧНИЙ РАКУРС	... 58
<i>Мараєва Уляна Миколаївна</i> ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У РОЗГЛЯДІ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ	... 59
<i>Чень Чунься</i> ИССЛЕДОВАНИЕ И ИЗУЧЕНИЕ МОДЕЛЕЙ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В НОВОМ КОНТЕКСТЕ	... 61
<i>Галай Вероніка Борисовна</i> МЕТАФОРА КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ СПОСОБОВ ФОРМИРОВАНИЯ АНАТОМИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ	... 62
<i>Джаббаровна Лілія Володимирівна</i> СУЧАСНА КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВА ТЕРАПІЯ	... 64
<i>Адиева Ольга Сергеевна, Каркин Юрий Владимирович, Новицкий Виталий Владимирович</i> ОБУЧЕНИЕ КУЛЬТУРЕ БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ	... 65

Розділ другий

Мистецтвознавство, культурологія, філологія, історія

<i>Калініна Ольга Сергіївна</i> МІСЦЕ ТА РОЛЬ МІФУ В МАСОВІЙ КУЛЬТУРІ ХХ СТ.	... 68
<i>Яковлева Дар'я Михайлівна, Коваленко Олександр Вікторович</i> ФЕСТИВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ: АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНОГО ВЕКТОРУ	... 71
<i>Пащикова Надія Ігорівна</i> АЛГОРИТМ АНАЛІЗУ МОДЕЛЕЙ НОМІНАЦІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ АРТЕФАКТІВ ДІАЛЕКТНИХ АРЕАЛІВ У МОВНО-КУЛЬТУРНОМУ КОНТИНУУМІ	... 74
<i>Мішеніна Наталя Іванівна, Яценко Надія Валеріївна</i> ПРОЕКТНА РОБОТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ТА САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ	... 75
<i>Гладко Марина Александровна</i> ИНТЕНЦИОНАЛЬНОСТЬ И ФУНКЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО МЕДИАДИСКУРСА	... 77
<i>Якубович Марк Сергеевич, Манкевич Жанна Борисовна</i> ОСОБЕННОСТИ ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ВЫРАЖЕНИЯ ИРОНИИ В БРИТАНСКОЙ КУЛЬТУРЕ	... 80
<i>Шаров Сергій Володимирович</i> ПРОТИСТОЯННЯ ДВОХ СВІТІВ У РОМАНІ САЛМАНА РУШДІ «ДВА РОКИ, ВІСІМ МІСЯЦІВ І ДВАДЦЯТЬ ВІСІМ НОЧЕЙ»	... 82
<i>Таган Ярослава Іванівна</i> ТВОРЧИЙ ПОРТРЕТ ГАННИ ХАЗОВОЇ	... 83

<i>Корзюк Александр Александрович</i> ЦЕЛИ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ИСТОРИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В США	... 84
<i>Манкевич Жанна Борисовна, Лебединская Александра Олеговна</i> СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ПРЕДЛОГА «АТ» И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕЖДУ ЕЕ КОМПОНЕНТАМИ	... 87
<i>Wang Baowei</i> CULTURAL TEACHING RESEARCH OF WINTER SOLSTICE IN CHINESE TEACHING OVERSEAS	... 89
<i>Мишеніна Наталія Іванівна, Яценко Надія Валеріївна</i> ДИДАКТИЧНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОМАТЕРІАЛІВ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)	... 91
<i>Ярошук Марина Владимировна</i> ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ФЕНОМЕНЫ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ РЕКЛАМНОМ ТЕКСТЕ КОСМЕТИКИ И ПАРФЮМЕРИИ	... 93
<i>Старикова Галина Геньевна</i> ПРИМЕНИМОСТЬ МАТЕМАТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В ИСКУССТВОВЕДЕНИИ	... 95
<i>Копилова Надія Олександрівна</i> ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ВАЖЕЛІ ЖІНОЧОЇ ВЛАДИ	... 98
<i>Лукашик Александра Александровна, Манкевич Жанна Борисовна</i> ПРЕДЛОГИ: ЗНАЧИМОСТЬ НЕЗНАЧИМЫХ ЧАСТЕЙ РЕЧИ	... 101
<i>Сивакова Наталья Александровна</i> ПОНЯТИЕ «КОМПЛЕКС МОТИВОВ»: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	... 103
<i>Максимчук Олександра Олегівна</i> ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ НЕОЛОГІЗМІВ-ВХОДЖЕНЬ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ	... 105
<i>Акінішина Ірина Миколаївна</i> АНТИЧНІ МІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В ХУДОЖНІЙ БІОГРАФІЇ КІНЦЯ ХХ СТ.	... 108
<i>Варпахович Дарья Сергеевна</i> ЭКОДИЗАЙН И ПАРАДОКС БРАЕСА. ПАРКИ ВМЕСТО ЭСТАКАД	... 111
<i>Клименко Марія Сергіївна</i> ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА Й ІВАНА ФРАНКА У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА АРХИПЕНКА	... 115
<i>Ковтюк Еріка Едуардівна</i> ОСОБЛИВОСТІ АСИМІЛЯЦІЇ АНГЛІЦИЗМІВ У КАНАДСЬКОМУ ВАРІАНТІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ	... 116
<i>Мисюро Анна Янушевна</i> О САМОПРЕЗЕНТАЦИИ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ ДЕЙТИНГОВЫХ СЕРВИСОВ: ПРИТЯЗАНИЕ НА ОБЛАДАНИЕ ОПРЕДЕЛЕННЫМИ ВНЕШНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ	... 119
<i>Орлова Рената Владимівна</i> ІНТОНАЦІЙНО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ СТЕФАНА МАЛЛАРМЕ	... 121
<i>Пономаренко Людмила Владимировна</i> ЯЗЫК СПЕЦИАЛЬНОСТИ: ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ НА ДОВУЗОВСКОМ ЭТАПЕ	... 123
<i>Косціна Жанна Вячаславоўна</i> ЖАНР БАЛАДЫ Ў ТВОРЧАСЦІ ЯНА ЧАЧОТА ЯК ЭСТЭТЫЧНА ЗНАЧЫМАЯ ФОРМА ДЛЯ ЛІТАРАТУРЫ БЕЛАРУСІ ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ ХІХ СТАГОДДЗЯ	... 126
<i>Ке І</i> ЯК ЧИТАТИ КИТАЙСЬКУ КАРТИНУ	... 130
<i>Ліфінцева Олена Вікторівна</i> ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ	... 131
<i>Полякова Юліана Юрїївна</i> КОМЕДИЯ М. Л. КРОПИВНИЦЬКОГО «НАШЕСТВИЕ ВАРВАРИВ»: PRO ET CONTRA	... 132
<i>Кирпита Тамара Володимирівна</i> ТЕОРІЯ ДАРВІНА Й АНГЛІЙСЬКА ФАНТАСТИКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ	... 137
<i>Алішер Анна Вікторівна</i> АВАНГАРДИСТСЬКІ РЕКОНСТРУКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СЦЕНОГРАФІЇ	... 139

Розділ третій**Економіка, юриспруденція, політика, публічне адміністрування**

<i>Солодкая Ольга Олеговна</i> ОПРЕДЕЛЕНИЕ РЫНКА СБЫТА ПРЕДПРИЯТИЯ ИНСТРУМЕНТАМИ STR-МАРКЕТИНГА	... 141
<i>Носко Олена Олександрівна</i> ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА ЯК ЗАГРОЗИ СУЧАСНІЙ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ	... 143
<i>Кошляк Аліна Володимирівна</i> УНІВЕРСАМ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ЯК МОДЕЛЬ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ	... 144
<i>Иванов Евгений Александрович</i> ВЛИЯНИЕ ТРАНСПОРТНЫХ ПРОЦЕССОВ НА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТАМОЖЕННЫХ ПРОЦЕДУР	... 145
<i>Бакуліч Олена Олександрівна, Франовська Вікторія Олександрівна</i> СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ЕКОГОЛІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ	... 148
<i>Червеньяк Кристина Тарасівна</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНСЬКЕ ЕТНОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ	... 151
<i>Бондаренко Сніжана Олександрівна</i> МІСЦЕ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ МОЛОДІЖНОМУ РИНКУ ПРАЦІ	... 153
<i>Ілляшенко Олена Вікторівна, Литовченко Олена Юріївна, Гордієнко Наталія Іванівна</i> ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: УПРАВЛІНСЬКИЙ ТА ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ	... 155
<i>Бабушко Катерина Миколаївна</i> СОЦІАЛЬНІ ІНІЦІАТИВИ ТМ «СІЛЬПО» В УМОВАХ КАРАНТИНУ	... 158
<i>Зінько Ольга Андріївна</i> ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	... 159
<i>Прятельчук Олена Анатоліївна</i> ЗАСТОСУВАННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК МЕТОДУ ТРУДОРЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	... 162
<i>Рішко Людмила Миколаївна</i> ЛІБЕРАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ США	... 165
<i>Дрозд Андрей Игоревич</i> ФОРМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ТРУДЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	... 167
<i>Варцаба Віра Іванівна, Заславська Ольга Ігорівна</i> ВДОСКОНАЛЕННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	... 170
<i>Кулик Сергій Михайлович</i> КОНТРОЛЬ ВЛАДИ КНДР У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ	... 173
<i>Тарлецкая Елизавета Игоревна</i> ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА МУЗЫКАЛЬНЫХ СТРИМИНГОВЫХ СЕРВИСОВ	... 175
<i>Комоцкая Ирина Алексеевна</i> ОТДЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ГИБКИХ ФОРМ ЗАНЯТОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ	... 178
<i>Bayan Al Safi</i> CONTEMPORARY SOCIO-POLITICAL TRENDS IN THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA	... 181
<i>Шунько Ксения Алексеевна</i> ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЧИСТОЙ ЭНЕРГЕТИКИ	... 184
<i>Olena Berezovska-Chmil</i> THE MAIN TYPES OF STATE SOCIAL POLICY	... 186

Розділ перший*Педагогіка, соціологія, філософія, психологія, соціальні комунікації***Удовенко Сергій Андрійович***Київський національний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник: Хмурова Вікторія Валентинівна, кандидат економічних наук, доцент

*Київський національний торговельно-економічний університет***ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

Дана стаття присвячена застосуванню штучного інтелекту в освітньому процесі. Розглядаються новітні технології, які грають величезну роль у полегшенні навчання як для викладачів, так і для учнів та студентів. Ключові слова: інформаційні технології, освіта, інформація, штучний інтелект, адаптивне навчання.

Сьогодні ми можемо сказати, що штучний інтелект та машинне навчання є реальними та перспективними. Прикладом цього можуть слугувати такі програми як Siri чи Amazon Echo, що стали нашими помічниками у побуті. Кажуть, що скоро вони увійдуть в освітній процес. У світі існує вже досить велика кількість якісних та зручних програм для навчання, які дають можливість спростити навчання, особливо щодо технічних питань, а також вони допомагають персоналізувати освітній процес. Та все ж аналітик компанії, що працює у сфері освіти, «Gartner Inc.» Келлі Келоун Вільямс попереджає про невідповідність між очікуваннями та реальністю у використанні штучного інтелекту.

Яка ж роль штучного інтелекту в початковому процесі? У наш час важливість цієї ролі росте як в повсякденному житті так і в усіх освітніх процесах, оскільки через пандемію у світі виникла проблема ведення діалогу та навчання, не контактуючи в реальному житті.

Таке поняття як штучний інтелект охоплює широкий спектр технологій, які мають за мету відтворити людське мислення, зокрема розуміння складної інформації, здатність самостійно робити висновок та вести осмислений діалог. Одним з видів штучного інтелекту є машинне навчання, яке у свою чергу відтворює процес навчання програмного забезпечення за тим самим принципом, що і людина. Під час такого навчання програма аналізує значні пласти даних та відшкодовує закономірність задля класифікації інформації чи створення прогнозів. Таким чином програма створює певний цикл дій, завдяки яким вона, можна сказати, навчається, змінює наміри та робить певні висновки.

Штучний інтелект може обробляти та сприймати більше інформації ніж людина. А це означає, що завдання будуть виконуватись швидше та якісніше. Саме ці переваги почали використовуватись розробниками освітнього програмного забезпечення для створення програм, які б підлаштовувалися під особливості кожного учня. У якості прикладу можна розглянути адаптивну освітню платформу, розроблену неприбутковою організацією із Сіетла «Enlearn». У ній за допомогою машинного навчання можна прописати персоналізовані початкові плани, які б пришвидшили час опанування знань для кожного учня.

У команди «Enlearn» є програма, завдяки якій можна дізнатися, що саме заважає ефективності учня у навчанні. Вона розбиває початковий процес на багато дрібних та непомітних складових для того, щоб проаналізувати роботу учня. Таким чином програма допомагає йому побачити свої зони для розвитку та бути впевненим щодо засвоєння отриманих знань перш ніж переходити до нового матеріалу.

Технологію для цієї програми розробив «Центр ігрових наук» Вашингтонського університету. Завдяки їй ефективність вивчення алгебри рівня сьомого класу зросла на 93% лише за півтори години. «Штучний інтелект може сприяти персоналізованому підходу, – зазначив директор «Центру ігрової науки» та засновник «Enlearn» Зоран Поповіц. – Він здатний надати той навчальний план, якого учень потребує в цю мить».

Штучний інтелект може бути дуже важливим та необхідним поза межами школи. Прикладом слугує компанія з Лос-Анджелеса «GoGuardian», яка використовує технології машинного навчання для поліпшення системи фільтрування даних в соціальних мережах та для моніторингу, що застосовуються в пристроях Chromebook.

Фільтрування сайтів за веб-адресою може бути проблемним через постійний розвиток інтернет-мережі. Якщо, наприклад, учень намагатиметься відвідати заборонені сайти, то програма завдяки штучному інтелекту буде блокувати доступ до сайту, спираючись на його наповнення, а не базуючись на назві чи адресі. Програмі було надано зразки неприпустимої для певних вікових категорій інформації задля того, щоб вона навчилася цю інформацію розрізняти. У користувачів завжди є можливість повідомити про певні недоліки програми у випадках хибного визначення сайту як забороненого, тим самим її удосконалюючи.

«GoGuardian» як і багато інших додатків надсилає викладачу сповіщення, коли учень шукає в інтернеті щось заборонене, підозріле або створює документи з незрозумілою інформацією. Завдяки такому моніторингу учні захищені від впливу шкідливої інформації, а також вони не зможуть нанести шкоди собі та іншим. Тому, якщо адміністратор бачить, що учень хоче зробити щось з собою, він може запобігти потенційній катастрофі.

Також досить часто в інтернеті використовується заборона на певні ключові слова, однак така система має багато помилок та неточностей. Та все ж завдяки штучному інтелекту практика фільтрування та вистежування стає кращою та точнішою. Головний директор з технологій Незалежного шкільного району в Техасі розповідає, що до нього надійшла інформація про учня, поведінка якого у соціальній мережі була підозрілою, а також вказувала на те, що він наносить собі тілесні ушкодження. Таким чином, завдяки вжитим на основі цієї інформації заходам, вдалося уникнути тяжких наслідків та зберегти людині життя. На нашу думку, за допомогою таким програмам можна контролювати та відповідати за безпеку учня.

Однак, як і у будь-якої системи, у використанні штучного інтелекту є свої недоліки. Він має використовувати тільки достовірні дані, щоб зробити точні висновки. Якщо ж інформація буде хибною, то це означатиме й хибний результат. Фактично, немає такого поняття, як неупереджена інформація. А деякі алгоритми можуть зробити її ще суб'єктивнішою. Крім того такі технології залучають певні персональні дані, тому присутні неабиякі побоювання щодо їх захисту. Тому треба перейматися не лише точністю та якістю інформації, а й віддавати належне її відповідальному використанню. Освітнім закладам необхідно прийняти ряд заходів, які б захищали персональні дані та витік інформації.

На нашу думку, роль штучного інтелекту на сьогодні суттєво зросла, оскільки в нинішніх умовах пандемії дуже гостро постає проблема дистанційної роботи та навчання. Ми впевнені, нові обставини будуть поступово, але кардинально змінювати світ та наші звичні уявлення про повсякденне життя, навчання та роботу. Запроваджуватиметься роботизація багатьох процесів та виробництв, розвиватиметься галузь створення та використання штучного інтелекту, а також відбуватиметься перехід на дистанційну роботу у певних сферах діяльності. Без сумніву жодний робот чи штучний інтелект не замінять живу людину у якості вчителя, однак вони можуть значно полегшити та оптимізувати навчання, хоча й прийдеться попрацювати над великою кількістю проблем задля отримання якісного результату та надійних систем й алгоритмів. Однією з основних проблем, на мою думку, є питання захисту персональних даних, а також вміння програми не тільки давати поради щодо повторення матеріалу, а й самостійно аналізувати освітній процес та генерувати новий контент залежно від потреб та запитів користувача. Час, так би мовити, приймати нові правила гри та звернути їх на свою користь, отримавши шанс змінити звичний нам світ.

Джерела

1. Електронний журнал The Journal. The Promise (and Pitfalls) of AI for Education. 08/29/18. Режим доступу - <https://thejournal.com/Articles/2018/08/29/The-Promise-of-AI-for-Education.aspx?m=1&Page=2>
2. Риз Байрон. Четвертий вік: Розумні роботи, свідомі комп'ютери та майбутнє людства. Електронне посилання. – <https://hub.kyivstar.ua/ru/reviews/chetvertiy-vek-umnye-roboty-soznatelnye-kompyutery-i-budushhee-chelovechestva/>
3. Макс Термарк. Життя 3.0: Бути людиною в епоху штучного інтелекту. Електронне посилання. – <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://kniga.biz.ua/pdf/25862-Zjitya.pdf&ved=2ahUKEwjQjPznnNlPAhWr0KYKHwUSAgIQFjAAegQIARAB&usg=AOvVaw18eDhk3vIvvtl04r2S3Dr1>

Коваленко Олександр Вікторович

Кандидат педагогічних наук, доцент

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МУЗИКАНТІВ

У даній статті розглянуто питання застосування компетентнісного підходу під час професійної підготовки майбутніх музикантів, а саме навчання фахівців даного профілю у закладах вищої освіти. Також в статті визначено та проаналізовано необхідний комплекс спеціальних професійних компетенцій музиканта, що наповнюють групу загальних компетенцій. Зазначено, що структура професійної компетентності музиканта не вичерпується вищезазначеними в даній роботі складовими і вимагає подальшого осмислення як в частині ключових компетенцій, так і в частині професійних, в тому числі вузькоспеціальних, предметно спеціалізованих. Ключові слова: компетентнісний підхід, компетенції, майбутні музиканти, професійна підготовка музикантів.

Сучасна соціокультурна ситуація характеризується цілим рядом змін не тільки в структурі та змісті системи освіти в цілому, але і в самому підході до освіти. Це виражається в збільшенні внеску гуманітарних наук і мистецтва в загальну систему виховання, а також, що особливо важливо, в становленні нової парадигми освіти, в центрі якої – розвиток культури особистості і її творчих начал.

Соціально-економічні, соціально-культурні і політичні реформи нашої держави, що відбуваються в контексті глобальних змін у світі в цілому, ведуть до великих змін в системі вітчизняної освіти. Нова парадигма освіти спрямована на забезпечення становлення соціально активної, творчої особистості, яка вміє орієнтуватися у величезному потоці інформації і адаптуватися до якісно нових умов життєдіяльності.

Одне з актуальних завдань сучасної освіти – впровадження в освітній процес компетентнісного підходу, тобто орієнтація на цілеспрямований розвиток ключових компетенцій, заснованих на готовності студентів використовувати засвоєні знання і способи діяльності в реальному житті для вирішення практичних завдань, в тому числі і професійних.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що у наукових дослідженнях компетентнісний підхід розглядається як один з інструментів модернізації освіти, обумовленої запитами сучасного суспільства. Так за словами І. Родніної «компетентнісний підхід дає відповіді на запити виробничої сфери [5]. А такі вчені, як В. Краєвський та А. Хуторський пояснюють, що компетенція в перекладі з латинської «competenta» означає коло питань, знодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід. Компетентність же – це поєднання відповідно знань і здібностей у певній сфері, що дозволяють ефективно діяти в ній [3]. Вітчизняний дослідник О. Овчарук визначає компетентність як особистісну, складну характеристику людини, що засвідчує достатню її обізнаність, умілість, вправність у певному колі питань. На його думку, компетентність – це особистісна якість, а компетенція – коло питань, за якими зазначену якість характеризують [2].

Згідно з останніми дослідженнями реалізація компетентнісного підходу в умовах модернізації змісту професійної освіти є сьогодні одним з важливих способів управління якістю підготовки майбутнього фахівця самостійно мислячого і ефективно діючого, здатного швидко орієнтуватися в соціально-економічних умовах, що стрімко змінюються.

Метою написання даної статті є розгляд питань застосування компетентнісного підходу під час професійної підготовки майбутніх музикантів.

В умовах переходу у вищій освіті від традиційного кваліфікаційного підходу до компетентнісного виникає ряд принципових «стратегічних» проблем: проблема розробки державного стандарту, його концепції, моделі; проблема створення нормативної бази діяльності освітніх установ; проблеми формування нового покоління зразкових навчальних програм і навчальних посібників. Першочерговим же завданням представляється розробка чітко вибудованої структури професійної компетентності фахівця певного профілю, яка буде задавати стратегію формування професійної компетентності майбутнього фахівця в умовах освітнього процесу в навчальному закладі.

Компетентнісний підхід акцентує увагу на результатах освіти, які розуміються не тільки як обсяг засвоєної інформації, а й як здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях. У професійних освітніх установах набір цих ситуацій частково представлений в видах діяльності, які визначаються нещодавно прийнятими державними освітніми стандартами.

Проте структура професійної компетентності майбутнього музиканта потребує не просто в уточненні та доповненні, а в розробці, тому що в музичній освіті ще тільки намічається перехід «на мову компетенцій». Про необхідність такого переходу пише багато вітчизняних дослідників, а саме що з огляду на різноманіття форм отримання музичної освіти всіх рівнів сьогодні представляється абсолютно необхідним рішення задачі розробки єдиних критеріїв оцінки рівнів та якості в сфері музичної освіти. Безумовно, очолити цей процес можуть і повинні провідні музичні навчальні заклади. Цілісна, наскрізна, написана «на мові компетенцій» багаторівнева програма музичної освіти – необхідна умова виникнення єдиного освітнього простору [1].

Не можна не відзначити, що визначення і відбір професійних компетенцій в області музичної та художньо-естетичної освіти стають пріоритетними методологічними та дидактичними завданнями, рішення яких впливає на розробку державних освітніх стандартів, навчальних програм, методичного забезпечення навчального процесу, системи оцінки якості освіти. Виробляються різні переліки компетенцій, пропонуються різні підстави для їх класифікації. Відповідно до класифікації, запропонованої вітчизняними дослідниками професійні компетенції поділяються на академічні, що охоплюють загальнонаукові, соціально-особистісні, економічні компетенції, і спеціальні, в групі яких виділені предметно-спеціалізовані компетенції та компетенції, загальні для групи спеціальностей [2].

Очевидно, що компетентність музиканта можна обмежувати тільки рівнем володіння вузькоспеціальними навичками – майстерністю гри на музичному інструменті, віртуозністю співу або блискучою технікою диригування. Однак, складові компетентності музиканта професіонала набагато ширше. Численні факти з історії музики свідчать, що більшості великих музикантів, поряд з видатним музичним даруванням, властива величезна зацікавленість у всьому, що відбувається в світі.

Цей інтерес до різноманітних проявів життя, як правило, супроводжується невпинною самоосвітою, внутрішньо властивим великим людям прагненням до досконалості. прикладом видатного торжества духу, інтелекту і майстерності є великі музиканти минулого і сучасності – Роберт Шуман, Ріхард Вагнер, Артуро Тосканіні, Святослав Ріхтер, Альфред Шнітке, Генріх Нейгауз, Мстислав Ростропович і багато інших, гідні безмірного захоплення не тільки своєю «технічною» досконалістю, а й глибиною і широтою поглядів, чуйністю оцінок художніх явищ, всеосяжною ерудицією. Можна з повним правом стверджувати, що саме різнобічність інтересів, які необмежені рамками спеціальності, нагальна потреба пізнання в сукупності з природним даром і сприяли, у загальному підсумку, формування таких яскравих, унікальних особистостей.

Таким чином, ми можемо констатувати, що однією з найважливіших для музиканта є загальнокультурна компетенція – активна потреба пізнання різноманітних проявів життя, що супроводжується постійним прагненням до самоосвіти та самовдосконалення. З нею безпосередньо пов'язана художньо-естетична компетенція - «готовність особистості до художньо-творчої реалізації, самостійного пізнання мистецтва, естетичній оцінці творів мистецтва» [4].

Основою художньо-естетичною компетентністю професійного музиканта, на нашу думку, є володіння інтелектуально-раціональними методами пізнання і оцінки твору мистецтва категоріями естетики і стилю. Також відзначимо першорядну важливість розвиненого асоціативного мислення у музикантів, що спирається на безпосереднє бачення, дотик смислів музики в конкретних категоріях музичної мови і звуковий матерії.

Однак обмежувати художньо-естетичну компетентність музиканта тільки розвинутою ерудицією й інтелектуальними якостями ніяк не можна. Сама музика, як об'єкт вивчення, сприяє перетворенню логічного факту в факт емоційно-одухотворений, тому що хвилює та глибоко входить в свідомість. Влада музики над людськими умами була б незрозуміла, якби не полягала в самій природі людини. Музика володіє глибоким впливом на особистість, визначаючи її творчу спрямованість, впливаючи на інтелектуальну та емоційну сфери, розвиваючи гнучкість, широту, образність мислення. Не випадково сучасні дослідники в галузі педагогіки музичної освіти стверджують єдність раціональної і чуттєвої сторін музичного мислення.

У нерозривному комплексі з художньо-естетичною компетентністю, на наш погляд, знаходиться музикальність. Оскільки змістом музики є почуття, емоції, настрої, а основою музичної діяльності будь-якого рівня служить образне, асоціативне сприйняття, то найважливішим компонентом музикальності є емпатія – здатність глибокого занурення в авторську ідею, переживання емоційного ладу виконуваного твору, що виражається у виконавській інтерпретації або при прослуховуванні музики. Суттєвим моментом музикальності виявляються емоційно-оціночні процеси. Музикант, розпізнаючи емоції, що входять складовою частиною в структуру художнього змісту музики, одночасно і переживає ними, тобто сприймає їх не тільки з боку як образ, як чийсь почуття, а й як власні переживання [6].

Однак підкреслюючи пріоритетне значення емоційної чуйності в структурі музикальності, ми розуміємо важливість і іншої складової – комплексу спеціальних музичних здібностей і знань, без яких неможливо досягнути всі грані художнього образу музичного твору, втіленого засобами музичної виразності. Отже, ми можемо визначити, музикальність як інтегративну професійну якість, що містить комплекс спеціальних здібностей – музичний слух, мислення, сприйняття, музичну пам'ять і головне, на наш погляд, – потреба спілкування з музикою і здатність глибокого занурення в авторську ідею, переживання емоційного ладу виконуваного твору.

Якість професійної діяльності музиканта багато в чому залежить також від його комунікативної компетентності. Узагальнюючи наявні в сучасній науці визначення комунікативної компетентності фахівця, можна охарактеризувати її як сукупність знань в області комунікативних дисциплін і комунікативних умінь – здатність до самоконтролю, здатність брати на себе і виконувати різні соціальні ролі, адаптуватися в різних соціальних ситуаціях, здійснювати вербальну і невербальну взаємодію.

Яскрава, жива, виразна мова фахівця, що розповідає про музику, є найсильнішим засобом впливу на аудиторію, допомагаючи проникнути в художній світ твору, стимулюючи образно асоціативне сприйняття. Крім засобів вербальної комунікації, комунікативна компетентність музиканта містить цілий ряд специфічних для цього роду діяльності умінь. Перш за все, це спеціалізовані навички художньої комунікації, в процесі музичної діяльності – спів або виконання музики на інструменті.

Володіння музичним виконавством, як невербальним засобом спілкування, відіграє ключову роль в діяльності музиканта. Практика показує, що тільки виразне, образне, емоційне виконання здатне викликати увагу і зацікавленість слухачів.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити наступні висновки про те, що існує необхідний комплекс спеціальних професійних компетенцій музиканта, що наповнюють групу загальних

компетенцій, а саме: загальнокультурна; художньо-естетична; музикальність (як інтегративна професійна якість); комунікативна.

Безумовно, структура професійної компетентності музиканта не вичерпується вищезазначеними складовими і вимагає подальшого осмислення як в частині ключових (універсальних, базових) компетенцій, так і в частині професійних, в тому числі вузькоспеціальних, предметно спеціалізованих.

Джерела

1. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник за ред. Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Несен. Київ : Богдана, 2003. 520 с.
2. Компетентісний підхід у сучасній освіті: науковий посібник за ред. О. В. Овчарук. Київ : Вища школа, 2004. 112 с.
3. Краевский В. В. Проблемы научного обоснования обучения (методологический анализ). Москва : Педагогика, 2007. 264 с.
4. Масол Л. М. Компетентісно-орієнтований підхід до загальної мистецької освіти. Збірник наукових праць: (Педагогічні науки). – № 2: Теорія і практика естетичного виховання в умовах соціокультурної трансформації. Бердянськ, 2006. С. 25–31.
5. Родіна І. В. Компетентісно орієнтований підхід до навчання. Харків : Основа, 2006. 94 с.
6. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.

Бобович Ольга Юрївна

Національний університет «Острозька академія»

МЕТАКОГНІТИВНІ СТРАТЕГІЇ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Стаття присвячена вивченню застосування метакогнітивних стратегій у навчальній діяльності студентами. Проаналізовано психологічні особливості метакогнітивних стратегій у навчальній діяльності. Досліджено процес використання метакогнітивних стратегій. Ключові слова: метакогнітивні стратегії, навчальна діяльність, студент.

Більшість студентів протягом навчання у ЗВО стикаються з великими труднощами, що пов'язані із засвоєнням інформації. Це може проявлятися у вигляді нездатності до розуміння, структурування досліджуваного матеріалу, критичного аналізу. Однією з причин таких труднощів може бути недостатній розвиток метакогнітивної системи, яка дає можливість керувати власними психічними процесами.

Студенти можуть досягти успіху, освоюючи стратегії, які відповідають вимогам завдань. Застосування метакогнітивних стратегій у своїй навчальній діяльності дозволить їм підвищити її ефективність та дасть можливість сформулювати у себе вміння вчитися, що, своєю чергою, буде сприяти досягненню основних освітніх стандартів.

Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі психологічних особливостей метакогнітивних стратегій у навчальній діяльності студентів.

Вважається, що метакогнітивні стратегії відіграють важливу роль у багатьох видах пізнавальної діяльності, включаючи розуміння. Застосування метакогнітивних стратегій може вплинути на розвиток саморегульованого навчання студента, а також на поліпшення його академічної успішності. Метакогнітивні стратегії являють собою специфічну послідовність дій, спрямованих на планування і контроль когнітивних процесів, а також співвіднесення їх результатів з цілями діяльності [1]. Якщо засвоєння досліджуваного матеріалу не відбувається, то метакогнітивні стратегії викликають інші, більш ефективні когнітивні стратегії, що дозволяють виконати пізнавальне завдання [3]. Метакогнітивні стратегії включають у себе стратегії студентів з планування, моніторингу та регулювання свого пізнання для виконання когнітивних стратегій.

Планування відноситься до дій, що виконуються до фактичного вивчення матеріалу. Як правило, це стосується рішень про те, що слід вивчати, і як саме це варто робити. Моніторинг відноситься до дій, що виконуються або під час, або відразу після участі в процесі навчання. Він використовується для визначення того, чи були досягнуті цілі, встановлені в процесі планування, а також для визначення того, наскільки студенти вважають себе близькими по відношенню до них.

Регулювання відноситься до діяльності, яка залежить від результатів процесу моніторингу [4]. Після оцінки якості або кількості навчання студент може або зупинити навчальний процес, якщо він вважає, що стандарт досягнуто, або регулювати свою навчальну діяльність.

У міру того як студент навчається, дії не обов'язково виконуються послідовно. Студент може пропустити планування діяльності або вирішити не регулювати свої навчальні процеси. Крім того, ці дії можуть бути схематично організовані як циклічний процес [5], що переходить від планування до регулювання і назад до планування. Таким чином, використання метакогнітивних стратегій забезпечує особисте розуміння власного мислення і сприяє самостійному навчанню.

М. А. Кислякова виділяє такі метакогнітивні стратегії:

1) планування інтелектуальної діяльності: постановка цілей власної діяльності, продумування засобів їх досягнення та послідовності своїх дій;

2) передбачення: врахування наслідків прийнятих рішень, а також прогноз можливих змін проблемної ситуації;

3) усвідомлене регулювання власної інтелектуальної поведінки: об'єктивна оцінка власного знання/незнання та якості окремих дій;

4) аналіз ходу думок, аргументування інтелектуальних вчинків; налаштування себе на роботу; відстоювання чи перегляд своєї думки в результаті усвідомлення допущених помилок [2].

Використання студентами метакогнітивних стратегій робить їх більш автономними, самодетермінованими як у навчанні, так і в рішенні проблем. Також метакогнітивні стратегії безпосередньо впливають на успішність навчальної та професійної діяльності, оскільки вони виконують важливі функції: організація та контроль інтелектуальної діяльності.

Отже, для подолання труднощів, які зустрічаються в процесі навчання студентів, необхідно регулювати свої метакогнітивні процеси. Успішне та якісне структурування надбаних знань здійснюють за допомогою свідомої активності і самостійної діяльності студента. Використання метакогнітивних стратегій у пізнавальній діяльності дає змогу значно підвищити ефективність і результативність навчальної діяльності. Саме тому, ми вважаємо, це питання потребує подальших досліджень та детального вивчення.

Джерела

1. Карпов А.В., Скитязева И.М. Психология метакогнитивных процессов личности / Институт психологии РАН. Москва. Ярославль, 2002. 304 с.
2. Кислякова М.А. Развитие метакогнитивных умений студентов-гуманитариев на занятиях по математике. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. №4. 2011. С. 79–89.
3. Лазарева, О. В. (2012). Формирование метакогнитивной регуляции понимания научного текста. *Письма в Эмиссия. Оффлайн: научно-педагогический интернет-журнал*. (8), 1843.
4. Pintrich, P. R. (2000). The role of goal orientation in self-regulated learning. In *Handbook of self-regulation* (pp. 451-502). Academic Press.
5. Zimmerman, B. J. (2000). Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In *Handbook of self-regulation* (pp. 13-39). Academic Press.

Аверіна Катерина Сергіївна

Кандидат педагогічних наук, доцент

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ В КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проаналізовано виклики сучасного суспільства, яке зацікавлене в підготовці вмотивованих та компетентних фахівців, які мають адекватно реагувати на виклики сьогодення, бути мобільними та соціально затребуваними в різних галузях життєдіяльності. Розглянуто цільову модель компетенцій 2025 та розвиток соціальної компетентності в умовах інтернаціоналізації сучасного ЗВО. Ключові слова: інтернаціоналізація, соціальна компетентність, фахівець соціономічних професій.

Інтернаціоналізація освіти являє собою процес, який охоплює практично усі сфери діяльності сучасного закладу вищої освіти. Це не тільки зовнішні форми, спрямовані на розвиток міжнародного співробітництва, але й складна внутрішня трансформація, направлена в сторону міжнародної взаємодії. Дані процеси потребують безпосередньої участі науково-педагогічних працівників університету, їх активної залученості до міжнародної мобільності, обізнаності в сучасних міжнародних дослідженнях та використання сучасних освітніх технологій у своїй викладацькій діяльності.

Зміст діяльності викладача вищої школи суттєво змінився останнім часом. Сьогодні, професійний портрет викладача складається під впливом декількох процесів, зумовлених розвитком системи вищої освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття, в тому числі й інтеграційних. Вирішення комплексних задач в усіх освітніх галузях, зокрема і соціономічної, потребує від викладачів сучасного ЗВО широкого спектру компетенцій, що дозволять повною мірою використовувати світові фундаментальні та прикладні дослідження. Мультидисциплінарність нових знань, безперервний інноваційний розвиток в умовах постійно зростаючих обсягів інформації формують новий облік викладача, який спроможний формувати та розвивати соціальні компетентності майбутнього фахівця, зокрема соціономічної сфери.

Останнім часом, увага сучасних дослідників прикута до питань набуття соціальних компетентностей майбутніми фахівцями, їх професійному становленню (М. Короткова, С. Сотнікова, Т. Харланова та ін.). Під час здобуття професійної освіти, молодь формує свої кар'єрну стратегію, в якій відображаються усі шляхи, засоби й методи досягнення професійного плану й кар'єрного успіху. Установлено, що сучасні вчені (С. Бахтеєва, Н. Беккер, О. Галакова, С. Гончаров, Л. Карімова, А. Рижанова та ін.) розглядають поняття «соціальна компетентність» у вузькому і широкому значеннях. Змістовна складова цього поняття є

різноаспектною та різноплановою з огляду на те, що вченими досліджувалися різні вікові етапи, умови, а також види діяльності індивіда [1; 2; 3; 4].

Аналіз наукової літератури (І. Доброскок, Л. Крапівіна, С. Краснокутська, Н. Лупанова, Н. Ляхова, Т. Наливайко, М. Шинкорук та ін.) засвідчив, що соціальна компетентність є: ключовою компетентністю, що забезпечує стале функціонування індивіда в соціумі; елементом соціалізації; складовою соціальності індивіда; результатом освітнього процесу; особистісним компонентом, через який відбувається набуття знань про навколишній світ тощо.

Дизайн і композиція професійного плану особистості, яка обирає професію соціономічного типу, знаходить інакший вид і призначення, він стає засобом пізнання самоідентичності, формування стратегії подолання особистісних криз, конструювання позитивного «сценарію» свого майбутнього з орієнтацією тільки на власний потенціал, активність і самостійність, де відсутній патерналізм: надія на опіку держави, соціальний песимізм, відмова від нового.

Як прогнозують фахівці, діджиталізація суспільних процесів, звільняє працівників від вирішення складних завдань, й істотно підвищує вимоги до кваліфікаційної характеристики професій [7]. Традиційний принцип розподілу відповідальності «1 працівник – одна задача» стане іншим: команда або один працівник відповідають за комплексний процес або за кілька процесів різних профілів. У зв'язку з масштабним проникненням в усі сфери життєдіяльності людини алгоритмів і комп'ютерних розробок творче начало, комунікаційна культура, емоційний інтелект, що не IQ, а LQ - потенціал любити, вміння взаємодіяти з людьми на основі загальнолюдських цінностей стануть на ринку праці найбільш конкурентними компетенціями. Потрібне створення середовища, в якому розвиток і самореалізація людини, фокусування освітніх програм не на відтворення знань, а на розвиток особистісних і метапредметних компетенцій є головною умовою. За матеріалами дослідження 91% роботодавців відзначає недостатність прикладних знань, універсальних компетенцій у випускників, майже 25% працевлаштовуються не за фахом отриманого диплому. Накопичилося безліч підходів до набору універсальних компетенцій – Lominger's Competency Library, WorldSkills і Global Education Futures, найбільш які на сьогодні найбільш затребувані для успішної професійної кар'єри в новому контексті. На основі консенсус - думки експертів розроблена Цільова модель компетенцій 2025, що складається з 3 універсальних навичок, які будуть орієнтиром у формуванні універсальних компетенцій у молоді [7]:

1. Когнітивні навички:

- саморозвиток – самосвідомість, здатність до навчання, сприйняття критики і зворотний зв'язок;
- організованість – організація своєї діяльності, управління ресурсами;
- управлінські навички – пріоритизація, постановка задачі, формування команд, розвиток інших, мотивування інших, делегування;
- досягнення результатів – відповідальність, прийняття ризику, наполегливість в досягненні цілей, ініціативність;
- вирішення нестандартних задач – креативність, креативне мислення;
- адаптивність – робота в умовах невизначеності.

2. Соціально-поведінкові навички:

- комунікація – презентаційна, розмовна, переговорна відкритість;
- міжособистісні навички – робота в команді, етичність, емпатія, клієнт центричність, управління стресом, адекватне прийняття критики;
- міжкультурна взаємодія – усвідомленість, соціальна відповідальність, кросфункціональна та кросдисциплінарна взаємодія, іноземні мови і культури.

3. Цифрові навички:

- створення систем – програмування, розробка додатків, проектування виробничих систем;
- управління інформацією – обробка і аналіз даних.

Важливо майбутнім фахівцям з першого курсу дати розробити індивідуальний план розвитку, де описуються цілі розвитку, алгоритм дій та інших заходів, що ведуть до досягнення намічених цілей. Здобувачі вищої освіти в складанні професійного плану не завжди передбачають соціальні компетентності як важливий фактор професійного та особистісного успіху, не відображають їх або не уявляють яку самостійну, постійну роботу над собою та відповідальність вони вимагають. Фахівці вважають, «цілеспрямована і систематична» робота зі складання професійного плану здобувачів «може реально знизити соціально-економічну напругу в країні».

В закладі вищої освіти формується особистість фахівця й триває все життя в ході практичної діяльності та різних форм безперервного підвищення кваліфікації випускника-фахівця. Заклад вищої освіти може проектувати свій вплив лише на найближчу перспективу заданої професійної діяльності особистості, і

це повинно бути добре відомо і зрозуміло не тільки викладачам, а й випускникам закладу для того, щоб застерегти їх від консерватизму і застою в майбутньому. З цієї точки зору найбільш прогресивним методом планування професійної підготовки фахівця, адаптованого до викликів сучасного ринку праці, може бути використання методу практико-орієнтованого професійного планування, що враховує взаємозв'язок різних профільних дисциплін навчального процесу. Наприклад, в закладах освіти можуть бути створені колаборативні зв'язки між освітніми установами й навчальними підрозділами закладів вищої освіти по суміжних напрямках підготовки шляхом розробки і впровадження спільних навчальних планів і дисциплін практичного характеру, що враховують особливості регіону. Також при розробці подібних спільних професійних планів повинні взяти активну участь науково-дослідні і дослідно конструкторські організації та виробничі підприємства.

Результати аналізу зарубіжних і вітчизняних освітніх практик і досліджень свідчать про те, що формування соціальних компетентностей в умовах вищої професійної освіти може ефективно здійснюватися на основі діючих в рамках навчальних дисциплін, модулів, позааудиторної діяльності та самостійної роботи здобувача. Пошук ефективних засобів і методів розвитку соціальних компетентностей майбутніх фахівців в процесі навчання – актуальна проблема сучасної професійної освіти: діагностика і розвиток унікальних особистісних якостей, творчих здібностей, ціннісних орієнтацій і мотивації, що формують внутрішній потенціал молодих фахівців на самореалізацію, самовдосконалення і самоорганізацію професійної діяльності, життя, які дозволять приймати рішення самостійно і активно діяти, випереджаючи мінливі умови і виклики суспільства [5; 6].

Сьогодні професійна компетентність працівника, на думку керівників великих компаній, не є першорядним, так як її можна отримати, підвищити через корпоративні освітні програми. Креативна економіка буде вимагати новий підхід до відбору персоналу, в якому найбільш затребуваною якістю буде унікальність людини, саме те, що дасть йому максимально ефективно проявити себе заради свого благополуччя, колективу і суспільства в цілому.

У країнах-лідерах йде активна трансформація освітніх систем з концентрацією на розвиток когнітивних і універсальних навичок замість «передачі» знань, перекваліфікація національних трудових ресурсів, пошук і залучення кращих фахівців в освітньому процесі, максимально ефективно використовуючи весь потенціал діджиталізації.

Визначено, що специфіка організації освітнього процесу здобувачів вищої освіти в контексті розвитку їх соціальної компетентності базується на гуманності як інтегральній й одній з найважливіших особистісних якостей, що характеризує таку властивість, як людяність майбутнього фахівця у своїх діях, ставленні до оточення; гуманістична спрямованість як позитивне ставлення до професії, схильність і інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку, задовольняти матеріальні і духовні потреби, тощо.

У країнах-лідерах йде активна трансформація освітніх систем з концентрацією на розвиток когнітивних і універсальних навичок замість «передачі» знань, перекваліфікація національних трудових ресурсів, пошук і залучення кращих фахівців в освітньому процесі, максимально ефективно використовуючи весь потенціал діджиталізації.

Джерела

1. Жукова О. А. Методологічні підходи як підґрунтя розвитку соціальної компетентності студентів класичних університетів засобами використання ігрових технологій. Проблеми оптимального функціонування особистості в сучасних умовах: матеріали міжнар. наук.-практ.конф. (м. Харків, 25 жовтня 2018 р.). Харків, 2018. С. 51–53.
2. Короткова М.С. Карьерные планы старшекурсников и требования рынка труда: проблема соответствия // Знание. Понимание. Умение. – 2016. - № 3. - С. 328-338.
3. Харланова Т.Н. Развитие карьерных ориентаций студенческой молодежи в процессе профессиональной подготовки: дис. ... канд. психол. наук. М., 2015. - 261 с.
4. Яковлева Е.Л., Селиверстова Н.С., Григорьева О.В. Концепция электронного кочевника: риски развития цифровой экономики // Актуальные проблемы экономики и права. 2017. Т. 11. № 4 (44). С. 226-241.
5. Mair J., Robinson J., Hockerts K. Social Entrepreneurship, 2006, 256 p.
6. Masakure O. Education and entrepreneurship in Canada: evidence from (repeated) cross-sectional data. Education Economics. Available at: <http://dx.doi.org/10.1080/0965292.2014.891003>.
7. New Vision for Education. Unlocking the Potential of Technology. World Economic Forum. 2015. Available at: <http://widgets.weforum.org/nve-2015/>

Фокша Олена Михайлівна

Кандидат педагогічних наук

Одеська державна академія технічного регулювання та якості

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ФОРМУВАННЯ ФАСИЛІТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття розкриває методичний аспект процесу формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці у закладі вищої освіти педагогічного профілю. Автором запропоновано програму засвоєння студентами інформаційно-теоретичного матеріалу з проблематики фасилітації в освіті; цикл практичних управ та завдань, що виражають функціональний контекст фасилітаційної взаємодії у роботі вчителя сучасної школи; систему самостійно-дослідницьких завдань, що уможливають усвідомлення студентами на рівні переконань значущості фасилітаційної діяльності у роботі вчителя Нової української школи. Ключові слова: фасилітаційна компетентність, методика, формування, майбутні вчителі гуманітарних спеціальностей, заклад вищої освіти.

Усталення гуманістичних цінностей, людиноцентризму та суб'єкт-суб'єктних настанов в освіті вимагає переосмислення рольової позиції сучасного вчителя, а відтак – переорієнтації його професійної підготовки в межах освітнього простору сучасних закладів вищої освіти.

Названі процеси зумовили звернення науковців до компетентностей учителя, що забезпечують піднесення духовних сил дитини-учня, розвиток його нахилів та талантів, творчу самореалізацію засобами розвивальної взаємодії між суб'єктами освітнього процесу: комунікативно-стратегічна компетентність (М. Оліяр та ін.), компетентність саморозвитку (М. Князьян та ін.), фасилітаційна компетентність (Т. Сорочан та ін.).

Перспективним напрямом удосконалення професійної компетентності вчителя Нової української школи є реалізація ним фасилітаційної компетентності.

Фасилітаційну компетентність учителя визначаємо таким чином: інтегративний, динамічний комплекс індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних якостей особистості педагога, що побудований на міждисциплінарних структурованих знаннях, різнорівневих умінях, що характеризується здатністю вибудувати фасилітаційну взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу з урахуванням розвивального потенціалу гуманітарних дисциплін [1, с. 205].

Мета статті полягає у розробці методичних рекомендацій з формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці у закладі вищої педагогічної освіти.

Формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей пропонуємо здійснювати за трьома концептуальними напрямками: стимулювати пошук самостійних шляхів реалізації студентами фасилітаційної компетентності в майбутній професійно-педагогічній діяльності шляхом набуття спеціальних знань професійного характеру (професійно-орієнтувальний етап формування фасилітаційної компетентності студентів); забезпечити організацію освітнього процесу на інтегрально-духовному рівні з опорою на творчу самореалізацію майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей шляхом використання потенціалу педагогічної практики (конструктивно-моделювальний етап формування фасилітаційної компетентності студентів); сформувати у студентів особистісну гуманістичну, суб'єкт-суб'єктну парадигму, побудовану на ціннісному осягненні індивідуальності та неповторності кожної дитини-учня (суб'єктно-збагачувальний етап формування фасилітаційної компетентності студентів).

Реалізація поставлених завдань на професійно-орієнтувальному етапі (реалізація педагогічної умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей “систематизація знань студентів щодо специфіки фасилітаційної взаємодії у роботі вчителя” з метою впливу на гносеологічний компонент досліджуваного феномена) передбачає використання у ході експерименту дослідницьких та евристично-пошукових методів, спрямованих на активізацію пізнавальної сфери майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, упорядкування знанневого фонду студентів шляхом збагачення їх термінологічного тезаурусу, систематизації їхніх фахових та загально-педагогічних знань, розвиток емоційної сфери та творчих сил студентів, на стимулювання уяви, відкриття нових знань у процесі спільної творчої діяльності.

Цей напрям роботи передбачає вираження таких форм роботи зі студентами: проведення спецкурсу “Основи формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів-гуманітаріїв”; складання карт-тезаурусів “Учитель як фасилітатор”, “Учитель як медіатор у конфлікті”, “Учитель як ментор та наставник”,

“Учитель як едвайзер та порадник”; складання професіограми майбутнього вчителя-гуманітарія “Фасилітація у часопросторі Нової української школи”; лінгвістичний аналіз концепта “фасилітація” (“facilitate”, “facilitare”) та його дефінітивного різноманіття відповідно способів застосування у різних мовах; аналіз досвіду роботи спеціалізованих громадських об’єднань.

На конструктивно-моделювальному етапі (реалізація педагогічної умови формування фасилітаційної компетентності студентів “набуття студентами досвіду фасилітаційної взаємодії” з метою впливу на праксеологічний компонент досліджуваного феномена) особливу увагу слід приділити методам імітаційного моделювання, синестезії, продукування гуманістичного контексту професійного навчання студентів. Ці методи мають бути комбіновані в системі дослідницьких, творчих завдань професійного спрямування, тобто весь контекст експериментальної роботи з формування фасилітаційної компетентності має реалізовуватись з проєкцією на площину майбутньої професійної діяльності вчителів гуманітарних спеціальностей в школі.

У межах даного напряму передбачено такі форми роботи: розробка освітньо-професійного путівника та щоденника педагогічної практики “Траєкторія професійного зростання”; розробка сценаріїв-проєктів побудови паритетної взаємодії з учнями на засадах фасилітаційної взаємодії; робота дискусійного клубу “Нова Українська школа – школа Духовності та Культури”; педагогічні дебати “Фасилітація ППП – прогноз, практика, перспективи”; рольові дебати “Я – вчитель-медіатор”, “Я – вчитель порадник та едвайзер”, “Я-педагог-наставник та провідник”; розробка мультимедійних освітніх проєктів у ході педагогічної практики “Паритетна освіта в Новій українській школі”.

Реалізація поставлених завдань на суб’єктно-збагачувальному етапі (реалізація педагогічної умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів-гуманітаріїв “актуалізація ціннісного ставлення студентів до фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності” з метою впливу на аксіологічний компонент досліджуваного феномена) вимагає застосування методів рефлексивного аналізу, що дають змогу осмислювати студентами-майбутніми учителями гуманітарних спеціальностей фасилітаційну взаємодію в професійно-педагогічній діяльності вчителя на світоглядному рівні.

Перевага має надаватись таким формам та видам роботи: рефлексивні есе “Фасилітація – шлях до гуманного осердя освітнього процесу Нової української школи”, “Фасилітація у роботі з дітьми – творення аури Добра та Милосердя”; нариси “Фасилітація та пошуки видозміни щоденної освітньої практики вчителя”, “Нова українська школа – школа здібностей та талантів дитини”; твори-роздуми “Фасилітатор Нової української школи – школи Культури та Духовності”, “Вчитель Нової української школи – творення та рефлексія”, “Фасилітація в школі – каталізатор зміни ери знання на еру духовності”; цикл аутотренінгових вправ “Педагогічні техніки сучасного вчителя-фасилітатора”, “Психотренінгові технології саморозвитку майбутнього вчителя як фасилітатора”.

Опишемо більш детально спецкурс, що виступає наскрізним засобом формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів-гуманітаріїв.

Логічний каркас програми спецкурсу складається з тем, які розкривають ідеї гуманізації освітнього середовища сучасної школи, шляхом вираження феномену фасилітації як способу встановлення суб’єкт-суб’єктних взаємин між усіма учасниками освітнього процесу; психолого-педагогічний контекст фасилітаційної компетентності сучасного вчителя як професійно-особистісної характеристики педагога; практико-орієнтований зміст підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей як фасилітаторів для Нової української школи.

Мета спецкурсу: формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів шляхом теоретичної та практичної підготовки до здійснення фасилітаційної взаємодії з усіма суб’єктами освітнього процесу школи з рахуванням розвивального потенціалу гуманітарних дисциплін.

Міжпредметні зв’язки: спецкурс є інтегрованим курсом, який передбачає використання, систематизацію та вдосконалення знань студентів з педагогіки (вступ до спеціальності, історія педагогіки, теорія навчання, теорія виховання), психології, загальнотеоретичних та фахових дисциплін.

Система контролю: презентація самостійно-дослідних проєктів, опитування, контрольне тестування.

Опишемо зміст та структуру спеціального курсу більш детально.

Перший змістовий модуль спецкурсу “Фасилітація в системі педагогічного знання” містив такі теми: “Історичний аналіз проблематики фасилітації у науково-методичних та психолого-педагогічних джерелах” та “Педагогічний контекст фасилітаційної взаємодії у сучасній школі”. Їх було дібрано відповідно до гносеологічного компонента фасилітаційної компетентності вчителя-гуманітарія.

Змістовий модуль спецкурсу “Фасилітація в системі педагогічних практик” представлено такими підтемами: “Технологічне забезпечення реалізації фасилітаційної компетентності вчителя”, “Соціально-педагогічний простір розвивальних педагогічних взаємин у сучасній школі”. Теми було дібрано відповідно до праксеологічного компонента фасилітаційної компетентності вчителя-гуманітарія.

Змістовий модуль спецкурсу “Фасилітація як світоглядна орієнтація вчителя” складався з таких тем: “Учитель – як суб’єкт фасилітаційної педагогічної взаємодії”, “Гуманістичний світогляд як основа фасилітаційної педагогічної мислєдіяльності”. Теми було дібрано з урахуванням світоглядного компонента фасилітаційної компетентності вчителя гуманітарних спеціальностей.

Висновки: розроблені методичні рекомендації урахують специфіку формування фасилітаційної компетентності студентів – майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. Результатами здійсненої роботи виступають: забезпечення спеціальної теоретичної підготовки студентів-майбутніх гуманітаріїв шляхом оволодіння майбутніми учителями гуманітарних спеціальностей знаннями щодо феномена “фасилітація” та способів її реалізації у майбутній професійній діяльності; ознайомлення студентів із педагогічним контекстом фасилітаційної взаємодії в освітньому середовищі школи; забезпечення практичної підготовки студентів-майбутніх гуманітаріїв шляхом набуття майбутніми учителями гуманітарних спеціальностей спеціальних умінь, що уможливають реалізацію механізмів педагогічної фасилітації (педагогічна підтримка особистісного зростання учнів та педагогічний супровід їх навчальних досягнень).

Джерела

1. Фокша О. М. (2018) Теоретичний аналіз проблеми формування фасилітаційної компетентності в майбутніх учителів. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Київ. Вип.60 Т.2. С. 203-208.

Данілова Лариса Володимирівна
Херсонський національний технічний університет

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

«Для чого потрібна історія? Для людського самопізнання. Цінність історії якраз і полягає в тому, що завдяки їй ми визнаємо, що людина зробила, і тим самим – що вона з себе представляє»
Р. Дж. Коллінгвуд («Ідея історії»)

В статті проаналізовано специфіку формування професійних компетентностей державних службовців, визначено головні складові даного процесу (соціально-педагогічні умови, навчальна мотивація). Ключові слова: соціально-педагогічні умови, навчальна мотивація, професійні компетентності, державний службовець, Україна.

Проблема формування професійних компетентностей в студентській молоді – майбутніх державних службовців на сучасному етапі залишається актуальною. У сучасній державній службі України існує потреба щодо створення комплексного розуміння змісту професійних компетентностей та створення соціально-педагогічних умов для їх реалізації.

Питання професійної компетентності державних службовців, її взаємозв’язок із професіоналізмом у своїх працях висвітлювали наступні вітчизняні вчені: С. М. Серьогін, Н. Т. Гончарук, Н. А. Липовська, А. К. Маркова, І. В. Шпекторенко, а також зарубіжні вчені: А. Маслоу, М. Рейнольдс, М. Мескон, А. Менегетті. Міждисциплінарний контекст проблеми формування психологічної готовності студентської молоді до державної служби, репрезентовано в дослідженнях зарубіжних і вітчизняних філософів, соціологів, психологів (С. Мухіна, А. Солов’єва, П. Фенріх, Ю. Фокін, П. Шевчук). Соціальну зумовленість процесу розвитку особистості вивчали Л. Беленчук, Ф. Гідденс, Е. Еріксон, М. Лукашевич; сутність соціального виховання, його категоріальний статус досліджували О. Андреева, І. Андреевський; зміст історичних форм соціального виховання – С. Вардумян, А. Гуревич, В. Данилова, М. Демков, І. Кон; особливості соціального виховання в освітніх закладах та установах – О. Караман, К. Колтакова, Д. Лебедев; цілеспрямований вплив суспільства на особистість – Ю. Андреев, І. Бех, Т. Кисельова; сутність соціального виховання через визначення його цілей, змісту, форм, методів, очікуваного результату – О. Безпалько, В. Бочарова, Л. Завацька, Н. Заверико, А. Капська, С. Коношенко, С. Курінна, С. Омельченко, С. Харченко.

Зміни у сучасному світі відбуваються стрімко, саме тому, на нашу думку, потрібно приділяти більшу увагу підвищенню якості формування деяких чинників готовності студентської молоді до майбутньої професії – державної служби. З урахуванням потреб соціального середовища, стрімкі інноваційні зміни в ІТ-технологіях, нормативно-правовому та організаційному забезпеченню, всі ці та інші компоненти сприяють формуванню компетентностей державних службовців.

Метою статті є теоретичне обґрунтування соціально-педагогічних умов формування професійних компетентностей майбутніх державних службовців в Україні.

Сучасна епоха характеризується загостренням соціально-економічних суперечностей, різноманітністю та нестійкістю орієнтацій і установок особистості, що привносить у життя певну напруженість та викликає появу негативних тенденцій у процесі соціалізації молоді. Це зумовлює мету, що стоїть перед сучасною вітчизняною освітою, – формування духовно розвиненої й вільної особистості, яка здатна до самовизначення, самоактуалізації та самореалізації.

Заклади вищої освіти України мають оптимізувати не лише процес навчання, але й, зважаючи на можливий деструктивний вплив нерегламентованої інформації, удосконалювати позааудиторну діяльність, що спрямована на формування морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Саме тому ефективність та втілення моделі психологічної готовності майбутніх державних службовців реалізується в межах парадигми психологічних, педагогічних, дидактичних засобів, форм та методів, що зумовлює їх фахове навчання та уможливує визначення специфіки службово-посадової діяльності посадовців органів державної виконавчої влади.

В Україні останнім часом відбуваються істотні зміни в економічному, політичному і соціальному житті країни. Вихід на європейські та міжнародні ринки, нова хвиля міграційних процесів, військові дії на сході країни призводять до трансформації внутрішнього ринку праці, що впливає на трудову діяльність людини та її соціально-економічне становище. У таких умовах перед суспільством виникає проблема соціальної незахищеності окремих верств населення. Насамперед ця проблема стосується молоді через її слабку трудову і професійну підготовку через те, що особливістю молодого покоління є формування й утвердження життєвих позицій [1]. Будучи носієм інноваційного потенціалу суспільства, молодь складає більшу половину працездатного населення країни і формує особливий контингент ринку праці, який значно відрізняється від інших учасників цього ринку.

З одного боку, молоді люди більш освічені, мобільні, ініціативні, відкриті та готові до змін і пошуку роботи. Вони володіють новими знаннями, професіями і технологіями, є носієм інтелектуального потенціалу, значним потенціалом соціально-економічного розвитку країни. З іншого боку, молоді люди мають певні соціальні проблеми з побудовою власної кар'єри, пов'язані з рівнем освіти, вибором професії, професійним становленням у процесі оволодіння конкретною професією в закладі освіти, початком трудової діяльності, вибором трудового напрямку в рамках професії, професійним зростанням.

Молоді, яка виходить на ринок праці, як правило, не вистачає професійної підготовки і відповідного досвіду роботи. В умовах жорсткої конкуренції на сучасному ринку праці молодь має вміння довести наявність у себе відповідних знань, умінь і навичок.

Тому перед державою постає завдання формування такого механізму державного регулювання молодіжного сегменту ринку праці, який би забезпечував: всебічну взаємодію зацікавлених сторін (органів державного управління, закладів вищої освіти, роботодавців і молоді) у розв'язанні проблеми молодіжного безробіття і професійно-кваліфікаційного дисбалансу ринку праці; професійне самовизначення та розвиток молоді; набуття першого професійного досвіду та пошук ефективних форм зайнятості; удосконалення умов стажування, проходження практики і влаштування на перше робоче місце молодих людей; підвищення мотивації молоді до високопродуктивної діяльності [3].

В сучасних умовах трансформації процесів демократизації в Україні значну роль відіграють інституціональні системи, що перебувають у постійному діалозі в масштабах країни та й за її межами – державні структури, політичні партії, неурядові організації тощо. Необхідність постійної, послідовної внутрішньополітичної та міжнародної співпраці виконується щодо приведення соціально-політичної та економічної політики України у відповідність до Копенгагенських критеріїв, що є об'єктивною вимогою Європейського Союзу. Виконання цих заходів вимагає стимулювання адміністративної реформи, модернізації підготовки кадрових систем та управління людськими ресурсами, конкретизацію інформаційної діяльності, розширення участі міжнародних фінансових установ у реалізації Національної стратегії європейської інтеграції України [3].

Саме за цих умов набуває актуальності роль і місце персоналу органів державної влади, який безпосередньо займається виконанням цих завдань. Актуалізація особистісного фактора в євроінтеграційних процесах також обґрунтована думкою європейських фахівців щодо впливу підготовки й вступу будь-якої країни до ЄС на урядову та управлінську поведінку.

Тому до вимог, що значною мірою діють на особистість державного службовця, зумовлених європеїзацією вітчизняного державного управління, є: забезпечення входження України до європейського політичного, інформаційного, економічного та правового простору, втілення загальних принципів співробітництва з ЄС, розбудова інституційної основи розвитку відносин, формування в українському суспільстві проєвропейської більшості [6]. Реалізація цих вимог пов'язана із встановленням прямих зв'язків між вітчизняними та європейськими інституціями, взаємодією між українськими чиновниками та їх

європейськими колегами під час планування та реалізації заходів, моніторингом та аналізом їх виконання, розробкою навчальних і методичних навчальних програм [5].

З огляду на вище викладений матеріал, управлінець органів державної влади – провідник державної євроінтеграційної політики, є фактором взаємодій двох систем – державного управління та суспільства, тому впливає на макросоціальні процеси в частині їх удосконалення з позицій європейського виміру. А вже рівень, масштаби й тип залежать від соціального статусу державного управління загалом та особистісного розвитку державного службовця зокрема. Тому серед інших актуальних напрямів функціонування державно-управлінських структур важливі роль і місце відводиться професійному навчанню державних службовців.

Наукові розвідки свідчать про наявність як міждисциплінарних досліджень феномену особистості так і галузевих, висвітлення освітніх техно

логій, особливостей і факторів її розвитку, а також обґрунтування узгодженості й відповідності розвиваючого соціально-психологічного процесу вимогам та потребам як зовнішнього, так і професійного середовища.

Так Ю. Фокін наголошує, що односторонній розгляд процесу навчання студентської молоді – майбутніх державних службовців, може призвести до “ілюзії прогресу” й не сформувати загальної картини технологічних змін якості навчання і забезпечити підвищення рівня цієї якості [7]. Само, розкриваючи взаємозв’язок психологічної, дидактичної і технологічної складових, учений визначає технологію навчання як прикладну педагогічну науку.

У напрацюваннях Ю. Фокіна, в частині використання діяльнісного підходу в навчальному процесі, цінним є пошук ефективних засад розвитку психологічної готовності державних службовців до професійної діяльності в умовах європейської інтеграції є напрацювання .

С. Мухіна та А. Соловійова, також наголошують на важливості використання системного й діяльнісного підходу в навчанні, оскільки вони значно допомагають у свідомому засвоєнні необхідної професійної інформації у процесі навчання. Так, авторки пропонують відпрацьовувати професійні уміння й навички в умовах, наближених до реальності з допомогою методів активного навчання.

На ефективність формування морально-духовного образу в майбутніх державних службовців впливають різноманітні соціально - педагогічні активності: проведення виховних національно-патріотичних заходів, благодійних заходів, що сприяє вихованню патріотичності, людяності та інших рис особистості [5].

Такий набір знань, вмінь, навичок професійно важливих якостей створює передумови щодо формування особистих професійних компетентностей державних службовців. Професійна працездатність державного службовця всебічно залежить від рівня набутих компетентностей, уміння приймати рішення, витривалості, енергійності та впевненості в собі.

Підсумовуючи викладене вище можна дійти висновку, що сьогодні в Україні важливим є перехід від державного адміністрування до державного менеджменту. Так, під час навчання у ЗВО формується сучасний облік державного службовця: кваліфікаційно-освітній рівень, особистісно-компетентнісні якості. Опановується безліч «інструментів» – наукових, ІТ-технологій, методів теорій прийняття рішень, психологічних навичок. Наставники допомагають долати різницю між теорією та практикою, заохочують і спрямовують самоосвіту, самовдосконалення своїх учнів.

Отже, система навчання державних службовців має розвиватись відповідно до потреб часу і умов, у яких перебуває держава і суспільство. Перспективним залишається вдосконалення сучасного обліку державного службовця. Цей процес є безперервним і сьогодні нам важливо забезпечити його сталість.

Джерела

1. Молодь на ринку праці: навички XXI століття та побудова кар’єри. Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. – Київ, 2019. – 107 с.
2. оделі компетенцій державних службовців : наук. розробка / авт. кол. : І. В. Клименко, Е. А. Афонін, А. В. Журавльов та ін. – К. : НАДУ, 2012. – 72 с.
3. снови європейської та євроатлантичної інтеграції України [Текст] : навч. посіб. / В. В. Говоруха, В. Г. Бульба, Ю. П. Сурмін [та ін.] ; за заг. ред. академіка НАН України, д. т. н. В. П. Горбуліна. – К. : ДП “Євроатлантикінформ”, 2006. – 416 с.
4. оціально-педагогічні умови формування почуття милосердя в студентської молоді у благодійній діяльності [Текст] : дисертаційне дослідження / Л.В.Данілова ; заг. ред. С.М. Курінної. – С.: "Видавництво Б.І. Маторіна", 2018. – 240 с.
5. Теоретико-методологічне обґрунтування і методика вивчення потреби в навчанні державно-управлінських кадрів з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України [Текст] : монографія / В. Г. Понеділко, О. М. Хмельська, Ю. О. Молчанова ; за заг. ред. В. І. Лугового, В. Г. Понеділко. – К. : НАДУ, 2005. – 84 с.

Mariana Hasiak

Lviv Polytechnic National University

Scientific advisor: Nina Hayduk, PhD in Education, Associate Professor
Lviv Polytechnic National University

SUPPORTING STUDENTS EXPERIENCING TRAUMA IN A HIGHER EDUCATIONAL SETTING

Landscape of higher education in Ukraine is being changed since 2014, when the Russian-Ukrainian war started. Accordingly, academic environment is shaped by students who may have traumatic experiences, as well as mental health issues to be solved to successfully undergo their studies on the way to getting their degree. Trauma-informed approach implementation in a higher educational setting can be tremendously helpful for students who have experienced or are experiencing traumatic events in their lives during their study. Key-words: trauma, trauma-informed approach, internally displaced students, veteran students, veteran family members' students, higher educational setting.

Introduction. In 2014 the war was started in Ukraine by Russia. The landscape of university education seekers at Ukraine (at those parts of Ukraine which are not directly involved in war actions) have been changed since, particularly through the involvement of students who might overcome violence and traumatic events in their life. Therefore, there is a need to support those and other students who are dealing with challenges related to traumatic experiences to facilitate their way of pursuing higher education.

Description. It is defined in the Universal Declaration of Human Rights (1948), that “Everyone has the right to education. Education shall be directed to the full development of the human personality and to the strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms” (Article 26). As it follows from my experience, there can be different stages students find themselves in need of psychological support to fully participate in education process. The educational environment is challenging to some point for all students. The common issues experienced by students at a higher school environment are: Homesickness, difficulty sleeping, anxiety, depression, trauma (Counselling & Psychological Services of Lehigh University, 2020). While for some students those feelings are less common, some of them may need additional support during their study.

From the psychological perspective, there is an idea that any society involved in war at their Motherland is deeply influenced, including those people who had never actually participated in war actions themselves. Abruptly, it can lead to traumatization of those people, to traumatization of the society as a whole (Stanchyshyn, YouTube, 2019). It is not about victimization; it is more for emphasizing on the importance of supporting those people who are much more exposed to the negative influence of conflict because of their direct participation in it.

As of 2014, the number of students who are more likely to be affected by trauma at the higher educational setting has increased of internally displaced students, veterans and veteran family members' students. Russian military intervention and the war that started in 2014 caused not only financial or military difficulties, it also influences our mental health as citizen of the country under the war.

Today the number of internally displaced persons in Ukraine is 1,445 million people. There are 11, 026 IDPs in Lviv, 23% of which are children under the age of 18 (Ministry of Social Policy of Ukraine, 2020). The official number of Anti-Terroristic Operation participants is 362,095 (as of December 2019). Of those 23,166 live in Lviv region. In Lviv there are 508 families of perished ATO participants. Because of the bureaucratic procedures of acquiring the status, the real numbers of people directly affected by traumatic events might be higher. The shift in society is influencing not only those who are involved directly into war, but also those who communicate with people affected by trauma. While the need to support this particular groups of students is obvious, as a society shaped by war in the country it is equally important to support those students who do not belong to these categories, but have their own traumatic experiences. First and foremost, these are: students-children of dysfunctional families, immigrant students, students-children of emigrants, LGBTQs students, students from minority racial-ethnic groups. Sometimes the support is also needed by the students who do not have any traumatic experiences, but the study itself is traumatic for them, e.g. students who are writing their diploma thesis / course work, students who moved from rural areas to study, etc.

Ukrainian psychotherapist Volodymyr Stanchyshyn (2019) at one of his public lectures called “Psychotherapy for the City” spoke about PTSD as only one issue being dealt with by veterans. About 20 % of those people who are facing traumatic events develop PTSD. Stanchyshyn also mentions that 12 % of people show signs of Posttraumatic Growth (i.e. an improvement in their lives after overcoming traumatic experiences). These show the differences of personal perception and reaction to the traumatic events in life. Therefore, it is important to remember that overemphasizing any one particular characteristic can be harmful and possibly lead to creation of a false image of a group of people in a society. While emphasizing that other groups of people can develop PTSD absolutely not related to military experiences, Stanchyshyn (2019) also defines other groups strongly affected by

war. These are: military men and women themselves; their parents, spouses, and children; as well as each member of a society. We react differently, but we often are impacted by war not only economically, geographically or politically, but also emotionally and psychologically.

Raising awareness around mental health issues and developing support system for students who had overcome or are overcoming traumatic events in their lives has to become the reality of Ukrainian higher education. The trauma-informed approach implementation is an inevitable part of it. Today considering the influence of the COVID-19, the need for psychological support and mental health issues consideration seems even more important. Students will come back to the University with their experiences of being quarantined and “locked” at home, with their study and regular life being interrupted and drastically changed. For some students it might not be really traumatic, while some might need professional support, especially at the very beginning of returning to “normal” way of life. More research should be done later evaluating the impact of pandemic on persons’ mental health, students’ mental health in particular.

To support the implementation of trauma-informed approach within non-medical institution such as a university we have to acknowledge that “anyone can be traumatized. Individuals of all ages, socio-economic status, cultures, religions and sexual orientations [...] can be profoundly affected.” (Klinic, 2013, p. 12).

Therefore, it is even more important to remember that “regardless of its mandate, every system and organization is impacted by trauma and will benefit from being trauma-informed. Service organizations are confronted by the signs and symptoms of trauma every day, and yet often fail to see it and make the necessary connections. Trauma hides in plain view. Every system and organization has the potential to retraumatize people and interfere with recovery, and to support healing.” (Klinic, 2013, p. 15). For example, “people affected by trauma from abusive relationships will frequently encounter services that mirror the power and control they experienced in those relationships.” (as cited in Klinic, 2013, p. 15). Even more important is the acknowledgement that “trauma-informed services do not need to be focused on treating symptoms or syndromes related to trauma. Rather, regardless of their primary mission their commitment is to provide services in a manner that is welcoming and appropriate to the special needs of those affected by trauma” (as cited in Klinic, 2013, p. 15). Universities can be seen as an institution that has to be trauma-informed to be able to fully satisfy students’ right to education.

Informational campaign about mental health issues / influence of war / positive image of military men and women within academia, despite being professionally developed per se has to be trauma-informed. This means that it both aims to inform the institution about trauma as well as intend to conduct further cooperation between students and University with attention to issues of trauma.

These following characteristics of trauma-informed approach have to be considered while working on the project: “(a) where and when services are offered; (b) attentiveness to signs of discomfort among clients and staff; (c) perception of discomfort in a trauma-informed way; (d) providing clear information about what will be done, by whom, when, why, and under what circumstances; (e) provision of clear and appropriate messages regarding rights and responsibilities to clients and staff; (f) cultivating an atmosphere of working “with” rather than doing “to” or “for”; (g) providing an atmosphere that allows people to feel validated and affirmed with each and every contact at the agency; (h) paying attention to what works and what does not; and, (i) a deliberate use of non-problem focused language.” (Keesler, Green, & Nochajski, 2017, p. 46).

Conclusion. Today Ukraine is fighting for its integrity and borders’ restoration. Academia is currently formed by new categories of students, such as veterans and internally displaced persons. The post-soviet image of exclusion people with physical disabilities or invisible mental disabilities has been shifting tremendously last years. Therefore, additional support has to be provide for those students, who has been excluded before. These and other students may have mental health issues carried with themselves to the university environment. Today we are talking not only about “some people having mental health problems”, we are talking about Ukrainian youth facing war, pandemic, and their personal issues, which can be traumatic as well. Mental health issues are a tangible topic for Ukrainian society in general, therefore well-developed informational campaign raising awareness around mental health issues on campus can serve a good support for the Ukrainian community in general and practical tool for universities in ensuring supportive academic environment in particular.

Bibliography

1. Counseling & Psychological Services of Lehigh University. (n.d.). Retrieved April 20, 2020 from <https://studentaffairs.lehigh.edu/content/challenges-college>
2. International “Integration” Centre for Professional Partnerships. (n.d.). Retrieved April 20, 2020, from <https://lpnu.ua/en/integration>
3. Keesler, J., Green, S., & Nochajski, T. (2017). Creating a Trauma-Informed Community Through University-Community Partnerships: An Institute Agenda. *Advances in Social Work, 18*(1), 39–52. <https://doi.org/10.18060/21298>
4. Klinic Community Health Centre. (2013). *The Trauma Toolkit Second Edition. A resource for service organizations and providers to deliver services that are trauma-informed*. Retrieved from: https://trauma-informed.ca/wp-content/uploads/2013/10/Trauma-informed_Toolkit.pdf
5. Registration of Internal Displacement. (March 10, 2020) Ministry of Social Policy of Ukraine. Retrieved April 20, 2020, from shorturl.at/eJKOQ
6. Stanchyshyn, Volodymyr (2019) [YouTube]. *War which is always with me. Readaptation of military*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=0EGduBVA52M>
7. The Universal Declaration of Human Rights. (December 10, 1948) United Nations. Retrieved April 20, 2020, from <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>

Круглик Альона Сергіївна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Науковий керівник: Аверіна Катерина Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Стаття присвячена питанню виникнення кризових явищ у сім'ї в період народження дитини. Проаналізовано зарубіжний досвід надання соціально-педагогічної підтримки родині в цей період. Досліджено програми соціальної допомоги молодим сім. Ключові слова: сім'я, функції сім'ї, кризові періоди.

Актуальність. Протягом останніх років існує стійка тенденція до: зростання кількості неповних сімей; погіршення матеріального становища сім'ї; зниження інтересу до народження дітей; зростання рівня відчуження дітей від сім'ї; падіння авторитету батьків порівняно з авторитетом однолітків тощо. У зв'язку з цим особливого значення набуває реалізація соціально-педагогічної підтримки сім'ї, спрямована на покращення виконання нею власних функцій.

Огляд джерел. Проблема становлення сім'ї, особливості її функціонування, виховання дітей у сім'ї, кризові періоди на шляху її розвитку – це дуже важливі питання, що хвилюють людство вже багато років.

Дослідженням цих напрямків у роботі з сім'єю займалися З.Г.Кісарчук, Дж. Браун, Т.В.Андрєєва, Д. Крістенсен, Р.Шварц, О.В.Безпалько, М. Ніколс, А. Варга, Є.Г.Ейдемільер, О.З.Шапіро, В.Сатир, Д.А.Леви, А.В.Черніков, О.І.Холостова та багато інших вчених.

Зміст психологічної, соціально-педагогічної роботи з сім'єю розкривається у дослідженнях О. Холостової, Л. Кузнецової, Ю.Альшиної, О. Безпалько, Дж.Домініана, Є. Ейдемільера та інших вчених.

Мета статті – дослідити можливості використання зарубіжного досвіду соціально-педагогічної підтримки сім'ї у період народження дитини.

Виклад основного матеріалу. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях поняття «сім'я» має декілька трактувань, в більшості визначень цього поняття наголошується на сукупності таких ознак, що розкривають сутність сім'ї: спільні права і взаємні обов'язки членів сім'ї в різних сферах її життєдіяльності; наявність тріади стосунків між членами сім'ї: подружніх – дитячо-батьківських – спорідненості [5, с. 45].

„Криза в перекладі з грецької мови означає „рішення, боротьбу, виклик, випробування, можливість”. Криза також означає дисбаланс, втрату рівноваги. Криза – це ситуація, подія, коли людина стикається з перешкодою на шляху здійснення важливих життєвих цілей, і цю перешкоду не можна подолати деякий час за допомогою звичних методів розв'язання проблем” [10, с. 226-227].

Сім'я в кризовій ситуації (сім'я в кризі) – це категорія сім'ї, в якій під впливом внутрішніх або зовнішніх факторів склалися несприятливі економічні, соціальні, психологічні обставини, або існує соціальна ізоляція, що тимчасово заважають виконувати батьківські обов'язки з виховання своїх дітей або належним чином турбуватися про них [10, с. 227].

Кризове становище сім'ї у період народження дитини потребує надання підтримки всім членам родини. Однією із технологій підтримки сім'ї вважається соціальний патронаж.

В Англії існує програма Дж. Бариса, яка спрямована на роботу з дітьми в сім'ях, які переживають кризу (коли сім'я не може самостійно подолати труднощі, які виникли).

Соціальний робітник вивчає таку сім'ю, моделює зміну стосунків між її членами, допомагає в адаптації сім'ї до проблем і в їх розв'язанні через навчання батьків самоконтролю, вмінню ставити перед собою і дитиною стратегічні і проміжні цілі, подоланню проблем без фізичних покарань [6, с. 23].

У працях української дослідниці І. Братусь представлено досвід організації соціальної допомоги юним матерям у США. У притулках або сервісних центрах неповнолітнім матерям та їхнім дітям допомагають адаптуватися до життя, навчитися доглядати за дитиною, одержати спеціальність і роботу. Діяльність Центрів побудована таким чином, щоб неповнолітні матері вчилися самостійно доглядати за дитиною, вести господарство, могли навчатися та працювати, стимулюючи їх до опанування соціальними ролями [1, с. 15].

Цікавим є досвід діяльності служб підтримки молодих сімей та раннього дитинства, який досліджувала Л. Буніна, у Північній Ірландії. Відмінною особливістю таких служб є те, що практично всі програми, які діють на території країни, не є державними. Однією з найбільш відомих таких організацій є NIPPA (Northern Ireland Pre-School Provision Association), яка була заснована в 1965 році, охоплює своєю роботою більше 33% молодих сімей і дітей раннього віку. Вона опікується проблемами надання послуг батькам у створенні найбільш сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини на різних етапах її

життєдіяльності. Батьки розглядаються як люди, які найсильніше й найвагомніше впливають на дитину, тому основна діяльність організації спрямована на те, щоб підтримати батьків як перших вихователів, від яких залежить подальше життя та успіх кожної дитини.

Програма організації, що спрямована на попередження раннього соціального сирітства – це „Family Support” (Підтримка сім’ї) – програма з відвідування сім’ї вдома, за якою пропонується практична допомога та емоційна підтримка родинам і громаді.

Завданням просвіти для батьків і формування в них навичок усвідомленого батьківства в Північній Ірландії є: 1) допомога батькам у пошуку необхідної інформації з розвитку й виховання дитини, в орієнтації в цій інформації, розумінні потреб дитини, створенні умов, які б ці потреби задовольняли, у набутті практичних навичок догляду за дитиною, ефективному використанні існуючих установ, які займаються здоров’ям, харчуванням і психосоціальним розвитком дитини; 2) формування впевненості батьків у своїх силах, покращення стосунків між батьками й дітьми [2, с. 126].

Центри матері й дитини в Болгарії створені з метою захисту й турботи матері та дитини, що передбачає: забезпечення безкоштовного захисту пари мати – дитина в умовах безпеки та поваги; сприяння доступу до закладу охорони здоров’я, надання медичної допомоги матері та дитини, забезпечення ліками та проведення медичного огляду; надання спеціалізованої допомоги матері для розвитку та зміцнення навичок батьківства; надання спеціалізованої допомоги (консультації, супровід, посередництво) матері щодо покращення відносин з членами родини та соціальним оточенням; попередження соціальної ізоляції й підготовки до успішного соціального інтегрування пари мати – дитина [3, с. 72].

У дослідженні Войтенкової Г. та Лебедевої Є. розкривається зміст соціальної допомоги сім’ям в США. В цій країні існує безліч великих і дрібних програм адресної соціальної допомоги, діючих в масштабах усієї країни, штатів і громад, причому єдина система соціальної підтримки сімей з дітьми відсутня.

Завдання цих програм – повністю або частково заповнити недолік засобів задоволення мінімально необхідних потреб сімей. Умови надання допомоги: 1) доходнище певного рівня; 2) відсутність або безробіття одного з батьків. Допомога здійснюється і в грошовій формі (посібники і податкові пільги), і в натуральній (послуги і товари). Пріоритет віддається натуральним видам допомоги, щоб уникнути використання грошей не за прямим призначенням [3, с. 74].

Програми соціальної допомоги, в які включені сім’ї з дітьми, групуються по наступних напрямках:

1. Програми підтримки доходів – тимчасова допомога нужденним сім’ям; допомога сім’ям з дітьми на утриманні; податкові пільги.

2. Продовольча допомога – продовольчі талони; спеціальне додаткове харчування для жінок з дітьми до 5 років.

3. Медична допомога – Медикейд (соціальна програма, що надає і оплачує медичні послуги, у тому числі турботу вдома, а також ліки), державне медичне страхування дітей.

4. Житлова допомога – будівництво соціального житла для бідних; субсидії на придбання і будівництво власного житла.

5. Освітні програми – сприяння в здобутті освіти і професійної підготовки; Хедстарт (її мета – забезпечити повноцінний розвиток і підготовку до школи дітей збідних сімей; надання ряду медичних і освітніх послуг дітям до 5 років і їх сім’ям, а також вагітним жінкам).

6. Соціальних послуг – сприяння усиновленню дітей і допомога прийомним сім’ям; розшук батьків, що ухиляються від сплати аліментів.

7. Служби раннього втручання – це служби розвитку, що діють у громаді, є безкоштовними для сім’ї (за винятком деяких спеціально обумовлених випадків), створені для задоволення потреб розвитку дітей. Раннє втручання здійснюється у таких сферах як: всебічна система виявлення немовляти з відставанням або ризиком відставання в розвитку, що припускає ранню ідентифікацію; тренінг і консультації сім’ї, візити додому; спеціальна освіта батьків; адаптація немовляти до довкілля і організація адекватної потребам немовляти довкілля (occupational therapy); психологічна служба; медичне обслуговування, яке входить в програми раннього втручання тільки в цілях діагностики і оцінки немовляти [4, с. 86-89].

«Освіта з питань сімейного життя» (далі ОПСЖ) це назва американської служби, що покликана допомагати більшості населення. Завдяки цій службі, батьки здобувають знання, розвивають вміння з метою регулювання сімейних стосунків, подолання труднощів, нормального розвитку протягом життя, вміння передбачати і долати складні життєві періоди. Головні цілі ОПСЖ – зміцнити сім’ї та покращити особистісне і сімейне благополуччя [11].

Мета більшості груп ОПСЖ – накопичувати знання та застосовувати вміння або досягти особистого зростання в розумінні поточного перехідного періоду життя чи підготовка до події, що має місце у теперішній час. Вибір програм, за якими працюють фахівці з батьками, залежить від життєвих ситуацій клієнтів. Можна виділити наступні групи: нормального розвитку, кризові, особистісного зростання, та

групи, пристосовано до життєвих ускладнень (групи підготовки до батьківства, групи для батьків немовлятчи дошкільнят, або групи людей, які вийшли на пенсію). Кризові групи призначені для людей, що опинилися в неочікуваній ситуації. У таких групах клієнтів навчають правильно реагувати і вирішувати складні непередбачувані життєві ситуації і відновити їхній звичний образ життя [11, с. 198-203].

Висновки. Дослідження зарубіжного досвіду надання соціальної допомоги сім'ям із дітьми дозволило зрозуміти, що як у країнах Європи і Америці сім'я виступає головним об'єктом підтримки держави. У досвіді роботи з сім'єю в зарубіжних країнах надання соціальної допомоги гарантоване як неблагополучним сім'ям, так і сім'ям, які потребують підтримки у задоволенні їхніх потреб. Серед найбільш поширених видів допомоги можна виділити такі: матеріальну (грошова і натуральна), медичну (пільгове медичне забезпечення), соціальну (підтримка прийомних сімей, неповнолітніх матерів), освітню, соціально-педагогічну (опанування батьківською роллю, навчання усвідомленому батьківству та ін.).

В Україні особливістю надання допомоги є те, що більшість спеціальних програм, які спрямовані на розвиток і підтримку сім'ї, сьогодні слабо забезпечені фінансово, аподекуди й організаційно. Проте, це не означає, що держава має відмовитись від розробки та впровадження подібних програм. По-перше, важливо вже те, що і державою, і суспільством усвідомлюється значущість підтримки сімей, включаючи молоді сім'ї. З іншого боку, ці програми (хоча й частково) усе ж виконуються, а отже, роблять свій внесок у покращення становища українських сімей, сприяють їх розвитку.

Це підтверджується тим, що в тій незначній кількості соціальних послуг сім'ям, які надаються центрами, з'являються і нові: запобігання відмовам від новонароджених дітей; профілактика бездоглядності та безпритульності, правопорушень та злочинності серед молоді; соціальні та освітні послуги для молодих сімей, сімей з дітьми тощо.

Джерела

1. Братусь І.В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями в громаді / І.В.Братусь // Проблеми педагогічних технологій: зб. наук. праць. – Луцьк, 2004. – №3-4. – С. 72-77.
2. Буніна Л. М. Формування у молодих сімей навичок усвідомленого батьківства засобами соціально-педагогічної підтримки в Північній Ірландії: дис... канд. пед. наук : 13.00.05 – Луганськ, 2005. – 212 с.
3. Войтенкова Г.Ф. Соціальна підтримка сім'ї з дітьми в США / Г.Ф.Войтенкова, Е.В. Лебедева // Народонаселення, 2007. – №4. – С. 94-106.
4. Гуліна М.А. Психологія соціальної роботи / М. А. Гуліна. – СПб.: СПбГУТ, 2000. – 276 с.
5. Елизаров А.Н. Основи індивідуального і сімейного консультування: [учебн. посібник] / А.Н. Елизаров. – М.: «Ось», 2003. – С. 76
6. Козубовська І.В. Роль соціально-психологічної служби в роботі з сім'єю / І.В.Козубовська, В.Ю. Керецман. – Ужгород, 1996. – 365 с.
7. Олифірович Н.И. Психологія сімейних кризисів / Н. И. Олифірович, Т.А.Зинкевич-Куземкина, Т.Ф. Велента. – СПб.: Речь, 2006. – 360 с.
8. Семиченко В.А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: [навч.посібник для студентів вищ. навч. Закладів /В.А. Семиченко, В.С. Заслуженок]. –К.: Веселка, 1998. – С. 126
9. Словник-довідник для соціальних педагогів і соціальних працівників / [заг.ред. А.Й. Капська, І.М. Пінчук]. – К.: УДЦССМ, 2000. – С. 82
10. Соціальні служби - родини: Розвиток нових підходів в Україні, (перевидання) / [заред. І.М. Григи, Т.В. Семігіної]. - К.:КМА, 2003. - 128 с.
11. Donovan, R. Family planning clinics: Facing higher costs and sicker patients. FamilyPlanning Perspectives. – NY, 1991. – 350 p.

Коваленко Анастасія Сергіївна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Стаття присвячена аналізу значення громадянської компетентності для майбутнього вчителя. Наголошується на тому, що громадянська компетентність є ключовою компетентністю учнів та здобувачів вищої освіти. Її формування передбачає застосування відповідних форм та методів соціальної спрямованості. Повідомляється про можливості художніх творів для формування громадянської компетентності. Ключові слова: громадянська компетентність, майбутній учитель, суспільство, освіта

Сьогодні модернізація системи освіти та її орієнтація на використання компетентнісного підходу вплинула на зміст, форми та методологію вищої та середньої школи. У першу чергу це пов'язано з необхідністю виховання активного громадянина, фахівця, обізнаного в інформаційних технологіях, який може швидко адаптуватися до мінливих умов сучасного суспільства.

Від того, які саме будуть сформовані компетентності, наскільки вони розвинені, залежить готовність людини до активного перебування в соціумі та виконання ним професійних обов'язків. Однією із важливих компетентностей, які повинні бути сформовані у закладі середньої освіти, є громадянські та соціальні компетентності. Водночас, до цінностей шкільної освіти відносяться гуманізація, повага до людей, здатність навчатися впродовж життя, екологічна та інформаційна безпека [2, с. 127] тощо.

Формування громадянської компетентності доречно починати з як мінімум з початкової школи, прививаючи любов до національних цінностей та традицій. Поступово процес розвитку громадянської компетентності слід ускладнювати за рахунок активізації більш складних розумових здібностей,

використання носіїв національного досвіду тощо. Слід зазначити, що у підростаючого покоління відбувається процес активної соціалізації у суспільстві, формування власної думки на події [5, с. 284], що відбувається в регіоні, державі, світі.

Формування в учнів ключових компетентностей, зокрема соціальних та громадянських, їх підготовка до активної життєдіяльності у майбутньому залежить від вміння вчителів, їх педагогічної майстерності. Крім того, під час навчання у закладі вищої освіти відповідні компетентності повинні бути розвинені у майбутніх вчителів, оскільки громадянська компетентність часто розглядається дослідниками як складова їхньої професійної діяльності, а готовність до громадського виховання молоді є обов'язковою вимогою до сучасного вчителя.

Як більшість складних інтегральних компетентностей, до структури громадянської компетентності входять когнітивний, операціонально-процесуальний компоненти, громадянська зрілість, громадянські цінності [4, с. 158]. У межах соціально-педагогічного підходу процес формування громадянської компетентності передбачає розвиток громадянських умінь та якостей, що визначають соціальну спрямованість особистості, за допомогою відповідного змісту, форм та методів громадянської освіти [1, с. 115].

Слід зазначити, що формувати громадянську компетентність можна різними способами, які відрізняють віковими особливостями, тематикою, важливістю обраної теми тощо. Наприклад Т. Шарова та С. Шаров наголошують, що громадянську компетентність можна формувати через прочитання творів мистецтва, зокрема художньої літератури. Дослідники на прикладі творчості українського письменника ХХ ст. Костя Гордінека показали драматичний світ героїв творів, їх любов та повагу до батьківщини, рідної мови, висвітлили проблему голодомору [6, с. 74] та ін. Прочитав художні твори минулого століття, поринув у тогочасні мрії, проблеми, національну свідомість, по іншому сприймається сьогодення та сучасне ставлення до суспільства.

З іншого боку, сьогодні засоби масової інформації можуть негативно вплинути на формування загальної культури [3, с. 94], громадянської та соціальної компетентностей. Також вчені звертають увагу на певні ризики, що можуть виникнути у процесі формування громадянської компетентності майбутніх фахівців [1, с. 116]. В такому випадку слід застосовувати комплексний підхід до формування ключових та загальних ключових компетентностей, застосовувати обґрунтовані з методичної точки зору засоби та методи.

Джерела

1. Величко О.Ю. Громадянська компетентність як категорія сучасної гуманітарної науки. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2013. №67. С. 114–117.
2. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
3. Олексенко Р. Формування культури засобами масової інформації. Fundamental and applied science. 2015. С. 94–95.
4. Рацул А.Б., Рацул О.А. Формування громадянської компетентності як інтегрованої якості особистості майбутнього вчителя. Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. 2009. №166. С. 154–159.
5. Шарова Т.М., Шаров С.В. Громадянська компетентність як необхідна умова розвитку демократичного суспільства. Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (14-16 червня 2018 р., м. Мелітополь). С. 283–286.
6. Sharova T. M., Sharov S. V., Karnachova S. M. Developing civic competence through the art of the word (based on K. Gordienko's literary works). International Humanitarian University Herald. Philology. 2019. 1(41). С. 73–76.

Лученкова Елена Степановна

Кандидат исторических наук, доцент

Витебский государственный технологический университет

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ В УСЛОВИЯХ ТРАНЗИТИВНОГО СОЦИУМА

Статья посвящена возможности компетентностного подхода образования в условиях транзитивного социума. Проанализированы конкретные приемы компетентностного подхода. Исследованы условия для внедрения компетентностного подхода на практике. Ключевые слова: компетентностный подход, компетенция, высшее образование, обучаемый, задание.

Период транзитивности имеет свои специфические особенности: изменяется характер проблем, с которыми сталкивается человек в процессе своей жизнедеятельности; люди живут в ситуациях неопределенности, когда настоящее и будущее слабо предопределяется прошлым; проявляют себя экономические и политические кризисы, терроризм, техногенные и природные катастрофы; идет лавинообразное нарастание информации, стремительно обновляется техника и технологии; возникает новая ситуация на рынке труда, которая характеризуется тем, что востребованы не просто дипломированные специалисты, а люди способные работать в новых условиях, проявлять инициативу, ответственность, лидерские качества.

Современному человеку, чтобы быть востребованными и успешным надо владеть способностями жить и работать в постоянно изменяющемся мире. Отсюда следует, что невозможно выучиться на всю оставшуюся жизнь. Таким образом, транзитивный период развития социума, требования рынка труда ждут от высшей школы получение специалиста, умеющего на практике применять полученные знания и при необходимости самостоятельно пополнять недостающие. Поэтому ключевая роль в подготовке специалиста отводится компетентностному подходу.

Компетенция – это способность применять имеющиеся знания и умения на практике и при необходимости получать недостающие знания.

Ключевыми компетенциями, как прописано в документах Европарламента и Совета Европы – это система знаний, умений и ценностной позиции. Они носят универсальный характер. К компетенциям относят: профессиональные и ключевые. Профессиональные компетенции обеспечивают изучение учебных предметов, а для ключевых характерно изучение многих предметов. Например, исследовательская компетенция, как правило, включает в себя много умений и навыков, необходимых для формирования данной компетенции.

Если говорить о современном понимании компетентностного подхода, то он заключается в выявлении возможностей образования, которые позволили бы сформировать ключевые компетентности, развивать способности, которые имеют существенное значение для достижения в различных видах и сферах деятельности, а также обеспечивали бы получение опыта самостоятельного решения проблем.

Главная идея компетентностного подхода заключается в опыте самостоятельного решения проблем, которые приводят к личностному успеху. Поэтому признаком высокого уровня образованности при компетентностном подходе будет считаться широта сферы деятельности и степень неопределенности ситуаций, в которых человек способен самостоятельно действовать.

Для того, чтобы компетентностный подход стал реально действующим, основной упор в образовательном процессе надо направлять на компетентностно-ориентированные задачи. Задания в образовательном процессе выступают в качестве средств управления учебно-познавательной деятельностью обучаемых и формирования у них межпредметных и метапредметных компетенций. Вместе с тем они выполняют и другие функции: мотивирующую, управляющую, контрольно-оценочную и др.

Условно задания можно дифференцировать:

- по цели (поиск информации, применение знаний, отработка умений, обобщение, сравнение и др.);
- по предметным областям (предметные, межпредметные, метапредметные);
- по содержанию (репродуктивные, эвристические, проблемные, исследовательские);
- по месту выполнения (аудиторные, домашние, дистанционные и т. д.);
- по форме доведения (вербальные, письменные, электронные);
- по времени выполнения (краткосрочные, среднесрочные, долгосрочные);
- по количеству выполняющих участников (индивидуальные, парные, групповые);
- по уровню предполагаемой самостоятельности обучающихся;
- по типу (традиционные, инновационные).

К инновационному типу заданий относят компетентностно-ориентированные задания. Этот тип заданий имеет свою специфику, они моделируют практическую, жизненную ситуацию и строятся на актуальных для обучающихся материалах. Соответствуют определенным обучаемым требованиям:

1. Компетентностно-ориентированные задачи должны представлять определенную значимость, чтобы их выполнение было мотивированными;
2. Целью задания должно стать получение навыка для решения аналогичной ситуации, а не только получения знаний и фактологической базы.
3. Условие задания формулируется как задача или проблемная ситуация, которую необходимо решить средствами учебной дисциплины, а лучше межпредметными связями.
4. При решении заданий могут быть использованы различные способы выполнения заданий.
5. Поиск информации для задания. Информация в задании может быть избыточной, недостающей или противоречивой. Обучающийся должен отобрать необходимые ему данные или найти их сам.
6. полученный результат выполнения задания должен быть важен для обучаемых, а лучше применен на практике.

Например, в курсах «Конфликтология», «Психология труда» студенты изучают темы: «Конфликт как социальное явление», «Функциональные состояния субъекта профессиональной деятельности и динамика его работоспособности. Конфликт». Обучаемым предлагается дидактическая игра «Фрустрирующие ситуации в деловых отношениях» (рисунки взяты из рисуночного текста Розенцвейга). Целью игры является закрепление у обучаемых навыков конфликтных ситуаций в процессе социального взаимодействия в нестандартных жизненных ситуациях, развитие навыков и умений эффективного

общения в сложных ситуациях. В ходе игры обучаемым выдаются рисунки, на которых изображены два человека. То, что говорит первый человек, написано в квадрате. Обучаемые должны записать свои варианты ответа за другого человека. Затем организуется обсуждение вариантов ответа, с соответствующими выводами.

В дисциплине «Этика и психология делового общения» при изучении темы: «Технологии эффективного общения и рационального поведения в конфликтах» обучаемым предлагается дидактический тренинг «Овладение искусством критики».

Например, ставится такая задача: Вы руководитель и вам надо оценить работу своих подчиненных. Особенно это сложно, когда ваш подчиненный хорошо выполняет работу и ждет оценки. Это на первый взгляд простая задача оказывается очень сложной. Похвала имеет много оттенков. И она должна быть обличена в определенную форму в каждой конкретной ситуации. Можно произнести нейтральную фразу, которая подойдет для любой ситуации: «Работа выполнена отлично! Рад за вас». Фраза: «Я вам очень признателен за выполнение этого сложного задания. Если бы не вы, не знаю, как бы мы справились» – удачна для личной беседы. Но такую похвалу нельзя высказывать публично, так как она ущемляет достоинства других.

Сложнее чем похвала, выбор формы критики. Критические оценки могут быть: а) подбадривающая критика; б) критика – упрек; в) критика – надежда; г) критика – аналогия; д) критика – похвала; е) безличная критика; ж) критика – удивление; з) критика – требование; и) критика – совет и т. д.

После теоретической части предлагаются упражнения, при четком определении условий выполнения упражнений. Например, группа делится на две подгруппы. Каждая подгруппа, посоветовавшись в течение 3-5 минут, определяет форму критики согласно выданной установке. Затем представители групп зачитывают окончательный вариант критических замечаний и сами определяют какую форму критики они использовали. Преподаватель и представители другой группы выступают экспертами по отношению к отвечающей по выполненному заданию группы. При выдаче определенной установки преподаватель должен учитывать получаемую в вузе специальность.

Исходя из изложенного, можно сделать вывод: компетентностный подход помогает активизировать работу в процессе обучения и получить адекватный результат на выходе. Но ни одна из этих моделей обучения в рамках компетентностного подхода не сможет обеспечить должный образовательный эффект, если на занятиях не будет благоприятной для обучения среды. Пожалуй, это самое сложное в реализации компетентностного подхода, так как педагог должен: принимать обучаемых такими, какие они есть; демонстрировать большие ожидания от каждого обучаемого; предоставлять возможности для выбора; демонстрировать невербальную поддержку улыбками и контактом глаз; организовать сотрудничество; обеспечить сам процесс обучения.

Источники

1. Рожкова, Н. А. Проблемы и перспективы развития академической грамотности студентов / Н. А. Рожкова // Молодой ученый. – 2015. – № 6. – С. 672–674.

Фастовець Оксана Олексіївна

Кандидат педагогічних наук, доцент

Національний університет фізичного виховання і спорту України

БІО-БЕЗПЕКА ЯК ПРІОРИТЕТ РОЗВИТКУ СФЕРИ АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Стаття присвячена необхідності вивчення фахівцями сфери туризму «Глобальних стандартів нової реальності», серед яких і рекомендації по відновленню авіаційних перевезень у період пост Covid-19. Проаналізовано основні вимоги до забезпечення біо-безпеки пасажирів під час здійсненні авіаційних перевезень. Наведено рекомендації IATA щодо вимог, які постають перед авіапасажирами та авіаперевізниками. Висвітлено основні аспекти дорожньої карти біо-безпеки. Досліджено заходи провідної української перевізника – компанії МАУ з організації біо-безпеки авіаційних перевезень. Ключові слова: біо-безпека, авіаційні перевезення, пост Covid-19.

Реалії сучасного стану розвитку обмовили зміни у змісті професійно-орієнтованих дисциплін, які включені до програми підготовки майбутніх фахівців сфери туризму (242 Туризм). При викладанні дисципліни «Транспортне обслуговування в туризмі» вважаємо за необхідне до змісту дисципліни ввести вимоги «Глобальних протоколів Нової нормальності» які запропоновані World Travel & Tourism Council. Наприклад, до теми «Організація обслуговування пасажирів на авіаційному транспорті» доцільним є введення інформації щодо особливостей обслуговування в аеропортах та під час польотів авіаційним транспортом.

Необхідно зазначити, що пандемія коронавірусної інфекції обумовила значні економічні втрати через обмеження авіаційних перевезень. Міжнародна асоціація повітряного транспорту оприлюднила прогнози збитків у сумі 84,3 млрд. дол. Прогнозують, що у 2020 р. прибутки галузі впадуть до 419 мільярдів доларів з рівню минулого року 838 млрд. дол. (це на 50% менше показника 2019 року). Проте експерти сподіваються, що у 2021 році доходи зростуть майже до 600 мільярдів доларів, а збитки скоротяться до 15,8 мільярда доларів [1].

Женевська організація IATA, яка спеціалізується на інформаційних технологіях в авіації розробила документ «Нова нормальність: зміна обличчя повітряного транспорту після Covid-19». Біо-безпека перетворюється на пріоритет економічної діяльності. В цьому документі висвітлено, яким чином авіація використовує технології для того, щоб впоратися з «тривалим та складним» впливом пандемії. Як прогнозують експерти особливістю періоду пост Covid-19, буде нестабільність у можливості перетину кордонів держав. Кордони відкриватимуться та закриватимуться без попереднього повідомлення, оскільки уряди використовують новий, більш жорсткий підхід до моніторингу стану здоров'я пасажирів, що прибувають. Розклад польотів також буде непередбачуваним, часто польоти будуть переноситися. Коротких рейсів буде значно менше, оскільки поширення он-лайн відео конференцій зменшить кількість ділових поїздок. Для перепустки пасажирів через систему безпеки та на борт літаку використовуватимуться біометричні дані – цифрові ідентифікатори, що зберігаються на телефонах та перевіряються з допомогою визнання обличчя. Авіакомпанії будуть постійно оновлювати на телефон інформацією про статус рейсу та відповідні пункти пропуску у подорожах.

За даними IATA за квітень 2020 р. кількість рейсів в світі збереглися майже на 80%, а в Європі – більше ніж на 90%, в порівнянні з минулим роком. В США чисельність пасажирів, за даними Адміністрації транспортної безпеки США (TSA), скоротилася з 2,5 млн. пасажирів в день, до 130000 – 215000 пасажирів в першу неділю травня 2020 р. Деякі спеціалісти вважають, що лише в 2022 р. попит на авіарейси досягне допандемічного рівню [2].

Подорожі перетворюються на «безконтактні». Рекомендовано посадкові талони зберігати на смартфонах. Сенсорні екрани в кіосках реєстрації будуть відсутні. Їх замінять біометричні системи – розпізнання обличчя оскільки торкатися до фізичної інфраструктури в аеропортах буде заборонено. Пасажири мають бути ідентифіковані в пунктах поїздки на основі біометричних даних. Реєстрація або посадка на борт буде здійснюватися без необхідності торкатися екрану. Реєстрація багажу, очікування в черзі – все буде реалізовано в нових додатках; хмарні платформи допомагатимуть авіакомпаніям бути більше гнучкими. Відкриті прикладні програмні інтерфейси (API) нададуть данні, необхідні для оформлення мобільних посадкових талонів, реєстрації багажу і маркування, безпеки, посадки, трансферів та отримання багажу.

Оновлення інформації в реальному часі та «цифрові посвідчення». Нові види цифрової ідентифікації спростять безконтактні подорожі. Це дозволить пасажирам проходити через аеропорт, використовуючи цифрові посвідчення особистості, що зберігаються на їх телефонах, перевірені через систему розпізнавання обличчя. Додатки до смартфонів стануть більш важливими для подорожей, ніж тепер; якщо статус рейсів, багажу, кордонів та правил карантину для пасажирів, що прибувають буде змінюватися, пасажирам необхідно повідомляти та підтверджувати їх актуальними даними.

В довготривалій перспективі спостерігатиметься зростання вартості авіаквитків в порівнянні з 2019 р., оскільки незадоволений попит на авіаквитки зростає, згідно з даними Dollar Flight Club. Їх звіт «Вплив COVID-19 на авіаційну галузь та вартість на авіаквитки» прогнозує, що з 2021 р. ціни на авіаквитки можуть різко зрости в середньому на 27% до 2025 р. Між тим, компанія – розробник стратегій SimpliFlying повідомляє, що безконтактні польоти забезпечуватимуться: відсутністю карманів на спинках крісел; припиненням використання негігієнічних розважальних систем із сенсорним екраном на спинці крісла (мандрівники користуються своїми планшетами та комп'ютерами); всі продукти харчування та напої повинні бути розфасованими. Можливо також повне припинення харчування в літаках, якщо пасажир вважатиме це ризикованим.

В свою чергу міжнародна організація – IATA (Міжнародна асоціація повітряного транспорту) опублікувало документ «Biosecurity for Air Transport: A Roadmap for Restarting Aviation» (Біо-безпека для повітряного транспорту: дорожня карта для відновлення авіації), в якому виклала пропозицію про розподіл заходів біо-безпеки. Дорожня карта спрямована на забезпечення впевненості в тому, що уряди створюватимуть умови для відновлення для пасажирських перевезень. Основні аспекти дорожньої карти біо-безпеки на повітряному транспорті включають: перед польотні, в аеропорту вильоту, під час польоту, після польоту [3].

Рис.1. Аспекти дорожньої карти біо-безпеки на повітряному транспорті (складно на підставі даних [3])

Перед польотом передбачена необхідність збору даних про пасажирів до поїздки (включно інформацію про здоров'я), як повинна здійснюватися з використанням ретельно перевірених каналів таких як eVisa або програми електронного дозволу на поїздки.

В аеропорту вильоту передбачається декілька рівнів захисних заходів:

1. Доступ до будівлі терміналу повинно бути обмежено: доступ мають працівники аеропорту/авіакомпанії, пасажирів (за виключення супроводжуваних пасажирів з обмеженими можливостями або неповнолітніх без супроводу).

2. Перевірка температури підготовленим державним персоналом в пунктах в'їзду в будинок терміналу.

3. Фізичне дистанціювання між всіма процесами (включаючи управління чергами).

4. Використання покриття обличчя для пасажирів та масок для персоналу у відповідності до місцевих правил.

5. Опції самообслуговування при реєстрації пасажирів максимально використовують для зменшення пунктів зіткнення та черг. Це включає в себе дистанційну реєстрацію (електронні/домашні роздруковані посадкові талони), самостійну посадку.

6. Посадка повинна бути ефективно організована з урахуванням змінених пріоритетів, знижки завантаженості та обмеження ручної поклажі.

7. Очистка та дезінфекція ділянок з підвищеним ризиком у відповідності з місцевими правилами, що включає широку доступність засобів знезараження для рук.

Під час польоту передбачається декілька рівнів захисту:

1. Маски для всіх пасажирів та екіпажу.

2. Спрощення обслуговування салонів, використання попередньо запакованого харчування для скорочення взаємодії між пасажиром та екіпажем (покупки на борту здійснюються за умови безготівкового розрахунку).

3. Скорочення скупчення пасажирів в салоні (заборона черг до туалетів).

4. Удосконалена та частіша очистка салону (літаки будуть дезінфікувати після кожного польоту, причому вимоги до обробки висуваються дуже суворі).

В аеропорту прибуття передбачається декілька рівнів захисних заходів:

1. Перевірка температури підготовленим державним персоналом.

2. Автоматизовані процедури для митного та прикордонного контролю, включаючи використання мобільних додатків та біометричних технологій (які вже зарекомендували себе деякими урядами).

3. Прискорена обробка та видача багажу, щоб забезпечити соціальне дистанціювання за рахунок зменшення скупчення та черг.

4. Очікується, що урядами будуть прийняті заходи з декларування стану здоров'я та відстеженню контактів з метою зниження ризику передачі вірусу.

IATA підкреслює, що ці заходи є тимчасовими, вони регулярно переглядаються та змінюються у випадку виявлення більш ефективних варіантів. Експерти IATA сподіваються, що доки не буде знайдена

вакцина при здійсненні подорожей буде проводитися: *тестування COVID-19* (тестування на початку подорожі сприятиме створенню «стерильного» середовища подорожей, що заспокоїть туристів та уряди); введення *паспорта імунітету* (розробка паспортів для сегрегації подорожуючих без ризику, в той же час, як вони підкріплені медичною наукою та визнані урядами).

Також IATA висловила незгоду з пропозицією соціального дистанціюванням на борту літаків та карантинними заходами по прибуттю:

- *перевірка температури* знижує ризик, що пасажери із симптомами будуть подорожувати, в то час як декларації про стан здоров'я та відстеження контактів після прибуття, знижують ризик розвитку імпортованих випадків та передачі їх до місцевих ланцюгів;

- *соціальне дистанціювання на борту* (відкрите сидіння) не буде необхідним через використання масок на борту (потік повітря — від стелі до підлоги, сидіння забезпечують бар'єр для передньої/задньої трансмісії, а системи фільтрування повітря працюють у відповідності із стандартами)

Також необхідно зазначити, що італійська конструкторська компанія «Aviointeriors» запропонувала цікаві розробки для дотримання соціального дистанціювання. Перша з них – «Янус» передбачає зміну розташування середнього сидіння (інший бік щодо інших двох), а також розміщення навколо нього захисного екрана. Другий, що має назву «Безпечне скло», передбачає розміщення над кожним сидінням прозорого «кокона» для створення індивідуального простору для пасажирів (не прийнято офіційно).

Стандарти та процедури запроваджені української авіакомпанією МАУ з мінімізації ризиків розповсюдження COVID-19 під час обслуговування в аеропорту та на борту відповідають рекомендаціям Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ), Міжнародної асоціації повітряного транспорту (IATA), Європейського агентства авіаційної безпеки (EASA), Європейського центру профілактики та контролю захворювань (ECDC), Корпорації Boeing, Міністерства охорони здоров'я України (МОЗ України) та Державної авіаційної служби України (ДАСУ).[3]

МАУ постійно удосконалює заходи безпеки та сервісу, щоб повітряна подорож проходила максимально безпечно та комфортно. Перед виконанням кожного рейсу МАУ відповідно до затвердженої процедури IATA здійснює індивідуальну оцінку ризиків виконання рейсу, враховуючи наступну інформацію: підтверджені випадки зараження COVID-19 в пункті призначення (місто, де знаходиться аеропорт); рекомендації уповноважених державних органів України та країни призначення; кількість пасажирів на рейсі; тривалість польоту. При високому ступені ризику МАУ не виконує рейс.

Отже, взаємне визнання узгоджених на глобальному рівні заходів біо-безпеки має вирішальне значення для відновлення міжнародних поїздок. Міжнародна асоціація повітряного транспорту (IATA) звертається до урядів впроваджувати Дорожню карту взаємодії, спрямованої на підтримку відновлення авіаційного сполучення та безпечного перезапуску авіації. Пандемія поповнила лексикон новими термінами, серед яких "нова нормальність", який говорить про те, що життя змінилося і що з цими змінами доведеться рахуватися ще дуже довго. Головні правила нового світу: не створювати масового скупчення людей, обов'язково носити маски; дотримуватися соціальної дистанції; стежити за особистою гігієною.

Джерела

1. Industry Losses to Top \$84 Billion in 2020. URL : <https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2020-06-09-01> (дата звернення 22.06.2020)
2. Офіційний сайт SITA. URL: <https://rus.sita.aero/pressroom/news-releases/tracking-of-ulds-through> (дата звернення 22.06.2020)
3. Офіційний сайт МАУ. URL: <https://www.flyuia.com/ua/ru/information/flight-information-during-covid> (дата звернення 22.06.2020)

Захарець Ліна Геннадіївна

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
Науковий керівник: Петінова Оксана Борисовна, доктор філософських наук, професор
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ НАУКИ

Стаття присвячена огляду філософських засад науки, виокремлення та освітлення різновидів підстав. У статті також виокремлюється поняття «філософські засади науки» з різних сторін. Основна проблема у виокремленні підстав науки та розрізнення цих підстав. Ключові слова: філософські підстави науки, теорія, гносеологічні, аксеологічні, логічне, філософія.

Мета статті – в означити поняття «філософські засади науки» та розрізнити різні підстави щодо філософських засад науки.

Питання філософських засад у науці висвітлене у багатьох дослідженнях та публікаціях нашого часу, наприклад у Юдіна «Методологічний аналіз як напрям вивчення науки», Койре «Нариси історії

філософської думки. Про вплив філософських концепцій на розвиток наукових теорій», Швирьов «Аналіз наукового пізнання: основні напрямки, форми, проблеми».

Філософські засади науки – є проміжним рівнем між філософією в цілому та наукою. На цьому етапі розглядаються велика кількість гносеологічних, методологічних та логічних, а також онтологічних та аксіологічних понять, суджень та тверджень у філософії для активного використання щодо обґрунтування будь-якої наукової теорії, дослідницьких програм, а також для трактування науки, з точки зору її когнітивної реальності, також розглядається види людської діяльності та спеціальний соціальний інститут.

Поняття «філософські підстави науки» висловлює філософські ідеї і принципи, які містяться в цій науці (науковій дисципліні, концепції і т. п.) і дають найзагальніші орієнтири для пізнавальної діяльності. Філософські підстави науки поряд з функцією обґрунтування вже здобутих знанні виконують також евристичну (беруть участь в побудові нових теорій) і методологічну функції. Будучи засобом (знаряддям) збільшення нового знання, вони сприяють формуванню нових методів наукового дослідження. Філософські підстави науки різномірні і історичні: при переході від одного етапу розвитку науки до іншого в ході наукових революцій один їх «набір» змінюється іншим, але певна спадкоємність при цьому зберігається.

Формування філософських підстав науки і їх зміна вимагають не тільки філософської, але і спеціальної наукової ерудиції дослідника (розуміння їм особливостей предмета відповідної науки, її традицій, її зразків діяльності і т. п.). Вони здійснюються шляхом вибірки і подальшої адаптації ідей, вироблених в філософському аналізі, до потреб певної галузі наукового пізнання, конкретизації вихідних філософських ідей, їх уточнення, формування нових категоріальних смислів, які після вторинної рефлексії експлікується як новий зміст філософських категорій. Весь цей комплекс досліджень на стику між філософією та конкретними науками здійснюється спільно філософами і вченими-фахівцями. В даний час цей особливий шар дослідницької діяльності є найважливішим аспектом філософії та методології науки. В історичному розвитку науки особливу роль в розробці проблематики, пов'язаної з формуванням і розвитком філософських підстав, відіграли видатні вчені, що з'єднували у своїй діяльності конкретно-наукові і філософські дослідження (Декарт, Ньютон, Лейбніц, Ейнштейн, Бор, Вернадський і ін.).

Гетерогенність філософських підстав не виключає їх системної організації. У них можна виділити щонайменше дві взаємопов'язані підсистеми: по-перше, онтологічну, представлену сіткою категорій, які служать матрицею розуміння і пізнання досліджуваних об'єктів (категорії «річ», «властивість», «відношення», «процес», «стан», «причинність», «необхідність», «випадковість», «простір», «час» і т. п.); по-друге, епістемологічних, виражену категоріальними схемами, яку характеризують пізнавальні процедури і їх результат (розуміння істини, методу, знання, пояснення, докази, теорії, факти і т. п.).

Обидві підсистеми історично розвиваються в залежності від типів об'єктів, які освоює наука, і від еволюції нормативних структур, що забезпечують освоєння таких об'єктів.

Нажаль, щодо фундаментальних галузей дослідження, наука має справу з об'єктами, які не до кінця розвинені або вивчені. Однак, можна стверджувати, що активне застосування та використання таких об'єктів здійснюється саме у процесі вивчення протягом історії [2].

На сучасному етапі дослідження «філософські засади науки» розглядається як основні філософські ідеї та принципи, в яких виокремлюється найзагальніші орієнтири для пізнавальної діяльності.

В сутності філософських засад вчені розглядають різновиди підстав, які є основними пластом поняття «філософських засад науки»

Розглянемо такі підстави :

Онтологічні підстави науки, сутність заключається в прийнятті в деяких науках загальноприйнятих поглядів щодо картину світу, типах матеріальних систем, характер їх детермінації, формах руху матерії, загальні закони функціонування і розвитку матеріальних об'єктів і т.д.

Сутність гносеологічних підстав науки висвітлюється в отриманні в рамках окремих наук положення про характер процесу наукового пізнання, співвідношення чуттєвого і раціонального, теорії і досвіду, статус теоретичних понять.

Щодо логічних підстав науки, можна виокремити в науці правила абстрагування, утворення вихідних і похідних понять і тверджень, правила виведення і т.д. Наприклад, в конструктивній математиці забороняється використовувати поняття «актуальної нескінченності», закон виключеного третього в міркуваннях про нескінченних множинах і т.д.

Методологічні основи науки – прийняті в рамках приватної науки положення про методи відкриття і отримання істинного знання, способи докази і обґрунтування окремих компонентів теорії і теорій в цілому. Очевидно, що методологічні основи науки можуть не збігатися, бути різними не тільки в різних науках (наприклад, в природних, математичних, технічних і гуманітарних), але і в одній і тій же науці на різних стадіях її розвитку. Наприклад, було істотна відмінність в методологічних підставах давньогрецької і

староєгипетської геометрії. Принциповим було відмінність в методологічних підставах фізики Аристотеля і фізики Галілея - Ньютона.

Ціннісні (аксіологічні) підстави науки – прийняті твердження про практичної і теоретичної значущості науки в цілому або окремих наук в системі духовної і матеріальної культури, про цілі науки, про науковий прогрес, його зв'язку з суспільним прогресом, про етичні і гуманістичних аспектах науки і т. д. [1].

Є істотні відмінності в характері, способах і силі впливу філософії на науку в залежності від рівня наукового пізнання (теоретичний або емпіричний), етапу розвитку науки, ступеня її зрілості (рання або має розвинений концептуальний апарат). Диференційований підхід дозволяє виробити більш конкретне уявлення про механізм впливу філософії.

Так, характер впливу філософії на теоретичний і емпіричний рівні пізнання в науці різний. Зміст емпіричного пізнання визначається в основному безпосередніми даними спостереження і експерименту, частково – його теоретичної інтерпретацією з позиції певної наукової теорії. А зміст теоретичного рівня наукового пізнання істотно визначається його зв'язком не тільки з емпіричним знанням, але і з філософією. Це необхідно для наукової теорії як на етапі її виникнення, так і на етапі її обґрунтування. Саме теоретики науки найчастіше звертаються до філософії і її проблематики. На емпіричному ж рівні пізнання вплив філософії якщо і є, то тільки в якості критико-рефлексивної діяльності, але не в плані обґрунтування знання.

Джерела

1. Юдін Б.Г. Методологічний аналіз як напрям вивчення науки. М., 1986.
2. Коїре А. Нариси історії філософської думки. Про вплив філософських концепцій на розвиток наукових теорій. М., 1987.
3. Швірьов В.С. Аналіз наукового пізнання: основні напрямки, форми, проблеми. М., 1988.
4. Никифоров А.Л. Філософія науки. Історія і методологія. М., 1998.
5. Степін В.С. Філософська антропологія і філософія науки. М., 1992.

Jiang Wenru

Anhui University

Confucius Institute at Kharkiv National V.N.Karazin University

PRACTICING AND THINKING OF CHINESE ONLINE TEACHING IN CONFUCIUS INSTITUTE UNDER THE QUARANTINE RESTRICTIONS

The new coronavirus has suddenly occurred, and a pandemic trend has formed around the world. The epidemic situation in Ukraine is not optimistic. From March 11, all schools in the Ukraine have been required to stop face-to-face teaching and switch to online teaching. The Confucius Institute where I work adopts the model of "student self-learning + online teacher guidance + online teacher-student interaction". During online teaching, some problems have occurred in the implementation of this model. For example, students lack the motivation to learn independently and cannot concentrate; teachers poor skills in the use of new media so that the expected teaching effect can not be achieved; unstable network, etc. In response to the above problems, the author has put forward some comments and suggestions, hoping to improve online teaching. Key words: Quarantine Restrictions; Confucius Institute; Chinese Online Teaching

1. The concept of online teaching. The sudden emergence of the new coronavirus has created a pandemic around the world, and the epidemic situation in Ukraine is not optimistic. From March 11, all schools across the country have been required to stop face-to-face teaching and switch to online teaching. Everyone follows the quarantine restrictions by government to stay at home. The Chinese teaching at the Confucius Institute where I work is also affected to a certain extent. In order to minimize the impact of quarantine restrictions on Chinese teaching and to ensure the progress and quality of Chinese language teaching during quarantine restrictions, the teachers of the Confucius Institute insist on the concept "suspended class, ongoing learning". Using online platforms and new media technologies to transform many Chinese courses and Chinese exams from offline to online.

2. Online teaching case analysis. According to the five typical teaching modes provided by some provinces in China: online live classroom, online on-demand teaching, student self-learning, TV video study and concentrate on answering questions (Jiao Jianli, Zhou Xiaoqing, Chen Zexuan. Case Study on Online Teaching of "Suspending Courses without Stopping Schools" in the Background of Epidemic Prevention and Control[J/OL]. China Educational Technology, 2020(03):106-113[2020-06-19]). It is also important for overseas Chinese teaching, but considering the basic conditions for education informatization in Ukraine, hardware and software facilities, and the level of teachers of the Confucius Institute. The online Chinese language teaching adopted by the Confucius Institute is mainly a model of "student self-learning + online guidance by teachers + online interaction between teachers and students" (Guo Yingjian. Online teaching during epidemic prevention and control: problems,

countermeasures and reflections[J]. *Contemporary Foreign Language Studies*, 2020(01): 9-13+25). This model also refers to the online teaching model of Renmin University of China.

Student self-learning mainly refers to the individual student as the main body. During the quarantine restrictions teachers and students are in a different state, so student self-study is an inevitable choice. In this model, the teacher mainly play the role of tasking assignment, supervision and inspection. The tasks are mainly voice assignments and Chinese character writing tasks. According to the assigned tasks, students will complete the assignments on their mobile phones or computers and send assignment photos to the class group, which is the Telegram used by both teachers and students. The teacher online guidance mode is mainly used for feedback on student assignments. For the voice assignment, teachers will directly feedback and guide online, and the Chinese character writing assignment will be downloaded first, and then the revised assignment will be fed back to the class group. "Teacher-student online interaction mode" is a regular online video or voice between teachers and students. The online interaction is mainly used to check the students' Chinese learning in the previous stage. Students will also ask some questions, and teachers will answer them in real time. At the same time, Confucius Institute teachers and foreign secretaries launched the "Chinese Learning Punch Challenge" online microlecture on Instagram. One Chinese teacher took micro-teaching videos every day and posted the learning tasks on the Instagram platform. The content of the course covered voice repeating, grammar learning, Chinese characters writing, spoken language and culture. Students completed the challenge project assignment after watching the video, and post their own video, and sent the video to the Confucius Institute teacher who will review and correct the punching content. The Confucius Institute has also set up online sharing and evaluation for students who insist on punching in can get corresponding rewards. So far, judging from the self-summation of Confucius Institute teachers and the feedback of students, this experiment of "Chinese Punch Challenge" has been proved to be successful.

3. Problems in online teaching. However, when teaching online and organizing online activities, it is not difficult for us to discover the problems and the places that deserve our careful summary, reflection and reflection.

First of all, in terms of students, there is a lack of motivation for independent learning and inability to concentrate. The "student self-directed learning" model has very high demands on students. Teachers arrange the same tasks for same students, but the effects of each completion are not the same. Students will inevitably take shortcuts, such as online search for tasks assigned and without teacher's supervision. As a result, it may seem to be done well, but it does not achieve the ultimate goal of mastering knowledge.

Secondly, in terms of teachers, the new media use skills are not good enough to achieve the expected teaching effect. Although the model of "online student self-learning + teacher online guidance + teacher-student online interaction" is currently the most suitable for the actual situation of the Confucius Institute. However, in this mode, it is difficult to integrate classroom games into online teaching, which will make the classroom boring and lack of fun. This leads to negative feedback from students, which in turn affects course progress. In addition, many teachers report that offline correction assignments are a major problem. Most offline correction assignments are directly edited online by the pictures sent by students, and then feedback to students after corrections. Some students send unclear assignments or pictures in the wrong order, which will increase the workload of the teacher's correction assignments, and even require students to re-send under the circumstances, which will inevitably cause problems such as waste of time.

Finally, the network is unstable, and the video is often stuck or unclear, which will cause teachers and students to be out of sync, especially affecting voice and intonation teaching.

4. Countermeasures for improving online teaching. Although the form of Chinese teaching is changing, the teaching of teachers and the learning of students will not change at all. Opportunities and challenges coexist, and there are always more methods than problems. In view of the above problems, the author believes that these should be resolved from the following aspects.

First of all, both teachers and students should eliminate the fear of online teaching and learning, and realize the powerful value function of online teaching and learning and try to achieve our aims with the help of network platforms. Promoting the innovation of online teaching mode and optimizing the quality of online teaching are two essential aspects.

Secondly, in response to the problem that students may lack autonomous learning skills and methods, teachers should combine the characteristics of each student and teach students some methods of autonomous learning, such as setting daily goals, timely review, and learning time management. In addition, teachers can also use this opportunity to change the traditional teaching model of "teacher-led" into "students-centered". In the past, teachers spent too much time and energy in evaluating themselves. In this period, the most time and energy should be used in observing and evaluating the performance of students, understanding how students master the knowledge, and whether they have effectively solved the learning problems. This will also subconsciously influence students and develop their motivation and ability to learn independently.

Finally, for objective conditions such as the Internet, in order to reduce problems as much as possible, you should seek help from the school in a timely manner to minimize problems.

5. Conclusion. In a word, it is not terrible to have problems. It is important to solve the problems in time, adjust them in a timely manner, ensure the quality of online teaching as much as possible, strive to achieve effective connection of different teaching parts, ensure the effectiveness and quality of home learning for students, and make full use of various resources and means to make students easy to understand, to be able to communicate, diligent in thinking, and learn independently is the goal of online teaching.

References

1. Guo Yingjian. Online teaching during epidemic prevention and control: problems, countermeasures and reflections[J]. Contemporary Foreign Language Studies, 2020(01): 9-13+25.
2. Jiao Jianli, Zhou Xiaoqing, Chen Zexuan. Case Study on Online Teaching of "Suspended Class, Ongoing Learning" in the Background of Quarantine Restrictions[J/OL]. China Educational Technology, 2020(03):106-113[2020-06-19].
3. Zhu Lei, Han Runshe, Chen Jieyuan. Exploration of the practice of "Suspended Class, Ongoing Learning" Online Teaching under the Background of Quarantine Restrictions[J]. The Chinese Journal of ICT in Education. 2020(07):27-31+80.

Фрумкіна Арина Леонівна

Кандидат філологічних наук, доцент

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПРЕДМЕТНО-ЗМІСТОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Стаття присвячена проблемі формування предметно-змістовної компетентності майбутніх вчителів для навчання немовним предметам іноземною мовою. Визначена сутність предметно-змістовної компетентності, а також виокремлено її складові: художньо-образотворча компетентність у межах дисципліни «Образотворче мистецтво», яка включає: історико-художню, жанрово-художню і техніко-графічну компетенції, і іншомовно-мовленнєву компетентність у межах дисципліни «Іноземна мова», яка включає мовну і мовленнєву компетенції. Ключові слова: предметно-змістовна компетентність, художньо-образотворча компетентність, іншомовно-мовленнєва компетентність, майбутні вчителі початкових класів.

Наразі в початковій освіті активно змінюються підходи до організації процесу навчання та наповнення освітнього контенту. У зв'язку зі шкільною реформою, яка зачіпає насамперед початкову школу (наказ № 208 від 27.02.2018 р), однієї з ключових компетентностей нової української школи означена компетентність в спілкуванні іноземною мовою, а саме "вміння правильно розуміти мовлення на іноземній мові, усно та письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (за допомогою аудіювання, говоріння, читання та письма) в широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів" [1, с.11]. Це означає, що іноземна мова виводиться зі статусу шкільного предмета і стає засобом, обслуговуючим надбання знань з різних дисциплін і допомагає вирішенню життєво-обумовлених завдань [3]. Щоб успішно вирішити ці завдання, необхідна спеціальна підготовка майбутніх учителів початкових класів, які будуть досконально володіти своєю спеціальністю і одночасно мати глибокі знання в іноземній мові.

Мета і завдання дослідження. Мета нашої роботи полягає в формуванні предметно-змістовної компетентності майбутніх учителів початкових класів для викладання такого обов'язкового предмета шкільної програми, як образотворче мистецтво, на іноземній мові.

Виклад основного матеріалу. Формування предметно-змістовної компетентності майбутніх учителів початкових класів для викладання образотворчого мистецтва на іноземній мові – це інтегрований процес навчання предметного змісту і іноземної мови як засобу вираження. Він являє собою залежність змісту кожної ланки процесу навчання іншомовно-мовленнєвої діяльності від змісту кожної ланки процесу навчання основного предмета. Так, етапи навчання іноземної мови залежать від етапів навчання основного предмета. Мета навчання іноземної мови залежать від цілей навчання основного предмета. Елементи предмета навчання іноземної мови у вигляді мовних (лексичних і граматичних) і у вигляді мовленнєвих (текстів, діалогів, полілогів) залежать від елементів основного предмета, тобто частин та змісту навчальної діяльності. Компоненти, методи і засоби навчання іноземної мови також знаходяться в повній залежності від компонентів змісту, методів і засобів навчання основного предмета. Контроль результатів, що досягаються в засвоєнні основного предмета здійснюється засобами іноземної мови.

Визначимо сутність поняття першої складової, а саме, «художньо-образотворчої компетентності майбутніх учителів початкових класів в області образотворчого мистецтва». За даними результатів наукових досліджень, *художньо-образотворча* компетентність являє собою сукупність таких компетенцій, як: художньо-проектної, художньо-естетичної, жанрової, графічної, історичної.

Нам видається, що перший тип знань повинен включати художньо-образотворчі поняття в історичній послідовності розвитку відповідних їм видів діяльності. Другий вид знань передбачає розвиток живопису в українському образотворчому мистецтві. Звідси випливає необхідність знати історію розвитку живопису, як світового, так і українського, як і зумовлює визначення першого виду компетенції, як *історико-художньої*.

Другий вид компетенції пропонуємо назвати *жанрово-образотворчою* в зв'язку з тим, що студентам доведеться надбати знання різних жанрів образотворчого мистецтва, представлених як українськими, так і зарубіжними художниками. Ми вважаємо за необхідне звернути увагу на техніку виконуваної графіки у всьому різноманітті її форм, тому будемо називати цей вид компетенції *техніко-графічною*. Під *іншомовно-мовною компетентністю* розуміємо «здатність особистості вирішувати завдання взаємодії і взаєморозуміння з носіями мови, що вивчається, відповідно до норм та культурних традицій в умовах прямого і опосередкованого спілкування» [2, с.36]. Ця компетентність включає мовну та мовленнєву складові. Мовна складається з фонетичної, лексичної і граматичної, а мовленнєва – з умінь в читанні, говорінні, аудіюванні та письмі.

Під *фонетичною компетенцією* розуміється «здатність індивідуумів оперувати знаннями щодо коректного артикуляційного та інтонаційного оформлення своїх висловлювань, володіти вимовними та ритміко-інтонаційними навичками і фонетичними уміньми і розуміти мовлення інших людей.

Лексична компетенція – це «здатність індивідів оперувати лексикою англійської мови (загальноживаними, професійними словами і фразами, стійкими виразами, ідіомами, фразовими дієсловами, формулами мовного етикету) і розуміти лексичні норми її застосування; володіти навичками розуміння і відтворення цієї лексики в словосполученнях, пропозиціях, текстах; мати розвинені рецептивно-репродуктивні та продуктивні вміння вільного оперування цієї лексикою в процесі письма, читання, аудіювання та говоріння».

Граматична компетенція – це знання граматичних елементів, категорій, класів, структур, процесів, зв'язків та граматичних правил, які перетворюють лексичні одиниці в осмислені висловлювання; вміння адекватно використовувати граматичні явища в мовній діяльності в різних ситуаціях спілкування для вирішення комунікативних завдань; здатність безперешкодно користуватися граматичними ресурсами мови, розуміти і виражати певний зміст, оформлюючи його за чіткими граматичними правилами у вигляді висловлювань [3].

Сукупність вищезгаданих мовної та мовленнєвої компетенцій становить *іншомовно-мовну компетентність*.

Розглянуті вище компетентності в галузі викладання образотворчого мистецтва та в галузі викладання іноземної мови в рамках нашого дослідження підлягають інтеграції і тим самим утворюють цілісну предметно-лінгвістичну спільність, де іншомовно-мовна компетентність знаходиться в повному взаємозв'язку та повній взаємозалежності від художньо-образотворчої.

Слід зазначити, що художньо-образотворча компетентність досягається шляхом: (1) *формування історико-художньої компетенції* в її іншомовному супроводі у вигляді читання іншомовних текстів з історії розвитку живопису; (2) *формування жанрово-образотворчої компетенції* в її іншомовному супроводі в формі презентації зразків живопису в різних жанрах; (3) *формування техніко-графічної компетенції* в її іншомовному супроводі в формі самостійного зображення навколишньої дійсності і презентації самостійно створених робіт іноземною мовою.

Зі сказаного вище очевидно, що модель процесу формування предметно-змістовної компетентності буде являти собою роботу в 5 етапів по кожній з трьох компетенцій: історико-художньої, жанрово-образотворчої і техніко-графічної.

I етапом формування будь-якої з компетенцій є **мотиваційний**, який здійснюється засобами іноземної мови. Для того щоб мотивація на іноземній мові досягла мети, мотиваційне мовлення викладача повинне складатися з такого мовного матеріалу, який буде доступний учням для сприйняття. Отже, випереджаючим видом діяльності повинна бути іншомовно-мовна компетенція, що забезпечує засвоєння тих фраз, які будуть використовуватися в процесі мотивації.

II етап – **рецептивний** – полягає в пред'явленні студентам нового тематичного матеріалу у вигляді лекцій. Для їх успішного сприйняття рецептивний етап передують знанням лексико-граматичного матеріалу, навичками його вживання в словосполученнях і пропозиціях та аудитивне вміннями його сприйняття.

III етап – **репродуктивний** – полягає в розвитку умінь усно та письмово викладати попередньо прослуханий лекційний матеріал. Для цього студентам пропонується виконання наступних завдань: прочитати зміст лекції англійською мовою в позаурочний час у вигляді домашнього завдання; відповісти на деталізуючі та ключові питання за змістом лекції, письмово викласти зміст лекції, а потім усно відтворити його.

IV етап – **продуктивний** – полягає в навчанні студентів: а) обговорювати зміст прослуханої лекції, б) інтерпретувати, тобто пояснювати іншими словами і висловлювати свою точку зору з приводу змісту

прослуханої лекції, в) самостійно розширювати її зміст і здійснювати презентацію. Цей етап розпочинається лексичними знаннями для: а) обговорення та змісту навчальної діяльності, б) інтерпретації та змісту навчальної діяльності, в) розширення змісту навчальної діяльності та його презентації, а також відповідними навичками вживання названого лексико-граматичного матеріалу в словосполученнях та реченнях і вміннями його монологічного / діалогічного / полілогічного вживання.

V етап – рефлексивно-творчий – полягає в розвитку умінь практичного застосування набутих знань в їх іншомовному супроводі. Для цього студентам пропонується виконання наступних завдань: вирішення завдань з аргументацією своєї діяльності і коментуванням отриманого результату; виконання проектної діяльності та захист проектів; підготовка, написання і презентація тематичних доповідей.

Висновки. Таким чином, на підставі вищевикладеного можна констатувати наступне. Предметно-змістовна компетентність майбутніх учителів початкових класів для викладання образотворчого мистецтва на іноземній мові – це інтегрований процес навчання предметного змісту та іноземної мови як засобу вираження. Складовими предметно-змістовної компетентності майбутніх учителів початкових класів є: художньо-образотворча компетентність в рамках дисципліни образотворчого мистецтва, яка включає: історико-художню, жанрово-художню і техніко-графічну компетенції та іншомовно-мовну компетентність в рамках дисципліни іноземна мова, яка включає мовну та мовленнєву компетенції. Модель процесу формування предметно-змістовної компетентності майбутніх учителів початкових класів для викладання образотворчого мистецтва на іноземній мові представляє собою вивчення профільного предмета іноземною мовою і складається з 5 етапів: мотиваційний, рецептивний, репродуктивний, продуктивний, рефлексивно-творчий. Однак даний вид компетентності не забезпечує можливості викладання цього предмета на іноземній мові і тим більше молодшим школярам з урахуванням специфіки їх вікових особливостей. Тому перспективами нашої роботи ми вважаємо формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів для викладання образотворчого мистецтва на іноземній мові, що і буде представлено в наших наступних дослідженнях.

Джерела

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України 20.10.2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. Назва з екрана.
2. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / за заг. ред. С.Ю.Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2013. 590 с.
3. Фрумкіна А. Л. Актуальность и сущность подготовки будущих учителей начальных классов к обучению школьников практическим дисциплинам на иностранном языке. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи, № 69, 2019. С. 264–268.
4. Фрумкіна А. Л. Аналіз методів навчання іноземних мов молодших школярів в українській педагогічній теорії і практиці. *Інноваційна педагогіка*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Випуск 19, Т2. С.107–112

Зборівська Оксана Мирославівна

*Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний коледж»*

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ З НИЗЬКИМ РІВНЕМ МОТИВАЦІЇ

Стаття присвячена актуальній проблемі організації дистанційного навчання, вибору системи управління навчанням (LMS) закладами освіти України й окремими викладачами з метою збереження якісного освітнього процесу. Власний досвід роботи на платформі Moodle під час карантину показав низький рівень мотивації в частини студентів. ІТ-технології навчання, заняття через Skype, Zoom, Cisco Webex Meetings та ін. допомагають виконати головне завдання педагога – зуміти знайти золоту середину, вибравши правильний підхід до кожного й оптимальні для всіх здобувачів освіти технології ДН. Ключові слова: дистанційне навчання, здобувач освіти, відкрита система управління навчанням (LMS), Moodle, Google Classroom, навчальна мотивація, технології навчання, інструменти для оцінювання, сервіси.

В Україні існують різні погляди на дистанційне навчання (ДН) – від розуміння як нової універсальної форми, спроможної змінити традиційну, до технології комплектування засобів і методів передачі навчальної інформації.

Деякі дослідники стверджують, що термін «дистанційне навчання» означає таку організацію навчального процесу, під час якого викладач розробляє навчальну програму, яка в основному базується на самостійній роботі здобувачів освіти через їх фізичну тимчасову віддаленість від викладача.

Американські фахівці вважають, що ДН у найширшому розумінні – це «інструкції до навчання, які передаються на відстані одному або багатьом індивідам, що перебувають в одному або декількох місцях». Дякуючи Інтернету, роль ДН різко змінилася й отожднюється на цьому історичному етапі з новими ІКТ.

Українські фахівці під час створення Українського центру дистанційної освіти погодилися під ДН розуміти таку форму, яка використовує глобальні комп'ютерні комунікації (Інтернет) і базується на індивідуальній роботі здобувачів освіти з чітко підібраним навчальним матеріалом та активному спілкуванні з викладачами та іншими студентами.

Особливостями ДН порівняно з традиційним звично вважають: гнучкість, модульність, паралельність професійної діяльності з навчанням, віддаленість, асинхронність, масовість, рентабельність, сучасні ІКТ, нова роль викладача як координатора і коректора, новий статус слухача. Щоб пройти ДН, від студента вимагають особливої мотивованості, самоорганізації, працелюбності і необхідного початкового рівня освіти. ДН – це насамперед навчання. Тому процес організації і теорії навчання нікуди не зникають, просто виникла потреба іншого способу зв'язку.

Використання технологій ДН більшість освітян України донедавна сприймали як додаткову тему для самоосвіти або ж як формальну необхідність для створення цифрового близнюка діяльності закладу освіти. Загальні знання й практичні навички були, але необхідності системного використання технологій ДН не виникало. Усі (як педагоги, так і здобувачі освіти) звикли до «живого» навчання. У ситуації пандемії коронавірусу актуальність використання технологій ДН змусила усіх зосередитися на цифровому близнюку.

Обравши платформи (MOODLE, Google групи, Microsoft Office 365, Adobe та інші), педагог мав лише повідомити здобувачів освіти щодо технології дистанційної роботи – і освітній процес продовжується.

Робота «з дому» упродовж першого тижня виявила брак практичних навичок викладача – виникла необхідність пройти курс підвищення кваліфікації. Цей курс потрібен кожному, хто розуміє сучасний темп життя – і свій, і студента. Можливостей удосконалити знання щодо технологій ДН для викладачів шкіл, технікумів, ЗВО достатньо. Алгоритм дій на різних платформах для створення дистанційного курсу, віртуальної інтерактивної роботи зі здобувачем освіти, організації освітнього процесу константувався.

Повернувшись до платформи змішаного і ДН Moodle (уже не перший рік ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний коледж» працює в цьому ресурсі) успішно адаптувала свої курси української мови і зарубіжної літератури до ДН.

Moodle – це відкрита система управління навчанням (LMS), призначена для об'єднання педагогів, адміністраторів і студентів в одну надійну, безпечну та інтегровану команду для створення персоналізованого цифрового навчального середовища. У середовищі Moodle студенти отримують: доступ до навчальних матеріалів та засобів для спілкування і тестування «24 на 7»; засоби для групової роботи (Вікі, форум, чат, вебінар); можливість перегляду результатів проходження курсу; можливість перегляду результатів проходження тесту; можливість спілкування з викладачем через особисті повідомлення, форум, чат; можливість завантаження файлів з виконаними завданнями; використання нагадувань. Викладачам надається можливість: використання інструментів для розробки авторських дистанційних курсів; розміщення навчальних матеріалів у форматах .doc, .odt, .html, .pdf, а також відео, аудіо і презентаційні матеріали у різних форматах та через додаткові плагіни; додавання різноманітних елементів і модифікації курсу; автоматичного формування й використання різних типів тестів з автоматизованим процесом перевірки; додавання різноманітних плагінів до курсу ДН.

Власний досвід роботи в LMS Moodle під час карантину показав низький рівень мотивації в частини студентів I курсу, котрі ще опановують загальноосвітні дисципліни. Таким чином з'ясувалося, що головна причина складності налагодження роботи щодо організації ДН не в малому досвіді використання LMS викладачами, а в низькій мотивації здобувачів освіти.

Психолог Національної бібліотеки України для дітей Лесечко Олена стверджує, що «формування спонукання до свідомого навчання означає не лише закласти в голову дитини готовну мету і мотиви, але і створити такі умови, у яких дитині захочеться вчитися». Причиною низької мотивації є невміння вчитися чи помилки виховного характеру. Необхідно вчити дитину (навіть старшого шкільного віку) «не здаватися», а продовжувати прагнути до результату. Застосовувати відповідно до причини корекційні заходи: вчити вчитися, якщо навички навчальної діяльності та довірливої поведінки не сформовані, виправляти виховні помилки. Навіть у старшій школі важливо пройти знову весь шлях формування учня, тобто контролювати процес навчання і враховувати індивідуальні особливості підлітка. Важливо створювати для нього зону розвитку. Не варто показувати, як вирішувати завдання, а краще створити таку ситуацію, коли хоча б частину завдання студент робить сам. Процес більш тривалий, але правильніший. Головне, аби оцінка зробленої підлітком роботи була однаково об'єктивною як від батьків, так і викладача. Згідно із результатами досліджень, мотивація успіху (і, як наслідок, висока навчальна мотивація)

формується там, де здобувачам освіти надавали допомогу при підвищенні вимог, ставилися до підлітка з любов'ю і розумінням. Де був присутній жорсткий нагляд або байдужість, формувалася не мотив досягнення успіху, а мотив уникання невдачі, що прямо веде до низької навчальної мотивації. Для підвищення інтересу до навчального процесу дуже важливий контакт зі здобувачем освіти і атмосфера довіри. Важливо не забувати хвалити за гарне навчання. Таким чином навіть в умовах ДН вирішується одне важливе завдання: диференційоване спілкування зі студентами, задоволення потреби немотивованих в індивідуальній роботі «без свідків», що додає сміливості в навчанні й, зрештою, дає можливість відчувати себе важливою частиною злагодженої системи.

Довелося звернутися ще до Google додатка Classroom (простішого порівняно з Moodle) з метою спрощення доступу до завдань. Основна мета сервісу – прискорити процес поширення файлів між педагогами та здобувачами освіти. Class економить викладачам час, спрощує організацію навчання та спілкування зі студентами. Створення курсу Class займає всього кілька хвилин, легке налаштування. Викладачі можуть додавати студентів до курсу самостійно або надсилати їм код для приєднання. Завдання доступні студентам у відповідному розділі, а матеріали курсу (документи, фото, відео тощо) автоматично додаються в папки на Google Диску. Викладачі швидко можуть робити оголошення й миттєво створювати обговорення, а студенти – ділитись один з одним ресурсами та відповідати на запитання в стрічці курсу. Є доступи до камери, до пам'яті, до облікового запису – усе, що гарантує самостійну і групову роботу студентів, навчання у співробітництві, активний пізнавальний процес, роботу з різними джерелами.

Вибір технологій (методів) навчання з широким використанням дослідницьких, проблемних методів сприяє застосуванню отриманих знань у спільній або індивідуальній діяльності, розвитку не тільки самостійного критичного мислення, а й культури спілкування, сприяє умінню виконувати різні соціальні ролі у спільній діяльності. Студенти коледжу отримують реальну можливість відповідно до індивідуальних задатків, здатностей досягати певних результатів у різних галузях знань, осмислювати набуту інформацію, у результаті чого їм вдається формувати власну аргументовану точку зору на численні проблеми буття. Це сприяє росту мотивації до навчання.

Досить цікавою для ДН є технологія перевернутого класу: теоретичний матеріал дається на самостійне опрацювання здобувачам освіти, а практичні завдання закріплюються у класі чи під час групових робіт. Якщо викладач швидше це практикував, він впорається і при ДН. Можна надати студентам конспекти лекцій, плани занять для самостійного опрацювання, які міститимуть не просто «прочитати параграф підручника, дати відповіді на запитання», а теоретичний матеріал, ілюстративне зображення, лінк на відео для перегляду, check-list для закріплення знань і творче завдання.

Технологія навчання у співробітництві (collaborative learning) ефективна для подальшого розвитку мотивації. Навчання у співробітництві – це спільне (поділене, розподілене) навчальне дослідження, у результаті якого працюють разом, колективно конструюючи, продукуючи нові знання, а не споживаючи в уже готовому вигляді. Автори цієї технології об'єднали в єдиному процесі три ідеї: навчання в колективі, взаємну оцінку, навчання в малих групах. При навчанні у співробітництві головною силою, що впливає на навчальний процес і окремих його учасників, став вплив групи. При навчанні у співробітництві вирішуються завдання низької мотивації: здобувач освіти набагато краще вчиться, якщо він зумів встановити соціальні контакти з іншими членами колективу. Роль педагога зводиться до того, що він задає тему (ставить навчальне завдання), а далі повинен створити таке сприятливе середовище спілкування, психологічну атмосферу, спрямовану на об'єднання колективу в цілому, окремих груп, за яких студенти могли би працювати у співробітництві. Така взаємодія зручна і через Moodle, і через Classroom.

Цьому допомагають сучасні ІК-технології. Наприклад, уроки через Skype, Zoom, Cisco Webex Meetings та інші. Багато педагогів обирають різні платформи для проведення відеоконференцій, надання завдань. Щоб не виникав дисбаланс між автономією викладача і потребами студентів, які мають опанувати багато видів зв'язку, заклади освіти, які одразу орієнтувалися на потреби здобувачів освіти, обмежили педагогів у виборі. Колегіальне рішення ЗО в цьому питанні дуже важливе.

Щодо оцінювання знань слід дослухатися до рекомендацій Нової української школи: зосередитись на формувальному оцінюванні, перевірці на розуміння. Формувальне оцінювання особливо сприяє роботі зі здобувачами освіти з низьким рівнем мотивації, адже має на меті зрозуміти, де помилка, чому студент чогось не розуміє, і допомогти йому налагодити навчання, щоб усе-таки опанувати матеріал. Зазначено, що формувальні оцінки суттєво не впливатимуть на підсумкові. Якщо ви чогось не знаєте, помилились, то це лише можливість подивитися, як можна виправити результат.

І щодо інструменти для оцінювання. Гарно показали себе онлайн-тести з автоматичним зворотним зв'язком. Складно перевіряти усі роботи через фото. Сервіси: Quizlet, Google Forms, Kahoot, Pear Deck. Для створення тестів користувалася додатком Google Forms. Наприклад, за посиланням:

<https://forms.gle/A8juvgQN6T4fsiE56> – тест можна виконати, не маючи можливості зайти в Classroom чи Moodle. Доступно, зручно і швидко оцінка для студентів, а отже, мотивує.

Навчання через відео. Якщо ви посилаєте відео, то бажано, щоб до нього була якась перевірка. Адже просто подивитися відео і зробити типову вправу – не дієво. Краще прив'язати до відео те, що ви будете оцінювати. Сервіси: EdPuzzle, Khan Academy, Nearpod, YouTube.

Створення портфоліо робіт для спостереження за навчанням. Щодо цих завдань однозначної відповіді немає: хтось говорить про більш творчі, хтось – про репродуктивні, тому що треба відпрацьовувати уміння і навички. Це питання дискусійне. Сервіси: Seesaw, Book Creator, Pages, Google Sites.

Обговорення тем/Дошки. Обговорювати (наприклад, літературний твір) можна навіть у Viber. Сервіси: Flipgrid, Padlet, Viber. Опитування/Зворотний зв'язок. Сервіси: Mentimeter, Poll Everywhere, Survey Monkey.

Отож, ДН виявило: є група здобувачів освіти, яким потрібна підтримка, яким складно навчатися в таких умовах. Треба посилити мотиваційні моменти. Найкращий результат дає гібридне навчання – коли викладач зустрічається зі студентами в синхроні (наприклад, на відеоконференції) і водночас застосовує асинхронне навчання (дає можливість студентам самостійно планувати своє навчання, виходячи з тих чи інших умов).

Звичайно, з LMS набагато зручніше організувати ДН, хоч спочатку здавалося, що достатньо створити групи у Вайбер/Телеграм/Фейсбук. «Viber – дистанційний герой української освітньої системи. Виявилось, що це один із найпоширеніших засобів зв'язку, який можна використовувати і для ДН. Це не означає, що не потрібно рухатися далі, але коли ми у стані «не потонути», то будь-який засіб зв'язку, який може з'єднати учня і вчителя, є ефективним», – стверджує тренерка та авторка підручників Нової української школи Інна Большакова. Не забуваймо, що є різні соціальні умови, в яких живуть студенти і педагоги. Залежно від можливостей використання засобів зв'язку можна організувати різне ДН. Головне, щоб здобувач освіти пройшов шлях від сприйняття інформації до її розуміння, запам'ятовування, можливо, відтворення, використання на різних рівнях. Якщо далі розглядати рівні засвоєння знань за таксономією Блума – то і до створення чогось нового і під час ДН. Завдання педагога – зуміти знайти золоту середину, вибравши правильний підхід до кожного й оптимальні для здобувачів освіти ІКТ і LMS.

Джерела

1. Як організувати дистанційне навчання. Режим доступу - https://educationpakhomova.blogspot.com/2020/03/blog-post_13.html
2. Комп'ютерні засоби навчання в умовах дистанційної освіти. Режим доступу - <https://ivanna-site.in.ua/home/root/zahalni-polozhennia/1205-komp-iuterni-zasoby-navchannia-v-umovakh-dystantsiinoi-osvity>
3. Технологія дистанційного навчання. Режим доступу - https://pidru4niki.com/12090810/pedagogika/tehnologiya_distantniynogo_navchannia
4. Google Клас. Режим доступу - <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.google.android.apps.classroom>
5. Практика та підходи до дистанційного навчання – рекомендації для вчителів. Режим доступу - <https://nus.org.ua/articles/praktyky-ta-pidhody-do-dystantsijnogo-navchannia-rekomendatsiyi-dlya-vchyteliv/>
6. Технології дистанційного навчання. Режим доступу - <https://osvita.ua/school/method/technol/1303/>
7. Moodle. Режим доступу - <https://uk.wikipedia.org/wiki/Moodle>
8. Відсутність мотивації до навчання – 10 базових причин. Режим доступу - <https://www.creativeschool.com.ua/chomu-vidsutnya-motyvatsiya-donavchannya-10/>

Борисова Марія Євгенівна

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

FLIPPED CLASSROOM IN TEACHING ENGLISH TO IT SPECIALISTS

The article describes and analyzes the appropriateness of applying blended learning technology in modern education and presents the experience of teaching students of a technical university information technology using the “inverted class” method. Keywords: flipped classroom, blended learning, technology, inverted class, inverted learning.

Introduction. One of the reasons for the current crisis in the education system and the decline in students' professional skills is the “catching up” type of organization of the educational process in higher education. In the context of virtualization of life and social communications, the need for integrating new approaches to teaching and learning, more adapted to the needs of modern students, and changing the role of the teacher, is obvious. In recent years, the “flipped classroom” method, which is a form of blended learning, has become popular in educational institutions in developed countries.

The flipped classroom approach to teaching ESP in the classroom has become especially attractive in the context of Ukrainian higher education due to the lack of time in the classroom, the complexity of the technical and semi-technical vocabulary, and the availability of educational resources on the Internet. This inverted learning process implies that students learn by observing lectures, reading thematic articles, and conducting research outside

the classroom, while at the same time participating in classes through pair or group work, which their teacher helps (Bergmann & Sams, 2012, p. 85). Recent studies in ESP classes show some progress in developing productive skills (Lee, 2017, pp. 1562-1564). Nevertheless, the authors point out that there is insufficient evidence related to the learning outcomes of students in an inverted class compared to the traditional class (Păcurar, 2018, pp. 47-52).

The purpose of this study is to substantiate the feasibility of using the technology of "inverted learning" in the process of training future IT professionals.

Main material. The term "inverted class" is a literal translation of the English term "flipped classroom" or "inverted classroom". A distinctive feature of the inverted class is the full or partial transfer of the process of transferring knowledge to independent study. At the same time, the freed up class time is used for interactive activities that develop critical thinking and creativity. The English definition of an inverted class ("reading at home, and homework in the classroom"), according to many French educators, is too simplistic. M. Lebrun, one of the authors of the book "Inverted Pedagogy", writes that inverted learning is not essentially a new method, but rather a new way of thinking, the purpose of which is to optimize classroom work with students through extracurricular activities aimed at the in-depth study of the subject (Dumont & Berthiaume, 2016, p. 235). In this case, the teacher's task is to motivate students to independently search for knowledge outside the classroom, teach not only to search for information, but also to verify its authenticity, analyze, critically interpret, and then in the audience to achieve an active intellectual reaction to the educational material, which is a prerequisite for the development of new knowledge.

The use of the inverted class method in the higher education system has certain prerequisites. The philosophy of this approach goes back to Socrates' and his method of stimulating thinking and establishing truth - maieutics, the art of getting the right answers among students. Socrates method was based on a dialogue between two students for whom truth and knowledge are not given ready-made, but are a problem and require a search, respectively, require preliminary preparation for the lesson. Socrates saw his task in talking and raising more and more questions, to encourage his students to find the truth themselves.

Despite the fact that the term "inverted class" began to be used relatively recently, some of its principles have been used by teachers for a long time. In particular, E. Mazur, a physics teacher at Harvard University in the USA, gave students lecture material in advance so that they would come to class prepared, at least, familiarizing themselves with new concepts and terminology. At the beginning of the lesson, Mazur conducted a small survey, the results of which were a signal for the teacher, how much the teaching material was mastered, what questions should be paid special attention to, then in-depth study of the material and problem solving took place in mini-groups. Unlike traditional lectures on physics, Masur did not show a solution to similar problems, prompting students to think and apply general principles and theories in various situations. Intermediate and final tests conducted by Mazur have demonstrated a higher level of development of educational material in comparison with the traditional teaching method (Mazur, 1997).

The term "inverted class" was first used in 2007, when two chemistry teachers at a high school in the United States, D. Bergman, and A. Sams, began to distribute to their students not printed materials, but video lessons that could be used to study new teaching materials at home. The school where Bergman and Sams worked was in the countryside; students often missed classes. To save time and not to conduct additional lessons with absent teachers came up with the idea of recording their lessons on video. Thus, students who missed a lesson could watch a video of this lesson at home at a convenient time for them. The students enthusiastically accepted the approach proposed by them for the independent study of the material of classes. Moreover, those who were in the classroom began to revise the video lessons, especially during the preparation for the exams. According to Bergman and Sams, as a result of the experiment, the number of underperforming students has significantly decreased (Bergmann & Sams, 2012, p. 85). The success of the video lessons served as an impetus for the further development and experimental testing of this idea in terms of finding ways to optimally deliver educational content.

This method was a small "revolution" in relation to traditional education and the possibility of professional development and self-improvement for progressive teachers who, not neglecting the process of knowledge transfer, directed their efforts to student-oriented learning and the development of student competencies.

The following types of the inverted class exist:

The Standard Inverted Classroom - students receive homework that involves watching video lectures, getting acquainted with materials related to the topic of the next lesson, during which they apply the theoretical knowledge gained in practice, and the teachers have extra time to work individually with each student.

The Discussion-Oriented Flipped Classroom - students receive tasks of watching certain videos or materials from online resources, and the teacher organizes a discussion of the information obtained during the session.

The Demonstration-Focused Flipped Classroom - this form will be effective for teaching those subjects that require demonstration of materials, conducting visual experiments. The teacher demonstrates the required activity, and students perceive and analyze it, and then independently perform the assigned tasks.

The Faux-Flipped Classroom- this form would be appropriate if there is no assurance that students will be preparing at home. This model allows students to watch videos in the classroom and then perform the appropriate tasks and, if necessary, receive individual counselling from the teacher.

The Group-Based Flipped Classroom is a model that encourages students to learn from each other, receive the right answers in the process of interactive interaction, find effective ways to obtain information, ways to conduct research, and more. In order to apply the model, students should, at their request or on the recommendation of the teacher, join into groups, familiarize themselves with the relevant materials. In the lessons, students need to work together on a particular scientific problem.

The Virtual Flipped Classroom - allows students to organize their work so that the entire learning process happens remotely: the teacher offers students material to view, uploads practical tasks, advises online, conducts tests, and scores points. The main thing is to start studying the relevant theoretical material independently, as it happens according to the principles of "Flipped Classroom".

Flipping The Teacher - assumes that not all the work is required by the teacher - to prepare or search for videos, to form practical tasks, to consult, to check the works. Some types of work can be done by students, and the teacher will monitor how the learning process will be organized, how the information will be provided and, if necessary, assist ("Flipping your classroom," 2020).

In the discipline "Foreign language of general technical orientation" for students of the FICT faculty for the period of distance learning in connection with the introduction of quarantine, we chose the Rotation Model of the blended learning, and more specifically, one of its forms, which is gaining the greatest popularity - "inverted class" (Flipped classroom). Inverted is the learning process itself. This learning model is characterized by the integration of full-time and distance learning components. A prerequisite for using this model is that students have a computer with access to the Internet. The "upside down class", like the other model of blended learning, most often uses a university-based learning management system, such as Moodle. Students get access to the university's learning management system, which contains all the educational, reference, and methodological material, a testing system is built-in, and there is access to various electronic libraries and sources. Numerous diverse social services can be used (Kirvas,2015,pp.126-154). Especially popular are Dropbox, Google Drive, and other cloud services. Also, for the implementation of the model of the inverted class, these educational platforms can be used - Google classroom, Teacher Dashboard for Microsoft Office 365, Geenio, etc. The electronic environment of the discipline is becoming a key component of the educational process. The technology of such training is as follows (Kirvas,2016,pp.133-140). Online training is usually carried out outside the university: the teacher provides online access to electronic educational resources (short videos, presentations, audio podcasts, small texts on the topic). The goal is to convey information in different ways, and students themselves choose how it is better for them to interact with the material. At the same time, materials can be borrowed from other highly professional teachers, but basically, it is better to have your own, authoring developments (Kirvas,2015,pp.35-38).

There are numerous advantages of using a flipped classroom.

- The teacher is able to use the study time more effectively and devote some time to each student individually.

- Another advantage is that the students can study at their own comfortable pace, take pauses or go back to some topics.

- One more benefit of using a flipped classroom is the availability of educational videos and other materials to all students upon request (Borysova & Zavorotna,2020,pp.88-90).

Conclusions. The use of "inverted class" technology in foreign language teaching can be an effective tool in the portfolio of the teacher, which should be integrated into the educational process to ensure quality educational services in the training process, in particular, future IT professionals. Inverted learning involves changing the role of teachers in favor of closer cooperation and joint contribution to the learning process. Concomitant changes also affect the role of students, as they used to be passive participants in the learning process. The inverted model places a great deal of responsibility for learning on the shoulders of students, thus encouraging them to experiment. Such activities lead to a significant shift in priorities from simple filing material to work on its improvement.

The experience of NTUU "KPI" convinces us that the distinctive features of blended IT training at the university using the "inverted class" method are: independent homework, as an integral element of learning; the involvement of students in the educational process and their active interaction with all participants in the educational process; educational materials (video, audio, presentations, etc.) are freely available; classroom time is mainly used to discuss educational material and active practical work; the teacher becomes a facilitator.

References

1. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). *Flip your classroom: Reach every student in every class every day (1st ed.)*. USA: International Society for Technology in Education.
2. Borysova, M., & Zavorotna O. (2020) Flipped Classroom in ESP Teaching // Annual Conference on Current Foreign Languages Teaching Issues in Higher Education. Proceedings of the conference from 14.05.2020. - pp. 88-90.

3. Dumont A., Berthiaume D. (2016) La pédagogie inversée. Enseigner autrement dans le supérieur avec la classe inversée. – De Boeck Supérieur s.a., – P. 235.
4. Flipping your classroom. *Learning and Innovation*. Retrieved March 10, 2020, from <https://syded.wordpress.com/2012/09/15/top-10-dos-and-donts-when-flipping-your-classroom-edchat/>
5. Kirvas V.A. (2015) Features of blended learning in University according to the method of "inverted class" / V.A. Kirvas // Expert assessments of educational elements process: program and materials of the XVII inter-university. Scientific pract. Conf., November 27, 2015 / Nar. Ukrainian Acad., Dep. inform. technology and mathematics. - H.,-- pp. 35-38. (in Russian)
6. Kirvas V.A. (2016) "Inverted training" in the formation of information and communication competence STI students: the role of the teacher / V.A. Kirvas // Personnel potential of modern educational systems: conditions and prospects: international materials. scientific-practical conf., Feb 17–18 2016 / Kharkiv. humanitarian. University of "Nar. Ukrainian Acad. " [Editorial: V.I. Astakhov (Ch. Ed.) And others.]. - Kharkov: [Publishing house of the LSA]. - pp. 133-140. (in Russian)
7. Kirvas V.A. (2015) Using social networks in educational activities and the work of the department in the official website of the university / [V.A. Kirvas, P.E. Sitney Cova] // University Department. Features of functioning in the context of modernization of education: monograph / Nar Ukrainian Acad. : under the general. ed. E.V. Astakhova. - H.: Publishing in the LSA. - Sec. 2.4. - pp. 126-154. (in Russian)
8. Lee, B.-W., (2017). Students' perceptions of using a flipped classroom instructional model in an ESP course. *International Conference on Applied System Innovation (ICASI)*, pp.1562 – 1564.
9. Mazur E. (1997) Peer instruction: A User's Manual // Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ.
10. Păcurar, E. (2018). Steps towards flipping classes in Higher Education: ESP. *EPiC Series in Language and Linguistics*, vol. 3, pp 47-52.

Музиченко Дар'я Сергіївна

Рівненський інститут ВНЗ Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Науковий керівник: Герасименко Людмила Борисівна, кандидат педагогічних наук, доцент

Рівненський інститут ВНЗ Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ОНТОГЕНЕЗ МАТЕРИНСЬКОЇ СФЕРИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

У статті розглянуто особливості проблеми становлення материнської сфери в онтогенезі людини. Розкрито суть поняття «материнська сфера». З'ясовано етапи психологічної готовності до материнства. Ключові слова: материнська сфера як психосоціальний феномен, етапи формування материнської сфери, онтогенез особистості.

Сучасні соціально-економічні тенденції, національне відродження та розвиток духовності українського народу зумовлюють гостру потребу у зміцненні засад сучасної родини, піднесенні рівня готовності молоді до шлюбно-сімейних взаємин, формування почуття материнства як уособлення відповідальності, милосердя і співстраждання до майбутніх дітей.

Ми розглядаємо материнську сферу як складний психосоціальний феномен, який має фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості. Материнське ставлення містить у собі біологічне прагнення до материнства, перетворене інтеріоризованими соціальними нормами.

Різні аспекти окресленої проблематики розглядаються в працях Д. В. Віннікота, Д. Рафаеля-Лефа, В. І. Брутмана, Н. І. Лискіна, С. Ю. Мещерякова, Г. Г. Філіппової та ін.

У процесі дослідження ми мали на меті окреслити суть і послідовність етапів становлення материнської сфери в онтогенезі людини.

Як свідчить аналіз наукових джерел, психологічна готовність до материнства є специфічним особистісним утворенням, стрижневою основою якого є суб'єкт-об'єктна орієнтація щодо ще не народженої дитини. Визначимо найголовніші етапи формування материнської сфери у процесі індивідуального розвитку жінки:

1. Взаємодія з власною матір'ю в ранньому дитинстві. Важливим для формування повноцінної материнської сфери на цьому етапі є віковий період до трьох років, під час якого відбувається засвоєння емоційного значення ситуації дитячо-батьківських взаємин.

2. Розвиток материнської сфери у процесі гри. На цьому етапі суттєвий вплив належить ігровій діяльності у вигляді різних варіантів сюжетно-рольової взаємодії з лялькою-немовлям, іншими дітьми із сценаріями щодо виконання модифікацій ролей матері та дитини.

3. Етап нянчення, на якому дитина отримує перший реальний досвід взаємодії з немовлятами. Основним змістом цього етапу є екстраполяція сформованих у ігровій діяльності навичок взаємодії з лялькою на реальні життєві ситуації.

4. Диференціація мотиваційних основ материнської та статевої сфер. Ми переконані, що розуміння природної обумовленості майбутньої материнської функції у дівчинки формується набагато раніше, ніж розуміння ролі гендерного та сексуального в розвитку статевої поведінки. Тільки на більш пізніх етапах особистісного становлення відбувається своєрідна інтеграція статевого фрагменту самосвідомості та самовідношення у багатовимірну сферу материнства.

5. Взаємодія з власною дитиною, тобто безпосередня реалізація матір'ю своїх функцій. Починається цей етап з моменту виникнення чутливості для дитини та з появи перших ознак вагітності для матері.

б. Формування материнської любові, що характеризується емоційним ставленням, особистим прийняттям та інтересом до внутрішнього світу дитини.

Зважаючи на викладене вище, зробимо наступні висновки:

- формуванню материнства притаманний онтогенетичний характер, тривалий шлях становлення, тонкі механізми регуляції, сензитивні періоди та стимули;

- у зв'язку із тим, що ще до народження дитини жінка володіє певною базою знань, установок, особистісних якостей, які вдосконалюються на різних вікових етапах та в сукупності визначають її готовність до материнства, нагальною потребою часу є перебудова системи дошлюбної підготовки молоді в закладах освіти;

- результатом цього процесу повинні стати зміни у змістовому наповненні навчальних планів дисциплінами щодо основних аспектів формування особистості майбутньої матері;

- важливим напрямом діяльності педколективів освітніх закладів має стати вдосконалення психолого-педагогічної допомоги батькам у підготовці молоді до сімейного життя.

Перспективними, на наш погляд, є дослідження даної проблематики пов'язані із морально-психологічними аспектами материнства як складної соціальної та психолого-педагогічної проблеми.

Джерела

1. Нероба М. В. Материнство як психологічний феномен / М. В. Нероба // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2015. – № 3–4 (48–49). – С. 90–93.
2. Шмілик Н. Психологічна готовність до материнства як системний та багатовекторний конструкт / Н. Шмілик // Проблеми гуманітарних наук. Психологія. – 2013. – Випуск 31. – С. 128–141.

Борисова Марія Євгенівна

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

FLIPPED CLASSROOM – ONE OF THE MOST INNOVATIVE MODELS OF BLENDED LEARNING

The article analyzes the potential and capabilities of the blended learning method as a didactic means of realizing the transition from the traditional learning model to the integrated one involving electronic media and resources. One of the models of blended learning is considered - an inverted class. The essence of the "inverted class" technology and the relevance of its integration into foreign language teaching in modern higher education institutions have been studied. Possibilities of the introduction of the inverted class model in the educational process of higher education institutions are determined. The algorithm for ensuring the effectiveness of inverted learning is outlined. It is generalized that the use of the technology of "inverted learning" provided its methodologically correct application will contribute to the development of the digital competence of the teacher and the development of scientific skills of students, increase their level of motivation and success. Keywords: blended learning, flipped classroom, inverted class, flip, an institution of higher education.

Introduction. The current stage of development of educational activity is determined by the dominance of information and communication technologies, which allow to intensify the forms and methods of traditional approaches to learning. More and more people are striving to get an education with minimal time losses, as the pace of life leaves less and less time for traditional full-time study. One of the modern educational technologies is blended learning, which is based on the concept of combining technologies of the "class-lesson system", e-learning, and distance learning technologies. One of the innovative blended learning models is the inverted class model.

The purpose of this study is to substantiate the feasibility of using the technology of "inverted learning" in the process of teaching a foreign language of general technical orientation in higher education institutions.

Main material. The history of inverted flip technology belongs to Jonathan Bergmann and Aaron Sams, Colorado high school chemistry teachers who began using the recorded lectures in 2006. Flip developed as a result of conducting experiments in the process of hybrid or blended learning and solving problematic educational and scientific problems, the use of active methods, and new learning technologies. The introduction of this technology in the educational process was studied by D. Bergman, O. Yelnikova, M. Kurvits, E. Popov, A. Sams, and other scientists.

The inverted classroom is a pedagogical model in which the emphasis shifts from the typical presentation of lectures to the homework of course materials. Short video lectures are watched by students at home, and time in class is devoted to discussing problematic issues, solving developmental exercises, working on projects, or active discussions. Video lectures are often seen as a key component in inverted learning. Such lectures are created and posted on any platform on the World Wide Web or selected from an online repository.

Inverted classroom technology is based on concepts such as active learning, student engagement, hybrid course design, and podcasts. The value of an inverted class is the efficient use of time in the seminar, where students can clarify certain provisions of the lecture content, test their skills in applying knowledge, and interact with each other in practice. During the lesson, teachers act as coaches or advisors, encouraging students to make individual requests and work together to achieve this goal.

There is no single model for the inverted classroom - this term is widely used to describe almost any educational structure, which involves pre-recording lectures, which are conducted in the classroom. In one general model, students can view several lectures out of five, each lasting 7 minutes. Online quizzes or activities can be interconnected to test what knowledge, skills and abilities students have acquired. The teacher can lead discussions in the classroom or turn it into a studio, where students collaborate, create, and implement what they learned in lectures given before the lesson. The teacher offers different approaches, explains, if necessary, the content and monitors the progress in the implementation of tasks by students; organizes them into a special working group to address unclear individual issues. Since this approach is a comprehensive change in the dynamics of the classroom, some teachers implement only a few elements of the inverted model or "invert" only a few selected classes during training (Andreiko,2017,pp.9-11).

In a traditional lecture, students often try to summarize the information during the teacher's report. They do not have enough time to reflect on what the lecturer has said, and they may miss important information. On the contrary, the use of video and other prerecorded media puts students under the control of students: they can watch, speed up or, if necessary, repeat the viewing. Such features may be of particular importance to students with special needs in the case where the lecture contains captions that include other technological possibilities. Repeatable lectures can also help those for whom English is not the first language. The use of teaching time for the practical application of the material will give teachers the opportunity to identify common mistakes in students' understanding of a concept. At the same time, joint projects can encourage social interactive interaction of students, promote their self-study.

The inverted classroom model is very easy to use. Although the idea is simple, an effective "flip" requires careful preparation. Recording lectures requires effort and time on the part of teachers, additional materials must be carefully integrated to implement the learning model, and students must be motivated to prepare for classes. As a result, the introduction of inverted learning may mean additional work and may require new skills for the teacher, although this learning curve can be relaxed if the model is introduced gradually (Persky & Pollack, 2010, p.170).

It is known that students, for their part, complain about the loss of "tete-a-tete" lectures, especially if they believe that video lectures are available to anyone on the Internet, so they can not immediately assess the practical part of the model, realizing over time that their training brings them what they could not get through surfing the internet. When students properly evaluate the learning model itself, their equipment is not always able to support fast video downloads, which creates certain technical problems.

As the inverted classroom becomes more popular, new tools may emerge to support the variable part of the curriculum. In particular, the constant development of powerful mobile devices will provide students with a wide range of available educational resources at a time convenient to them. When teaching individual courses, elements of the inverted classroom are used, complementing the traditional variable work with video presentations and support for project and laboratory training. At the stage of implementation of "inverted learning", colleges and universities need to carefully inspect the educational premises to ensure that they support the types of active communicative work provided for inverted classes (Persky & Pollack, 2010, p.170).

The inverted classroom changes the role of teachers who abandon the traditional lecture in favor of an effective social contribution to the educational process. Students, from passive participants in the educational process, where they are given instructions, become responsible participants in the educational process with motivation to experiment. Activities can be student-centered, and communication between students can contribute to the organization of dynamic educational and research work on the study of material through the practice of working in projects. This approach helps to achieve a clear shift in priorities - from a verbal perception of the material to work on mastering it.

To ensure the effectiveness of inverted learning:

- Plan what students should study, read, view in advance (textbook sections, magazine articles, web pages, podcasts, videos, mini-lectures, etc.).

- Adapt the selected information for students' perceptions. You do not have to create new resources. You can use the existing ones by adapting them. In addition to the proposed video content, you can use traditional materials for processing so that they can be used in inverted learning.

- Be sure to check that students are preparing for class or that they are getting acquainted with the materials offered for study in a timely manner. If you have any questions during the work, have an individual or group consultation on the eve of the lesson.

- Having received tasks for processing, students must clearly understand the purpose of their work.
- Complement the training video or other resources you use with clear instructions and tasks. If there is no such task, ask students to formulate it themselves or to ask a few questions that will relate to the topic being studied or individual fragments of the watched video.
- Invite students to write a synopsis or small notes of the reviewed materials.
- The video offered for viewing should not be too long and information-laden.

In foreign language teaching, inverted class technology can be effective for discussions, debates, and presentations. As the video is an effective tool, it is advisable for students not only to watch it at home but also to perform certain tasks, such as tests to check the understanding of information from the video. It is effective to write down important concepts in the context of interaction or monologue when answering questions, self-formulation of questions about the revised. In addition to video, useful tools are podcasts, e-books, articles, and more. Students can also learn grammar rules through YouTube lessons (McLaughlin & Roth & Glatt & Gharkholonarehe, & Davidson & Griffin & Esserman & Mumper, 2014, pp. 236-243).

Conclusions. The inverted class is characterized by a change in the role of the teacher, who leaves his central position in favor of greater interaction and cooperation in the learning process. There is also a concomitant change in the role of students, many of whom were previously passive participants in the learning process, where knowledge was presented to them in finished form. The inverted model places more responsibility for learning on the shoulders of students, giving them a greater impetus for experimentation. What the inverted model does really well is a significant shift in priorities - from the simple passage of material in the classroom to its development.

References

1. Andreiko, L. V. (2017). Technology of «flipped classroom» in foreign language teaching. Empirical studies for reforming education in Ukraine: zbirnyk materialiv I Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii Ukrainskoi asotsiatsii doslidnykiv osvity, pp. 9-11. (in Ukrainian)
2. Biggs, J. (1996). Enhancing teaching through constructive alignment. Higher Education, 32(3), pp.347–364. June 8, 2019. <http://dx.doi.org/10.1007/bf00138871>
3. Biggs, J. & Tang, C. (2011). Teaching for Quality Learning at University. (4th ed.). UK: Open University Press.
4. Chopovska, L.V. (2017). Integration of «flipped classroom» technology in foreign languages teaching in Ukrainian HEIs. Ural Scientific Herald, 5(3), pp.75-78. May 25, 2019. http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/chopovska_integratsiya.pdf (in Ukrainian)
5. Eddy, S. L. & Hogan, K. A. (2014). Getting under the hood: how and for whom does increasing course structure work? CBE-Life Sciences Education, 13(3), pp.453–468. June 8, 2019. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25185229>
6. Learning and Innovation (2012). Flipping your classroom. June 8, 2019. <https://syded.wordpress.com/2012/09/15/top-10-dos-and-donts-when-flipping-your-classroom-edchat/>
7. McLaughlin, J.E., Roth, M.A., Glatt, D.M., Gharkholonarehe, N., Davidson, C.A., Griffin, L., Esserman, D.A., & Mumper, R.J. (2014). The flipped classroom: a course redesign to foster learning and engagement in a health professions school. Academic medicine : journal of the Association of American Medical Colleges, 89 (2), pp.236-243. June 8, 2019. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-flipped-classroom%3A-a-course-redesign-to-foster-McLaughlin-Roth/12a23d19543e73b5808b35f1ff2d00faba633bb6>
8. Persky, A. M., & Pollack, G. M. (2010). Transforming a large-class lecture course to a smaller-group interactive course. American journal of pharmaceutical education, 74(9), p.170. June 15, 2019 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2996760/>
9. Wikipedia (2018). Flipped classroom. May 25, 2019. https://en.wikipedia.org/wiki/Flipped_classroom

Жидкова Мария Олеговна

Одесский национальный политехнический университет

ПРОСТРАНСТВО ГОРОДА: ПРЕДСТАВЛЕНИЕ О ЧИСТОМ И ГРЯЗНОМ

Формирование личности человека, его совершенствования и саморазвитие всегда происходит в границах «своего» пространства. Важна часть этой повседневной жизни – «борьба с мусором». Это обычная практика, которая не замечается, если не нарушен привычный ход вещей. Вместе с этим, само представление о «чистом» или «не чистом» пространстве, про «чистого» или «не чистого» человека является хорошо известным в культурной антропологии маркером обозначения «своего/чужого». Ключевые слова: городское пространство, свое/чужое, чистое/грязное, мусор.

Темой данной работы является чистота городского пространства. Проблема, которая достойна культурологического осмысления – это представления горожан о чистом и грязном. Исследование, проведенное нами, в определенной степени продолжает традиции культурно-антропологических исследований в этом направлении. Впрочем, они не слишком многочисленны.

В ходе данного исследования я опиралась на работу Мэри Дуглас «Чистота и Опасность» [1], которая помогла мне ознакомиться с представлениями о грязном и чистом в историко-культурной перспективе. Важными для изучения вопроса являются работы Ольги Бредниковой, Ольги Ткач «Грязная деревня» и «Замусоренный город» [2], статья и рецензия на книгу Томаса Гилланда Ериксена «Сміття і люди. Зворотній бік споживання» [3].

Целью работы является изучение представлений жителей города и приехавших в город туристов о чистом и грязном пространстве города на примере Одессы. В связи с этим были поставлены задачи:

- 1) выяснить, кто должен следить за чистотой с точки зрения опрошенных;
- 2) выяснить, кто, с точки зрения опрошенных, «главный мусорщик»?;
- 3) попытаться определить, что для одессита является «своим пространством» и где его границы.

Для выполнения поставленных задач были использованы методики: 1) интернет-опрос для одесситов; 2) интернет-опрос для туристов; 3) интервью; 4) включенное наблюдение (проводилось на ул. Крымской, в спальном районе Одессы с целью выявить частоту выбрасывания мусора в неположенные места). Здесь будут представлены некоторые результаты в связи с ограниченностью объема.

Кто должен следить за чистотой? Я никому ничего не должен, какие-то силы свыше должны следить за порядком в городе. Из опроса как одесситов, так и туристов следует то, что Одесса – очень грязный город. Но не такой грязный как в «Африканских странах». Очень хорошее сравнение для портового города с колоритной историей. Многие из опрошенных выражали обеспокоенность мусором; много и внимательных людей к наполнению мусорных баков. Но эти же люди не скажут о том, как часто они бросают мимо урны окурки и подобный мусор. Этот факт не дает полного анализа ответов, но можно отметить, что никто не написал, как этого избежать (кроме того, как выкидывать мусор в специальные для этого места). Людям просто «приходится» выкидывать мусор мимо урн и контейнеров, ибо они переполнены.

Здесь можно сказать о дистанции человека с окружающей средой. Окружающая среда – это нечто чужое, что человек не в силах контролировать, или не хочет контролировать. Дома мы не кинем бычок на пол и не будем ждать чудо, которое уберет это, ибо чуда не будет. А пространство города – это чужое пространство (несмотря на все заверения в любви к Одессе).

Кто, с точки зрения опрошенных, «главный мусорщик»? Враги чистоты и порядка в городе – туристы. Особенно на пляже. Интересно, что не только большая часть опрашиваемых одесситов, о и некоторая часть туристов отметила, что врагами чистоты являются именно туристы.

Могу предположить, что «эти туристы» в глазах дружелюбных одесситов – чужие, не знающие правил города, «дикари», не знающие что такое мусорные баки.

При этом стоит отметить, что по данным сайта «segodnya.ua» количество туристов насчитывает более 6 миллионов за лето 2018 года. Это туристы из Турции, Израиля, Германии, Грузии, Молдовы, Румынии, Филиппин, Польши и Австрии.

Обеспокоенность одесситов мусором иногда находит интересное преломление. В одном из интервью информант рассказал, что в одном из недавно построенных домов в центре города не осквернять подъезды окурками помогает религия: стоило только повесить икону на любимое место для мусора курильщиков, как там стало чисто.

Эти представления о силе воздействия иконы весьма интересны: человек человека не заставит перестать мусорить, в нашем случае даже штрафы не остановят. Хотя за свои 20 лет я ни разу не видела, как штрафуют нарушителя чистоты. Но как сильна вера в то, что Бог или икона все видит. Интересно, что чем больше в обществе моральных норм, которые контролируются совестью, тем меньше в нем представлений о грязном.

Что для одессита является «своим пространством» и где его границы. Мое пространство – это мой дом, моя улица или мой город? Границы «моего» пространства могут регулироваться, это зависит от ситуаций, в которые меня помещает культура. «Один раз кот поймал мышь и не смог ее переварить. Желудочные соки вместе с неперевавленными лапками, кусочками хвоста и головой оказались на ковре. Если бы этот неопытный кот сделал это под деревом в саду – это бы не было так неприятно и кота можно было бы быстро простить», – пишет Эриксон [3]. Действительно, ковер у меня дома, и ковер на улице – два разных ковра. Если первый занимает место в моем доме и сохраняет порядок, то второй – не имеет ко мне никакого отношения. «Этими людьми владеет страх перед опасной нечистотой, проникающей в их систему» [1, ст. 184]. В данном случае «система» – это дом. А за пределами дома – чужое пространство.

Таким образом, мы выяснили, что одесситы обеспокоены загрязненностью их города, но на большее можно не рассчитывать. Проблему должны решать власти, невоспитанные туристы, работники по вопросам мусора. Никто из опрошенных людей не предложил бороться за чистоту города, не похвастался своими достижениями в том, что он порядочный гражданин и выбрасывает весь мусор в урну. Возможно, что этого не было сказано, ибо это «само собой разумеющееся». Но есть и те, кто «старается не замечать негативного».

Так же увидели то, что путешествуя по многим городам и Украины в том числе, одесситы отмечают, что там чище. «Там» следят за загрязненностью городов, даже если это туристический город.

В ходе включенного наблюдения было отмечено, что мусорят только мелкими вещами (упаковки от сигарет, сигареты, крышки т.д.). Бросив мимо урны никто не подойдет и не поднимет свой же мусор, сделав

вид что ничего не заметил. Так же, в ходе наблюдения люди действительно делают вид «что так надо» или «никто не видел, я тоже не видел как выбросил». То есть фактор стыда за содеянное вроде бы и присутствует, но этот стыд не является регулятором поведения.

Источники

1. Мери Дуглас. *Чистота и опасность: Анализ представлений об осквернении и табу* / Пер. с англ. Р. Громовой под редакцией С. Баньковской; вст. ст. и комм. С. Баньковской. – М.: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле. М., 2000. 288 с. ISBN 5-93354-007-2., – 184 с.
2. «Грязная деревня» и «замусоренный город» (обыденные практики обращения с мусором в разных сообществах) / Ольга Бредникова,
3. Ольга Ткач. // Антропологический форум №8. – С. 338. Томас Гилланд Ериксен./«Сміття і люди. Зворотній бік споживання». – 2016.

Герасименко Людмила Борисівна

Кандидат педагогічних наук, доцент

Рівненський інститут ВНЗ Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

СПЕЦИФІКА ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ВИМІРІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

У статті досліджується специфіка інтегративного підходу до формування освітнього середовища у вимірі європейських стандартів. Здійснюється аналіз та обґрунтування процесу навчання як складної системи. Визначається роль підходу у реалізації інноваційної концепції щодо підвищення ефективності освітнього процесу, розвитку творчого потенціалу та формування компетентностей особистості. Ключові слова: інтегративний підхід та його специфіка, компетентнісна освіта, освітній процес як система.

Сучасне суспільство формує нові освітні вимоги, однією з яких є становлення особистості спеціаліста, конкурентоспроможного на ринку праці, всебічно освіченого, із високим рівнем розвитку різних типів компетентностей. Фахівець повинен характеризуватися здатністю творчо реалізувати нові технології, постійно досягати високих результатів у своїй професійній діяльності, готовністю до неперервного самовдосконалення. Формування таких рис особистості, як високий рівень соціально-пластичних механізмів поведінки, активність, самостійність, творчість потребує реалізації інтегративного підходу до освітньої підготовки майбутніх фахівців, тому виникає об'єктивна необхідність методологічного обґрунтування визначеної педагогічної проблеми.

Науковці Д. Гамільтон, У. Кінгстон, А. Алексюк, Б. Ананьєв, Г. Атанов, В. Афанасьєв, Г. Балл, І. Бех, Н. Бібік, М. Бургін, В. Буряк, Л. Виготський, Ю. Гільбух, І. Дичківська, М. Дробноход, В. Загвязинський, І. Зимня, І. Зязюн, О. Леонтєв, І. Малафіїк, О. Овчарук, О. Пометун, М. Поташник, С. Рубінштейн, О. Савченко, В. Семиченко, Л. Сохань, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, В. Якунін та ін. вивчали різні аспекти окресленої проблематики.

Метою наукового пошуку було визначення специфіки інтегративного підходу у вимірі європейських стандартів освіти.

У загальноприйнятому розумінні поняття «підхід» означає сукупність прийомів, способів вивчення та впливу. У сучасній науці поняття «підходу» аналізується по-різному. Так, Н. Стефанов визначає «підхід» як сукупність принципів, які визначають загальну мету і стратегію відповідної діяльності. Є. Юдін та І. Блаубер розглядають «підхід» як принципову методологічну орієнтацію дослідження, точку зору, поняття або принцип, який керує загальною стратегією дослідження.

Ми розглядаємо інтегративний підхід як напрям, сукупність сучасних тенденцій, принципів організації та системотвірних чинників, які зумовлюють процес цілеспрямованих змін, модифікацію мети, змісту, форм, методів, нові спрямованість, динаміку розвитку, стан та ефективну діяльність освітнього процесу, його адаптацію до вимог сьогодення. Це те підґрунтя, на якому базується оптимальна модель сучасного освітнього процесу як складна, динамічна, цілісна система. Впровадження підходу сприятиме становленню особистості сучасного випускника як успішного фахівця із активною життєвою позицією, усвідомленим почуттям відповідальності за себе, за долю держави, здатністю генерувати та втілювати у практичну діяльність нові ідеї та рішення.

Специфічними особливостями підходу ми визначили його домінуючу спрямованість, притаманний тип інновацій їх особливості та сферу застосування, тобто визначальні структурно-функціональні елементи освітнього процесу.

Охарактеризуємо специфіку детальніше. Підхід зумовлює орієнтацію на загальнолюдські цінності, ідеї гуманізації, природодоцільності, індивідуально-особистісного розвитку, орієнтує на розкриття цілісності механізмів, структурно-функціональних компонентів, типів взаємозв'язку єдиної системи, сприяє правильному моделюванню й прогнозуванню процесу навчання; сприяє забезпеченню системного мислення, спрямовує професійну компетентність майбутнього фахівця до розуміння сутності визначення

ефективних напрямів, попередження недоліків і вирішення проблем та реалізації освітнього процесу як складної, цілісної, соціально-спрямованої системи на засадах гармонійної взаємозалежності та взаємодії всіх структурно-функціональних елементів: мети, завдань освіти, потреб і мотивів освітньої діяльності студентів, змісту навчального матеріалу, переорієнтації в напрямках перманентності та оновлення змісту освітнього процесу.

Зазначимо, що саме такий підхід забезпечує правильне моделювання і прогнозування перебігу процесу формування особистості майбутнього фахівця, проведення комплексних розробок технологій, стратегій і тактик теоретичної та практичної підготовки студентів до високого рівня професіоналізму із опорою на їх самоактуалізацію, самоосвіту, саморозвиток.

Окреслимо шляхи вдосконалення системи підготовки майбутніх фахівців на основі впровадження інтегративного підходу. Цілеспрямований освітній процес здійснюється за допомогою розробки і впровадження спецкурсу «Багатогранність особистості: вектори формування та розвитку», використання різних форм і методів навчання як традиційних, так й інноваційних, серед них: дослідницькі, реалізації творчих завдань, кейсів, креативні, проєктів, ділові, рольові, інтерактивні ігри та ін.; підбору практичних завдань: графічні диктанти, використання інформаційних технологій, творчих робіт та ін. Креативні методи навчання застосовуються нами в процесі проведення практичних занять зі студентами, вони дозволяють узагальнити теоретичні знання і знайти шляхи реалізації їх у практичній діяльності. Метод проєктів дозволяє зробити освітній процес більш цілісним, системним, відкриває значні можливості для підвищення якості навчання. Ми приділяємо особливу увагу чіткому плануванню занять, самостійної роботи студентів та її організації, посиленню зворотного зв'язку у процесі формування компетентностей майбутніх фахівців, використанню творчих завдань як засобу активізації навчальної діяльності й управління нею.

Можемо підсумувати, що інтегративний підхід у вимірі європейських стандартів ми розглядаємо як цілісну систему в єдності її компонентів і взаємозв'язків, реалізація якої залежить від професіоналізму та творчого потенціалу кожного викладача. Побудова освіти на засадах визначеного підходу зумовлює успішність студентів у майбутній професійній діяльності та реалізації особистісної життєвої стратегії, його впровадження є одним із пріоритетних векторів розвитку Нової української школи. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в більш детальному визначенні, описі особливостей, обґрунтуванні та розробці цільових установок, організаційних форм, змісту і методів підготовки фахівців, здатних ефективно вирішувати проблеми, які постають в сучасних умовах на основі впровадження інтегративного підходу.

Джерела

1. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konceptziya.html. – Назва з екрана.
2. Гавлігіна Т. Системно-ціннісний підхід до виховання учнів у сучасному закладі освіти / Т. Гавлігіна // Нова педагогічна думка. – 2017. – №4 (92). – С. 97–99.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник / І. М. Дичківська. – 2-ге вид., доповн. – К.: Академвидав, 2012. – 349 с. – (Альма-матер). – Бібліогр.: с. 345–349. – укр.

Яворська Надія Петрівна

Кандидат економічних наук

Національний університет «Львівська політехніка»

Данько Тетяна Іванівна

Кандидат економічних наук, доцент

Національний університет «Львівська політехніка»

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ БАКАЛАВРІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА, ТОРГІВЛІ ТА БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено процес формування професійних якостей бакалаврів підприємництва, торгівлі та біржової діяльності в процесі вивчення дисциплін циклу професійної підготовки. Теоретично обґрунтовано доцільність використання загальнонаукового методу пізнання – моделювання, що дозволить підійти до професійної підготовки бакалаврів як до цілісного процесу. Побудовано науково обґрунтовану модель формування професійної компетентності бакалаврів підприємництва, торгівлі та біржової діяльності. Ключові слова: модель, моделювання, професійні якості, компетентність, бакалавр

Актуальність. Процес формування професійної компетентності бакалаврів підприємництва, торгівлі та біржової діяльності в процесі вивчення дисциплін циклу професійної підготовки доцільно проводити за допомогою моделювання – оптимального теоретичного методу педагогічних досліджень. Моделювання як загальнонауковий метод пізнання – це опосередкований метод наукового дослідження, який має вагоме значення, коли безпосереднє вивчення об'єктів з певних причин неможливе, ускладнене, недоцільне. Застосовуючи абстрагування та узагальнення, ідеалізацію, можна виділити, відтворити та дослідити саме ті

параметри, характеристики чи властивості змодельованих об'єктів, які не підлягають безпосередньому пізнанню [1].

Навчальний процес, під час якого здійснюється формування особистості бакалавра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, є надзвичайно складним та багатовимірним, тому дослідити його закономірності, спрогнозувати результати та можливі способи його управління можливо лише завдяки моделюванню. Метод моделювання дозволяє: визначити та обґрунтувати цілі, завдання навчально-виховного процесу; зміст, форми, методи, засоби вивчення дисциплін циклу професійної підготовки, вибір яких зумовлений сучасними педагогічними технологіями; спроектувати загальну організацію навчання в процесі вивчення дисциплін; передбачити результати процесу – сформовані компетенції, які є вагомою складовою професійної компетентності бакалаврів підприємництва, торгівлі та біржової діяльності. Метод моделювання вимагає побудови науково обґрунтованої моделі формування професійної компетентності бакалаврів підприємництва, торгівлі та біржової діяльності в процесі вивчення дисциплін циклу професійної підготовки [2].

Загальна структура запропонованої моделі складається з п'яти блоків (рис. 1): цільовий; теоретико-методологічний; змістовий; організаційно-процесуальний; аналітико-результативний, між якими існує система зв'язків і співвідношень.

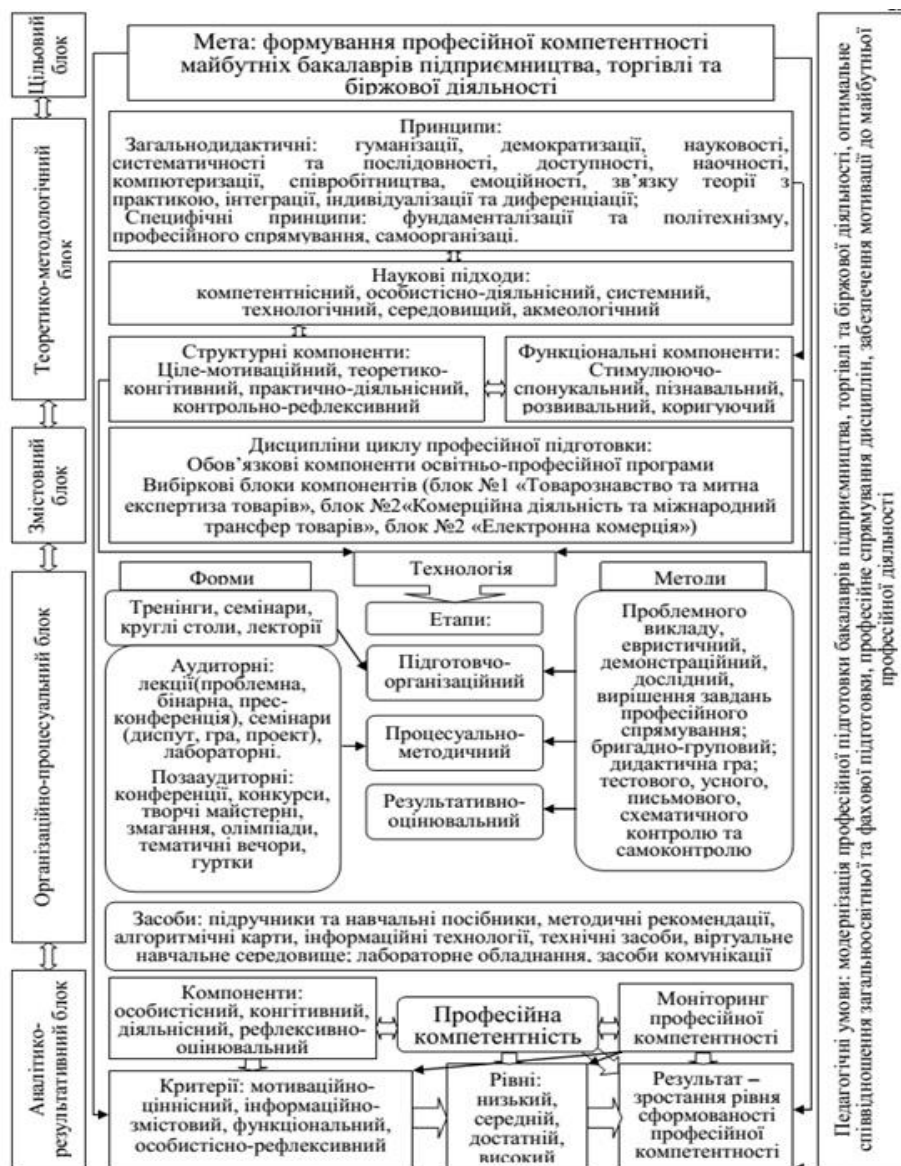

Рис.1. Модель формування професійної компетентності бакалаврів підприємництва, торгівлі та біржової діяльності в процесі вивчення дисциплін циклу професійної підготовки

Цільовий блок відображає вимоги та потреби сучасного суспільства у компетентних фахівцях в галузі підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, а також мету дослідження, якою визначено формування професійної компетентності бакалаврів підприємництва, торгівлі та біржової діяльності в процесі вивчення дисциплін циклу професійної підготовки.

У теоретико-методологічному блоці відображено основні принципи та наукові підходи до процесу формування професійної компетентності бакалавра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності. А також визначено взаємопов'язані компоненти: структурні (ціле-мотиваційний, теоретико-когнітивний, практично-діяльнісний, контрольно-рефлексивний) та функціональні (стимулюючо-спонукальний, пізнавальний, розвивальний та коригуючий).

Організаційно-процесуальний блок передбачає, технологію впровадження моделі, етапи організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, комплекс визначених форм, методів та засобів навчання.

Аналітико-результативний блок характеризує ступінь досягнення поставленої мети, тобто, відображає компоненти професійної компетентності бакалаврів підприємництва, торгівлі та біржової діяльності (особистісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивно-оцінний); критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-змістовий, функціонально-практичний, особистісно- рефлексивний), рівні її сформованості (низький, середній, достатній, високий) та результат (зростання рівня сформованості професійної компетентності майбутніх техніків-технологів виробництва харчової продукції). Він передбачає цілеспрямовану систематичну діагностику та виявлення основних напрямів підвищення рівня сформованості професійної компетентності у студентів, що проводиться в рамках моніторингу якості навчання, що ілюструє успішність функціонування розробленої моделі.

Модель формування професійної компетентності бакалаврів підприємництва, торгівлі та біржової діяльності в процесі вивчення дисциплін циклу професійної підготовки є комплексною структурно-функціональною системою, яка може підвищити ефективність підготовки випускників даного фаху та узгоджується із логікою навчального процесу і враховує його мету, завдання, зміст, форми, методи, засоби, організаційно-педагогічні умови.

Запропонована модель надає можливість підійти до професійної підготовки бакалаврів як до цілісного процесу, в ході якого здійснюється цілеспрямована взаємодія викладачів та студентів, освітнього середовища з усім комплексом педагогічних умов, а також визначати рівень сформованості професійної компетентності та здійснювати корегуально-управлінські впливи на процес її формування.

Джерела

1. Надольний І.Ф., Андрущенко І.Ф., Бойченко І.В. та ін. 1997. Філософія: навч. посіб. Київ: Вікар, с 151.
2. Петрук В.А. Модель формування фахової компетентності в майбутніх випускників технічних ВНЗ у процесі двоступеневого навчання // Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку: е-журнал. 2009. Вип. 3. URL: <http://www.intellect-invest.org.ua>.

Стеблинська Тетяна Миколаївна

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Науковий керівник: Жовнич Олесь Володимирівна, кандидат педагогічних наук
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

РОЛЬ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто роль проектної діяльності у формуванні дослідницьких умінь учнів молодшого шкільного віку. Визначено основні завдання проектної діяльності. Зауважено, що використовуючи проектну технологію у роботі з учнями молодшого шкільного віку, вчитель повинен враховувати вікові можливості учнів, контролювати, допомагати та скеровувати роботу над проектом. Ключові слова: дослідницькі уміння, шкільний вік, проектна діяльність, технологія.

Актуальність. Реалізація дослідницького та компетентнісного підходів в освітньому процесі Нової української школи вимагає перегляду шляхів організації навчально-виховного процесу школи I ступеня. У дослідженнях багатьох педагогів і психологів зазначається, що оригінальність та критичність мислення, вміння співпрацювати, а також творчі навички школярів найповніше виявляються та успішно розвиваються в діяльності, а особливо в тій, яка має дослідницьку спрямованість.

Огляд джерел. Особливості роботи педагога з формування дослідницьких умінь учнів початкової школи відображаються у працях І. Володарської, О. Поддякова, О. Савенкова, Н. Тализіної, І. Чернецького та інших. Види й класифікацію дослідницьких умінь досліджували: В. Андреев, О. Йодко, Н. Недодатко, В. Литовченко та інші учені.

Сучасному педагогу важливо сформувати в учнів дослідницькі вміння, навчити вчитися впродовж життя. У цьому йому допоможе проектна технологія. Обґрунтування методу проектів здійснили: К. Вентцель, В. Гузєєв, Джон Дьюї, А. Зеленко, Вільям Хірд Кіппатрік, Є. Полат О. Савченко, Г. Селевко, С. Шацький.

Основний матеріал. Робота над проектом включає усвідомлення учнем мети, оформлення задуму, розробка організаційного плану, роботу за планом, підбиття підсумків у вигляді письмової роботи [3, с. 149].

Проектна технологія передбачає використання вчителем дослідницьких, пошукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів, засобів і її результати мають бути відчутні.

Основними завданнями проектною діяльністю є:

- розвиток пізнавальних навичок учнів;
- формування вмінь самостійно конструювати свої знання;
- розвиток вміння орієнтуватися в інформаційному просторі;
- розвиток критичного мислення, сфери комунікацій;
- формування вмінь застосовувати знання на практиці.

Використання проектною технології у початковій школі має свою специфіку: слід враховувати вікові та психологічні особливості учнів. Психологічний і особистісний розвиток учнів молодшого шкільного віку (6-11 років) змінюється зі зміною провідної діяльності гри на навчання, основою якого є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція. Цей вік ще називають «вершиною» дитинства, оскільки в цей час ще зберігається мрійливість, яскрава образність мислення, діти втрачають безпосередність. У дітей цього віку змінюються фізіологічні особливості: змінюються пропорції тіла, кістковий апарат слабкий, активно розвивається м'язова система. Але «головною особистісною характеристикою молодшого школяра є прийняття і усвідомлення своєї внутрішньої позиції, що дає підстави вважати цей вік зрілим дитинством» [4].

Тому вік накладає природні обмеження на організацію проектною діяльності молодших школярів і всі етапи роботи повинні ретельно контролюватися вчителями, оскільки і теоретичних, і практичних знань та вмінь у молодших школярів ще мало. Проекти для початкової школи у більшості випадків мають бути короткотривалі.

Доцільно паралельно у процесі роботи над проектом проводити з молодшими школярами екскурсії, прогулянки-спостереження, соціальні акції. У цьому контексті цікавими є опитування, інтерв'ю з деякими особами, для яких призначено дитячий проект.

Висновки. Отже, проектна технологія особистісно орієнтована на учня, його інтереси, розвиває дослідницькі, творчі здібності, формує критичне мислення, стимулює інтерес до навчання, збагачує досвідом і показує практичне застосування цього досвіду. Однак, використовуючи проектну технологію у роботі з учнями молодшого шкільного віку, вчитель повинен враховувати вікові можливості учнів, контролювати, допомагати та скеровувати роботу над проектом. Підсумки роботи проводити у цікавій для учнів формі.

Джерела

1. Бодько Л. Метод проектів як засіб реалізації особистісно орієнтованого навчання / Л. Бодько // Поч. шк. – 2013. - № 10. – С.1 – 7.
2. Падун Н.О. Навчально-дослідницька діяльність як засіб формування дослідницьких умінь учнів / Н. О. Падун / Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя // Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 1. – С. 90-93.
3. Пехота О.М. Освітні технології / О.М.Пехота, А.З. Кітенко, О.М. Любарська // Навч.-метод. посібник. – Київ – «А.С.К.», 2004. – 255 с.
4. Савчин М.В. Вікова психологія / М.В. Савчин // <http://westudents.com.ua/knigi/491-vkova-psihologiya-savchin-mv-.html>.

Хомік Іван Васильович

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА КАФЕДРІ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проведено аналіз використання дистанційної форми навчання під час навчального процесу на кафедрі військової підготовки цивільного закладу вищої освіти. Зокрема відзначені позитивні моменти та основні недоліки цього процесу. Дані деякі рекомендації щодо покращання якості навчання. Ключові слова: дистанційне навчання, науково-педагогічний працівник, слухач, військова підготовка.

Відносно недавно однією із форм навчання у закладах вищої освіти України, поряд з очною (денною, вечірньою) та заочною формами, стало дистанційне навчання (ДН) [1]. Це специфічна форма цілеспрямованого процесу засвоєння знань, умінь і навичок, однією з найважливіших особливостей якого є екстериторіальність, тобто необов'язковість перебування слухачів у навчальному закладі. В Положенні про дистанційне навчання [2], визначається, що дистанційне навчання – це індивідуалізований процес набуття

знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Тобто, процес дистанційного навчання передбачає, в першу чергу, застосування у навчальному процесі різноманітних педагогічних технологій, специфічних методів, прийомів та способів організації і проведення навчального процесу, які базуються на використанні Інтернету, різноманітного програмного забезпечення та комп'ютерної техніки. Ці технології у своїй сукупності носять назву "технології дистанційного навчання".

Нині у всьому світі зростає роль професійної та безперервної освіти, зростає відсоток тих, хто навчається без відриву від професійної діяльності, що зумовлює і зростання попиту на дистанційні освітні послуги.

Ця тенденція не могла не торкнутися і системи військової освіти. У 2015 році була затверджена Концепція дистанційного навчання у Збройних Силах України [3], яка відображає мету, завдання, сутність, основи та напрями впровадження дистанційного навчання у систему підготовки військових фахівців для Збройних Сил та інших військових формувань. Згідно з нею, система дистанційного навчання Збройних Сил України є такою підсистемою системи військової освіти, яка являє собою сукупність взаємодіючих з метою організації та здійснення дистанційного навчального процесу в єдиному інформаційно-освітньому середовищі адміністративного персоналу, підрозділів ДН, слухачів, які навчаються за дистанційною формою навчання або з використанням технологій ДН, та науково-педагогічних працівників.

Проблеми дистанційного навчання у військовій освіті постійно знаходяться в полі зору вітчизняних науковців, які досліджують різноманітні його аспекти. Зокрема, суть інформаційних технологій під час вивчення військово-технічних дисциплін розглядають Дерев'янчук А.Й., Яковлев Т.С., Вакал А.О., основні концептуальні положення дистанційного навчання наводять Кухаренко В.М., Ткаченко В.І., Охромович М.М., Кузьмич І.І., аналізують результати функціонування підсистем ДН Збройних Сил України Гогоняц С.Ю., Руденко Є.Г., Салаш О.А. Значна увага приділяється і проблемі мотивації при дистанційній формі навчання (Чернявський І.Ю., Білик З.В., Черняк Д.С.).

Як любий вид діяльності, дистанційне навчання має як позитивні сторони, так і недоліки. Завданням цієї статті є їх висвітлення та вироблення пропозицій щодо покращання застосування технологій ДН на кафедрах військової підготовки (КВП) цивільних закладів вищої освіти.

Військова підготовка на КВП, як правило, планується та проводиться протягом одного навчального дня на тиждень (методом проведення "військового дня") терміном до двох років навчання. Тобто, на відміну від курсанта вищого військового навчального закладу, який постійно перебуває у межах навчального закладу, слухач КВП має менше можливостей спілкування з науково-педагогічними працівниками з питань покращення якості знань. Саме тому застосування дистанційної форми навчання на КВП набуває дедалі більшої ваги. Адже громадяни, які навчаються за програмами підготовки офіцерів запасу, як правило, з різних закладів вищої освіти, з різних факультетів, багато з них уже працюють, тому не завжди мають можливість прибути на консультацію до науково-педагогічного працівника. Використання ж дистанційних технологій дає можливість тим, хто навчається, вибирати зручний час для вивчення й засвоєння навчальних дисциплін, самостійно здійснювати дистанційно-модульний контроль та аналіз своєї навчальної діяльності, а викладачам – систематично керувати навчальною роботою слухачів, контролювати й аналізувати їх діяльність за кожним модулем навчальної дисципліни, а це, в свою чергу, стимулює, тих хто навчається, на якісне освоєння змісту військової освіти.

Особливо актуальним питання втілення у навчальний процес технологій ДН стало під час запровадження карантину з метою запобігання розповсюдженню інфекції Covid-19. Не всі науково-педагогічні працівники були готовими до цього, але слід віддати належне, що вони зуміли зібратися, вчасно підготувати необхідне інформаційне, методичне забезпечення занять і перейти на проведення занять в онлайн-режимі. Таким чином, навчальний процес не переривався, слухачі мали можливість здобувати нові знання, навички, займатися самовдосконаленням, самоосвітою. Роль викладача при цьому зводилася до створення таких віртуальних умов навчання, які були би наближеними до реальних і підсилювали особистісну орієнтованість кожного слухача до засвоєння нових знань, розкривали його інтелектуальні здібності. Таким чином, викладач виступає у ролі координатора навчального процесу, здійснюючи корекцію навчальних матеріалів, оновлюючи методичні матеріали на навчальному курсі, надаючи консультації та контролюючи ступінь засвоєння навчального матеріалу тими, хто навчається.

Все сказане вище, без всякого сумніву, характеризує дистанційне навчання з позитивного боку, як процес, що дозволяє в любых умовах доносити знання до тих, хто прагне їх здобути.

Однак, існує і ряд проблем у впровадженні дистанційного навчання у військовій освіті [4]. Однією із слабких сторін ДН можна вважати і те, що не всі слухачі в потрібний час (час проведення заняття) можуть

мати доступ до Інтернету, однак це можна компенсувати, якщо проводити запис заняття і виставлення його в мережі (тоді слухач зможе переглянути матеріал заняття в зручний для нього час).

Великою проблемою для вивчення саме військових спеціальностей є те, що значну кількість практичних занять необхідно проводити безпосередньо на місцевості, на зразках озброєння і військової техніки, відпрацьовуючи навички у роботі з приладами, злагодженість підрозділів тощо. І ніякі імітатори, тренажери не можуть замінити реальну роботу з технікою і озброєнням. Теоретичні питання можна вивчити дистанційно, але для практичного закріплення набутих знань слухач повинен прийти на кафедру. Тому вважаю, що найбільш оптимальним для вивчення військової справи є змішана форма навчання (теоретичні положення можна вивчати і дистанційно, а практичні питання відпрацьовувати тільки «наживо»).

Якість засвоєння нових знань в значній мірі залежить від того, в якій мірі слухачі вмотивовані на здобуття освіти, чи вміють вони навчатися самостійно, який рівень їх загальної підготовки тощо [5]. Тому викладач має оперативного реагувати на запитання слухача, бути відкритим до спілкування, максимально доброзичливим, постійно створювати атмосферу, що сприяє навчанню.

Ще одне проблемне питання – це звітність у дистанційній формі. Практично неможливо простежити за тим, як проходить тести, здає заліки або екзамени той чи інший слухач (самостійно, опираючись на власні знання, або запросивши в якості консультанта когось із більш знаючих). Тобто зробити висновок про реальний рівень знань слухача складно. І знову ж таки оцінити його практичні навички у володінні зброєю, роботі з приладами, умінні управляти підрозділом можна тільки під час особистого спілкування зі слухачем.

В цілому можна зробити висновок, що впровадження дистанційної форми освіти у навчанні фахівців для Збройних Сил України дозволяє підняти навчальний процес на якісно новий, більш сучасний рівень, що відповідає потребам сучасної армії. Тому основним завданням науково-педагогічних працівників є його постійне удосконалення, мінімізація впливу негативних факторів на якість навчання.

Джерела

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року №1556-VII.
2. Наказ Міністерства освіти та науки України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» від 25.04.2013 № 466.
3. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Концепції дистанційного навчання у Збройних Силах України» від 21.12.2015 № 744.
4. Чернявський І.Ю., Білик З.В. Деякі проблемні питання дистанційного навчання у військовій освіті // Проблеми впровадження дистанційного навчання в освітньому процесі вищих військових навчальних закладів та можливі шляхи їх вирішення / Збірник матеріалів I-ої міжнародної науково-практичної конференції, 2018. С. 187-190.
5. Черняк Д.С. Проблема мотивації при дистанційній формі навчання // Дослідження проблем гуманітарної освіти / Збірник матеріалів науково-практичної конференції, 2018. С. 125-131.

Ходанич Юрій Михайлович
Кандидат філософських наук
Ужгородський національний університет

СТАТУС ЗНАННЯ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

Стаття присвячена з'ясуванню сутності знання в постмодерністській філософії. Спираючись на позиції Ж.-Ф. Ліотара, автор визначає його риси, а також природу та форми легітимації знання. Статус знання розглядається в його зв'язку з розвитком сучасних інформаційних технологій та зі сферою виробництва. Автор приходить до висновку, що чим більшим є прояв форм легітимації знання, тим більшу вагу воно має в суспільстві. Ключові слова: мовна гра, знання, наука, наратив, легітимація знання

Зі зміною статусу знання французький теоретик постмодернізму Ж.-Ф. Ліотар пов'язав перехід «суспільства в епоху, що називається постіндустріальна, а культури – в епоху постмодерну» [4, с. 14]. При обґрунтуванні своєї позиції щодо зміни статусу знання в постмодерну епоху Ж.-Ф. Ліотар використовує в якості методу концепцію «мовних ігор» Л. Вітгенштейна, а також поняття «дискурсивність» та «влада-знання» М. Фуко [2, с. 4]. Звідси, відповідно, головна теза філософа-постмодерніста, – знання в своїй основі мають «мовні ігри», а наукове знання є видом дискурсу.

Французький теоретик постмодернізму праці «Ситуація постмодерну» виділяє основні риси знання в епоху постмодерну: 1) є вид дискурсу, а тому останні десятиліття «передові науки та техніки мають справу з мовою»; 2) знання перестає бути самоціллю та стає товаром, який «виробляється та буде вироблятися для того, щоб бути проданим», знання «споживається та буде споживатися, щоб набути вартість у новому продукті»; 3) знання стає «значною ставкою у світовому суперництві за владу», в даному аспекті, як відзначає Ж.-Ф. Ліотар, «відкривається нове поле для індустріальних та комерційних стратегій, а також для стратегій воєнних та політичних» [4, с. 18-20].

Отже, ми бачимо, що головні зміни в статусі знання пов'язані з тим, що воно стає видом дискурсу, тобто перестає сприйматися як продукт пізнавальної діяльності суб'єкта, який претендує на істинність, повноту та все загальність. Таким чином, зміщується акцент із розуміння знання як монологу до знання як діалогу чи навіть полілогу.

По-друге, змінюються відносини між суб'єктом, який продукує знання, та споживачем знання. В силу того, що знання стає також товаром, перш за все, «виробник» знання змушений розуміти вподобання чи інтереси споживача, який буде це знання придбавати чи його використовувати.

Знання на сьогодні виступають засобом боротьби за владу, утримання та узурпації влади. В даному випадку якнайбільше підходить позиція: «Хто володіє інформацією – володіє світом». Отже, знання (а краще сказати сукупність інформації) стає засобом маніпуляцій, комерційних стратегій, «політичних ігор» тощо. Тому знання розуміється як додатковий чи основний засіб панування чи поневолення. Ж.-Ф. Ліотар відзначає, що «в епоху інформатики питання про знання більше, ніж коли-небудь стає питанням про управління» [4, с. 28].

Пов'язування знання із владою у Ж.-Ф. Ліотара базується також на проблемі легітимації знання. Дане поняття передбачає, що «наукове висловлювання повинне відповідати певній сукупності умов, щоб сприйматися як наукове». Мова йде про «умови внутрішнього стану та експериментальної перевірки». Отже, саме наукове товариство тут виступає суб'єктом влади, а, отже, «законодавцем» наукового дискурсу. Саме наукове товариство, яке встановлює критерії науковості знання, вирішує, чи окрема наукова праця, дослідження, теорія тощо може стати частиною наукового дискурсу чи їм у цьому відмовляється. Саме діяльність такого «законодавця», яким є наукове товариство, і сприймається як прояв влади та управління у науковій сфері. Ж.-Ф. Ліотар називає знання та владу двома сторонами одного питання: «хто вирішує, що є знання, і хто знає, що потрібно вирішувати» [4, с. 27-28]. Варто відзначити, що від наукового товариства як «законодавця» страждає як суб'єкт, який продукує наукове знання, адже він знаходиться у ситуації ризику щодо визнання чи невизнання його ідей, так і саме наукове товариство, адже встановлюючи чіткі межі розуміння «науковості» знання, воно тим самим стає замкнутою системою дослідників з елементами «кастовості». Встановлення умов «науковості» дискурсу з боку наукового товариства сприяє тому, що останнє приречене на занепад, адже знання тут згодом втрачає свою новизну, цікавість, практичність.

Ще одна характеристика знання, яку відзначає Ж.-Ф. Ліотар, є його близькість до звичаю. Це означає, що знання відповідає певним критеріям (справедливості, краси тощо), що встановлені у товаристві [4, с. 53]. З такої характеристики знання можна зробити висновок про те, що загалом воно є продуктом суспільства, в якому формується суб'єкт, який таке знання продукує чи ретранслює. Відповідно, якісний бік такого знання залежатиме від критеріїв, що виставлені до нього.

Ж.-Ф. Ліотар вводить поняття «розповідь» (нарратив) як спосіб легітимації знання та те, з допомогою чого наукове знання лише й може продемонструвати свою істинність. «Наратив» постає як певний тип дискурсу у різні історичні періоди, структура, яка організовує наше емпіричне сприйняття» [2, с. 3]. Звідси можливо визначити важливу характеристику розповіді – її змінність щодо різних історичних періодів, непростійність сприйняття та розуміння.

Окрім цього, філософ вказує на існування так званих «метанаративів» – великих розповідей, які «виступають організуючими принципами філософської думки Нового часу». Це так звані «головні ідеї людства: діалектика духу Г.-Ф. Гегеля, емансипація особистості, ідея прогресу, уявлення Просвітництва про знання як засобу установа всезагального щастя» [3, с. 58].

Що стосується нарративу як способу легітимації знання, то він може діяти у двох напрямках залежно від того, представляє він суб'єкта розповіді як когнітивного чи практичного, тобто як «героя пізнання чи як героя свободи» [4, с. 78]. У свою чергу, другий аспект «функції» нарративу полягає у тому, що він є засобом, з допомогою якого наукове знання може продемонструвати свою істинність, адже нарратив виступає для наукового знання незнанням. За відсутності ж нарративу наукове знання повинне шукати підстави для себе у самому собі, а, отже, як вважає Ж.-Ф. Ліотар, ставати тим, що осуджує, – упередження [4, с. 74]. Таким чином, розповідь виступає способом, за допомогою якого наукове знання може легітимізуватися, а, відповідно, сприйматися як власне знання наукове та претендувати на деяку істинність. Саме завдяки розповіді наукове знання протиставляється знанню ненауковому, завдяки чому може від нього відмежовуватися. Це, варто вказати, також є проявом владних потуг наукового товариства, яке кваліфікує знання на предмет його науковості чи ненауковості.

Французький теоретик постмодернізму звертає увагу на те, що «знання знаходить свою обґрунтованість не в собі самому та не в суб'єкті, який розвивається через актуалізацію своїх можливостей пізнання, а в практичному суб'єкті, яким є людство» [4, с. 87], адже основою, що приводить народ до руху, є свобода, а не знання. Звідси висновок, що знання слугує не засвоєнню явищ дійсності чи розвитку пізнання, а звільненню суб'єкта (народу) від того, що «йому заважає керувати собою». Крім цього, Ж.-Ф. Ліотар

зміщує акцент з одноосібного суб'єкта пізнання модерної доби до колективного суб'єкта (людства). При цьому також слід додати, що знання вже не продукт розвитку мислення одного суб'єкта пізнання, а колективного мислення, мета якого – звільнення. Звідси також спостерігаємо зміну статусу знання з такого, що в якості істини продукується мислячим суб'єктом, до такого, що дає «можливість моралі стати дійсністю» [4, с. 89].

Ж.-Ф. Ліотар вважає, що легітимація знання «оформлюється через його продуктивність». У свою чергу, продуктивність легітимує науку через її ефективність. Сьогодні, відзначає філософ, «зростання продуктивності та її самолегітимація проходять через виробництво, збереження, доступність та операціональність інформації» [4, с. 114].

Формами легітимації знання у постмодерну епоху постають операціоналізація, прагматизація та технологізація. Що стосується операціоналізації, то вона «пов'язана з поширенням нових інформаційних технологій, які диктують доконечність надання знанню «машинного» характеру, переклад знання мовою інформації, яку можна поширювати за допомогою машин» [2, с. 7]. Тут же ми говоримо й про технологізацію: знання, що не «технологізується», а, отже, не здатне приносити «користь» суспільству, втрачає своє значення для суспільства. Така тенденція має місце щодо становища гуманітарних наук, де все менше можливо спостерігати «попит» щодо них з боку держави та суспільства, вони сприймаються як «зайві». «Технологізація» знання також пов'язана з питанням про «технізацію» доказів, які зводять істину до «результативності» [2, с. 7].

Отже, чим більш доступною, ефективною та операціональною є інформація, тим більший ступінь її самолегітимації. Справді, таку тенденцію можемо спостерігати й сьогодні. Зокрема, це проявляється у все більшому зростанні ролі Інтернет-мережі як тієї, що дозволяє швидко, доступно, а, отже, й ефективно віднайти потрібну інформацію. Завдяки цьому така мережа стає основним джерелом доступу до різного роду знань, що вироблені людством за всю його історію. Відповідно, це необхідним чином сприяє самолегітимації Інтернет-мережі.

Ми переживаємо період максимально можливої віртуалізації та оцифрування знань. Створюються онлайн-бібліотеки, спеціалізовані сайти з доступом до інформації різного роду. З іншого боку, складно говорити про якість та достовірність інформації, яка отримується із Інтернет-мережі, адже пересвідчитися в її «правдивості» дуже складно. Більше того, у вирі такої великої кількості інформації, яка зростає неймовірними темпами кожного дня, все менше можна спостерігати ріст та якість знання в людському середовищі. Складається враження, що люди перестали вміти користуватися інформацією, до якої є швидкий доступ, і перетворювати її в знання, тим самим стаючи самі продуктантами знання. «Прагматизація» як форма легітимації знання полягає у тому, що, як уже нами відзначалось вище, знання стає «товаром», а, отже, переходить у площину комерційних відносин споживача та виробника знання, знання перестає бути самоціллю.

Спируючись на розуміння знання в Ж.-Ф. Ліотара, В. Волков виділяє знання традиційне та класичне. Традиційне знання «виходить із плюралізму мовних ігор». Розповідний характер такого знання виражений у формі оповідання, легенди, міфа. Таке знання «синхронічне», воно «не портебує підтримки минулого, не портебує легітимації, так як іманентне розповіді» [2, с. 5]. На протигагу традиційному, знання класичне робить ставку лише на один тип мовної гри, головне завдання якої – досягнення істини. Легітимуючим дискурсом класичного знання виступає філософія. Таке знання характеризується «діахронічністю, верифікаційністю та фальсифікаційністю» [2, с. 6]. Отже, можна вказати на певну «обмеженість» класичного знання, адже воно продукується незалежно від інших чинників, що впливають на суб'єкта: культурних, суспільних, політичних, моральних та інших. Суб'єкт тут виступає «відірваним» від суспільства, в якому працює. Звідси впливають чіткі критерії істинності класичного знання, вихід якого тягне за собою визнання такого знання неістинним. У традиційне ж знання, від якого було зроблено відступ класичною наукою, включені різноманітні фактори, що так чи інакше впливають на суб'єкта пізнання в силу того, що він є людина: етичні, економічні, соціальні тощо. Відповідно, питання про істинність тут відходить на другий план, натомість знання збагачується моральними позиціями, естетичними потугами тощо.

О. Бушмакіна відзначає особливість сучасного статусу знання як «основний фактор виробництва». При цьому «всі інші традиційні ресурси у виробничій сфері стають другорядними та залежними від рівня розвитку та застосування знання, яке виявляється реальною корисною силою та засобом досягнення високих соціально-економічних показників росту виробництва». Отже, продовжує дослідниця, на сьогодні «знання – це інформація, яка має практичну значимість та слугує для отримання конкретних результатів» [1, с. 25]. Вказане, як видається, є свідченням фактору прагматизації як форми легітимації сучасного знання. Лише те знання стає потрібним та корисним, яке потім можливо застосувати у виробництві різноманітних технологій чи засобів здійснення певних виробничих процесів чи для діяльності суспільних інститутів. Відповідно, фінансування з боку держави та інших інститутів

відбувається щодо продукування саме такого знання. З одного боку, така тенденція посилює мотивацію у продукуванні знання, яке потім буде практично втілено, проте, з іншого боку, спостерігається тотальна «комерціалізація» знання, завдяки чому зростають владні потуги того, хто володіє знанням, а також втрачається самоцінність знання як такого.

Отже, аналіз статусу знання у постмодернізмі автор в основному здійснив на основі праці Ж.-Ф. Ліотара як найбільш впливового теоретика постмодернізму, який і пов'язав останній зі зміною статусу знання. Серед основних рис знання у постмодерну епоху французький філософ виділив: його дискурсивність, тобто пов'язаність з мовою; знання перестає бути самоціллю та стає товаром, тобто активно зростає тенденція до комерціалізації та технологізації знання; знання стає головним інструментом влади, тобто знання стає невіддільним від владних потуг як політичної влади, так і наукових товариств, а влада – від знання. Формами легітимації знання Ж.-Ф. Ліотар назвав операціоналізацію, прагматизацію та технологізацію. Чим більший прояв таких аспектів, тим більшу вагу мають знання в суспільстві.

Джерела

1. Бушмакина О. Н. Философия постмодернизма. Учебное пособие. Ижевск: Издательский дом «Удмуртский университет», 2003. 152 с.
2. Волков В.Н. Постмодерн: недоверие к метанарративам. *Культурное наследие России*. 2015. № 2. С. 3-11.
3. Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. М.: Интрада, 1996. 256 с.
4. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Пер. с фр. Н.А. Шматко. М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 1998. 160 с.

Сафонова Наталія Анатоліївна

Кандидат філологічних наук, доцент

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

РОЛЬ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ ПРИ НАВЧАННІ ГОВОРІННЮ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі навчання говорінню учнів закладів загальної середньої освіти із активним залученням невербальних засобів спілкування. Проаналізовано формування та вдосконалення навичок говоріння. Особливу увагу приділено невербальним засобам спілкування. Досліджено підручники для 9 класу українських авторів А. Несвіт та О. Карпюк, а також закордонні підручники “Solutions” та “Gateway” в аспекті наявності невербальних компонентів, як-от, ілюстрацій, малюнків. Запропоновані певні види завдань та ігор для уроків іноземної мови з залученням невербальної комунікації. Зроблено висновок, що такі невербальні засоби, як ілюстрації, ігри, драматизація тощо найкраще сприяють розвиткові навичок говоріння. Ключові слова: говоріння, вербальна комунікація, невербальні засоби спілкування, Total Physical Response, ілюстрація, мовна гра, драматизація.

Актуальність дослідження зумовлена такими об'єктивними причинами: недостатністю розробленості проблеми в науково-методичній літературі; зміною вимог до іншомовного навчання, яке набуває комунікативної спрямованості і здійснюється в певному комунікативному середовищі; проблемами модернізації освіти в змістовному і організаційному контекстах.

Огляд джерел. Проблемою навчання говоріння учнів середньої школи та залучення невербальних засобів спілкування при навчанні говоріння для читання займалися дослідники Дж. Ашер (J. Asher), М. Берт (M. Burt), Д. Кортс (D. Cortis), Дж. Гевіленд (J. Naviland), Дж. Іверсон (J. Iverson), А. Кендон (A. Kendon), Б. Томалін (B. Tomalin), Ф. Тарасова тощо.

Мета дослідження виявити, визначити і обґрунтувати умови ефективного використання невербальних засобів для навчання говорінню англійською мовою учнів середньої ланки.

Основний матеріал. У методиці викладання іноземних мов значну увагу приділяють формуванню та вдосконаленню навичок говоріння. Досконале володіння мовою, рівень прогресу та ефективності в її вивченні в основному визначається саме цим аспектом мови.

Говоріння як продуктивний процес вимагає від учня великих тимчасових витрат і зусиль, оскільки вимагає також включення мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей. Говоріння як вид комунікативної діяльності повинен бути невід'ємною частиною кожного заняття. Говоріння - це продуктивний вид мовленнєвої діяльності, за допомогою якого (спільно з аудіюванням) здійснюється усне вербальне спілкування. Говоріння протікає діалогічній і монологічній формі.

Невербальний спосіб спілкування - процес спілкування, який включає в себе різні дії, вчинки, які безпосередньо беруть участь в сукупності з мовною активністю і несуть в собі певну смислову і емоційну інформацію. Щоб вивчити невербальні засоби можна звернутися до наступних наук, а саме, - кінестетики, проксемики, екстралінгвістики, такесики [1, с. 56].

Вивченням невербальних засобів спілкування займається розділ мовознавства під назвою паралінгвістика. Термін походить від грецького «*para*» зі значенням «близько» і «*linguistics*» – лінгвістика [3, с. 6]. Під паралінгвістикою розуміють всю сукупність невербальних засобів, що беруть участь у мовній комунікації, тобто всі форми самовираження людини, які не спираються на слова.

На уроках іноземної мови у вчителя є можливість презентувати навчальний матеріал вербально (переклад, тлумачення, дефініція) і невербально, тобто передавати інформацію у знаковій формі, але без використання мовних засобів, а за допомогою міміки, жестів, знаків і різних засобів наочності. Використовуючи невербальні засоби, ми скорочуємо час говоріння викладача, на користь збільшення часу говоріння учнів, що забезпечує досягнення основної практичної мети.

Щоб стимулювати учнів більше говорити іноземною мовою, слід вдатися до використання нетрадиційних методів навчання іноземних мов. Одним з таких методів є метод опори на фізичні дії (*Total Physical Response*), який ґрунтується на положеннях структурної лінгвістики, біхевіоризмі і психології про координацію мови та фізичних дій. Творець методу, психолог Дж. Ашер виходив з того, що процес оволодіння іноземною мовою необхідно імітувати процесу оволодіння рідною мовою, який засвоюється в два етапи: спочатку діти вчать розуміти мову на слух, а вже потім самі намагаються її відтворити. Дж. Ашер виявив, що розуміння мови полегшується, якщо вона супроводжується діями. Цей факт ліг в основу його методу [5, с. 3-7].

Відповідно до цього методу, вчитель відтворює певні лексичні одиниці або граматичні структури (іноді цілі речення) іноземною мовою, супроводжуючи сказане діями. Учні ж тим часом слухають, дивляться, а потім повторюють рухи за викладачем. Таким чином, метод зачіпає основні канали сприйняття, такі як слуховий, візуальний і кінестетичний. Роль невербальних засобів спілкування в методі опори на фізичні дії неймовірно велика, оскільки учні при цьому надзвичайно активні. Фізична дія відмінно доносить значення до учнів, тому всі вони без винятку здатні зрозуміти і використовувати досліджуваний мовний матеріал.

Для порівняння та аналізу ми обрали підручник Оксани Карпюк «Англійська мова (9-й рік навчання)» [2], Алли Несвіт «Англійська мова (9-й рік навчання)» [4], Навчально-методичний комплекс (НМК) з англійської мови Тіма Фалла та Пола Девіса «*Solutions*» [6] та НМК з англійської мови Девіда Спенсера «*Gateway*» [7].

Розпочнемо аналіз з підручника О. Карпюк [2], одним з найголовніших невербальних компонентів якого є ілюстрації. Даний підручник містить мінімум одну ілюстрацію на кожному розвороті. До кожного тексту надано малюнок, який можна використовувати як засіб розвитку комунікативних навичок – спонукати дітей обговорювати текст до і після читання. Майже кожне завдання на говоріння супроводжується малюнком за темою, що впливає на візуальні канали учнів.

У темі *Я, моя сім'я і друзі* надано Малюнок.1, який учні можуть описати, виконуючи завдання вправи, а також використати при розповіді про своє життя, використовуючи «підказки» на малюнках, спочатку зрозумівши, до якого аспекту їх інтересів відноситься кожен малюнок. Недоліком ілюстративної наочності даного підручника є погана якість зображень, що може викликати труднощі і зменшити зацікавленість учнів у виконанні вправи. Також зображення, що технічно, одяг та захоплення підлітків на ілюстраціях не співпадає з сучасним етапом розвитку, тому не відповідає інтересам і потребам учнів.

Підручник А. Несвіт «Англійська мова (9-й рік навчання)» [4] укладено з використанням великої кількості яскравих малюнків, фото та ілюстрацій, які супроводжують майже кожен розворот. Всі зображення є актуальними для сучасних підлітків, тому відповідають їхнім інтересам і стимулюють розвиток комунікативних навичок. Наприклад, в одному з юнітів, який за рекомендаціями МОН збігається з інтегративною лінією «Екологічна безпека» та відповідає темі програми *Природа і погода*, надано фото екологічних проблем. Ці фото, як і усі інші, чіткі та яскраві.

Переходячи до розгляду зарубіжних НМК, відзначимо, що їхньою найбільшою цінністю є застосування завдань, які мають яскраво виражений комунікативний характер та опираються на соціальний досвід учня. Характерною особливістю іноземних підручників є наявність інтерактивних можливостей (диск чи програмне забезпечення). У підручнику Т. Фалла та П. Девіса «*Solutions*» [6] наочність у вигляді фото та ілюстрацій до завдань присутні майже на кожній сторінці і є яскравими, зрозумілими, актуальними для сучасних підлітків.

У підручнику Д. Спенсера «*Gateway*» [7], який є академічним курсом для підлітків, головна увага якого зосереджена на підготовці учнів до екзаменів, наочність яскрава, актуальна та спонукає до комунікації. Крім того, у підручнику наявна велика кількість вправ тренувального і творчого характеру, завдання на самооцінку, що розширюють фактичні знання учнів в області лексики і граматики сучасної англійської мови, вдосконалюють їх мовні та компенсаторні вміння і навички.

Невербальні засоби, які застосовуються при навчанні говоріння – це не лише ілюстрації та малюнки з підручника, а також невербальна комунікація між учителем та учнями під час уроку. Так, ми переконані, що особливе значення для посилення вербальної комунікації має проксемічний аспект невербальних засобів, тобто просторове розміщення учнів. При навчанні оворінню іноземною мовою більшість учителів

пропонують розміщати учнів не «потилицею один до одного», як це прийнято в класі, а в один ряд чи обличчям один до одного, що суттєво підвищує комунікабельність учнів і інтенсифікує процес розвитку навичок спілкування на іноземній мові.

Одним з найефективніших прийомів використання невербального спілкування в навчальній діяльності можна назвати ігри у формі *пантоміми*. Наприклад, почуття головного героя тексту чи значення таких слів, як: гуляти - *to take a walk/stroll*, маршувати - *to march*, крастися – *to creep* тощо.

Учні передають зміст за допомогою жестів і міміки, а не за допомогою словесного спілкування. Дітям можливо запропонувати описати жести і репліки до них (роздаються карточки з описом і репліками). Одні учні читають репліки у довільному порядку, а інші показують відповідні їм жести.

Існує велика кількість комунікативних вправ з наочністю. Одним з дієвих видів опрацювання наочності на розвиток навичок говоріння є описативні вправи, що включають опис візуальних матеріалів (картинок, відео та кінофільмів), основна одиниця навчання - монологічна єдність, суть операції - у перекладенні на звук зорового ряду, що має зміст. Наступна вправа може бути використана при розгляді теми Природа і погода: *Say what you think will happen in each picture. Use a verb from the list: blow down hit flood disappear snow erupt.*

Учитель має можливість скласти вправи з використанням різноманітних відеофайлів. Наприклад, на відео зображена та чи інша комунікативна ситуація. Для 9-класників, згідно з їх віковими особливостями та положеннями МОН, актуальними можуть бути такі ситуації: діалог продавця магазину одягу та покупця, діалог двох друзів під час шопінгу, інтерв'ю з зіркою, співбесіда при прийомі на роботу тощо. Спочатку учні дивляться відео без аудіоряду. Учні виділяється декілька хвилин обдумати наведену у відео ситуацію і скласти діалог. Далі учні попарно виходять і озвучують ситуацію та розмову на відео своїми складеними діалогами. Обов'язкова умова виконання вправи – використання лексичного та граматичного інвентарю, отриманого з розглядом теми.

Важливим методом розвитку говоріння є використання ігрових технологій. Найяскравішим прикладом використання невербальних засобів для стимуляції навички говоріння є гра «Крокодил». Учитель готує слова за темою чи після розгляду декількох тем. Розклавши на столі ці слова, учні по черзі виходять до дошки та показують ці слова за допомогою міміки, жестів та рухів. Інші учні відгадують, задаючи питання. Гра спонукає учнів до активної комунікації.

Одним з цікавих невербальних засобів розвитку говоріння є не лише гра, але й драматизація. Вивчаючи тему «Робота і професія» можна провести з учнями наступні завдання для відпрацювання діалогічного мовлення. Вправа на діалогічне мовлення. Форма проведення – рольова гра. Ціль драматичної гри -- формувати вміння робити пропозицію, не погоджуватись із пропозицією, заохочувати співрозмовника до продовження розмови. Завдання:

Work in pairs. Role play the situation:

You are looking for a summer job in the UK. Your British friend tries to encourage you and suggests different jobs. Respond to these suggestions.

Досить часто педагоги використовують широковідому гру «Мафія» на уроках англійської мови, щоб сприяти розвитку говоріння. Гру можна модифікувати задля цілей та дотримання теми уроку. Так, наприклад, розглядаючи тему «Робота і професія», вчитель, готуючи картки гравців, може додати до ролі місцевого жителя його професію тощо.

Висновки. Отже, ми описали роль невербальних засобів у формуванні навичок говоріння в учнів середньої школи. Інтерактивне навчання вимагає осмисленого підходу до здійснення в плані відбору матеріалу для розвитку мовної активності. Слід підбирати теми, які були б актуалізовані учнями цієї вікової групи і даного рівня володіння іноземною мовою. Темі повинні бути настільки близькі учням, щоб останні могли легко уявити собі ту чи іншу ситуацію, без праці моделювати процес її відпрацювання в мовній взаємодії. Навчальна діяльність є актуальною для учнів усіх вікових груп. Це пов'язано, перш за все, з тим, що навчання є для учнів провідною діяльністю, на яку діти спираються в процесі пізнання. Темі, які стосуються проблем навчальної діяльності, можуть бути цікавими для учнів з точки зору комунікації.

Підводячи підсумок можна сказати, що використання ілюстрацій, відеофайлів, ігрових технологій та драматизації для створення певної комунікативної ситуації є, на нашу думку, найбільш дієвими невербальними засобами розвитку навичок говоріння. Наочність повинна бути актуальною та цікавою для певної вікової ланки та відповідати темі уроку.

Джерела

1. Багдасарова Н. А. Невербальные формы выражения эмоций в контексте разных культур: универсальное и национальное. *Материалы межвузовского семинара по лингвострановедению*. Москва: МГИМО-Университет, 2006.
2. Карпюк О. Д. Англійська мова: підручник для 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Тернопіль: «Видавництво Астон», 2017.
3. Колшанский Г. В. Паралингвистика. Москва: Издательство ЛКИ, 2008.
4. Несвіт А. М. Англійська мова (9-й рік навчання): підручник для 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Генеза, 2017
5. Asher J. J. Total Physical Response Approach to Second Language Learning. *The Modern Language Journal*. Vol. 53, No. 1, 1969.
6. Falla T., Davies P. A. Solutions. Pre-Intermediate. 3rd edition Oxford: Oxford University Press, 2017.
7. Spencer D. Gateway B1. 2nd edition. Macmillan Publishers, 2016.

Сасовська Ольга Володимирівна

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник: Гошовський Ярослав Олександрович, доктор психологічних наук, професор
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-АДИКЦІЇ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ: ЕМПІРИЧНИЙ РАКУРС

Стаття присвячена специфічним особливостям інтернет-адикції, визначаються етапи її формування та критерії оцінки ступеня її сформованості. Розглядаються погляди зарубіжних та вітчизняних вчених на проблему інтернет-залежності, визначаються індивідуальні особливості особистості, що можуть стати передумовою виникнення адикції. Аналізуються особистісні зміни підлітків, що відбуваються під впливом залежності. Визначається її вплив на міжособистісні стосунки підлітка та спосіб його життя. Ключові слова: інтернет-адикція, залежність, підлітковий вік, мережа Інтернет.

Актуальність дослідження. Активне розповсюдження комп'ютерних інформаційних технологій, що міцно ввійшли не тільки у професійну діяльність, а й у приватне життя сучасних людей, сприяло виникненню такого нового виду поведінкової адикції, як інтернет-залежність.

У науковій літературі цей феномен одержав назву InternetAddictionDisorder (IAD) – «Інтернет-адиктивний розлад». За даними закордонних досліджень, даний вид нехімічної адикції серед західних користувачів мережі в від 1% до 5% та росте з кожним роком [4]. Безперечно, стрімке зростання числа активних користувачів Всесвітньої павутини та доступність інтернет-послуг впливають на ступінь поширення цього виду адикції.

Інтернет є важливим та невід'ємним атрибутом повсякденного сучасного життя особистості. Інтернет технології, у силу своїх особливостей, є найбільш привабливими, тому що мережа Інтернет надає користувачам: анонімність, доступність, комфортність, безпеку віртуального середовища, простоту використання Інтернету, інтерактивність, широкі комунікативні можливості, необмеженість інформаційного простору, віртуальну волю (конструювання аутоідентичності, моделювання безліч «Я», трансформацію статі, віку, свободу висловлень, вираження думок, емоцій, почуттів й ін.), альтернативу реальності (коли індивід у віртуальному світі може одержати те, чого в реальному житті не має).

Особливо великий ризик бути залежним від соціальних мереж мають підлітки, адже сучасний стиль навчання у школі безпосередньо пов'язаний із тривалим перебуванням в Інтернеті-мережі, а насиченість та інтенсивність навчальної діяльності обмежує можливості школяра в підтримці широких соціальних контактів в реальності. Більше того, особливо актуальним вектором сучасних науково-психологічних досліджень постає вивчення інтернет-адикції підлітків. Накладання різноманітних детермінант та показників адиктивної поведінки, спричиненої залежністю від інтернету, є базовою причиною невротизації у підлітковому віці. Тому, невротизація, тривожність, фрустрованість, агресивність та комплекс інших психологічних феноменів детермінують і ускладнюють соціогенез та онтогенез підлітків. Саме проблема інтернет-адикції у підлітковому віці знаходиться на першому місці, з чіткою та окресленою тенденцією до стрімкого зростання.

Результати теоретичного дослідження. Автор терміну «Інтернет-залежність», вчений А. Голдберг, визначає інтернет-залежність як те, що «чинить згубну дію на побутову, учбову, соціальну, робочу, сімейну, фінансову або психологічну сфери діяльності» [3]. Він стверджує, що залежність від мережі Інтернет шкідливо впливає на міжособистісний, економічний, психологічний та соціальний статус особистості.

Вчений Т.Вакуліч вважає, що інтернет-адикція зумовлює появу когнітивних, емоційних та фізіологічних порушень, які виявляються у поведінці, вказуючи на те, що в індивіда відсутній контроль над застосуванням інтернету, він не в змозі припинити цей процес, продовжує значний час знаходитись у віртуально-інформаційному середовищі, незважаючи на негативні наслідки [1].

Дослідниця Х. Турецька пропонує модель інтернет-залежності, яка включає декілька рівнів. Рівень базових передумов включає особливості соціальної ситуації та віртуального середовища, що сприяють виникненню залежності. Рівень необхідних умов охоплює психологічні особливості інтернет-адиктивів, як інтровертованість, шизоїдна акцентуація, соціальна фрустрованість, несміливість у соціальних контактах, агресивність, індивідуалізм, готовність задовольнятися опосередкованими контактами з іншими, нонконформізм. Рівень достатньої умови характеризується дисфункціональними установками щодо інтернету [2].

Однією з найбільш вразливих категорій впливу інтернет-адикції, є підлітки. У процесі становлення особистості, сучасні підлітки сприймають Інтернет як основний та беззаперечний засіб отримання

інформації та комунікації. Оскільки особистість у підлітковому віці є ще не сформованою, вона залишається вразливою до впливу інтернет чинників, що можуть призвести до її деформації. Також, ймовірність формування інтернет-залежності підлітків зростає у зв'язку з актуалізацією потреби в автономії свого особистого простору, що зумовлено специфікою перехідного періоду (кризи підліткового віку). У даному віці, становлення особистості супроводжується звільнення від батьківського контролю, що є необхідною рисою процесу дорослішання. Надмірне прагнення до автономії нерідко реалізується підлітками в девіантних формах. Саме в цьому віці зростає ризик формування різних адикцій, у тому числі інтернет-адикції.

Розкриваючи особливості виникнення підліткової інтернет-залежності варто підкреслити, різні підліткові комплекси (наприклад, з незадоволенням своєю зовнішністю, комплекс неповноцінності, комплекс «білої ворони» тощо), типологічні властивості й риси характеру також можуть стати причиною відходу від реального до віртуального світу. Ми вважаємо, що адикція блокує повноцінний особистісний розвиток особистості, як у площині біологічних потреб, так і на рівні соціальної самореалізації, призводячи до депресивності, неадекватності підлітка. Підліток має ускладнену психогенезу, зокрема підвищену невротичність якраз через дубльовану дію інтернет-адикції.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні психологічних особливостей інтернет-адикції особистості, які є характерними для підлітків з різними формами деривацій, а також розробку програм корекції інтернет-залежності в підлітковому віці.

Джерела

1. Вакуліч Т.М. Психологічні чинники запобігання інтернетзалежності підлітків. Текст: дис... канд. наук / Т.М. Вакуліч. – 2006.
2. Турецька Х.І. Особистісна ідентичність схильних до інтернет-залежності осіб: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук / Х.І. Турецька. – К., 2011. – 32 с.
3. Goldberg I. InternetAddictiveDisorder [Electronicresource] / I. Goldberg // – [Cited 2010, 8 Dec.]. – Availablefrom: <http://www.psycom.net/iadcriteria.html>.
4. Griffiths M.D. Internetaddiction – timetobetakenseriously? // AddictionResearch. – 2000. – Oct. V. 8. N. 5. – P. 413-419.

Мараєва Уляна Миколаївна

Кандидат філософських наук

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У РОЗГЛЯДІ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядається феномен традиційної культури як досвіту про світ-буття-життя людини з використанням феноменологічного підходу на основі «життєвого світу» Е. Гуссерля та Ю. Габермаса. Ключові слова: традиційна культура, феноменологія, етнофор, світ-буття-життя, «життєвийсвіт».

Традиційна культура як тип спільноти є суспільством «закритим», «замкнутим», що оберігає норми і стандарти своєї культури від різновекторних впливів з боку інших суспільств і культур. Тривалий час в історії розвитку української культури саме її традиційність, опертя на традиційні форми забезпечило збереження етнічності, а у такий спосіб і спільноти. Традиційне суспільство починає втрачати свої позиції в міру розвитку торговельних, економічних контактів між країнами, у процесі виникнення універсальних засобів спілкування, техніки і технології, що відокремлює особисті зв'язки між людьми від їхніх функцій у процесах поділу діяльності. Виникнення машин та індустріальної технології остаточно підриває систему особистих залежностей, що скріплювала основні структури традиційної культури.

Глибока трансформація під впливом науково-технічної та інформаційної революції веде до формування нових пріоритетів особистості щодо її самореалізації та самоутвердження, формування нової ідентичності у постіндустріальному просторі.

Простір – світ, життя як таке – диктує нові межі людини, її буття. Поглиблення процесів соціального оновлення світу, перебудова суспільних зв'язків, зміни в характері трудової діяльності, що веде до зростання виробничої кваліфікації та загальнокультурного розвитку особистості, нові умови буття і розвитку людини в цілому, пов'язані з розширенням її інтелектуальних та моральних пріоритетів, зростанням духовних потреб особистості – все це наслідки переходу від традиційного до постіндустріального.

Феномен світу-буття-життя полягає у тому, що світ стає буттям лише посередництвом життя людини як суб'єкта чуттєво-раціонального його пізнання – її відчуття світу, сприйняття і розуміння його як соціокультурного простору. Людина(етнофор) – носій своєї етнічної самосвідомості, втілює свою суб'єктивність в об'єктивно-реальні продукти своєї діяльності, пізнає себе в оточуючому її світі. Мета людини – пізнати себе, своє коріння через пізнання різних об'єктів, віднайти втрачене, забуте, істиннезнання про себе і світ навколо, утвердити і передати його наступним поколінням шляхом занурення у сферу його багатоманіття. Залишається питання: чи можемо ми ідентифікувати себе у глобалізаційному

просторі не загубившись у багатоманітності культурних традицій і які шляхи обрати? Тому одним із фундаментальних принципів в процесі пізнання світу є застосування філософської методології, що є інструментом до «розкодування» таємниці буття.

Досвід світу-буття-життя є інтерсуб'єктивно значущим та спільним для людей, перш за все, у межах спільноти у її сутнісних структурах. Це досвід, ширше культура (традиційна культура та її форми) трансформується у поняття «життєвого світу», світу безпосереднього життєвого досвіду, свідомості як суб'єктивних переживань та самопізнання. У такому ключі застосування методологічної рефлексії дозволяє осмислити та узагальнити «процес і результати попередніх спроб пізнання для відбору, систематизації та удосконалення найефективніших способів пізнавальної діяльності» [6, 34]. Вона виникла на інтелектуальному ґрунті наукового пізнання і дала поштовх до формування методології.

Хоча розвиток методології визначається зростанням і впливом раціонально-теоретичної свідомості та інтелектуального середовища (науки), у межах дослідження традиційної культури береться до уваги розгляд світу як безпосередньо інтерсуб'єктивного життєвого досвіду, суб'єктивної донаукової практики та донаукового стихійно-емпіричного пізнання. Це – так звана первісна філософія, яка виникла в етногенезі і здійснювалася у процесі усіх видів життєдіяльності етнічної спільноти. Тому традиційна культура у своїх формах і проявах є психосоціокультурною матрицею як опосередкованою ланкою комунікації світів повсякденності і філософії, яка є базисом чуттєво-емоційних станів людей у їх трансісторичній комунікації [3, 65].

Традиційна культура як результат діяльності суспільства є досвідом про світ, що передає життєві смисли (знання, цінності, норми поведінки, ментальність, спосіб діяльності тощо), закарбовані в різних формах і проявах. Метод феноменології визначає її дослідження у руслі аналізу людської свідомості та буття людини. Ця філософська донаукова, первинна в гносеологічному відношенні свідомість існує ще до свідомого прийняття індивідом теоретичної установки, здійсненої на основі раціонально-мисленнєвих операцій. Життєвий світ, за Е. Гуссерлем, є сферою «відомого всім, безпосереднього і очевидного», це – «коло впевностей», до яких ставляться з довірою, давно існуючого і які прийняті в людському житті поза всяких вимог наукового обґрунтування [1, 238-240]. Згідно з феноменологічним вченням Е. Гуссерля поняття природи як об'єктивного світу реальностей не може бути протилежним світу людини як її завжди суб'єктивного життєвого світу. З точки зору Ю.Габермаса поняття «життєвого світу» і його інтерпретація зосереджується на основних його елементах «культура, суспільство та структура особистості» [2, 319]. Вони утворюють складні смислові зв'язки і комунікують між собою, утворюючи різні форми культурних практик. Комунікативна дія визначає формування суб'єкт-суб'єктних відносин, де в латентній угоді (консенсусі) вони встановлюють сукупність переконань, що є орієнтиром дій на *взаємопорозуміння*. Знання, зрозумілі для всіх учасників комунікації стають «фоновим знанням», яке в своїй основі взяте з життя в процесі соціалізації. Це «фонове знання» у Ю. Габермаса є «життєвим світом» [7, 100-101]. В межах життєвого світу в процесі комунікації (вербальної, символічної) передається досвід, що стає фундаментом подальшого розвитку суспільства, забезпечуючи при цьому чітку систему норм і цінностей, що є ядром світогляду і культури суспільства. Власне, життєвий світ визначається ідентифікацією особистості у результаті комунікативних практик з іншими суб'єктами і в сенсі цього засвоюються і передаються культурні традиції не тільки як матеріальні елементи буття, а й психосоціокультурний базис ідентифікації етносу.

Таким чином, сучасна культурна ситуація, бурхливий розвиток науки і технологій, глобалізація, мас-медіа, мережа інтернет ставить перед суспільством ряд глобальних викликів, що торкаються, попри зовнішню невидимість, важливих компонентів цивілізації: ментальності, ідентичності, норм, соціальних орієнтирів, штучного розпалювання конфліктів на тлі мови та релігії, пошуків адекватних форм комунікації і порозуміння.

Традиційна культура сьогодні залишається широким пластом не тільки визначення власної ідентичності, життєвих орієнтирів, а й ціннісною, нормативною та соціально-правовою сферою життєдіяльності суспільства, за допомогою якої долається розрив між зворотніми зв'язками. Цей розрив ставить під загрозу гармонію взаємодії Людини і Світу, непорозуміння, зневаги до морально-естетичних ідеалів, і в решті решт, до зміни ідентичності через зміну «знаку» ідентичності.

Джерела

1. Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейской науки и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского человечества и философия. Философия как строга наука / Э. Гуссерль. — Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2000. — 772 с.
2. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: Підручник / А. М. Єрмоленко. — К.: Лібра, 1999. — 488 с.
3. Карпенко І. Філософія і світ повсякденності / Іван Карпенко // Філософські обрії. — 2009. — №22. — С. 59-71.
4. Мараєва У. М. Феномени буття людини та їх відображення в українській народній обрядовій практиці / У. М. Мараєва // Гілея. — 2015. — Вип. 96 (5). — С. 319-323.
5. Писарчик Л. Ю. Проблема познания ценностей и концепция науки в феноменологии Э. Гуссерля / Л. Ю. Писарчик // Вестник ОГУ. — 2011. — №1 (120). — С. 71-80.
6. Шевчук Р. М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності / Р. М. Шевчук // Філософські та методологічні проблеми права. — 2006. — № 1 (11). — С. 31-43.
7. Habermas, Jürgen. The theory of communicative action. Vol. 1: Reason and the rationalization of society / Translated and with an Introduction by Thomas McCarthy. — Boston: Beacon Press, 1984. — 465 p.

Чень Чунься

Кандидат педагогических наук
Аньхойский университет

ИССЛЕДОВАНИЕ И ИЗУЧЕНИЕ МОДЕЛЕЙ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В НОВОМ КОНТЕКСТЕ

Дистанционное обучение, как следует из названия, это способ обучения посредством интернета, а также современных мультимедийных технологий. Интернет предоставляет открытый контент, методы обучения и объекты обучения, а результатом использования мультимедийных технологий принято считать постоянное обучение в повседневной жизни. В связи с развитием и непрерывным улучшением сетевых технологий, в частности повсеместное использование сетей 4G, а также разработка и развитие сетей 5G, дистанционное образование в будущем гарантирует наилучший результат. Дистанционное образование перешло из разряда дополнительного в традиционное в качестве альтернативы для общепринятого, в этом смысле, традиционного образования, которое в чрезвычайных ситуациях играет значительную роль в образовательном процессе. В качестве примера выступает повсеместное использование дистанционного обучения в условиях пандемии covid-19, как в Китае, в Украине, так и за пределами этих стран. Ключевые слова: Дистанционное обучение, комплексные и смежные науки, коронавирус, автономность обучение.

Особенностями дистанционного обучения являются: сочетание сетевых и мультимедийных технологий; неограниченность в пространстве и времени; автономность обучения.

Значение дистанционного образования состоит в следующем:

1. Достижение открытого космоса. Особенности дистанционного обучения по модели "разделение учителя и ученика" позволяет и тому, и другому в особых случаях взаимодействовать на дому, что позволяет не ограничивать процесс обучения определенным местом. Преподавательская деятельность может осуществляться до тех пор, пока есть сетевое подключение.

2. Достижение свободы времени. Дистанционное обучение с помощью мультимедийных технологий и сетевого оборудования позволяет эффективно сохранять учебный контент, выполнять многократно игры и упражнения, не ограничиваясь временным промежутком в 90 минут, что обычно случается в классе. После занятий имеется возможность повторного выполнения упражнений, тем самым формируя систему "непрерывного образования".

3. Экономия образовательных ресурсов. Открытость дистанционного образования подразумевает использование в большей степени ресурсов учителей. Например, Министерство образования и науки Украины во время карантина предлагает онлайн-курсы во всех средних школах Украины.

4. Повышение способности студентов к самостоятельному обучению. Благодаря дистанционному обучению учащиеся приобретают большую самостоятельность и развивают способности к творчеству.

Проблемы дистанционного обучения:

1. Проблемы с требованиями к оборудованию, в основном, включают компьютер с доступом к сети. Нужен качественный компьютер с бесперебойным и быстрым интернетом.

2. Педагогические модели меняются, что приводит к ослаблению интерактивности. Среди них: интерактивность учителя и ученика; интерактивность ученика (воспитание коллективного сознания).

3. Требования к сетевым технологиям для учителей относительно высоки. Компьютеры являются одним из символов третьей промышленной революции, которая возникла в 1940-х и 1950-х годах, но популярность компьютеров в большинстве стран началась только в 80-х и 90-х годах. Это приводит к тому, что многие учителя старшего возраста могут не освоить навыки обучения с использованием мультимедийных технологий и новых сетей быстро и качественно, если им необходимо тратить время и усилия на другие формы обучения, что приводит к тому, что результаты такого образования страдают из-за технических проблем.

4. Вопросы аккредитации. Как решить институциональные проблемы для достижения степени признания дистанционного обучения. В большинстве стран существует строгая система регулирования образования иностранных студентов для определения и обеспечения качества дипломов. Например, Министерство образования Китая не признает заочное образование за рубежом, т. е. не требует дистанционного обучения за пределами страны. Поэтому вопрос о том, как добиться взаимного признания дистанционного обучения между странами, является сложным. А наличие диплома является одной из основных движущих сил для обучения студентов.

Перспективы развития на будущее. Несмотря на некоторые недостатки в дистанционном образовании, эти проблемы будут постепенно решаться по мере развития современных технологий.

С популяризацией компьютерных технологий и "молодостью" преподавателей все больше и больше специалистов по другим дисциплинам объединили свои знания с компьютерными дисциплинами. Междисциплинарное развитие будет способствовать конвергенции технологий и инноваций между различными областями; в то время как в крупных странах мира (например, Китае, США, Южной Корее и т. д.) использование сетей 5G становится все более повсеместным, в то же время растет популярность сетей в Украине, особенно в крупных городах, таких как Киев, Харьков и т. д. Помимо пространственного характера, дистанционное обучение откроет дополнительные возможности для развития международного образования, и, как ожидается в дальнейшем, научное сотрудничество между регионами и странами станет более тесным и удобным.

Источники

1. РЕН Ши Юй. Исследование использования интерактивного обучения в компьютерном дистанционном обучении. Мир связи, 2020, 27(06): 142+144.
2. Фан Мэнцзе, Лу Сяюань, Лу Цзин Сюань. Исследование возможностей и проблем будущей веб-платформы дистанционного обучения на примере системы онлайн-обучения в Восточно-Китайском политехническом университете. Теоретические исследования и практика инновационного предпринимательства, 2018, 1(11): 11-13.

Галай Вероника Борисовна
Белорусский государственный университет

МЕТАФОРА КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ СПОСОБОВ ФОРМИРОВАНИЯ АНАТОМИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

В статье рассматривается метафоризация как один из основных семантических способов образования анатомической терминологии в английском и белорусском языках. В костной терминологической системе выделяются следующие группы метафор: бытовые, географические, соматические, ботанические и зоосемические. Ключевые слова: метафора, метафоризация, анатомическая терминология, костная система

Развитие многих современных научных направлений, в том числе и медицинских, происходит в соответствии с совершенствованием их понятийного аппарата и терминосистем. При этом специальный словарный состав так называемых терминологически развитых языков пополняется за счет притока соответствующей лексики, комплексное исследование которой особенно актуально в настоящее время.

Интенсивное развитие медицинской науки, происходящее в настоящее время, приводит к возникновению большого количества новых терминов. Их формирование происходит главным образом посредством таких общезыковых способов, как синтаксический, морфологический и семантический. Метафорический перенос как частный случай семантического способа словообразования считается одним из самых эффективных способов образования терминологических единиц, что делает исследование особенностей функционирования метафоры в медицинских текстах особенно актуальным.

Метафора – одно из распространенных явлений во многих языках мира. Как утверждает В.Д. Старычонак, «она рассматривается как своеобразный концентрат информации, способ расширения семантического пространства языка, как новый информационный вход в определенную когнитивную модель, считается важным средством образования нового содержания и получения новых знаний через создаваемое ею мощное ассоциативное поле, через инструмент переноса известного на неизвестное, усвоение сферы нового в известных вербальных средствах» [1, с. 3].

Метафоры прочно внедряются в анатомической терминологии, широко распространены в ней, что обеспечивает эффективное использование в речи специалистов. Они не только называют новые явления и понятия, но посредством переноса характеристик и признаков одних явлений на другие значительно способствуют их познанию и запоминанию. Это результат активного отражения окружающей действительности, результат взаимодействия профессионального и бытового знания.

Ранее метафору рассматривали как явление, характерное главным образом для художественного стиля и нежелательное для научной терминологии. К термину предъявлялись жесткие требования, такие, как краткость, информативность, однозначность, а главное, отсутствие экспрессивности, эмоциональной окрашенности, оценочного компонента. В настоящее время метафоризация рассматривается как неотъемлемое свойство человеческого мышления.

Метафора столь продуктивна в образовании терминов, так как ей свойственна наглядность, что является важным в практическом плане, в том числе и в обучении; она способна формировать в сознании

человека ассоциативные пары, что в свою очередь обеспечивает надёжную фиксацию информации, и кратко и ясно дублировать и пояснять иноязычные эквиваленты, делая их восприятие более доступным [2].

Терминологическая метафора облегчает человеку понимание того или иного сложного научного явления. Как правило, метафоричный термин краток и позволяет заменить громоздкую многокомпонентную терминологическую единицу. В анатомической терминологии метафора чаще всего рассматривается как словосочетание, состоящее из слова, принадлежащего медицинской терминологии, и лексемы из литературного языка [3].

Нами проведен семантический анализ костной системы, в результате которого были отобраны анатомические термины сходные с тем или иным понятием по внешним признакам формы, размера или положения в пространстве (*pterygospinousprocess* – *крылападобна-васцяваты адростак*). На основе семантики термина в анатомической терминологии выделяются следующие группы метафор: бытовые, соматические, географические, ботанические и зоосемические.

К бытовым метафорам относятся те наименования, основой которых являются номинанты хозяйственных и бытовых предметов: *manubrium* – *рукаятка / тронак* (*ofsternum* – *грудзіны*), *tegmen* – *дах* (*tympani* – *барабаннай поласці*), *ring* – *кольца* (*tympanic* – *барабаннае*), *hamulus* – *кручок* (*pterygoid* – *крылападобны*), *lacrima* – *слёзны*, *arch* – *дуга* (*zygomatic* – *скулавая*, *superciliary* – *надброўная*), *plate* – *пласцінка* (*cribriform* – *крацістая*, *perpendicular* – *перпендыкулярная*, *horizontal* – *гарызантальная*), *septa* – *перагародка* (*interalveolar* – *міжальвеолавая*, *interradicular* – *міжжаранёвая*) и др.

К соматизмамотносятся термины, построенные на сходстве каких-либо частей человеческого тела: *neck* – *шыйка* (*ofmandible* – *ніжняй сківіцы*, *ofmalleus* – *малаточка*), *head* – *галоўка* (*ofstapes* – *стрэмени*, *ofulna* – *локцевай косці*, *of rib* – *рабра*), *limb* – *ножка* (*anterior* – *пярэдняя*, *posterior* – *задняя*, *short* – *кароткая*), *lip* – *губа* (*lateral* – *латаральная*, *medial* – *медыяльная*), *body* – *цела* (*ofmaxilla* – *верхняй сківіцы*, *vertebral* – *пазванка*, *ofhyoidbone* – *пад'языковай / пад'язычнай косці*), *lingula* – *язычок* (*sphenoidal* – *клінападобны*, *tandibular* – *ніжняй сківіцы*) и др.

Географическиеметафоры, обозначающие земной ландшафт или пространство, составляют следующие: *fossa* – *ямка* (*temporal* – *скронева*, *anteriorcranial* – *пярэдня чэрапная*, *sublingualfossa* – *пад'языковая / пад'язычная*), *eminence* – *ўзвышша* (*cruciform* – *крыжападобнае*, *arcuate* – *дугападобнае*, *sphenoidal* – *клінападобнае*), *protuberance* – *выступ* (*mental* – *падбародаквы / падбародачны*, *internaloccipital* – *унутраны патыліцавы / патылічны*, *mental* – *падбародаквы / падбародачны*), *tubercle* – *грудок* (*pharyngeal* – *глоткавы / глотачны*, *jugular* – *ярмовы / ярэмны*, *mental* – *падбародаквы / падбародачны*), *apex* – *вяршок* (*ofpetrousapart* – *піраміды*, *oftooth* – *зуба*) и др.

Ботанические и зоосемические метафоры образованы на сходстве с живой природой: *rostrum* – *дзюба* (*sphenoidal* – *клінападобная*), *crest* – *грэбень* (*frontal* – *лобны*, *infratemporal* – *падскронева*, *conchal* – *ракавінавы / ракавінны*), *concha* – *ракавіна* (*sphenoidal* – *клінападобная*, *superiornasal* – *верхняя насавая*), *process* – *адростак* (*orbital* – *вачніцавы*, *pterygoid* – *крылападобны*, *mastoid* – *соскападобны*), *ala* – *крыло* (*ofvomer* – *лемяша / сашніка*, *ofsacrum* – *крыжэвое*) и др.

Как видно из проведенного исследования, метафору как семантический способ образования нельзя исключить из анатомической терминологии, так как она способствует развитию языка медицины. В процесс переосмысления могут включаться самые разнообразные наименования реалий, внешняя форма которых является основой для метафорических переносов.

Отмечается, что большинство терминов, значение которых подвергалось переосмыслению, имеют одну и ту же метафору в английском и белорусском языках.

Таким образом, семантическое переосмысление, а именно метафоризация, является неотъемлемой частью процесса образования терминов костной системы анатомической терминологии. В анатомической терминологии преобладают соматические и географические метафоры, что объясняется сходством внешних признаков.

Источники

1. Старычонок, В.Д. Метафора ў беларускай мове: на матэрыяле субстантываў: манаграфія / В.Д. Старычонок. – Мінск: БДПУ, 2007. – 190 с.
2. Озингин, М. В. Роль метафоры в структурировании и функционировании русской медицинской терминологии: автореф. дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.01 / М. В. Озингин; Саратов. гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского. – Саратов, 2010. – 22 с.
3. Смирнова, Е. В. Метафора как наиболее продуктивный способ образования новых терминов в кардиологической лексике (на примере английского и русского языков) [Электронный ресурс] / Е. В. Смирнова // Вестн. Адыг. гос. ун-та. Сер. 2, Филология и искусствоведение. – 2011, №1. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/metafora-kak-naibolee-produktivnyy-sposob-obrazovaniya-novyh-terminov-v-kardiologicheskoy-leksike-na-primere-anglijskogo-i-russkogo>. – Дата доступа: 15.07.2020

Джаббарова Лілія Володимирівна

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарна педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

СУЧАСНА КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВА ТЕРАПІЯ

Стаття присвячена когнітивно-поведінковому напрямку психотерапії. Проаналізовано когнітивну складову КПТ. Акцентовано увагу на особливостях сучасної когнітивно-поведінкової психотерапії. Ключові слова: когнітивно-поведінкова психотерапія, клієнт, психотерапевт.

Технологічний та науковий прогрес сучасної цивілізації має безпосередній вплив на розвиток у всіх сферах життєдіяльності людини та суспільства. Еволюція суспільства не могла оминати і таку важливу сферу людської реальності як психологію, а тому і психотерапію. Ефективним підходом в психотерапії на сьогодні є когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), яка має за собою масивну наукову та доказову базу.

Укоріненість КПТ у науковій психології тягне за собою неперервну еволюцію як на рівні процедур, так і на рівні теоретичних орієнтирів. Терапевти адаптують свою практику відповідно проблем, якими займаються, свого особистісного досвіду і знаннями наукових досліджень. Однак, якщо відволіктися від їх особливостей, всі вони характеризуються специфічною метою (модифікувати спосіб мислення, емоційні реакції спосіб дії), вибором засобів (лише наукових) і стилем взаємодії з пацієнтом [3].

Когнітивно-поведінкова терапія в даний час представляє собою групу сучасних методів, які вважаються емпірично обґрунтованою психотерапією. Емпіричними вони називаються, перш за все тому, що психологічні теорії, на яких вони базуються, ґрунтуються на наукових дослідженнях, результати яких впроваджуються в терапевтичну практику і мають науково доведену ефективність [2].

Численні дослідження ефективності КПТ, які проводяться в останні десятиліття в США, Канаді, Австралії, Західній Європі, Скандинавії, показують, що відсоток пацієнтів з поліпшенням стану повним усуненням невротичної симптоматики після проходження КПТ вище, ніж при інших видах психотерапії та фармакотерапії. У важких випадках комбіноване лікування приносить найкращий результат. Результат КПТ виявляє стійкість в часі, що показували вивчення анамнезів.

Фундаментальним постулатом когнітивної терапії є положення про взаємозв'язок мислення, почуттів, поведінки людини та про їх взаємний вплив один на одного. Сукупність когнітивних подій, когнітивних процесів когнітивних структур, пов'язаних з пізнавальною діяльністю особистості розглядається як когнітивна складова. Когнітивна складова КПТ представлена (але не обмежується) наступними методами: аналіз негативних установок і ірраціональних думок, дисфункціональних, деструктивних когнітивних схем і причин їх виникнення; сократичний діалог, при якому терапевт поступово підводить клієнта до усвідомлення ірраціональності, нелогічності його автоматичних думок і припущень; оспорювання негативних автоматичних думок і які стоять за ними більш глибоких переконань, знаходження доказів їх ірраціональності, неправильності; знаходження фактів, що дозволяють вибудовувати нову позитивну систему уявлень про себе і в світі; когнітивне реструктурування: формування нових, більш адаптованих переконань і уявлень [2].

Сучасну когнітивну терапію відрізняють: порівняно висока ефективність, підтверджена статистичними дослідженнями; чіткість організації і послідовне структуривання терапевтичного процесу, що забезпечують необхідні умови для реально працюючої моделі лікування або концептуальної схеми терапії; конструктивізм, що виявляється в діагностиці, зрозумілих терапевтичних інструкціях; швидке досягнення проміжних результатів терапії, що створює позитивний настрій; відсутність містичного нальоту, професійного жаргону, звичайна лексика, що дозволяє пацієнту без праці сприймати основні принципи лікування; навчання методології вирішення проблем, що дозволяє з точки зору профілактики вирішувати інші проблеми в майбутньому, набуті навички мислення (логіки, статистики, дедукції та оціночного аналізу) можуть отримати відповідне застосування під час психотравмуючих ситуацій; прагматизм, що виражається в спрямованості на конкретний результат, великий обсяг самостійної домашньої роботи [1].

Головна мета терапевта – навчити пацієнтів того, як конкретно в спостережуваній і вимірюваній формі модифікувати деякі види поведінки. Цілі зміни визначаються під час діалогу. Терапевт допомагає клієнту сформулювати реалістичні і конкретні цілі, що враховують його самопочуття на більш або менш тривалій термін, і якість його взаємовідносин з іншими. В ідеалі наuczіння й дедалі початкового списку ситуацій: воно націлене взагалі на здатність керувати собою. В кінцевому рахунку саме пацієнт завждивирішує, яких цілей хоче досягти і якою буде ступінь його залучення в процес навчання [3].

Отже, когнітивно-поведінкова психотерапія поширена у більшості розвинених зарубіжних країн і понад чверть століття займає провідне місце серед психотерапевтичних напрямів, що працюють з невротичними, тривожними розладами, депресією, особистісними розладами, анорексією та іншими психологічними проблемами.

Джерела

1. Вестбрук Д., Кеннерлі Г., Кірк Дж. Вступ у когнітивно-поведінкову терапію. Львів: Свічадо, 2014. 410 с.
2. Международный съезд Ассоциации когнитивно-поведенческой психотерапии: *сборник научных статей*. Санкт-Петербург: СИНЭЛ, 2015. 98с.
3. Риллаер Жак ВанКогнитивно-поведенческие терапии: научная психология на службе человеку. *Философско-литературный журнал «Логос»*, no. 3 (76), 2010, pp. 55-75.

Адиева Ольга Сергеевна
Университет гражданской защиты МЧС Беларуси
Каркин Юрий Владимирович
Университет гражданской защиты МЧС Беларуси
Новицкий Виталий Владимирович
Университет гражданской защиты МЧС Беларуси

ОБУЧЕНИЕ КУЛЬТУРЕ БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Статья посвящена актуальным вопросам обучения безопасности жизнедеятельности подрастающего поколения, в т.ч. детей с особенностями психофизического развития. Ключевые слова: культура безопасности жизнедеятельности, инклюзивное образование.

Проблема безопасности жизнедеятельности человека – одна из самых актуальных сегодня. Приходится констатировать тот факт, что в современном мире увеличивается количество техногенных, природных и социальных опасностей для человека. А стабильность государства – это способность населения к действиям в случае чрезвычайных ситуаций, а подготовленность подрастающего поколения к распознаванию и предотвращению любых опасностей.

Часто, в круговороте будней, мы забываем о том, сколько неожиданных опасностей подстерегает человека на жизненном пути. Наша беспечность и равнодушное отношение к своему здоровью зачастую приводят к трагедии.

Знания эти формируются в процессе воспитания и образования, следовательно, обучение детей правилам безопасности является актуальной задачей, в решении которой должны принимать участие не только спасатели, педагоги, но и родители, общественность, различные ведомственные структуры, которые ответственны за жизнь и здоровье детей.

Формирование культуры безопасности жизнедеятельности у населения – одно из приоритетных направлений работы Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Беларусь. Для достижения положительных результатов в этой области используются различные формы деятельности, цель которых – всестороннее привлечение внимания к проблеме безопасности.

В последние годы благодаря системной и целенаправленной работе Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Беларусь по предупреждению гибели людей на пожарах, удалось снизить детскую смертность на пожарах.

Рассматривая каждый случай гибели ребенка, понимаешь, что трагедиям сопутствовали обыкновенные житейские обстоятельства – родители ушли на работу, в магазин, к соседям, или занимались во дворе хозяйственными делами. Дети оставались без присмотра. Иногда трагедии случаются в семье по независящим от родителей причинам, но зачастую, именно сами взрослые становятся косвенными виновниками происшедшего.

Анализ многих происшествий, связанных с поведением ребенка во время пожара, показывает, что малыш отличает пассивно-оборонительная реакция: от страха ребенок прячется в укромные места, вместо того, чтобы покинуть горящий дом или позвать на помощь. Вместе с тем, детям свойственна тяга к огню, и поэтому запреты, как правило, малоэффективны. Только личный пример родителей позволяет обучить детей и избежать многих трагедий. Кроме того, необходимо вести постоянную, целенаправленную работу по привитию навыков осторожного обращения с огнем, давать знания о свойствах огня и дыма, учить правильному поведению в экстремальной ситуации пожара.

Основы знаний по безопасности жизнедеятельности закладываются уже в раннем детстве. Родители собственным примером, порой того не замечая сами, прививают подрастающему чаду модель поведения в

случае возникновения чрезвычайной ситуации. Одной из основных задач в работе с дошкольниками является обучение правилам пожарной безопасности и привитие навыков правильных действий в случае пожара.

26 марта 2016 года Постановлением Совета Министров Республики Беларусь утверждена Государственная программа «Образование и молодежная политика» на 2016–2020 годы, согласно которой установлены задачи в образовании, требующие особого внимания и решения.

Одним из направлений является «Развитие системы специального образования».

Основными задачами выступают:

- развитие инклюзивного образования лиц с особенностями психофизического развития;
- сохранение доступности и вариативности образования для лиц с особенностями психофизического развития (далее – ОПФР).

Что такое инклюзивное образование?

Инклюзивное образование – это такой процесс обучения и воспитания, при котором все дети, в независимости от их физических, психических, интеллектуальных и иных особенностей, включены в общую систему образования и обучаются по месту жительства вместе со своими сверстниками без инвалидности в одних и тех же общеобразовательных школах, которые учитывают их особые образовательные потребности и оказывают необходимую специальную поддержку.

Выделяют восемь принципов инклюзивного образования:

- 1) Ценность человека не зависит от его способностей и достижений.
- 2) Каждый человек способен чувствовать и думать.
- 3) Каждый человек имеет право на общение и на то, чтобы быть услышанным.
- 4) Все люди нуждаются друг в друге.
- 5) Подлинное образование может осуществляться только в контексте реальных взаимоотношений.
- 6) Все люди нуждаются в поддержке и дружбе ровесников.
- 7) Для всех обучающихся достижение прогресса скорее может быть в том, что они могут делать, чем в том, что не могут.
- 8) Разнообразие усиливает все стороны жизни человека.

Именно это направление является расширением границ взаимодействия детей с ОПФР и обычных детей через развитие образовательной интеграции, внедрением современных информационно-коммуникационных технологий обучения, в т.ч. обучения основам безопасности жизнедеятельности.

На данный момент в Республике существует устойчивая система специального обучения детей с ОПФР. При обучении правилам безопасности работники МЧС учитывают эту категорию детей. С учетом этого существует необходимость разработать методические рекомендации по социализации и вовлечению таких детей в процесс обучения с учетом психофизиологических особенностей.

Наше общество считает таких людей полноценными членами социума, вовлекает их в процесс обучения, интеграции равных прав и возможностей.

Процесс формирования культуры безопасности жизнедеятельности должен иметь всеобщий, непрерывный и комплексный характер. Всеобщность предполагает повышение культуры всех групп населения, независимо от возраста, национальности, рода деятельности, семейного положения, места жительства, вероисповедания. Непрерывность связана с поэтапным воздействием на человека на протяжении всей жизни, начиная с детского возраста. Комплексность характера заключается в привитии правил безопасного поведения в условиях воздействия спектра всех возможных опасностей современного мира.

В настоящее время интерес к вопросу о формировании культуры безопасности жизнедеятельности остается актуальным для всех категорий граждан, в т.ч. у детей с ОПФР. Этому во многом способствует деятельность таких организаций, как Организация объединенных наций, Всемирная организация здравоохранения др.

На сегодняшний день разрабатываются новые формы интеграции людей с ОПФР в полноценную жизнь общества. Включение особенных людей в жизнь общества во многом зависит от уровня экономики и культуры страны, состояния законодательства в области специального образования и традиционных методов работы с детьми, имеющими проблемы развития.

22 июля 2015 года Министерство образования Республики Беларусь утвердило Концепцию развития инклюзивного образования лиц с ОПФР.

Согласно данной Концепции инклюзивное образование рассматривается как закономерный процесс в развитии образования, базирующийся на признании того, что все обучающиеся могут обучаться совместно во всех случаях, когда это является возможным, несмотря ни на какие трудности или различия, существующие между ними, как механизм обеспечения равных возможностей в получении образования для обучающихся с разными образовательными потребностями.

При инклюзивном образовании образовательный процесс организуется таким образом, что все обучающиеся, вне зависимости от их особенностей (психофизических, культурных, социальных, языковых и т.д.) и способностей, включены в общую образовательную систему и обучаются в учреждениях основного и дополнительного образования, учитывающих их особые образовательные потребности и оказывающих им необходимую поддержку.

С такими детьми в рамках обучения и формирования культуры безопасности жизнедеятельности проводится широкомасштабная пропагандистская работа – это и пропагандистские акции и мероприятия, конкурсы. Кроме того, создаются обучающие центры безопасности МЧС, где они приобретают практический опыт действий в случае возникновения чрезвычайных ситуаций.

Основы знаний по безопасности жизнедеятельности закладываются уже в раннем детстве. Родители собственным примером, порой того не замечая сами, прививают подрастающему чаду модель поведения в случае возникновения чрезвычайной ситуации. Одной из основных задач в работе с дошкольниками является обучение правилам пожарной безопасности и привитие навыков правильных действий в случае пожара.

Знание и соблюдение противопожарных требований только тогда становятся естественными в поведении человека, когда они привиты с детства. Чем раньше начать обучение малышей с ОПФР, тем больше шансов достичь максимального результата. Именно в раннем возрасте возникают благоприятные условия для воспитания у ребенка чувства опасности перед огнем, навыков умелого обращения с ним и овладения знаниями, помогающими предупредить загорание или сориентироваться в сложной ситуации пожара.

Таким образом, формирование культуры безопасности жизнедеятельности у всех категорий населения, в т.ч. у детей с ОПФР, – одно из приоритетных направлений работы Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Беларусь. Для достижения положительных результатов в этой области используются различные формы деятельности, цель которых – всестороннее привлечение внимания к проблеме безопасности.

Источники

1. Об утверждении Государственной программы «Образование и молодежная политика» на 2016 – 2020 годы [Электронный ресурс]: утв. Постановлением Совета Министров Республики Беларусь № 250, 28 марта 2016 г. // Совет Министров Республики Беларусь. – Режим доступа: <http://www.government.by/ru/solutions/2450>. – Дата доступа: 20.07.2020.
2. Об утверждении Концепции развития инклюзивного образования лиц с особенностями психофизического развития в Республике Беларусь [Электронный ресурс]: утв. Приказом Министерства образования Республики Беларусь № 608, 22 июля 2015 г. // Сайт управления специального образования Министерства образования Республики Беларусь. – Режим доступа: <http://www.asabliva.by/ru/main.aspx?guid=15115>. – Дата доступа: 20.07.2020.
3. Ростомашвили, И.Е., Колосова, Т.А. Психология общения в условиях инклюзивного образования / И.Е. Ростомашвили, Т.А. Колосова // Психология обучения. – 2015. – № 4. – С. 106-113.

Розділ другий

Мистецтвознавство, культурологія, філологія, історія

Калініна Ольга Сергіївна

Кандидат культурології

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

МІСЦЕ ТА РОЛЬ МІФУ В МАСОВІЙ КУЛЬТУРІ ХХ СТ.

Стаття присвячена місцю та ролі міфу в масовій культурі ХХ століття. З'ясовано, що міф є ядром культури, типом функціонування культурної програми і виступає як умова культурогенезу. Розглянуто основні функції міфу, його значення у формуванні масової культури в ХХ столітті. Досліджено та показано, що у культурі ХХ століття з'явилися нові феномени, які, з одного боку, відтворюють сутнісні характеристики архаїчного міфу, а з іншого, асимілюють останні досягнення філософії, науки, релігії та мистецтва. Звернуто увагу на групи населення, які охоплюють сучасні міфи. Продемонстровано, що масова культура стала індустрією з виробництва та розповсюдження міфів. Зазначено, що сучасна реклама тісно пов'язана з первісними формами релігійних вірувань. З'ясовано значний вплив міфів на політичне життя, оскільки механізм ідеологічного впливу також аналогічний механізму впливу міфу. Ключові слова: міф, масова культура, акультурація, асиміляція і транскультурна інверсія.

Актуальність проблеми дослідження. Міфи – незмінна складова людської культури. Часто ми сприймаємо «міф» як об'єднане поєднання з далеким минулим. Але міфи виникають в громадській думці постійно. В науці прийнято розділяти архаїчні і сучасні міфи. Вважається, що в цілому культура рухається від міфу до логосу, тобто від вигадки й умовності до знання, до закону. В цьому плані в сучасній масовій культурі міф грає архаїчну роль, а його цінності і ідеали мають рудиментарні значення. Звичайно, сучасна міфологія не дорівнює архаїчній вже хоча б тому, що існує вона поруч з позитивним знанням, яке бурхливо розвивається, з арсеналу якого має можливість черпати матеріал для побудови своїх образів і аргументів [[3, с. 68]. Міф – найбільш давня з існуючих система цінностей. Інтерпретуючи існуючі цінності культури через ідею «героїчного», міф дозволяє загострювати і підкреслювати той або інший аспект цінності у масовій культурі.

Постановка проблеми. Сучасна людина вважає себе раціональною істотою, життя і діяльність якої вельми далекі від міфу. Разом з тим всі наші уявлення про навколишній світ, незалежно від нашого бажання, на несвідомому рівні носять міфологічний характер. Інтерес до міфу загострюється в переломні моменти історії, у часи криз і потрясінь, якими було насичене ХХ століття. Саме тому постає питання дослідження місця та ролі міфу в масовій культурі саме цього часового періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В теоретичному осмисленні феномена «міфу» найбільш плідним виявилось ХХ століття. В цей період виникли підходи, які розкрили деякі його складові, які раніше не фіксувалися: зв'язок міфу з латентними структурами людського свідомості (З. Фрейд, К. Г. Юнг), його невіділеність з культури, де він розуміється як замкнута символічна форма (Е. Кассирер), його домінуюча роль в встановленні гармонії між людиною, природою і соціумом (Д. Фрезер, Б. Малиновський). Сучасні дослідники Е. М. Мелетінській, В. М. Найдиш, К. А. Богданов, С. Ю. Неклюдов, Н. Г. Брагіна та інші акцентують увагу на тому, що і в сучасний час міфи складають невід'ємну частину масової культури.

Мета дослідження. Розглянути основні функції міфу, його значення у формуванні масової культури в ХХ столітті, з'ясувати ознаки міфу та його вплив на масову свідомість. Окреслити міфологічні прийоми, які використовуються для поширення масової культури та її продуктів. Звернути увагу на групи населення, які охоплюють сучасні міфи. Продемонструвати, що масова культура стала індустрією з виробництва та розповсюдження міфів. Вказати на тісний зв'язок міфу і політики.

Виклад основного матеріалу. Міф становить невід'ємну частину будь-якого типу культури – як у стадії його становлення, так і в процесі генези і еволюції властивих даних культурі світоглядних моделей і форм духовно-практичного освоєння явищ. Його роль в процесі культурогенезу незаперечна, оскільки він, будучи ядром культури, програмує подальший хід розвитку культури і її динаміку. У цьому полягає його глибока онтологічна сутність і функціональна спрямованість [7, с. 73].

Розглядаючи міф, як ядро культури, тип функціонування культурної програми, необхідно визначити його основні функції в масовій культурі ХХ століття (табл. 1) [4, с. 375].

Таблиця 1

Функція міфу	За що відповідає
Соціально-інтегративна функція	Відповідає за організацію цілісності колективу через самоідентифікацію індивіда із соціальною спільнотою, з державою, природою, історичними подіями заради усвідомлення себе частиною єдиного живого організму.
Нормативно-регуляторна функція	Закріплює традиціоналізм як норму постійності колективних міфів, спрямована на виправдання існуючих ритуалів і норм.
Сакральна функція	Створює на основі колективно-несвідомої творчості обнадійливу картину світу, яка цілісно заповнює свідомість людини, оскільки містить заряд надприродного, уявлення про потойбічне, наділене магічною силою.
Мнемонічна функція	Сприяє збереженню культурних стереотипів, забезпечує асоціативно-несвідоме спілкування людини зі світом як носія колективної традиції, думки, цінностей.
Моделююча функція	Відповідає за побудову символічно-знакової системи дійсності та за моделювання в ній усіх міфологічних
Аксіологічна функція	Пропонує правила соціальної поведінки, зумовлює систему ціннісних орієнтацій, полегшує переживання стресів.
Телеологічна функція	Пропонує комплекс певних цілей і завдань, сенсів життя та діяльності соціальної спільноти.
Праксеологічна функція	Відповідає за підтримання та реконструкцію етичної та соціальної рівноваги в суспільстві засобами ритуалу, звичаю, обряду, магії, гадання.
Ідеологічна, або ідеолого-прагматична функція	Забезпечує легітимізацію систем влади, соціально-політичних інституцій. Виступає як метод і зміст ідеологічного впливу на суспільну свідомість.
Комунікативна функція	Відповідає за сугестивний характер колективного спілкування. Визначає стиль спілкування та створює маніпулятивні схеми, що керують свідомістю суспільства.
Медитативна функція	Потрібна для виправдання та існування «інтуїтивного знання» життя.
Естетична функція	Забезпечує мистецтво змістовними образами, по-новому розкриваючи багатство людських стосунків.
Мобілізаційна функція	Надихає людей впевненістю та ентузіазмом у колективній діяльності.
Компенсаторна або соціально-компенсаторна функція	Постає засобом втішання, заміщення, реалізації та вдоволення потреб, які реально, зазвичай, недосяжні. Обнадіює індивіда і цим створює, хай ненадовго, стан психологічного комфорту.

Міфологічні компоненти можна виявити в будь-якій сфері культури: в релігії, в мистецтві, особливо орієнтованому на масового споживача, в політиці, і навіть в науці. У культурі з'явилися нові феномени, які, з одного боку, відтворюють сутнісні характеристики архаїчного міфу, а з іншого, асимілюють останні досягнення філософії, науки, релігії та мистецтва. Однак саме грандіозне поле дії міфології, безперечно, – масова культура, породжена мас-медіа:

- масова свідомість по суті своєї міфічна;
  - засоби масової комунікації виконують об'єднуючу роль, збираючи людей в «глобальному селі», де кожна людина є як споживачем, так і співучасником телевізійного міфотворчості, яка формує всі основні типи і суспільно-культурного життя;
  - масова свідомість, тяжіє до колективного несвідомого, глибокому психологічному впливу з боку ЗМІ
  - знаряддям впливу виступають створювані і поширювані засобами масової інформації сучасні міфи.
- Тому висновок про те, що «Масова культура стала індустрією по виробництву міфів» представляється цілком логічним [6, с. 159].

Дослідники міфу говорять про те, що стати міфом може все: історія, література, наука, дуже важко класифікувати «все». Окремо виділяється група міфів масового свідомості – міфи, існуючі в об'єднаному свідомості великої кількості людей. А. Л. Топорков говорить [9] про те, що сучасні міфи охоплюють не все суспільство в цілому, а окремі групи населення, і на основі цього виділяє чотири види міфів:

1. Міфи політичного і громадського життя, які створюються політиками, партіями та ЗМІ.
2. Релігійні та етнічні міфи, пов'язані з самоідентифікацією етносу або віруючих.
3. Міфи, пов'язані з «позарелігійними віруваннями».
4. Міфи масової культури, в центрі яких стоїть міф про Америку.

Соціально-економічні, соціокультурні процеси ХХ століття, які полягали в глобалізації економіки і культури, політика мультикультурності, розмивання національної ідентичності та традиційних цінностей, привели до формування уніфікованих і вестернізованих цінностей, появи феномена масової людини, яка легко піддається впливу на свою свідомість з боку будь-яких зовнішніх сил. Таким чином, можна констатувати, що з посиленням ролі засобів масової інформації на формування світогляду і системи цінностей людей відбулася не просто реанімація, але і зростання ролі міфу. Притому міфологія виступає як найважливіший компонент системи управління суспільною свідомістю, формування державної ідеології, підтримки соціального порядку.

Становлення суспільства споживання викликало до життя нові форми міфотворчості, пов'язані з маніпуляцією суспільною свідомістю заради просування товарів, покликані стимулювати споживання

конкретних продуктів, створювати привабливий імідж будь-якого політичного лідера або чергової зірки шоу-бізнесу – рекламу. Індустрія дозвілля і розваг, шоу-бізнес, кіноіндустрія вносять свої специфічні елементи в рамки діючих міфологій [5, с. 123]. Все це дає підставу стверджувати, що по архаїчним моделям, що відомі з глибини століть, в сучасній політиці та ідеології відтворюються старі міфи в нових соціальних і національних оболонках.

Сучасна масова культура стала не тільки індустрією розваги, а й індустрією з виробництва та розповсюдження міфів. Для мільйонів людей штучний світ кінематографа і став не менш реальним, ніж навколишній світ, який оточує їх в повсякденному житті. Будучи інструментами колективного міфотворчості, вони виконують своє завдання вельми ефективно [1, с. 59].

Трилери і фільми жахів грають на архаїчних страхах, де персонажі вступають в боротьбу з силами хаосу. Людство періодично готується до кінця світу (які пов'язані з радикальними змінами в навколишньому світі, що відбуваються на очах одного покоління людей). Отримує розвиток фольклорна свідомість, що відтворює міфічні історії про НЛО, про древні цивілізації над людьми, про таємничі знаки, про вселенську містичні секретну зброю, про таємні ордені і есхатологічні знамення і т. п.

Сьогодні міфологічне знання навіть не протистоїть науці, а органічно вплітається в науковий інститут, викликаючи нарікання лише з боку вчених, які дотримуються радикальних раціональних поглядів.

Першопрохідці квазінаукової міфотворчості, серед яких є люди з системи науково-раціонального знання, науковці із ступенями і званнями намагаються видати свою діяльність за особливу вищу форму пізнання, яка нібито здатна найближчим часом замінити традиційні наукові системи експериментального і теоретичного пошуку. В епоху релятивізму і плюралізму наука не змогла поставити світоглядний або методологічний бар'єр для міфологічної свідомості, і виступила сприятливим середовищем для інтеграції сучасної міфотворчості.

Квазінаукова міфотворчість, що склалася на межі між фольклором, науковою картиною світу і повсякденною свідомістю, орієнтована не стільки на пізнання світу (природних або «містичних», надприродних його сторін), скільки на множення, проліферацію способів переживання світу людиною, і тому належить не пізнавальному, а скоріше, ціннісно-естетичному відношенню людини до світу [2, с. 8]. Діапазон міфотворчості розкинувся від примітивної побутової магії до складних наукоподібних астрологічних системних розрахунків.

Слід зауважити, що міф у XX столітті також виступав як засіб втіхи, заміщення і поповнення відсутнього. Він облаштовував людину і тим самим створював, нехай навіть ненадовго, стан психологічного комфорту. Сильний емоційний вплив збільшує компенсаторну здатність міфу, де людина ототожнює реальний і уявний світ, бажане і дійсне. Обмеженість соціальних можливостей людини в XX столітті, страх перед завтрашнім днем, як у Стародавньому світі – страх перед незрозумілим і таємничим в світі природи, призводять до необхідності адаптації до навколишньої дійсності через міфічні уявлення.

Необхідно зазначити, що сучасна реклама тісно пов'язана з первісними формами релігійних вірувань. Тотемізм, наприклад, лежить в основі процедури позиціонування – виділення соціального шару, для якого адресно створюються соціальні міфи. Як зазначає Дж. Бігнел [10, с. 62], мета реклами – включити нас в її структуру значень, спонукати до участі в декодування її лінгвістичних і візуальних знаків і отримати задоволення від цієї діяльності декодування. Тому володіння річчю, яка служить емблемою «племени», відповідно до міфологічного принципу «частина дорівнює цілому» означає приналежність до даного соціального співтовариства.

Політична ідеологія XX століття також нерозривно пов'язана з міфологією не тільки змістовно. Ідеологічна доктрина, щоб бути сприйнятою, повинна прийняти подібну до міфу форму, що полегшує сприйняття її масовою свідомістю. Механізм ідеологічного впливу аналогічний механізму впливу міфу. «Реальність», створювана міфом, дуже схожа з «реальністю» політичною. Наприклад, в архаїчній міфології універсальна схема, в якій герой потрапляє в кризову ситуацію, що загрожує організованому космосу деструкцією і перетворенням в хаос. Перед героєм постає завдання врятувати порядок від руйнування і небуття. Вирішення цього завдання міф описує як поєдинок добра і зла. Така міфологічна схема є звичним сценарієм і для політики.

Технологічно створення політичного іміджу – це створення масового стереотипу, основна вимога до якого – легко сприйматися. Легкість сприйняття досягається відповідністю іміджу, по-перше, миттєвим очікуванням публіки, по-друге, несвідомим архетипів, глибинним міфологічними символами. Найважливіша характеристика іміджу – його адекватність політичній ситуації. Змістовно імідж створюється в залежності від конкретної соціально-політичної ситуації, власних цілей і миттєвих масових очікувань. При побудові іміджу враховуються традиційні уявлення про національного героя, які склалися в культурі, вкорінені в мові і ментальності, на основі яких складаються уявлення про героя політичного [8, с. 43].

Висновки. Таким чином, можна припустити, що міф в у ХХ столітті став ядром масової культури, типом функціонування культурної програми. Це чітко відслідковується в масовій культурі, де міф як основа культурогенеза обумовлює стадії розвитку культури, визначає характер міжкультурних відносин і внутрішньої узгодженості елементів культури. Забезпечуючи «життєдіяльність» культури, міф виконує цілий ряд важливих функцій. В процесі міжкультурних комунікацій і внутрішньої інтеграції культури міф детермінує такі явища, як акультурація, асиміляція і транскультурної інверсії. Міф в процесі свого функціонування використовує стереотипи культури – механізми підвищеної стійкості, за допомогою яких він ретранслює себе в розрізі масової культури і зберігає її цілісність.

Отже, досліджувана проблема вирізняється глибиною, складністю, багатоаспектністю та розкриває широкі перспективи вивчення міфологічного аспекту сучасної масової культури у полідисциплінарному гуманітарному дискурсі.

Джерела

1. Гойман О. Міфологічний аспект сучасної масової культури / Ольга Гойман // Проблеми гуманітарних наук. Філософія. – 2014. – Вип. 33. – С. 54–65.
2. Даниленко Ю. В. Соціальна міфологія як соціокультурний феномен (філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Ю. В. Даниленко. – Київ, 2008. – 13 с.
3. Коблева Э. А. Значение мифа в современном социуме / Э. А. Коблева // Теория и практика общественного развития. – 2009. – № 1. – С. 68–71.
4. Костюк І. Міф як соціокультурний феномен: функціональне навантаження / Ірина Костюк // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – 2010. – Вип. 21. – С. 367–378.
5. Мирзаханов Д. Г. Мифология и современность / Д. Г. Мирзаханов, А. З. Нурилова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2015. – № 4 (54). – Ч. 2. – С. 122–125.
6. Притчин А.Н. Миф и реклама / А.Н. Притчин, Б.С. Терemenko // Общественные науки и современность. – 2002. – № 3. – С. 149–163.
7. Сидорович Ю. М. Мифологические основания культуры / Ю. М. Сидорович // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – № 1. – С. 72–80.
8. Стрельник О. Н. Политический миф: рациональная видимость и иррациональная суть / О.Н. Стрельник // Вестник РУДН. Серия: Философия. – 2012. – № 2. – С. 39–47.
9. Топорков А.Л. Мифы и мифология XX века: традиции и восприятие. URL: <https://www.ruthenia.ru/folklore/toporkov1.htm> (Дата звернення 03.10.2019).
10. Bignell J. Media Semiotics / Jonathan Bignell. – Manchester and New York: Manchester University Press, 2002. – p. 241.

Яковлева Дар'я Михайлівна

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Коваленко Олександр Вікторович

Кандидат педагогічних наук, доцент

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ФЕСТИВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ: АНАЛІЗ РЕГІОНАЛЬНОГО ВЕКТОРУ

У даній статті досліджено питання підвищення зацікавленості сферою культури та сучасного культурного простору, у тому числі до фестивальних заходів, що організовують в Сумському регіоні України, встановлюють їх культурний вплив, а також роль фестивального руху у складі культурно-дозвілєвої діяльності. Також в статті проаналізовано окремі риси фестивалів, що організовують у різних регіонах нашої країни, виявлено їх подібність та відмінність. Ключові слова: фестивальний рух, регіональна культурна практика, культурна політика, ціннісні орієнтації учасників.

Зрушення у національно-культурному житті, що почалися після проголошення державної незалежності України, викликали безліч змін в усіх сферах діяльності, у тому числі культурній. Причини цього наступні: дана сфера має важливе значення у житті людини, бо зв'язана з речами, що мають для неї велику роль – відпочинком та його різноманітням, дозволям, позакласною діяльністю дітей, святами та обрядами тощо; культурна сфера є значимою для представлення України на міжнародній арені; за сприяння даної сфери держава вирішує питання, пов'язані із фактом покращення життя в країні, що проявляється у забезпеченні якісної художньої освіти та підвищення кваліфікації працівників, які відповідають за духовне насичення вільного часу населення. Також є інші фактори, що підтверджують важливість даної сфери в сучасному світі та необхідність її підтримки. Для успішної роботи цього механізму має бути кілька чинників: чітко визначений напрям діяльності, наявність спеціалістів, здатних працювати в нових умовах; матеріально-технічне забезпечення для підтримки системи та реалізації дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав те, що незважаючи на незаперечні переваги фестивальної діяльності, фахових досліджень даного феномену дуже мало, особливо таких, які пов'язані із регіональними особливостями. Серед спеціальної літератури, присвяченої означеній проблематиці, є декілька наукових праць С. Віткалова [3, 4], статті з регіональної культурно-мистецької проблематики авторів С. Бугай та Є. Щепанського [2], в яких тією чи іншою мірою порушено ці питання, а також різноманітні розвідки стосовно сутності поняття автора С. Безклубенко [1].

Про фестиваль як культурний феномен ідеться в багатьох публіцистичних розвідках, підготовлених як реакція на той чи інший захід, організований у будь-якому регіоні країни. Утім, зазначена проблематика має ґрунтовну джерельну базу: численні програми, сценарії, тематичні плани, протоколи засідань журі, буклети, фінансові рахунки тощо.

Отже, аналіз спеціальної літератури, джерельної бази, практики організації фестивальних заходів у регіонах засвідчив, що ця проблема, хоча і є предметом спеціального розгляду, потребує ґрунтовнішого дослідження.

Метою написання даної статті є необхідність аналізу регіонального вектору фестивальної діяльності, як феномену сучасного культурного простору.

Для великої кількості людей фестивалі стають особливою частиною кругозору та дають змогу задовольнити потребу у красі, відпочинку та знаннях. Зростання популярності фестивалів зумовлюється недостатністю культурних благ для жителів сіл, райцентрів та маленьких містечок. За радянських часів була створена система централізованого культурного обслуговування, на даний момент жителям бракує вільних коштів, необхідних для поїздки до культурних центрів із цією метою. Саме з цієї причини, зважаючи на збільшення фінансових проблем та соціального напруження, людина змушена шукати позитивні емоції. Фестиваль нині є «штучним заміником свята» [4], оскільки привносить у повсякденність елементи радості, відпочинку, новизни тощо.

Окрім того, в основі фестивалів лежить змагання, яке надає змогу проявити себе у будь-якій іншій формі чи ролі, тому що дані заходи проходять переважно на мистецькій (народно-інструментальній, вокально-хоровій, хореографічній) основі. Саме тому у регіонах набирають популярності фестивалі із особливим місцевим колоритом, який характерний саме для цього регіону. Насамперед це – презентація найпопулярніших видів образотворчого, декоративно-ужиткового, музичного, хореографічного мистецтва, чи представлення національної кухні у будь-яких видах, відтворення та проведення обрядів предків. Такі види фестивалів набувають популярності в багатьох країнах світу, у тому числі й Україні. Вони підвищують притік туристів, яких цікавлять етнокультурні елементи регіону та країни.

Однією з характеристик сучасної фестивальної діяльності є те, що організаторами заходів виступають ентузіасти чи фанати даної справи. Коли організатором виступає держава, то захід створюється з метою пропаганди глобальних ідей та має інше забарвлення. Тому сучасні заходи мають різноманітну тематику, яка обумовлена рівнем культури, досвідом, наявністю фінансів, навичками менеджерів та маркетингом. До сучасних відмінностей діяльності належать процеси, що розпочалися після отримання незалежності та послугували стимулом інтересу до національно-культурної складової. Тому нині в регіонах проводять чимало фестивалів, основною метою яких є національна культурна спадщина в усьому її розмаїтті, тим паче коли захід стосується кожного, а саме національної історії, народних звичаїв, довкілля, дитячого дозвілля тощо. Отже, зосереджуючи на поняттях близьких народу, організатори передбачають і відповідний успіх. Якщо розглядати проблему більш широко, то можна побачити, що заходи такого типу вирішують і чимало політичних чи політико-культурних (культурно-мистецьких) завдань, або інших: налагодження зв'язків між окремими етносами; ознайомлення з культурною спадщиною інших народів; розуміння того, що незалежно від зовнішності, статків та багатьох інших відмінностей, які має кожен, більшість людей хвилюють ті самі речі: мир, щастя, спокій, добробут.

Це і є основою заслугою фестивальної діяльності, яка активно розвивається у кожному регіоні. За допомогою засобів культури можна отримати вищі результати, ніж за допомогою насильницьких дій. Бо кожен народ у світі, незважаючи на різні ознаки, цікавий власним культурним різноманіттям.

У регіонах України популярними є не лише фестивалі народознавчого та краєзнавчого спрямувань. Попри негативні чинники зазначені вище, певна кількість людей продовжує цікавитися високим мистецтвом: класичною, органною, джазовою музикою, високою модою тощо. Природним є те, що такі заходи не є масовими, так як їх організатори, учасники та глядачі повинні мати спеціальну підготовку. Проведення таких заходів засвідчує, що в нашій країні є велика кількість людей, які мають високу художню освіту, віддають перевагу активним формам дозвілля, вишуканого відпочинку та вузького кола спілкування, що є характерним для подібних заходів. Наприклад, «Міжнародні літні музичні вечори», які тривалий час організовує в Києві Інститут музики ім. Р. Глієра [5]. Цей захід відзначається змагальністю: відбувається немало конкурсних виступів та проходить низка конкурсних виступів представників кафедр джазової музики. У регіонах подібних заходів також чимало: «Bach-fest» у Сумах, «Мельпомена Таврії» у Херсоні, «Art Jazz Cooperation» у Луцьку і Рівному, «Лесені джерела» у Луцьку та Новоград-Волинському тощо, однак принцип для всіх один. Регіон обирає свою найвдалішу форму, яка тривалий час проходить апробацію в його культурній практиці, й активно використовує її за допомогою фестивалів.

Немає сумніву, що така система в організації культурно-дозвілєвої чи музично-театральної професійної складової починає змінювати систему цінностей місцевих мешканців: виникає інакше

ставлення до своєї історії, народних звичаїв, нематеріальної духовної спадщини та свого місця в цьому процесі та культурному просторі. Змінюються й учасники.

Цікава думка відомого польського соціолога К. Жигульського про те, що фестиваль «є штучним заміником свята» [7], на наше переконання, в сучасних умовах поступово трансформується. Принаймні заходи, які організують в регіонах дійсно є святковими, це стає стимулом до пошуку незвичайних форм виявлення культурно-мистецької ініціативи, але й змінює людей, у чому і полягає надзвичайно важлива роль фестивалів.

Якщо розглядати Сумський регіон нашої країни, то можна зазначити, що Сумщина має розвинене культурно-мистецьке життя, у тому числі фестивальну діяльність, під час проведення якої багато з означених вище питань реалізуються повністю. Фестивалі сформували в регіоні своєрідний календар новітніх українських свят або «фестивальне коло» [4, с. 278]. Деякі з них проводяться за певними річними циклами, та вже стали традиційними. На території області відбуваються фестивалі міжнародного, національного, обласного рівнів. Найбільш відомі заходи відбуваються в м. Суми, м. Глухові, селі Могриця Сумського району та м. Тростянець (центр Тростянецької ОТГ), який є фестивальною столицею Сумщини. Розглянемо деякі з них.

«Чехов фест» – всеукраїнський театральний фестиваль, який з 2013 року проходить в Сумах. За цей час відомі українські театри зіграли на ньому більш ніж 30 вистав, які подивились близько 10 тисяч сумчан. Серед найвизначніших театрів-учасників фестивалю були: Академічний театр імені Леся Курбаса (м. Львів), Київська театральна майстерня «Сузір'я» з Адою Роговцевою, Київський академічний Молодий театр, Національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка (за участі міністра культури України Євгена Нищука), «Золоті Ворота» (м. Київ).

У Глухові вже став традиційним фестиваль «Льон-фест». Для його проведення обирають ділянку на полі, засіяного льном. Учасники фестивалю одягнуті в національні костюми. Святкова програма на полі під Глуховом уже традиційно передбачає частування гостей фіто-чаями на багатті та їжею з конопель та льону, дефіле мод від місцевих красунь у льняних сукнях відомих українських дизайнерів, фото-сесію для всіх бажаючих сфотографуватися в полі льону і конопель. Даний захід допомагає зберегти давні традиції та сприяє відновленню національної автентичності.

«Могриця – міжнародний ленд-арт симпозиум», який щорічно проходить в селі Могриця Сумського району. Вже більше 20 років під час проекту представляються роботи учасників симпозиуму з перенесенням у експо-простір напрацьованих ідей та арт-об'єктів. Учасниками є як професійні митці, так і аматори. Локація симпозиуму – крейдяне плато між ланцюгом горбів древніх городищ, які омиває річка Псел. Фестиваль вже став візитівкою цього краю. Захід щорічно збирає велику кількість митців із Сумщини, Харківщини, Львівщини, Київщини та країн ЄС.

«Чайковський FEST» – фестиваль класичної музики, історія якого розпочалась із започаткування в місті Тростянець днів Чайковського, які в 2013 році переросли за обсягом у фестиваль класичної музики. Місце проведення фестивалю вибране не випадково. Саме тут в далекому 1864 року гостював студент Петербурзької консерваторії, майбутній геній світової музики П. І. Чайковський. Сам же захід складається з виступів лауреатів міжнародних музичних конкурсів з різних куточків України. «СХІД-РОК» – музичний фестиваль, який щорічно проводиться у місті Тростянець. Вперше пройшов у 2013 році, в 2020 році фестиваль відбудеться вже в восьме. Минулого року захід зібрав більше 4-х тисяч учасників. Тростянецькі фестивалі проводяться в фортеці XVIII століття – Круглий двір, що знаходиться в центрі міста. Середньовікова споруда є фішкою фестивалів і вона зображена на головних афішах цих заходів.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити наступні висновки про те, що основною метою організації фестивалів є активізація рівня культурного забезпечення населення. З цієї причини кількість культурно-мистецьких заходів, які проводять протягом останніх років, значно збільшується. Хоча сучасна ситуація в країні та світі сильно вплинула на можливість проведення заходів, тенденція щодо використання їх потенціалу як важливого чинника формування ціннісних орієнтацій, громадянської позиції населення, зокрема молоді, не зазнала змін. Це дозволяє сподіватися, що реформи в Україні лише покращать процес фестивальної діяльності та призведуть до духовного зростання нації.

Джерела

1. Безклубенко С. Д. Мистецтво: терміни та поняття : енциклопедичне видання у 2-х томах. Київ : НАМУ, 2011. 255 с.
2. Бугай С. М., Щепанський Є. В. Регіональна політика в Україні: термінологічна невизначеність та загальні проблеми становлення. Університетські наукові записки. Хмельницький, 2005. № 4 (16). С. 300–307.
3. Віткалов С. Фестиваль мистецтв як форма патріотичного виховання в умовах інокультурної та військової експансії. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наукові записки Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Випуск 20. Т. 1. Рівне : РДГУ, 2014. С. 162–165.
4. Віткалов С. Культурно-мистецька Україна в регіональних вимірах : монографія. Рівне : Дятлик, 2014. 362 с.
5. Давидовський К. Ю. Мистецькі проекти – Міжнародний фестиваль «Київські літні музичні вечори» та «Міжнародна літня музична академія» – у культурно-мистецькому середовищі Києва 2000–2010 рр. Актуальні питання культурології : альманах наукового т-ва «Афіна» кафедри культурології РДГУ. Випуск 10. Т. 2. Рівне : РДГУ, 2010. С. 135–140.
6. Жигульський К. Праздник и культура. Перевод с польского. Киев : Наука, 2005. 382 с.

Пашкова Надія Ігорівна

Кандидат філологічних наук, доцент

Київський національний лінгвістичний університет

АЛГОРИТМ АНАЛІЗУ МОДЕЛЕЙ НОМІНАЦІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ АРТЕФАКТІВ ДІАЛЕКТНИХ АРЕАЛІВ У МОВНО-КУЛЬТУРНОМУ КОНТИНУУМІ

Стаття присвячена визначенню максимально результативних методів виявлення та зіставлення номінативних моделей ключових артефактів етнічної культури діалектних ареалів на тлі мовно-культурного континууму на рівнях емпіричної дескриптивної, контактологічної, компаративної, структурної, контрастивної та когнітивної лінгвістики. Проаналізовано та аргументовано вибір методів вивчення етнолінгвістичних об'єктів. У статті презентується авторський оригінальний інтерпарадигмальний алгоритм дослідження на рівнях дескриптивної, ареалогічної, контактологічної, структурної, контрастивної та когнітивної лінгвістики. Розроблено інтерпарадигмальну методологію, що передбачає шість взаємопов'язаних етапів аналізу. Ключові слова: лінгвістичний метод, діалектний ареал, мовно-культурний континуум, номінація, етнокультурний артефакт, номінативна модель.

Метою статті є розробка комплексної методики семантико-когнітивного дослідження ономазіологічних моделей етнокультурних номенів у контексті національно-мовних та ареальних картин світу. Методологія умовлена напрямом дослідження від загальної характеристики лінгвокультурологічного вектора в категоризації, концептуалізації й вербалізації через семантико-когнітивне розгортання архетипу та мовних засобів його ідентифікації до зіставлення специфіки змісту структурних складників лексико-семантичних полів і концептів ключових етнокультурних артефактів.

На першому етапі дослідження пропонується використання *описового методу* для інвентаризації корпусу вербалізаторів архетипних етнокультурних артефактів методом суцільної ексцерпції та процедури контекстуально-інтерпретаційного аналізу, узагальнення й уніфікації словникових дефініцій тлумачних, енциклопедичних, термінологічних, фразеологічних, перекладних, діалектних словників, фольклорних та етнографічних матеріалів, діалектологічних карт, атласів, архівів і картотек. Необхідно здійснити дистрибуцію матеріалу за мовами та діалектами, ареальну стратиграфію, фонетичний та морфологічний аналіз, визначити лексико-семантичні варіанти, класифікувати аналізовані номінативні одиниці за лінгвістичними параметрами.

За допомогою процедур *порівняльно-історичного методу* із залученням діалектних і фольклорних даних проводиться етимологізація, внутрішня та зовнішня реконструкція, хронологічна дистрибуція та генетична локалізація, просторово-часова інтерпретація архетипів, символів, внутрішніх форм, асоціативних мотивацій номінативних моделей, розмежовується питома лексика, міжмовні паралелі та взаємні запозичення. Із застосуванням *методу слів і речей* відтворюються етапи історичного розвитку форм артефактів матеріальної культури етносів досліджуваного континууму.

На *структурному рівні* виконується компонентний аналіз та синтез семантики назв артефактів, моделюється структура лексико-семантичного поля назв артефактів, визначаються її семантичні ядра та периферійні конститuentи у мовах і діалектах. У результаті *ономазіологічного аналізу* визначаються та типологізуються номінативні моделі вербалізації концепту відповідного артефакту у мовах континууму та діалектах ареалу.

На *лінгвокогнітивному рівні* проводиться *категорійний аналіз* на основі інтертекстуального вивчення фольклорно-пареміологічного матеріалу, визначаються і типологізуються асоціативні механізми метафоризації та метонімізації у внутрішній формі номінативних одиниць. На підставі інтерпретації ономазіологічних структур реконструюються й класифікуються ономазіологічні процеси та номінативні моделі вербалізації концептів у досліджених мовах та діалектах, визначаються їх категорійні ознаки на основі аналізу семантики лексем у фольклорно-пареміологічному матеріалі. На підставі здійсненого когнітивного аналізу уможливується перехід до синтезу. Концептуальна структура, спроектована на номінативні моделі вербалізації на ґрунті припущення лінгвокогнітологів про те, що якщо окрема ономазіологічна модель ідентифікує денотат через одну його диференційну ознаку, то всі виявлені моделі маніфестують сумарне уявлення про позначуване.

На *контактологічному та компаративному рівнях* зіставляються номінативні моделі вербалізації концептів етнокультурних артефактів у мовах континууму та діалектах ареалу, виявляються спільні й ідіоетнічні компоненти в лінгвальній маніфестації культурних знаків генетичному рівні національних мов та ареальному рівні діалектного масиву.

За допомогою *статистичного методу* унаочнюються основні результати здійсненого дослідження.

Підрахунки кількісних і процентних співвідношень унаочнюють результати дослідження, моделюються схеми структурної організації вербалізації концептів за номінативними моделями в окремих мовах, у континууму та діалектному ареалі. У таблицях, схемах і діаграмах презентується вербальне наповнення, кількісне й відсоткове співвідношення виявлених номінативних моделей вербалізації концепту в окремих мовах континууму й діалектах ареалу.

Висновки. Пропонована методика виправдала себе і продемонструвала надійні результати у нашому дослідженні номінативних моделей етнокультурного артефакту ДІМ у діалектах карпатського ареалу, використанні їх як критерію зіставленні діалектних даних з мовним матеріалом балкано-слов'янського континууму та виділенні діалектної зони на когнітивному рівні [1].

Джерела

1. Пашкова Н. І. Номінативні моделі культурного артефакту ДІМ у мовах карпатського ареалу балкано-слов'янського континууму. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2014. 278 с.

Мішеніна Наталя Іванівна

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Яценко Надія Валеріївна

Доцент

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ПРОЕКТНА РОБОТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ТА САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ

Досліджено сутність та зміст проектної роботи як засобу формування творчої активності та самостійності студентів. Зазначено, що проектна робота сприяє різноманітності занять і дає можливість студентам проявити себе і застосувати отримані на інших заняттях знання засобами іноземної мови. Ключові слова: проектна робота, студент, активність, самостійність.

Освіта сучасності стрімко розвивається в напрямку формування навичок самостійної та командної робіт. Викладачам доводиться створювати нові і цікаві методики навчання іноземним мовам з урахуванням даної тенденції та комбінувати їх з уже існуючими, які найкраще зарекомендували себе у сучасній вищій школі. Серед найпопулярніших традиційних методів слід зазначити: *фундаментальний* (особлива увага приділяється читанню іноземних текстів, поповненню словникового запасу, поліпшенню усного та письмового перекладу), *наочний* (завдяки наочному сприйняттю збільшується обсяг інформації, і відбувається тренування мозкової діяльності), *аудіолінгвістичний* (запам'ятовування шляхом багаторазового повторення), *метод фізичного впливу* (в його основі лежать рефлекси; студенти краще запам'ятовують слова, якщо пропустять їх через себе, потримають в руках предмет, вивчать зовнішній вигляд і т.п.), *комунікативний* (вміння з легкістю будувати речення зі слів і фраз, висловлювати за їх допомогою думки, «відчувати» іноземну мову як свою рідну), *метод повного занурення* (розвиток мовних навичок, розуміння співрозмовника, повністю занурившись в іноземну мову, зміна зовнішності, імені, біографії, роду діяльності та представлення себе в іншій країні), *комплексний* (поєднання в собі читання, перекладу, спілкування, ігор швидше приводить до подолання мовного бар'єру і навіть розкриття нових здібностей). Ми пропонуємо детально розглянути такий новий сучасний метод, як *проект* або *проектна діяльність*. Звичайно ця методика не зовсім нова та поширена в навчанні іншим предметам, але у вивченні іноземних мов її почали використовувати нещодавно. Проект – це робота, яка спрямована на вирішення конкретної проблеми, на досягнення заздалегідь запланованого результату, а стосовно до заняття іноземної мови проект – це комплекс дій, організований викладачем і самостійно виконуваний студентами, і, звичайно ж, що завершується створенням творчого продукту. [3]

Проектна методика має ряд важливих особливостей, вона забезпечує особистісно-орієнтоване виховання і навчання, розвиває мислення, фантазію і креативність, вміння запам'ятовувати і застосовувати знання на практиці, планувати і давати прогноз щодо кінцевих рішень задач, а також розвивати організаторські здібності і талант. Його відмінною рисою є особлива форма організації. Перш ніж організувати роботу над проектом, слід дотриматися таких важливих моментів:

- вибір теми: вона може бути пов'язана з країною мови, що вивчається, мова йде про порівняльний аналіз явищ, фактів і подій з життя людей в різних країнах;
- кожен учасник повинен бути максимально залучений, для цього необхідно продумати індивідуальні або командні завдання, з огляду на мовний рівень кожного студента;

- проект, пропонується для виконання, повинен орієнтувати студентів на вивчення і доповнення фактів з суміжних областей знань і інших джерел інформації.

Проектна діяльність студентів відбувається на заняттях іноземних мов в умовах інтеграції наступних дисциплін – іноземна мова, спеціальність та інформатика. А презентація проектів – на студентських або науково-практичних конференціях, олімпіадах, конкурсах з проектною діяльністю.

З чого ж починається робота над проектом і які до нього вимоги? Перш за все, з розуміння основ проектною діяльності, її типів, дидактичних можливостей, вимог. Він не повинен містити будь-яких помилок, лексичних, граматичних чи орфографічних. Матеріал повинен бути цікавим, новим і пізнавальним. В проекті слід використовувати відеоматеріали, фотографії, а при бажанні навіть музичний супровід. Тема проекту повинна бути розкрита повністю. При цьому викладач повинен допомагати групі. При роботі над проектом, викладач надає список веб-сайтів з корисною інформацією, розподіляє теми в залежності від інтересів студентів, дає практичні поради. За кожним проектом стоїть великий пласт творчої діяльності студентів, яка дає їм можливість поглянути на себе по-новому, змінює ставлення до навчання в кращий бік і дає більшу впевненість студентам у власних силах (особливо у «малоуспішних»).

Будь-який проект складається з наступних етапів:

1. *підготовчий / пошуковий* (відбувається визначення/вибір теми, виявлення проблем, обговорення завдання);

2. *організаційний / аналітичний* (вибір робочої групи; як правило, перед кожною групою стоїть конкретне завдання. Тут важливо врахувати наступні навички: логічне міркування, формування висновків, оформлення проектною роботи. Зазвичай з цим завданням студенти справляються самі, а роль викладача полягає в спостереженні за процесом. На даному етапі слід розумно визначити термін роботи.);

3. *основний / практичний* (пошук необхідної інформації і її обговорення, вибір творчого продукту: колажі, малюнки, фотоальбоми і т.д. Необхідно врахувати, що частину роботи (і навіть більшу її частину) студентам доводиться виконувати в домашніх умовах. На допомогу приходять сучасні програми Power Point, Corel Draw, Microsoft Publisher, Adobe Photoshop. Роль викладача – спостереження, бесіда з окремими членами групи, знайомство з анкетами, і, якщо це необхідно, напрямок процесу аналізу.);

4. *презентація* (демонстрація результатів спільної роботи, мабуть, це один з важливих етапів, тому що саме тут відбувається підвищення самооцінки, самоствердження, формування і розвиток навичок публічного виступу. Результатом може бути будь-яка форма проекту: спектакль, концерт, відеосюжет, веб-сайт, слайд-шоу та інші. Якщо група складається з великої кількості студентів, викладач за бажанням може поділити її на підгрупи, і тоді вже проект проводиться у вигляді змагання між творчими групами, але цей пункт слід обговорити заздалегідь, на організаційному етапі. Студенти демонструють рівень володіння іноземною мовою, відразу стає зрозумілим, чи засвоїв він певну тему. Слід пам'ятати, що метою даного методу роботи при вивченні іноземної мови є комунікативна діяльність.);

5. *заключний / контрольний* (колективний аналіз і оцінка результатів проекту, постановка питань, облік типових помилок учасників проекту, а також планування тематики майбутніх проектів. На даному етапі також важлива оцінка групи в цілому: потенціал, якість підготовленого проекту, креативність, вміння працювати в команді. В обговоренні беруть участь усі, і студенти, і викладачі.)

Існує кілька різних класифікацій проектів. В освіті проекти бувають наступних видів: *дослідні* (наприклад, як фінансують сучасні студенти Німеччини своє навчання); *творчі* (вірш на певну тему, переклад літературного тексту або вірша з іноземної мови на рідну, відеофільм); *рольово-ігрові* (інсценування казок, пісень); *інформаційні* (наприклад, про що співає Rammstein у пісні «Mutter»? або тема «Німеччина після об'єднання»); *практико-орієнтовані* (складання діалогу, щоденник описів) [4].

А за своєю тривалістю вони діляться на: *міні-проекти* (в рамках одного заняття); *середньої тривалості* (тиждень, модуль); *довгострокові* (семестр, навчальний рік).

Повідомляючи іншим про себе і своє оточення німецькою мовою, студенти відкривають для себе цінність німецької мови. Сучасний професійний простір передбачає вміння виступати перед публікою і все частіше іноземною мовою, саме проектна робота готує майбутніх фахівців до цього виду діяльності.

В ході роботи над проектами можуть виникнути складності, а саме: нестача матеріалу; нестача часу, щоб підібрати необхідний матеріал; утруднення у студентів з лексикою або граматику; оцінка проектною роботи.

Але вищезгадані труднощі досить легко подолати, якщо заздалегідь подумати про проект – підібрати кілька можливих варіантів проблеми, що розглядається в проекті; ввести і закріпити лексику і граматику по заданій темі. А Інтернет створює умови для отримання будь-якої інформації викладачеві і студентам. Мабуть, найбільшою складністю є оцінка проектною роботи, оскільки на заняттях іноземної мови, перш за все, враховується комунікабельність, здатність говорити, вимова, освоєння матеріалу. Крім цього більшу частину часу і зусиль займають творчість, оформлення, вміння працювати в групі, інтелектуальна

активність, захист проекту і відповіді на питання. На наш погляд, в цілому слід виставляти оцінку за проект, за рівень проявленої творчості і за якість подачі. Для оцінювання проекту студентам можна запропонувати таблицю самооцінки, яка складається зі стовпчиків із зазначенням балів (наприклад, від 0 до 5) і граф із зазначенням завдань (освоєння граматики; освоєння лексики; написання статті, діалогу, твору; розуміння на слух іноземної мови; складання монологу за темою; участь в обговоренні проблеми і т.д.). А для аналізу позитивних і негативних сторін, для тренування комунікативних умінь і навичок в подальших проектних роботах можна запропонувати такі питання:

- на що мені потрібно звернути увагу (на порядок слів, час, відмінювання прикметників);
- мені потрібно більше практикуватися в (перекладі, читанні, письмі);
- мені потрібно вживати в мові більше (мовних виразів, вступних слів);
- я хочу слухати записи (з паузами, два рази, голосніше).

Хочеться зупинитися на конкретних прикладах проектних робіт зі студентами, так як вони більш усвідомлено і творчо підходять до підготовки проекту. Працюючи зі студентами технічного вузу і з огляду на їх інтереси, для участі в проекті було надано кілька тем за їх спеціальностями. Ними були обрані наступні: «Wartung und Reparatur von Kraftfahrzeugen» («Технічне обслуговування та ремонт автотранспорту»), «Tragrollen aus Verbundwerkstoffen» («Ролики з композитних матеріалів»), «Verbesserung der Energieeffizienz mit elektrischen Antrieben» («Підвищення енергоефективності електричними приводами»), «Die Balancierung von Li-Ion Batterien» («Калібрування літій-іонних акумуляторів») та інші. Нами було визначено, що на успіх даного проекту вплинули знання, раніше отримані студентами на інших заняттях з теплотехніки, хімії, фізики та інших. Після повної підготовки проектів студенти захистили свої роботи на студентській конференції, на яку були запрошені також студенти інших ВНЗ і школярі одинадцятих класів.

Звичайно ж, проектна робота не замінить інші методи роботи, але вона сприяє різноманітності занять і дає можливість студентам проявити себе і застосувати отримані на інших заняттях знання засобами іноземної мови. Разом вчитися не тільки легше і цікавіше, але й значно ефективніше. Змінюється і роль викладача, він стає партнером студента. У співпраці актуалізуються всі суб'єкти освітнього процесу.

Джерела

1. Huth, M.: Projektarbeit im interkulturellen DaF-Unterricht – SchülerInnenaustausch, Tandem & Klassenkorrespondenzen. URL: <http://www.manfred-huth.de/fbr/lit/pro1.html>
2. Krumm, H.-J. (1991): Unterrichtsprojekte – praktisches Lernen im Deutschunterricht. In: Fremdsprache Deutsch – Zeitschrift für den Praxis des Deutschunterrichts: Unterrichtsprojekte. Heft 4/April 1991. München: Klett
3. Английский язык в школе: учебно-методический журнал. Обнинск: Титул, 2008. Спецвыпуск. С.36
4. Боровская Н.Н., Шарыгина Н.В., Кирилова А.П. Учебные экологические проекты в современном образовании / Под ред. Н.Н. Боровской. – Архангельск, 2005. – С.54

Гладко Марина Александровна

Кандидат филологических наук, доцент

Минский государственный лингвистический университет

ИНТЕНЦИОНАЛЬНОСТЬ И ФУНКЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО МЕДИАДИСКУРСА

Современный медиадискурс, помимо информационной (новостной, аналитической) и развлекательной, стратегически нацелен на познавательную компоненту. Идеологические установки, проникающие в различные познавательные жанры, представляют собой своеобразный дискурсообразующий фактор белорусского познавательного теледискурса. Познавательный радиодискурс максимально призван развлекать, формировать впечатления, эмоции посредством собственных жанрово-тематических особенностей. Ключевые слова: медиадискурс, познавательный дискурс, радиодискурс, интенция, функции.

Главной тенденцией изменений медиапространства в XXI веке является все большая востребованность познавательных возможностей медиа. В последние пару лет информация просветительского характера, наряду с развлекательной и новостной, активно завоевывает место в эфире теле- и радиоканалов. Познание есть высшая форма отражения действительности [1, с. 506], процесс постижения действительности, приобретения и постоянного обновления знаний. Устойчивое развитие страны требует не только перевооружения промышленности. Развитие интеллектуального потенциала нации – задача не только системы образования, но и системы СМИ [2, с. 105]. Познавательное вещание формирует у человека целостную картину мира, являет позитивную картину мира, показывая, как разумно

устроена какая-то часть живой природы, а значит, дает пример и подсказывает, что человек тоже может разумно организовать свою частную и общественную жизнь [2, с. 106].

Современное медиaproстранство размещает все больше информации, удовлетворяющей познавательные интересы и потребности медиа потребителя. Медиа, представляя собой динамичную систему, своеобразно «преломляет» характерное для последних десятилетий изменение познавательных доминант общества.

Предметом данной статьи являются интенционально-содержательные особенности и функции познавательного теледискурса. Эмпирическую базу исследования составили 400 познавательных телепередач Белтелерадиокомпаний в период 2000-2020 гг. 200 радиопередач периода 2018-2020.

Познавательный теледискурс с помощью традиционных медиа- (обзор, телепортрет, репортаж, интервью) и речевых (совет, консультация, вопрос, беседа и т.д.) жанров выкристаллизовывает «свои» жанровые модели, которые становятся маркерами времени и познавательными установками медиадискурса. Так, трансформированы существовавшие жанры с помощью рекламного компонента, например, кулинарный рецепт, телеремонт, путешествие, путеводитель; идеологизированы жанры телепортрет, путешествие, рассказ о истории страны, военные истории, рассказ об интеллектуальном капитале; мистифицированы (вкрапливаются элементы мистики, таинственной загадочности с целью увлечь, заинтересовать зрителя и удержать его внимание) жанры рассказ о истории страны, военные истории; сформировались новые жанры телепреображение (телеремонт), телемастерская, бьюти консультация, IT-новинки, беседа об интеллектуальном капитале, мастер-класс, тест-драйв, консультация психолога, селфи известной личности.

Эти познавательные жанры конструированы с учетом потребностей адресата, общим движением массовой аудитории к познанию, доминирующему интересу к углублению своих обыденных, житейских и практических знаний (в совокупности определяют 57% познавательного вещания). Их целевые установки предполагают:

1) насыщение полезной для жизни информацией, практическими советами-инструкциями (в ряде случаев научно обоснованными) как вербального, так и иллюстративного характера;

2) просвещение в области исторических, культурных событий и знаний о национальных достижениях, объектах;

3) способствование психологического равновесия в обществе, создание спокойного фона в кризисные или сложные ситуации посредством просвещения, например, в области здорового образа жизни. Так, в период пандемии COVID-19, в сложных условиях донорства активизируются жанры совет специалиста, вопрос о наболевшем, вопрос специалисту, личная история, информирующие о правилах поведения, особенностях коронавируса, демонстрирующие жизненный пример конкретного человека, прошедшего через испытание;

4) стремление оказать определенное воздействие – убедить адресата в необходимости того или иного действия, являющегося объектом познавательной деятельности, призвать к его осуществлению, например, стать донором или использовать больше здоровых продуктов при лечении сердечно-сосудистой системы;

5) формирование впечатлений, получение адресатом удовольствия, эмоционального заряда от усваиваемой информации в процессе приобретения знания. Современные исследователи говорят о наступившей эпохе культуры впечатлений. Многие компании предлагают не продукт, а стиль жизни, образ мыслей.

Современный познавательный медиадискурс, следуя тенденции, транслирует не только знание, но одновременно моделирует эстетическо-эмоциональное удовольствие от соучастия в преобразованиях, приготовлении вкусной пищи, мастер-классах, путешествиях, беседах об искусстве; актуализирует богатую палитру эмоций (жалость, страх, ответственность, уважение, гордость, удивление), которая в процессе сопереживания ситуации с объектом телепередачи переносит его эмоции и переживания во внутренний мир телезрителя, удерживает внимание, и в конечном итоге формирует стойкий интерес к передачам (жанрам) данного типа, в целом к процессу познания. Значительную роль в этом случае приобретает сочетание жанра и темы, например, 'военные истории + война глазами детей', 'рассказ о истории страны + тайны и легенды замков', 'путешествие + Браславские озера глазами байкера', 'телепортрет + достижение через преодоление трудностей'. Таким образом автору удастся увлечь, заинтересовать, т.е. эмоционально вовлечь медиапотребителя преимущественно в области знания, пользующиеся меньшей популярностью (история, краеведение, искусство), но чрезвычайно важные для формирования национальной идентичности, национальных ценностей, обеспечения целостности общества и его объединения, актуализации духовно-нравственного воспитания.

Из вышеупомянутых интенций вытекают две ключевые группы функций современного познавательного теледискурса: утилитарные – основанные на стремлении к практической пользе или

выгоде, ставящие целью практическое применение знания (информирующая, познавательная, эмотивная, стабилизационно-психологическая, воздействующая (функция побуждения), призывающая), и социальные («человекообразующие») (этноформирующая, консолидирующая, ценностная). В целом содержательно познавательный теледискурс ориентирован на формирование этической и утилитарной аксиосфер современного человека посредством релаксационных и гедонистических передач о здоровье, еде, путешествиях, обустройстве своего дома и о красоте страны, достижениях нации и соотечественников.

Динамика развития познавательного радиодискурса демонстрирует несколько иные тенденции. В коллективном исследовании информационного поля Беларуси авторы анализируют этапы его формирования и развития в период с 1994 по 2009 годы. Так, особенность состояния радиовещания в период формирования (1994-2008 гг.) заключается в следующем. Большинство радиостанций в данный период своей основной задачей видят развлекательную, а не информационную. При этом, исследователи указывают на низкую востребованность историко-культурных (8,6%) и литературных (6,1%), научно-популярных (3,0%) передач, отмечая, что «далеко не все радиостанции предлагают своим слушателям такой широкий спектр программ – от музыкальных до литературных» [3, с. 140].

Десять лет спустя (период 2018-2020 гг.) тренд в формировании эфирного радиопространства Беларуси, согласно проведенному нами анализу, выглядит несколько иначе. Достаточно представительное в процентном соотношении – 25,2%, место в информационном поле радиовещания отведено познавательным программам. Для сравнения доля чисто информационных передач составляет 17,7%, как указывалось, информационно-развлекательных – 10,6%. Эти данные доказывают наличие интереса и спроса у белорусов на познавательный радиоконтент, из которого они могут почерпнуть полезную информацию для личной, общественной жизни.

Согласно результатам анализа, познавательное радиовещание в наибольшей степени ориентировано на потребности в материальных благах, необходимых для поддержания и обеспечения комфортной повседневной жизни. Для того, чтобы точнее определить векторы конструирования познавательного радиодискурса, объединим выявленные доминантные темы в тематические блоки «Личное пространство/обыденная жизнь», «Жизнь в обществе», «Общественный капитал». Данные блоки аккумулируют актуальные для слушателей потребности (ценности), определяющие правила личной, а также социальной жизни, отвечают за содержание поступков и решений человека.

Так, наиболее востребованными в познавательном радиодискурсе являются тематические доминанты блока «Личное пространство/обыденная жизнь». Доминантными темами, моделирующими личностное пространство радиослушателей, являются здоровье, красота, мода и стиль (занимают от 5% до 13% радиопространства).

Современный познавательный радиодискурс преимущественно культивирует повседневное житейское знание (в отличие от радиодискурса XX века и начала XXI века, ориентированного на художественное знание), ценностно-тематическое наполнение которого с каждым годом расширяется. Это позволяет увлечь и удержать слушателей, снять излишнее напряжение, связанное с «абсолютными ценностями» (добро, ответственность, патриотизм и т.д.), и направляет деятельность радиоаудитории в русло реально-практических целей. Радио становится персональным для каждого радиослушателя практическим мини-справочником для решения повседневных вопросов.

Личностно-социальные установки радиодискурса – снятие напряжения посредством легкости, развлекательности познавательного контента одновременно с артикулированием практически ценного знания – придают соответствующую окраску интимно-личностного и эмоционально-эстетического уровней жанрово-тематическому наполнению, а также речевым образцам поведения в радиопространстве.

Картина мира познавательного радиодискурса характеризуется наличием трех разных коммуникативных образцов («идеалов»), один из которых ориентирован на нормы разговора по душам [4, с. 140], другой – на нормы развлекательной беседы, «болтовни» и третий – на нормы серьезного, научного разговора на актуальную тему.

Так, жанрово-тематическая конфигурация радиодискурса сплетена во многом из разговорных жанров интимно-личностного характера (беседа, жизненные истории, разговор) в то время, как аналогичная тема может воплощаться в теледискурсе в более «строгие», часто монологичные жанры консультация, рассказ. Радиожанры наиболее относятся к личной сфере и предполагают значительную степень близости, открытости и доверия между собеседниками. Современный радиодискурс максимально призван развлекать, формировать впечатления, эмоции посредством собственных жанрово-тематических особенностей, которые (впечатления) по сути своей личностны, затрагивают адресата на эмоциональном, физическом, интеллектуальном или даже духовном уровне.

Таким образом, архитектура познавательного радиодискурса составляет преимущественно утилитарными функциями: информационной, познавательной, эмотивной, развлекательной, успокоительной, стабилизационно-психологической, воздействующей, консолидирующей, ценностной.

Итак, на основе исследования утверждается, что современным познавательным медиадискурсом (радио- и теледискурсом) управляет житейское (практическое) знание. Однако современный теледискурс, насыщая картину мира адресата практическими знаниями, одновременно разворачивает свои смыслы за счет использования традиционных устойчивых тем, концептов, характерных для национальной картины мира, артикулирует и тиражирует национальные ценности, позволяя медиапотребителю структурировать понимание себя как представителя конкретной нации, носителя конкретной коллективной памяти.

Источники

1. Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия; 1983. – 840 с.
2. Ершов Ю.М. Аудитория будущего ТВ и перспективы познавательного вещания // Вестник Томского гос. университета. – 2009. – № 2(06). – С. 101-108.
3. Информационное поле Республики Беларусь. Структура и подходы к изучению. Формирование и развитие / В.В. Правдивец, Д.Г. Ротман, В.В. Русакевич. – Минск : Зималетто, 2009. – 184 с.
4. Дементьев В. В., Седов К. Ф. Социопрагматический аспект теории речевых жанров. Саратов, 1998. – 394 с.

Якубович Марк Сергеевич

Барановичский государственный университет

Манкевич Жанна Борисовна

Кандидат психологических наук

Барановичский государственный университет

ОСОБЕННОСТИ ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ВЫРАЖЕНИЯ ИРОНИИ В БРИТАНСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Статья посвящена изучению особенностей внешнего проявления иронии в британской национальной культуре. Исследование проводится на материале произведений Дж. Голсуорси. Выделены основные черты, отличающие ироническое поведение британцев от других народов: сдержанность, чопорность и улыбка. Описана специфика их внешнего проявления. Ключевые слова: британская культура, ирония, сдержанность, чопорность, Дж. Голсуорси.

Для каждой национальной культуры характерно свое восприятие иронии в различных ситуациях, зависящее от самых разнообразных факторов, традиций и привычек. Актуальность изучения данного феномена объясняется тем, что подобного рода исследования позволяют создать более точную модель национального характера англичан и предупредить коммуникативные казусы, вызванные непониманием некоторых поведенческих особенностей носителей английского языка, в частности, особенностей выражения иронического отношения. Некогда ирландцы неустанно повторяли: «Трёх вещей опасайся: копыт лошади, рогов быка и улыбки англичанина». С нашей точки зрения, данное высказывание отражает характер и современных жителей Британских островов. Изучение иронии как аспекта социального, светского общения и рассмотрение способов ее реализации в художественных произведениях британских авторов находится в центре нашего научного интереса.

Достаточно интересно и познавательно изучать английский иронический характер на примере творчества Джона Голсуорси – одного из крупнейших английских писателей 20 века, который утверждал, что писать имеет право только тот, кого волнуют большие общечеловеческие и социальные проблемы. Его тонкая наблюдательность в изображении действительности и ирония отображают жизнь нескольких поколений английской буржуазной семьи, в частности – Форсайтов. Мы проанализировали какими приёмами пользуется автор, чтобы донести до читателя основную мысль произведения.

Через незначительные замечания с ироническим оттенком, автор показывает культуру англичан, их межличностные отношения. Мимика, жесты, взгляд, улыбка – без слов – могут многое сказать о человеке. В романе Д. Голсуорси «*The Forsyte Saga*» есть множество определений улыбки: лёгкая, восторженная, испуганная, радостная, затаённая, хитрая, презрительная, насмешливая, высокомерная, испуганная, язвительная, мрачная, бледная, усталая, широкая, надменная, скорбная, горькая, ледяная, мечтательная, рассеянная и т.д. . На лексическом уровне ирония описывается словосочетанием – прилагательное + существительное. Это наиболее простой случай реализации иронии. Давая определение улыбкам, автор использует переносное значение слов: лёгкая улыбка – прямое значение – лёгкая сумка, (вес); бледная улыбка – в прямом значении – оттенок цвета, бледное лицо; горькая улыбка – прямое значение – вкус – горькая ягода и т.д.

Часто обращая внимание на экстралингвистические характеристики, автор описывает иронические нотки в поведении героев романа *“The Man of Property”*, тем самым раскрывая их характер: *“Irene turned to answer him, and Soames saw Bosinney watching her and smiling to himself. A curious smile the fellow had. A half-simple arrangement, like a child who smiles when he is pleased... Soames smiled too, but sardonically – he did not like June, who was not looking too pleased”* [1].

В отрывке очень четко чувствуется скрытая ирония. У Босни «затаённая, странная улыбка и в то же время она простая». Сомс насмехается, и автор делает вывод, что он недолюбливает Джун. Но из контекста следует, что и тот, и другой довольны её нынешним состоянием. На лексическом уровне, именно в случае с Босни, прилагательные содержат в своей смысловой структуре оценку. Именно она является тем центром, в котором реализуется ирония, а глагол «насмехается» усиливает эмоциогенность прилагательного.

Знакома читателя с Форсайтами, Д. Голсуорси пишет, что они были с *“an exuberance of family cordiality, an exaggeration of family importance, and — the sniff”* [1]. Остановившись на отдельно взятых героях, автор сообщает: при общении в семье Джолиони Сомс стоял «скорчив ... презрительную гримасу; ... Джордж с сардонической усмешкой на мясистом лице обдумывал очередную остроту» [2, с. 22]. Лексическое значение слова «сардоническое», его употребление и происхождение говорят о язвительном, злобно-насмешливом отношении Джорджа к окружающим. Соблюдая приличие, которое обязательно в английской культуре, герои романа никого не обижают, а внутренне с иронией и сарказмом оценивают происходящее. Ирония, в данном случае, реализуется целым абзацем. И лишь одно объединяет Форсайтов – это «подчёркнутая безукоризненность туалетов» [2, с. 21], где главным является существительное «безукоризненность», а причастие «подчёркнутая» усиливает его.

С иронией автор сообщает, что Форсайтам хватает мелочи, чтобы судить о человеке. Так шляпа бедного архитектора Басини стала «... той выразительной деталью, мелочью, в которой коренился смысл всего происходящего» [2, с. 24]. Культура их общества, традиции ценят «безукоризненно одетых», но они очень вежливы и не спешат выражать своих эмоций, ведут себя достойно. В то же самое время автор сообщает, что для Басини всё семейство казалось странным.

Ирония противоположностей – так зачастую называют разновидности колкого поведения британцев. Безусловно, здесь идет речь о различиях в лингвистическом и экстралингвистическом поведении богатых и бедных слоев населения при выражении скрытой насмешки. Тем не менее, имеется и ярко выраженная общая черта: ирония передается через внутреннее размышление и вопрос.

Еще одна черта британского общества, проходящая красной линией сквозь произведения Д. Голсуорси – это чопорность, причем чопорность вперемешку с иронией, как ее дополнение. Д. Голсуорси подчеркивает данную черту. Сын старого Джолиона – Джо – хорошо воспитанный мальчик, но он вырос и *“Over the natural amiability of that son’s face had come a rather sardonic mask, as though he had found in the circumstances of his life the necessity for armour”* [1].

На лексическом уровне словосочетание *“sardonic mask”* и слово *“armour”* имеют родственные значения – это глубокая ирония. Джо был далеко не чужд иронии, а в этот вечер, как ему казалось, все имело иронический оттенок. Но соблюдая традиции Великобритании Джо понимает, что его отец – «эмблема своей семьи, класса, верования – ... воплощение умеренности, порядка и любви к собственности» [2, с. 51]. И это непоколебимо для британцев.

Еще одна парадоксальная черта иронического поведения носителей английского языка – сдержанность. В британской культуре о личных переживаниях не принято говорить, но, выражать их приходится. В подобном случае используются мимика, взгляд или жест весьма сдержанного характера. Так у миссис Смолл *“...good, round old face had gone a little sour; an innumerable pout clung all over it, as if it had been encased in an iron wire mask up to that evening, which, being suddenly removed, left little rolls of mutinous flesh all over her countenance. Even her eyes were pouting”* [1]. После прочтения данного отрывка остается неприятное ощущение некоей «искаженной скованности», свидетельствующей отнюдь не в пользу героини, хотя она переживала не лучшие моменты своей жизни: *“innumerable pout”, “an iron wire mask”, “a little sour”, “her eyes were pouting”*.

Исходя из вышесказанного можно сделать вывод, что идеальное воспитание и манеры британцев обусловлены традициями. Здравый смысл у них на первом месте. Многим британцы кажутся странными, но это нация интересных и необычайных людей, самодостаточных и ни на кого не похожих со своими принципами жизни.

Источники

1. Galsworthy, J. *The Forsyte Saga*, Vol. 1 *The Man of Property* / J. Galsworthy. – Режим доступа: <https://www.gutenberg.org/files/2559/2559-h/2559-h.htm>. – Дата доступа: 09.06.20
2. Голсуорси Д. *Сага о Форсайтах*. В 2 кн. Кн. 1. *Собственник*: Роман: Пер. с англ./ Авт. Вступ. ст. Г. В. Аникин. – Мн.: Выш. шк., 1993. – 367 с.
3. Основы межкультурной коммуникации [Текст]: учеб.-метод. комплекс для студентов лингвист. специальностей / И. В. Пинюта. – Барановичи: РИО БарГУ, 2010. – 207 с.

Шаров Сергій Володимирович

Кандидат педагогічних наук, доцент

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

**ПРОТИСТОЯННЯ ДВОХ СВІТІВ У РОМАНІ САЛМАНА РУШДІ
«ДВА РОКИ, ВІСІМ МІСЯЦІВ І ДВАДЦЯТЬ ВІСІМ НОЧЕЙ»**

У статті розглядається питання протистояння двох світів (реального та магічного), відображених у романі С. Рушді. Виявлено, що в основі творчого методу С. Рушді лежить магічний реалізм. Автор закликає читачів замислюватися над власним життям, обмірковувати події, які вирують навколо кожної особистості. Ключові слова: перетин світів, історія кохання, джин, магічний реалізм.

Особливість будь-якого митця полягає у його здатності відображати власне тлумачення світу через систему художніх образів. Британський письменник індійського походження Салман Рушді створив роман під назвою «Два роки, вісім місяців і двадцять вісім ночей», в основу якого покладено зіткнення двох світів: світу простих людей та незвичного світу джинів. Якщо тлумачити назву твору, то порахувавши роки, місяці та ночі, в результаті вийде 1001 ніч. Ця книга призначена для дорослої аудиторії, хоча за жанровим означенням нагадує казку. Романист-есеїст С. Рушді на прикладі вказаного твору впевнено довів свій стиль письма – магічний реалізм.

Творчість Салмана Рушді нині є мало дослідженою. Слід назвати праці таких вчених як Г. Василенко, С. Завалко, А. Лип'ятських, Г. Юзефовича. Здебільшого, це дослідження, в яких відтворюється зміст твору та робиться акцент на протистоянні двох світів: реального та магічного.

Так, наприклад, С. Завалко вказує на тематику твору та подає проблеми людства: «Темою твору є реальний світ, в який втручаються джини. Людський рід опиняється під загрозою, тому сили добра вступають у серйозну сутичку з противниками» [2]. Критик віднаходить позитивні та негативні сторони роману. До позитивних він відносить екшн, перетин світів, історію кохання, а серед негативних вбачає значну кількість зайвих міркувань зі сторони автора, незначну кількість діалогів, довгі речення [2].

На думку А. Лип'ятських, тема релігії у романі є провідною. Однак, не можна говорити про те, що вона там єдина. На думку дослідниці, паралельно з нею автор говорить про мистецтво оповідання, людське життя [3]. Джинів зі сторінок твору Салмана Рушді практично неможливо знищити, хоча в різний час вони постають перед читачами сильними та слабкими, добрими та злими, впевненими та розчарованими. Автор наголошує на їхніх магічних здібностях, якими пронизаний весь роман. Наприклад, нашіптуючи людям, вони можуть вселятися в їх думки або навіть змушувати виконувати їхні забаганки.

Червоною лінією у творі С. Рушді виділив спільну рису усіх джинів – їхнє постійне бажання до плотських утіх та забаганок. Такі негативні характеристики, також притаманні людям, автор детально вписав в образ джинії Дунії, яка, прийшовши одного разу до людей, закохується в одного з них. Все у романі вирує навколо цього персонажа. Перебуваючи серед людей два роки, вісім місяців і двадцять вісім ночей, вона народила велике потомство, а потім вирішила його покинути [4]. Дунія розуміє, що у світі людей відбувається щось дивне і вирішує йти на них війною, аби врятувати власне потомство.

У творі всі події переплітаються між собою, однак можна виділити основну, на яку автор максимально звертає увагу: глобальні проблеми сучасної людини – любов і зрада, брехня і правда, добро і зло, люди та джини [5]. Історія людей та джинів одночасно зачаровує та лякає, оскільки автор роману викриває вади сучасного суспільства, намагається викрити людей, які звикли до брехні та не можуть повноцінно жити без неї [1]. Через магічність та фантастичність Салман Рушді показує реалії сьогодення, де за допомогою джинів виявляються люди, які схильні до корупції та брехні.

Роман Салмана Рушді «Два роки, вісім місяців і двадцять вісім ночей» є унікальною та неповторною сумішчю сучасної західної поп-культури із східною міфологією стародавніх часів, де автором піднято актуальну тематику: міграція, цивілізація, адаптація в соціумі, поєднання науки та релігії у сучасному світі. Фантастична та бездумна природа джинів іноді не може бути пояснена звичайною людиною через надмірність магічності та нереальності. У романі автор поставив головне завдання: змусити людину замислитися над власним життям, обмірковувати події, які вирують навколо кожної особистості. А після узагальнень прийти до власних висновків, які в результаті дозволять змінити людство.

Список використаних джерел

1. Василенко Г. Салман Рушді. Два роки, вісім місяців і двадцять вісім ночей. URL: <https://m.krytyka.com/ua/reviews/dva-roky-visim-misyatsiv-i-dvadsyatyat-visim-nochey> (дата звернення 13.06.2020).
2. Завалко С. Казка для дорослих від Салмана Рушді тривалістю два роки, вісім місяців і двадцять вісім ночей URL: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochyaty/49518/ (дата звернення 13.06.2020).

3. Лип'ятських А. «Два роки, вісім місяців і двадцять вісім ночей» Рушді, або 1001 ніч постмодерністських казок. URL: <http://litakcent.com/2018/06/19/dva-roki-visim-misyatsiv-i-dvadsyat-visim-nochey-rushdi-abo-1001-nich-postmodernistskih-kazok-3/> (дата звернення 13.06.2020).
4. Рушді С. Два роки, вісім місяців і двадцять вісім ночей: роман / переклад з англ. Андрія Савенця. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 336 с.
5. Юзефович Г. Есть ли жизнь после Non/fiction? Да! С романами Салмана Рушди и Дэвида Митчелла. URL: <https://meduza.io/feature/2016/12/10/est-li-zhizn-posle-non-fiction> (дата звернення 13.06.2020).

Таган Ярослава Іванівна

Міський комунальний заклад культури «Дніпровська дитяча музична школа №3»

ТВОРЧИЙ ПОРТРЕТ ГАННИ ХАЗОВОЇ

У статті розглянуто творчість запорізького композитора «молодшої генерації» – Ганни Хазової. Виявлені основні стильові особливості хорових творів композитора: симфонічне мислення, новий тип висловлювання, що спирається на народний мелос. Досліджено, що українські композитори ХХ-ХХІ ст. продовжують пошуки нових «барв», поєднуючи сучасні композиторські техніки з різними стильовими рисами. Ключові слова: Сучасний композитор, хорова музика, фольклор.

Актуальність. Досліджень, які присвячені творчості Г. Хазової небагато: у статті М. Варакути, А. Яковенко «Композиційні особливості кантати «Дай нам, Борже» Г. Хазової» висвітлені особливості будови та музичної мови кантати [2, с. 15-17]. Серед праць, що висвітлюють творчий портрет Г. Хазової привертає увагу стаття А. Антоненко «Творчество композиторов Запорожского края в контексте развития хоровой культуре региона (конец ХХ-начало ХХІ века)» [1, с. 16].

Метою статті є висвітлення рис хорової творчості сучасної запорізької композиторки Ганни Хазової у світлі професійних здобутків.

Серед молодшого покоління композиторів, яскраво виділяється творча постать Ганни Геннадіївни Хазової (народилася у 1975 р) – члена НСКУ, викладача музично-теоретичних дисциплін Запорізького музичного училища.

Творчий доробок Г. Хазової охоплює різні жанри: симфонічна поема «Все вирішила осінь», «Просто танець» для камерного оркестру, «Звернення» для скрипки соло, вокально-симфонічна сюїта «Святкові барви», струнний квартет, соната для віолончелі, фортепіанні мініатюри.

Творчі здібності та музичний світогляд композиторки формувалися з дитинства: у період навчання у ДМШ № 3 м. Запоріжжя, під керівництвом викладача Бойового опанувалися основи композиції, а згодом, на теоретичному (клас В. Горського) і фортепіанному (клас Л. Овсянікова) відділах Запорізького музичного училища (1990-1994 р). Проте в значній мірі вплинув на становлення музичного світогляду, професор Донецької консерваторії – А. Рудянський, під керівництвом якого Г. Хазова стала представницею запорізької композиторської школи.

Серед жанрового різноманіття у творчому доробку композиторки особливе місце займає хорова музика, яка налічує: хори «Lacrimosa», «Купальська ніч», кантата «Дай нам, Боже» та інші.

У хорових творах майстерно поєднуються традиційні елементи з сучасними композиторськими техніками, різні стильові прийоми переплітаються з фольклорними джерелами.

Звернення композиторки до фольклорних витоків втілено у обробці української народної пісні «По риночку ходила» для змішаного хору а cappella У творі чітко простежуються класичні стильові норми хорового письма – ладова діатоніка, строфічність, яка проходить у кожній хоровій партії, набуваючи поліфонічного розвитку.

Наступний приклад – кантата «Дай нам, Боже» для мішаного хору і симфонічного оркестру створена у 2016 році, під впливом подій 2014 року, Революції гідності.

У літературну основу покладені вірші сучасних українських поетів: В. Коваль, С. Дуня, Н. Красоткіної. Цикл складається з чотирьох частин: I – «Хода крізь війну», II – «Хвилина мовчання», III – «Заповідь», IV – «Дай нам, Боже», які об'єднуються за інтонаційним принципом, на основі секундо-терцієвих інтервалів, що притаманно фольклорним витокам.

У першій частині закладена основна теза твору «Бог засуджує війну, бо то ворожі постулати». За основу композитор обрала вірші С. Дуня. У цій частині можна виділити чотири розділи, на що вказує контраст змісту і ритму строф, таким чином утворюючи контрастно-складену форму [3, с. 168-175]. **Перший розділ** розпочинається драматичним вступом у симфонічного оркестру, як символ жажливих подій. Мелодія у хорі широкого діапазону, побудована на секундово-квартових стрибках, закличні маршові інтонації утворюють атмосферу опору. **Другий розділ** утворює контраст: повільний темп, тембр флейти, трикутника та струнних, висхідний рух у партії жіночих голосів утворює картини споглядання. **Третій розділ** створен у формі періоду, у мелодії з'являються стрибки у терцію та квінту, на фоні дерев'яно

духових та струнних. **Четвертий розділ** складається з двох фраз: соло тенора та tutti у партії хору, що сприймається як підсумок трагічних подій.

II частина твору – «Хвилина мовчання» продовжує розвивати тему війни, але з іншої точки зору, як пам'ять о загиблих. Вона написана на вірші запорізького поета В.Ковалю. Дзвони ударних інструментів, використання секундових інтонацій у партії струнних, остинатна мелодія у партії фортепіано та речитатив у партії хору – створює у слухача «ефект сповільненого часу».

III частина – «Заповідь» контрастує попереднім частинам. Складається з двох розділів, де перший – оркестровий. Щоб створити медитативний стан композитор використовує тембри струнних та флейти, які на фоні дерев'яно духових утворюють наспівну світлу мелодію. У другому розділі з'являється хор a capella («Щоб на землі»), що ніби світла думка повторюється, піддаючись варіативним змінам, з кожним повторюванням мелодія підіймається вгору та посилюється динаміка («Немов за себе, помолись за нього»).

IV частина – «Дай нам, Боже» - фінал, у якому змальовується світ без війни та насильства. У основу частини покладений вірш Н. Красоткіної. Створена у тричастинній формі з варіантною репризою, де перший розділ виступає в ролі вступу «Щоб душа стало світла і щоб душа розквітла» (молитва до Бога з проханням подарувати кожній людині тепло в душі). Заснован на вступі по черзі хорових партій, що створює враження масовості вислову, утворюючи ауру сили та єдності. **Середній розділ** побудований на наскрізному розвитку, де чергуються контрастні короткі музичні мотиви. У партії оркестру з'являється стилізована мелодія-коломийка, яку композитор підкреслює тембрами гобоя та струнних із «бурдонними» квінтами. Контрастом слугує партія жіночих голосів («в гармонії прожити хоче з нами...»), до яких приєднується весь хор, який підкреслює основну думку твору. **Реприза** зазнає змін, музичний матеріал заснован на інтонаціях з першої частини, що створює тематичну арку між першою та останньою частинами. **Кода** звучить просвітлено та життєствердно («Щоб добра Земля була»).

Таким чином, для творчості Г. Хазової притаманні нові емоційні відтінки, типи тематизму, фактурні елементи. Ладова будова творів відрізняється широтою сучасних композиторських технік, використанням дисонансів і речитативів у інструментальних та вокальних партіях. Творча постать композиторки визнана на «музичній арені» України та Польщі, її твори звучать на міжнародних фестивалях – «Варшавські музичні зустрічі. Давня музика – Нова музика» (Польща).

Джерела

1. Антоненко А. Н. Творчество композиторов Запорожского края. Культурная жизнь: сб. ст. 2013. № 4. С. 13–17.
2. Варакута М., Яковенко А. «Композиційні особливості кантати «Дай нам, Боже» Г. Хазової».
4. Протопопов В. «Контрасно-составные музыкальные формы». Избранные исследования и статьи. сб. ст. М. 1983. С. 168-175.
5. Хахова Ганна Геннадієвна. URL: <https://composersukraine.org/index.php?id=293>

Корзюк Александр Александрович

Кандидат педагогических наук, доцент

Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка

ЦЕЛИ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ИСТОРИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В США

Статья посвящена проблеме определения целей исторического образования в средней школе США. Охарактеризованы основные концептуальные проблемы преподавания истории в современной школе. Показаны возможные пути реализации различных подходов в преподавании предмета. Ключевые слова: история, историческое образование, США, средняя школа, цели преподавания истории, проблемы преподавания истории.

История занимает особое место среди социальных и гуманитарных дисциплин. В современной западной культуре преобладает убеждение, что каждый член общества должен чувствовать неразрывную связь с прошлым. В то же время настоящее формирует избирательное отношение к прошлому, выделяя отдельные исторические эпохи, события и личности, придавая им позитивную или негативную аксиологическую окраску. Исторический опыт востребован в социальной практике, в деятельности политических и общественных институтов по формированию ценностных приоритетов общества. Кроме того, в представлениях политических и интеллектуальных элит история все еще наделяется важной консолидирующей ролью.

В современном обществе систематические знания по истории приобретаются в основном в процессе обучения в школе. В течение XIX в. школьная система охватила большую часть населения США, а в XX в. среднее образование приобрело массовый характер. Переход к всеобщему школьному образованию означал, что историческое образование стало доступным и достаточно унифицированным [1].

Историческое образование в средней школе решает определенные познавательные задачи и выполняет важные социальные функции. Когнитивные задачи могут быть сведены к следующему: формирование умений понимать исторические события в их отношениях и взаимосвязях; давать содержательные и компетентные ответы на вопросы о конкретной исторической ситуации; критически относиться к историческим источникам; формирование навыков исторического восприятия, прочных знаний об исторических личностях и событиях, общего представления об истории как научной дисциплине, четкого и достоверного суждения о том, что произошло.

Социальные функции истории включают поддержание моделей, легитимизацию настоящего и самоидентификацию [2]. Функция «поддержания моделей» в первую очередь включает перевод моральных норм и накопление социального опыта.

Обращение к прошлому является важным способом легитимизации существующего социального и культурного порядка. Он должен восприниматься членами общества как данность, и они должны следовать этому порядку. Легитимизирующая функция истории стимулировалась процессами формирования национальных государств и возникновения национального самосознания. Особое значение имело построение имиджа нации для стран, создающих собственную государственность, таких, как США. В американских директивах 1925 г. было установлено, что «учебник должен учить патриотизму, представлять этот факт в оптимистической манере, прежде всего, обращая внимание на успехи. Американские неудачи могут упоминаться только тогда, когда это связано с конкретным моральным уроком» [3].

Национальная история, реализуя функцию самоидентификации, стала важной частью курса школьного образования. Осознание своей национально-государственной принадлежности начинается с изучения своего прошлого.

При преподавании школьного курса истории довольно сложно совмещать реализацию познавательных задач и социальных функций. Необходимость современного общества в переводе исторических знаний на массовый уровень обусловлена, прежде всего, представлениями о важности социальных функций истории. Национальные истории послужили основой для массовых образовательных программ и политической пропаганды. Развивающимся национальным государствам нужен был гражданин, который чувствует, что он является частью исторического, аксиологического и географического пространства своей страны. Именно эта задача и по сей день ставится приоритетом для средней школы.

Такая цель плохо совместима с преподаванием истории как научной дисциплины. Его развитие предполагает критическое отношение не только к источникам, но и к историческим интерпретациям, понимание взаимосвязанности процессов и явлений, понимание структур истории, способность ориентироваться в многообразии исторических концепций и их структуры, и, самое главное, Понимание того, что прошлое является социальной конструкцией, созданной в настоящем, и поэтому очевидно неоднозначной.

Отчасти по этой причине в последние десятилетия идеологизированная модель исторического образования, весьма устойчивая к преобразованиям самой исторической науки, стала поднимать многие вопросы среди специалистов и широкой общественности.

Изучая подходы в определении целей исторического образования в Соединенных Штатах Америки, необходимо учитывать особый исторический опыт этого государства. Современная образовательная система США, сформированная под влиянием исторических, социальных и экономических факторов, характеризуется рядом особенностей, которые в значительной степени отличают ее от западноевропейских стандартов.

Мультикультурализм страны, ставшей по сути плавящимся языком и культурой, сыграл важную роль в формировании исторического образования в Соединенных Штатах. С другой стороны, всех, кто приехал в Америку, привлекла, прежде всего, так называемая «американская мечта», идеология, согласно которой у каждого есть шанс начать жизнь заново, добиться успеха благодаря личным качествам, и не из-за принадлежности к той или иной социальной или этнической общности [3]. Между тем экономические проблемы Соединенных Штатов, усугубляемые глобализацией и постоянным притоком иммигрантов, ведут к изменениям в политике и обществе, которые влияют на цели и содержание исторического образования в стране.

В США дискуссии по проблемам школьного исторического образования за последние 20 лет вышли за пределы историко-педагогического сообщества и стали предметом публичного обсуждения. Представители новых социальных групп, производители медиазнаний, государственные чиновники стали предъявлять претензии к преподаванию истории. Интерес к проблемам исторического сознания, исторической памяти и народной истории привлекает как обычных граждан, так и специалистов, которые были далеки от общеобразовательных проблем – директоров музеев, журналистов, кинематографистов и т. д. Результаты опросов общественного мнения, проведенных в последние десятилетия, показали, что, несмотря на существование всеобъемлющей системы школьного образования, которая должна служить инструментом трансляции исторических знаний в общество, массовые представления о прошлом сильно

отличаются от профессиональных. Оказалось, что трансформация школьных знаний о прошлом в массовые идеи представляет собой чрезвычайно сложный процесс.

Дискуссии об «уроках истории» охватывают взаимосвязь между формированием национальной идентичности, переосмыслением наиболее важных концепций исторического знания (личность человека и его права, государство, нация, разнообразие и взаимодействие культур) и преподаванием истории в школе. Например, в Конгрессе и Сенате Соединенных Штатов в последние десятилетия неоднократно проводились слушания по качеству и содержанию исторического образования в школах, колледжах и университетах [4].

В сознании исторического сообщества проблема преподавания истории в школе выглядит гораздо сложнее, чем в общественных дискуссиях. На рубеже столетий был пересмотрен целый ряд принципов, на которых более века основывалось преподавание истории в средней школе. В частности, в сборнике под редакцией П. Стернса, П. Сейшаса и С. Уайнбурга [2], в котором историки и представители образовательного сообщества признали следующие факторы как наиболее важные для внедрения новых подходов к преподаванию истории.

Во-первых, это «когнитивная революция» в интерпретации обучения, которая поставила под сомнение «копирующую модель» учебного процесса, согласно которой знания являются прямым результатом обучения, автоматически вытекающим из хорошо проведенного урока или грамотно написанного учебника. Когнитивный подход подчеркивал неизбежные разрывы между учителем и учеником, возникающие из-за склонности человека формулировать собственные значения в ситуациях неполного и неточного знания. Психологи обращали внимание педагогов на ментальные закономерности, убеждения, заблуждения, стереотипы учащихся, зачастую самым неожиданным образом определяющие восприятие содержания изучаемого материала.

Во-вторых, изменения в самой исторической науке дали новый импульс преподаванию истории. На него, в частности, оказывают влияние новые представления о природе исторических знаний, в соответствии с которыми прошлое опирается на социальную конструкцию и достижения социологии знания.

В-третьих, продолжающиеся в обществе дискуссии о проблемах нации, расы, пола, культуры и идентичности поднимают бесконечные вопросы о том, почему и как преподается история в школах. Стандарты преподавания истории должны реагировать на процесс политизации прошлого – не только включать информацию об истории различных маргинализированных групп, но и использовать достижения в области культурологии, культурной антропологии, гендерных исследований и т.д.

Наконец, внимание историков привлекли «внешкольные» источники исторических знаний, роль которых в формировании массовых представлений о прошлом очень важна. Отсюда интерес к медиаисточникам исторических знаний (таким как СМИ, художественная литература, фильмы, музеи, памятные даты, места памяти, исторические праздники и др.).

Вместе упомянутые выше процессы сформировали идею о том, что курсы, стандарты и учебники истории больше не являются исключительной прерогативой сообщества историков и педагогов. Сейчас эта проблема находится в сфере интересов и деятельности самых разных групп, и потому достижение какой-либо единой согласованной позиции в этой области представляется практически невозможной.

Ситуация осложняется тем, что в поликультурном обществе крайне сложно освещать исторические события, не затрагивая интересы отдельных этнических и религиозных групп. В качестве примера можно привести неудачную попытку представить так называемые учебники по общественным наукам профессора Дж. Нэша из Университета Лос-Анджелеса, в которых он пытался создать гуманитарный предмет, объединяющий историю, географию и общественные науки. В результате этого эксперимента автор был обвинен в евроцентризме, расизме, колониализме и других пороках [5].

В связи с этим перед историческим образованием стоит задача адаптации национальной версии истории, достаточно укорененной в массовом сознании, к новым социокультурным реалиям и формированию более гибкой идентичности, в том числе представлений различных меньшинств. Изучение истории как учебной дисциплины в школе в этих условиях все еще находится на заднем плане, и, что наиболее важно, оно остается явно не очень эффективным, поскольку идеологические версии «скоординированной истории» противостоят научной картине социальной реальности прошлого [6]. Более того, формирование такого социального конструкта, как «народ» («the people»), подразумевает создание общего прошлого, то есть одной относительно общепринятой версии истории.

В связи с этим интересен опыт преподавания истории в американской школе, когда определенный минимум исторической информации (имена, события, лозунги) внедряется в сознание с детства и является неотделимым от «краткого курса» своей истории. «Презумпция гражданства» заключается в том, что вам нужно любить Америку, но, чтобы любить Америку, вам нужно знать ее историю. Призыв «знать историю» подразумевает, в свою очередь, что нужно не только помнить и ценить некоторые факты из прошлого, но и активировать эти знания: посещать музеи и мемориалы, участвовать в общественных мероприятиях и т. д.

Здесь мы сталкиваемся с примером формирования идеологического познания прошлого на массовом уровне в демократической стране. Уникальность идеологического контекста в США заключается в том, что в этой стране существует некая универсальная идеологическая конструкция под названием «американизм», существующая над конкретными идеологиями – консерватизмом, либерализмом, правым и левым радикализмом и т.д. [6]. Со временем новые исторические события и достижения отбираются и включаются в «популярный» образ прошлого, который обычно структурируется и развивается в соответствии с основными американскими ценностями, идеологическими ориентирами и стереотипами повседневной жизни.

Успех такой модели школьного исторического образования возможен только при высоком уровне ценностей и целей, разделяемых населением. Поскольку политические и моральные принципы общества заложены в непоколебимых исторических основах, почти все американское прошлое является основой настоящего (за некоторыми исключениями, такими как рабство или бомбардировка Хиросимы и Нагасаки).

Основная цель исторического образования в современных США – способствовать воспитанию патриотизма, чему способствует слияние истории и социальных наук. Даже исторический процесс часто называют «историей общества». Структура изучения истории построена по принципу «от меньшего к большему». То есть сначала изучается история штата, затем США в целом и, наконец, всемирная история.

Тем не менее, в американском обществе существуют серьезные разногласия по поводу того, как преподавать историю. Их основной смысл заключается в следующем: воспитывать детей патриотизму или учить их критическому мышлению? Сегодня это главная дилемма в постановке целей исторического образования в Соединенных Штатах. Очевидно, что запоминание дат, имен и понятий приводит к тому, что школьники не могут в конце концов логически мыслить и забывают то, что узнали.

Таким образом, проведенное исследование показало, что проблемы постановки целей в историческом образовании США являются чрезвычайно актуальными на современном этапе. Состояние страны и мира в будущем будет во многом зависеть от того, как современные школьники поймут значение истории в настоящее время.

Источники

1. Ferro M. Comment on raconte l'histoire aux enfants: à travers le monde entier. Paris, 1981. – 316 p.
2. Knowing, Teaching and Learning History / Eds. P. Stearns, P. Seixas, S. Wineburg. New York: New York Univ. Press, 2000. – 482 p.
3. Проблемы преподавания истории в американской школе. URL: <http://www.tavrio.ru/index.php/historiosophy/istoricheskaya-nauka/234-history-in-us-school>.
4. Restoring America's Legacy: The Challenge of Historical Literacy in the 21st Century. Washington, D.C.: American Council of Trustees and Alumni, 2002. – 320 p.
6. Ипатов А. К вопросу о целях исторического образования в Великобритании и США // Актуальные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук. 2017. – Т. 1, № 1. – С. 111–115.
7. Samuel R. Continuous National History // Patriotism: The Making and Unmaking of British National Identity / Ed. R. Samuel. 3 vols. L.; N. Y.: Routledge, 1989, v. 1. – 330 p.

Манкевич Жанна Борисовна
Кандидат психологических наук
Барановичский государственный университет
Лебединская Александра Олеговна
Барановичский государственный университет

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ПРЕДЛОГА «АТ» И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕЖДУ ЕЕ КОМПОНЕНТАМИ

Статья посвящена изучению семантической структуры предлога at в английском языке. В ходе исследования было обнаружено, что семантическая модель проксимального значения предлога at может быть представлена в виде структуры, формируемой тремя осями: пространственной, функциональной и временной, характер взаимодействия между которыми отражает различные виды взаимодействия между Фигурой и Фоном. Ключевые слова: семантическая структура, предлог, английский язык

В структуре английского языка предлоги, как известно, занимают одну из ключевых позиций и представляют собой класс, производный от других классов слов, в первую очередь существительных и наречий. В то же время границы данного класса слов достаточно размыты, что вызывает некоторые трудности при изучении английского языка иностранцами, поскольку предложные системы в разных языках во многом не совпадают [1], а поздние билингвы, в силу подчиненности системы второго языка, склонны к использованию переводного метода в учебном процессе.

Совершенно очевидно, что поздний билингв не может отказаться от опоры на родной язык в ходе изучения иностранного, по этой причине, с нашей точки зрения, следует изменить подход к объяснению иноязычного материала в каждом конкретном случае, опираясь на сложившийся образ мышления обучающегося и особенности его языковой картины мира.

Предметом нашего научного интереса выступили некоторые пространственные предлоги в английском языке, такие как “at”, “beside”, “near” and “off”. Перед нами стояла задача изучить их семантическую структуру и организовать ее компоненты так, чтобы в перспективе данную модель можно было использовать в учебном процессе для оптимизации работы с пространственными предлогами. Проиллюстрируем результаты проведенного исследования на примере предлога “at”.

В ходе изучения значений пространственного предлога *at* были выделены следующие компоненты:

1. *Пространственная позиция Фигуры*, определяемая как непосредственно близкая по отношению к Фону. Данный компонент можно назвать дифференциальным с некоторыми оговорками [2]. В первую очередь, потому что он также присутствует в значении предлога *by*, и в ряде высказываний не позволяет выявить существенных различий в примерах употребления, например, *he was sitting at my window; she was sitting by the window*.

Из этого можно заключить, что, хотя выделенный семантический компонент и отличает предлоги *at* и *by* от других членов этой синонимической группы, для этих двух предлогов он является интегральным, и в их значениях должен присутствовать еще какой-то компонент, дифференциальный именно для них, например, какие-то особые характеристики Фона, сообщаемые предлогом *by*.

2. *Функциональная область Фона*. Фон понимается как объект, связанный с какой-либо деятельностью фигуры, либо как некое функциональное пространство, например, *The groom should not see his bride that day until they meet at the altar* (*near/ *by/ *beside/ *off).

В данном примере Фон (*the altar*) представляет собой ту область пространства, в которой может быть осуществлено бракосочетание – действие, в котором участвует *the groom* и *his bride*, представляющие собой Фигуру.

3. *Существующие в момент речи функциональные отношения «агента действия ↔ инструмент»*.

В примере: *In the afternoon they changed places, and the King stood at the anvil and the Lad at the bellows* (*beside/ *by/ *near (to)/ *off)), представлено два агенса – *the King*, *the Lad*; *u*, соответственно, два инструмента – *the anvil*, *the bellows*.

4. *Прекращение линейного движения Фигуры*. Подобное действие происходит в позиции непосредственно близкой к фону. Действует ограничение на использование в качестве фигуры продолжающего движения объекта, например: *Young Jolyon stood motionless at the corner* (*near/ *by/ *beside/ *off).

5. *Фон – часть объекта или множества объектов*. Так можно рассматривать предлог в примере: *The tradesmen, at the doors of their shops, bowed low as he passed* (*beside/ *by/ *near (to)/ *off).

6. *Абстрагированность от внутреннего объема Фона*. Выделение этого компонента обусловлено полисемантической предлога *at*. В исследуемом значении предлога *at* отсутствует информация о внутреннем объеме Фона. Если появляется компонент «Фон имеет внутренний объем, полость», то это говорит об употреблении данного предлога в другом пространственном значении, обозначающем пространственную локализацию Фигуры внутри Фона. В этом случае предлог *at* синонимичен предлогу *in* и выходит за пределы исследуемой нами группы, например, *there was a sniper's nest in a mountain cave*.

Изучение *отношений* между геометрическими и функциональными компонентами внутри структуры проксимального значения предлога *at*, показало наличие ведущей роли «функциональной информации». Именно функциональные характеристики Фона определяют вероятность существования геометрических характеристик денотативной ситуации, т.е. компоненты, характеризующие функциональное взаимодействие участников ситуации определяют присутствие компонентов, характеризующих их соотношенность в рамках пространственной геометрии. Это говорит о том, что реализация геометрических компонентов значения невозможна без одновременной реализации функциональных компонентов.

В ходе проведения исследования мы пришли к выводу, что семантическая модель проксимального значения предлога *at* может быть представлена в виде структуры, формируемой тремя осями: *пространственной осью, функциональной осью и временной осью* (рис. 1).

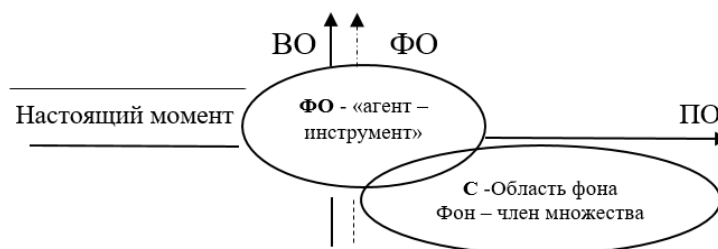

Рисунок 1. – Семантическая модель проксимально-дистантного значения предлога “at”

Наложение функциональной оси на временную отражает соотнесенность функционального взаимодействия Фигуры и Фона с временными характеристиками описываемой ситуации, а пересечение данных осей с пространственной осью отражает отношение взаимопредположения геометрической и функциональной информации в значении данного предлога. Если пространственная ось не пересекает функциональную, то описываются только пространственные характеристики рассматриваемой ситуации.

Источники

1. Коношкевич, М. И. Категоризация пространства в русской и белорусской картинах мира /М. И. Коношкевич // Использование передовых технологий обучения в учреждениях образования: мат-лы III Респ. науч.-практ. конференции (Гродно, 20-21 октября 2011 г.) / Гродненский гос. ун-т им. Я. Купалы; ред. кол.: Е. А. Анисимова и др. – Гродно: ГрГУ, 2012. – С. 20-27.
2. Маляр, Т. Н. Концептуализация пространства и семантика английских пространственных предлогов и наречий : автореф. дис. ... д. филол. наук : 10.02.04 / Т. Н. Маляр ; МГЛУ. – М., 2002. – 44 с.

Wang Baowei

Confucius Institute at Kharkiv National V. N. Karazin University

CULTURAL TEACHING RESEARCH OF WINTER SOLSTICE IN CHINESE TEACHING OVERSEAS

Local customs, food, taboos and other cultural elements have been continuously integrated into Chinese traditional festivals which have gradually evolved into an important carrier of traditional Chinese culture during the long historical development process. Those festivals are inevitable content for Chinese language learners to know and study. The Winter Solstice is not only one of the twenty-four solar terms, but also a very important traditional festival. It is significant to know the Winter Solstice for understanding the Chinese solar terms culture and Chinese winter customs. The Confucius Institute at Kharkiv National V.N. Karazin University organizes cultural activities on the Winter Solstice every year, including hosting a competition of reciting Chinese poems and making dumplings. It adopts appropriate teaching methods that combine local education conditions with Chinese customs to create a substantial and effective Chinese language and culture salon, which providing opportunities and windows of cultural customs for peoples who are learning and want to learn Chinese to experience the Chinese winter solstice. Keywords: Chinese teaching, cultural teaching, the Winter Solstice Festival, Confucius Institute

1. Cultural Connotation of the Winter Solstice Festival. The Winter Solstice Festival, which falls between the periods of December 21 to December 23, is not only one of the most important solar terms in the 24 solar terms, but also one of the most important traditional festivals in China. As early as the Spring and Autumn Period more than 2,500 years ago, Chinese people used the Tuyaoyao to observe the sun and determine the day of the Winter Solstice. The custom of celebrating the Winter Solstice originated in the Zhou Dynasty and continues to now, which thrived in the Tang and Song dynasties. In Zhou and Qin dynasties, the Winter Solstice was seen as the beginning of a new year. After the Han Dynasty, it gradually evolved into a festival which attached no less importance than the Spring Festival. On that day, people had one day off for the holiday, the emperor would hold a ceremony to worship the heaven, meanwhile, the common people prayed at the tombs of their ancestors and deceased relatives on that day. People attached great importance to the celebration of the Winter Solstice, such as congratulating with each other, visiting friends and relatives, preparing new clothes and delicious food.

As a solar term, the ancients regarded the Winter Solstice as the beginning of the cold winter. After the Winter Solstice, they would experience 81 cold days, which are the coldest days in one year, and then the warm spring is almost coming. In addition, there is an ancient saying about the Winter Solstice goes, "the Yin is maximum, and the Yang is born", which means the "Yin" reaches the most during a year and the "Yang" starts to increase, because the daylight hours are the shortest and the sun shadows are the longest on that day. That includes the ancients' cognition of Yin and Yang philosophy of balance and harmony in the cosmos. The ancient also considered the "yang qi" begins to increase, and the "yin qi" begins to decrease because the daylight becomes longer after that day. Furthermore, the Winter Solstice is also seen as an auspicious day which is an essential day to transform "yin" and "yang". On this day, the country should stop fighting, and the individual should keep his mind quiet to comply with the order of "yin" and "yang".

Chinese traditional festivals have become the most important carrier of Chinese culture during the long development process, permeating all aspects of economic and social development, reflecting unique values and aesthetic tastes of the China. The Winter Solstice, which is both a solar term and a festival, occupies an important and unique position in traditional Chinese festivals. The Winter Solstice Festival inevitably become an aspect of Chinese traditional cultural propagandizing of Confucius Institute where is an important organization for foreigners to learn Chinese language and Chinese culture. Therefore, the Confucius Institute at Kharkiv National V.N. Karazin University hold a series of activities every year to celebrate this important event.

2. Cultural Practice of the Winter Solstice Festival. Different festivals have different origins, stories, customs, taboos, and eating habits, which are reflected in various activities that were held on the day of the festival. Experiencing festival activities in person is essential for Chinese learners to gain a deeper understanding of festival culture, know the background of the festival and master how to use the language they are learning. In other words, the more they experienced, the better for their understanding.

In recent years, the Confucius Institute at Kharkiv National University has held cultural festivals on the Winter Solstice every year, including two parts: Chinese poems reciting competition and making dumplings. It has been successfully held for five sessions so far, and it attracts a large number of students and parents to participate every year. According to the age and Chinese level of the contestants, the poem competition is divided into four groups. They are "children's elementary level group", "children's advanced level group", "junior elementary level group" and "junior advanced level group". Students choose Chinese ancient or modern or contemporary poetry by themselves in advance. On that day, students are required to recite the poetry and then the judges score and award for outstanding one. After Chinese poems reciting competition, the Confucius Institute teachers will purchase the corresponding ingredients, flavorings, kitchenware, and prepare various stuffing and dough for making dumplings in advance. Then there is one teacher who is responsible for introducing the knowledge of the Winter Solstice Festival and how to make Chinese dumplings in their native language. After that, Confucius Institute teachers and participants make dumplings together, creating a warm festive atmosphere.

Chinese festivals are all related to specific food, such as the Zongzi for the Dragon Boat festival, the Tangyuan for the Lantern festival, and undoubtedly, the Winter Solstice Festival has its own special food. It is worth mentioning that the food of the Winter Solstice in different parts of China are not the same. Hangzhou people will eat rice cakes, and other places, such as Shaanxi people will eat red bean porridge. However, it is common that the southerners are prefer to Tangyuan and the northerners like dumplings most. China is the country of poetry, and "writing poetry competition" is one of the most popular activities for ancient Chinese literati gatherings. The Confucius Institute at Kharkiv National University combines the two activities of "Chinese poems reciting competition" and "Making Dumplings" during the Winter Solstice, attracting people with delicious food, and even more with poetry. It does not reduce the cultural connotation of the Winter Solstice, on the contrary, it maximizes the spread of culture.

3. Cultural Teaching of the Winter Solstice Festival. Festival culture teaching, which need to introduce more abstract culture knowledge, is different from language teaching. It can't be able to understand the connotation of culture well if we don't understand culture with the native environment of cultural development where it develops. For this reason, culture teaching should be adopted more appropriate methods and principles. The design and implementation of the cultural activities of the Winter Solstice festival in the Confucius Institute at Kharkiv National V.N. Karazin University reflects the following principles and characteristics:

(1) Teaching students according to their aptitude and combining their Chinese level conditions. Taking into account the students' age and Chinese level differences in the Confucius Institute, the contestants are divided into different groups to ensure that the same Chinese level for one group students and also ensured the quality of this activities. The teachers will also consider the individual differences of the students when choosing the poems for the contestants, and recommend suitable poetry for the contestants, such as "Qinyuanchun·Changsha" is not easy even for Chinese high school students, so teachers choose this for a contestant in the junior advanced level group. In addition, for the youngest members of each group, regardless of the result of the competition, we will prepare small gifts for them to comfort their emotions and encourage them, ensuring the fairness of the competition as well.

(2) Adapt to local conditions and combine with national conditions. Most regions of China have the habit of eating dumplings during the winter solstice, and dumplings are also often found on the Ukrainian table. Cultural teaching not only should take universal and representative of this culture into account, but also consider the eating habits of the country you are. One attractive activity could shorten the distance between local people and us to a certain extent, and the comparison between cultural similarities and differences has deepened participants' understanding and recognition of Chinese culture.

(3) Experience-based mainly, practice in person. Taking teachers as the lead and students as the main body to create a cultural environment of the target language, let them understand culture more closely and more directly through the way of visiting and experiencing by themselves, which has more advantages than the single explanation by teachers in the classroom.

4. Conclusion. There are still some problems in the process of this activity, for example, the contestants just memorized the verses without deeply understanding the meaning and emotion of the poetry. And there are too many participants in dumpling making and the scene is not orderly enough to take good care of each participant. But it is undeniable that the Winter Solstice activity in the Confucius Institute at Kharkiv National University has become one of the Confucius Institute's cultural communication features, and more and more people have learned about the Winter Solstice and its culture. Festival culture teaching is not only the understanding of this culture's superficial

meaning, but more importantly, the understanding and learning of more abstract contents such as the values and behavior behind the festival. We need to explore more effective, attractive, and contemporary forms of activities. So there are still numerous things to explore and carry forward for Chinese language teachers.

References

1. Cheng Yuzhen. Outline of Chinese Culture [M]. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2003.
2. Yuan Shujuan. Cultural infiltration strategies in the primary stage of teaching Chinese as a foreign language [D]. Jilin University, 2010.
3. Zhang Jun. Cultural analysis of the Winter Solstice Festival [J]. Jiangnan Forum, 1992(02)

Мішеніна Наталя Іванівна

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Яценко Надія Валеріївна

Доцент

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ДИДАКТИЧНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОМАТЕРІАЛІВ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

В статті досліджено дидактичний та методичний аспекти використання відеоматеріалів у викладанні іноземних мов (на прикладі німецької мови). Зроблено висновок, що використання відеоматеріалів на заняттях іноземним мовам носить результативний характер, вони підвищують зацікавленість до вивчення іноземної мови, долучають до культури країни мови, що вивчається, активізують всі види мовленнєвої діяльності. Ключові слова: відеоматеріал, навчання, студент, іноземна мова.

В рамках співпраці кафедри іноземних мов Національного технічного університету «Харківського політехнічного інституту» з мовним центром Магдебурзького університету ім. Отто-фон-Геріке (Німеччина) викладачі німецької мови взяли участь в Міжнародному семінарі, темою якого була дідактизація відеоматеріалів німецькою мовою. Під час семінару були розглянуті різні види відео, досліджені їх характерні особливості, а також методичні та технічні можливості використання на занятті на прикладі дідактизації двох окремих короткометражних фільмів «Typisch Deutsch» та «Auf Augenhöhe». Продовжуючи детально вивчати тему, зіткнулися з бажанням поділитися досвідом з колегами, які викладають в інших ВНЗ України. Результатом є деякі елементи дослідження, викладені в поданій статті.

Відеофільми є невід'ємною частиною повсякденного життя людини. Після їх перегляду ми ділимося змістом з друзями і знайомими, набуваємо новий життєвий досвід і т.д. Питанням дідактизації відео і, відповідно, її проблемами займаються багато дослідників, лінгвістів, філологів та викладачів. І пов'язана вона, перш за все, з методично грамотною презентацією та ефективністю використання на заняттях іноземних мов відеофільмів і відеофрагментів.

Застосування відеоматеріалів у навчанні іноземним мовам є базою принципу наочності. «Сприйняття і переробка інформації втілюються в формі слухо-зорового синтезу, який ліг в основу цілого напрямку в методиці викладання іноземних мов і послужив базою для створення і розробки аудіолінгвального і аудіовізуального методу викладання іноземних мов» [1].

Під відеоматеріалами розуміються художні, документальні, мультиплікаційні фільми, а також інтерв'ю, ток-шоу, рекламні ролики, новини і т.п. Всі вони підвищують мотивацію навчання, сприяють розширенню знань про країну досліджуваної мови, залученню до культури цієї країни. Великий вплив відеоматеріали мають як на емоційні сторони глядача, так і на психічні. Таким чином, у студентів формується особистісне ставлення до побаченого, розвиваються пам'ять і увага, тим самим, навчальний процес стає інтенсивним, та формується комунікативна компетенція студентів. Під час перегляду виникає атмосфера спільної пізнавальної діяльності, адже практично вся група бере активну участь в обговоренні побаченого.

При роботі з відеоматеріалом в методиці навчання іноземним мовам виділяють три основних етапи: преддемонстраційний, демонстраційний і післядемонстраційний [2]. На кожному етапі учні мають конкретні завдання. Метою першого етапу є підготовка до перегляду: а саме, мотивувати, зацікавити, ввести студентів в ситуацію відеофільму, активізувати отримані раніше знання з теми, подолати мовні труднощі. Завдання «перед переглядом» (Vor dem Sehen) розвивають навички сприйняття іноземної мови на слух. До вправ на преддемонстраційному етапі слід віднести наступні:

- створення асоціограмм за темою відеофільму (Signalsatz);
- обговорення теми іноземною мовою;
- обговорення текстів зі схожою тематикою (Informationstext);
- візуальні імпульси (Abbildungen, Standfotos);

- припущення про перебіг подій (Hypothese);
  - акустичні імпульси (Musik, Sprache);
  - робота з картками, щоб подолати різні види труднощів та активізувати пізнавальну активність (Wort-, Textkarten). (Оскільки цей вид роботи студентами виконується дуже охоче, слід зупинитися на цій вправі докладніше. Викладач готує скріншоти сюжету фільму і пропонує перед переглядом набір карток-скріншотів. Завдання студентів - використовуючи логіку, розкласти картки послідовно. Природно виникає елемент змагання, що активує роботу нейронів мозку та підвищує ефективність процесів пізнання, оскільки кожному хочеться знати, чи правий він у своїх припущеннях при розкладанні карток.);
  - надання ключових слів (Schlüsselwörter, Wortfelder).
- Was erwarten Sie von diesem Film?
 Äußern Sie Ihre Meinung!
 Was meinen Sie, ...?

На даному етапі слід презентувати нові слова з певної тематики, а також вправи для їх закріплення (в якості домашнього завдання або в аудиторії). Вправи можна виконувати як усно, так і письмово, як в групах або парах, так і в ході пленарного обговорення в аудиторії.

Переходимо до наступного етапу – демонстраційного (Während des Sehens). Його метою є загальне розуміння теми відеофільму, тому завдання на даному етапі будуть носити інформативний характер:

- позначити правильну відповідь (Ja/Nein-Aufgaben oder Richtig/Falsch-Aufgaben);
- з'єднати стрілками інформацію з різних стовпчиків;
- відповісти на питання Wer? Wo? Wann? Warum? і т.д.

Для більш детального розуміння мовного змісту фільму слід запропонувати студентам переглянути його ще раз. Після цього пропонуються завдання іншого характеру:

- завдання з пропусками в тексті (Lückentexte);
- завдання на розташування в хронологічній послідовності подій фільму;
- заповнення таблиці необхідною інформацією (Rasterübungen).

Щоб зрозуміти фільм детальніше, викладач демонструє фільм з паузами та розподіляє його на епізоди (Sequenzen).

Особливим етапом є обговорення фільму і порівняння відповідей студентів:

- Sind Sie damit einverstanden, dass ...?
 Hat Ihr Mitschüler Recht, wenn er behauptet, dass ...?

Метою третього післядемонстраційного етапу (Nach dem Sehen) є контроль розуміння фільму і робота з розвитку навичок говоріння та письма. В першу чергу слід зазначити наступні вправи:

- написати продовження фільму, реферат з проблеми фільму (kreatives Schreiben);
- переказати зміст фільму в формі діалогу / інтерв'ю;
- виконати завдання з синонімами / антонімами;
- дискутувати, заповнити анкети, провести опитування і т.д. ;
- шукати додатковий матеріал по темі фільму в Інтернеті і представити його у вигляді презентації.

Was könnten die Personen in den folgenden Situationen sagen?

Was hat Ihnen in diesem Film besonders aufgefallen?

Was war neu für Sie?

Was haben Sie (nicht) erwartet?

Важливою перевагою застосування відеофільмів на заняттях іноземним мовам полягає в тому, що студенти спостерігають реальне функціонування іноземної мови, що спрощує розуміння переглянутого, так як настрої діючих осіб часто передається через міміку, емоції, жестикуляцію, а вони сприймаються саме візуальним способом.

Вважаємо необхідним зазначити деякі важливі моменти, на які варто звернути свою увагу при підготовці до заняття з використанням відеоматеріалу. Перш за все існує проблема вибору відеофільмів. Вибір залежить від рівня підготовки студентів, мовного рівня (A1, A2, ..., C2), від цілей перегляду. Відеофільм повинен тривати не більше 15 хвилин. Саме стільки часу студенти зможуть без труднощів тримати концентрацію. До того ж фільм слід ділити за сюжетами і показувати частинами по 3-5 хвилин, навіть повторювати окремі епізоди при необхідності. Відеоматеріали повинні бути «відкритими» в часі (яка це пора року, дня, яка епоха?), в соціальному плані (особистість діючих осіб, їх вік, звідки вони, їх ставлення один до одного?), в просторі (де ми знаходимося?), в комунікації (про що вони говорять, якої думки інші?).

Слід сміливо користуватися сучасними технологіями, а саме, робити запис аудіоінформації з фільму і прослуховувати звуковий фон без перегляду відеофільму. Ефективним засобом є використання стоп-кадру. Саме в цей момент можна поставити завдання щодо його змісту: що ми бачимо зліва/справа, скільки людей в приміщенні, де вони знаходяться і т.д. При «введенні» в відеофільм доцільно заготовити лист з питаннями

або картинками, на яких зображені предмети для майбутнього відеофільму: наприклад, який предмет вибере головний герой або близький друг головного героя і чому тощо.

Таким чином, використання відеоматеріалів на заняттях іноземним мовам носить результативний характер. Вони підвищують зацікавленість до вивчення іноземної мови, долучають до культури країни мови, що вивчається, активізують всі види мовленнєвої діяльності. Студенти отримують можливість побачити мову в її практичній реалізації.

Джерела

1. Meyer H. 10 Merkmale guten Unterrichts. – Oldenburg: Dekalog // Pädagogik, 2010/03. S.36-43
2. Brandt Marie-Luise. Video im Deutschunterricht. Fernstudieneinheit 13. Goethe-Institut. München: Langenscheidt, 2003. S.192

Ярошук Марина Владимировна

Брестский государственный университет имени А. С. Пушкина

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ФЕНОМЕНЫ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ РЕКЛАМНОМ ТЕКСТЕ КОСМЕТИКИ И ПАРФЮМЕРИИ

Статья направлена на рассмотрение такого понятия как прецедентность в рекламе, как важная составляющая когнитивной базы культурного сообщества, позволяющего усилить прагматическое влияние на аудиторию. Ключевые слова: прецедентность, рекламный текст, прецедентные ситуации, языковая общность.

Актуальность темы объясняется интересом к изучению данного феномена для понимания изучаемой культуры, так как прецедентные феномены являются носителями лингвокультурологического аспекта. Тексты рекламного дискурса и массовой информации являются важной языковой платформой, которая и является средством воздействия.

Цель нашей статьи заключается в попытке классифицировать прецедентные феномены в рекламных текстах.

На сегодняшний день сложно определить отношение социума к рекламе. Но независимо от наших суждений, реклама является важной составляющей окружающего нас мира. Более того, она заполонила не только реальный, но и виртуальный мир, именно поэтому её практически невозможно игнорировать. Влияние рекламы на существующую реальность усиливается ежедневно, именно по этой причине реклама стала частым объектом исследования таких лингвистических наук, как психолингвистика, лингвостилистика, функциональная стилистика, теория коммуникации и т.д.

В рекламе используются только наиболее известные прецедентные феномены, в противном случае реклама не будет воспринята должным образом и не возымеет нужного воздействия на потребителя, ведь воздействовать – одна из самых главных задач рекламы. Употребление прецедентных феноменов было бы бессмысленным без апперцепционной базы. Апперцепционная база - это те знания, тот опыт говорящих (в западной традиции их обычно называют фоновыми знаниями), которые так или иначе могут входить при разговорном общении в коммуникацию, прямо взаимодействуя с ее вербальной семантико-синтаксической структурой [1]. Из этого следует, что прецедентные феномены неразрывно связаны с общей апперцепционной базой, которая является важным элементом коммуникации.

Важно отметить, что прецедентный феномен базируется на общности культурных, социальных и языковых фоновых знаний адресанта и адресата. Источниками прецедентности являются афоризмы, фразеологические единицы, названия книг, песен и фильмов, известные высказывания знаменитостей, политиков и т.д. Прецедентность могут приобрести такие языковые единицы, как слово, имя, словосочетание, высказывание или текст любой величины. Чем чаще встречаются отсылки к конкретному прецедентному феномену при создании текста, тем он ценнее. Использование готового образа или крылатого выражения для привлечения внимания можно встретить всё чаще не только в рекламе, но и повсеместно.

Одним из значимых прецедентных имен является имя «Суперзвезда Голливуда». Данный образ часто мелькает в рекламе, в частности, в рекламе косметических средств и одежды. Что же понимается под прецедентным именем «Суперзвезда Голливуда»? Collins English Dictionary даёт следующее определение лексической единицы «superstar»: «*a popular singer, film star, who is idolized by fans and elevated to a position of importance in the entertainment industry*» [4]. Из этого следует, что «Суперзвезда Голливуда» – это некий идол, которому подражают и которым восхищаются. Какими же чертами обладает образ «Суперзвезды Голливуда»? Говоря об этом образе, мы представляем человека женского или мужского пола, являющегося секс-символом своего времени. Эти люди одеты в дорогую и эксклюзивную одежду (женщины – в коктейльные платья, мужчины – в смокинги). От этих людей веет уверенностью и безупречностью, на их

лицах сияет «голливудская улыбка» (белоснежные, ровные зубы и широкая улыбка). Часто они носят тёмные солнцезащитные очки, чтобы не слепнуть от вспышек фотоаппаратов, под которыми можно понять, как образ «маски». В словаре Трессидера маска означает «трансформацию, защиту, опознавание, маскировку» [5]. Звёзды Голливуда всегда подъезжают к красной ковровой дорожке на дорогой глянцевої машине, где их поджидает огромное количество фотографов, от которых сложно скрыться.

Проанализируем рекламные ролики «Le Filme» парфюмированной воды Chanel №5 от производителя Chanel длительностью 2 минуты 02 секунды и парфюма «The One» для мужчин от Dolce & Gabbana длительностью 30 секунд.

Реклама парфюма Chanel №5 больше похожа на трейлер к одному из многочисленных голливудских фильмов. В нём чётко прослеживается сюжет и завораживающий финал. Носителем прецедентного имени «Звезда Голливуда» является актриса Nicole Kidman, фильмография которой впечатляет. Давайте проанализируем рекламный ролик и докажем наличие в нём прецедентного имени. Как уже было сказано выше, голливудская звезда должна обладать некими очевидными признаками. Николь Кидман предстаёт перед нами на красной ковровой дорожке, освещённая вспышками фотоаппаратов. Белые кудри, мерцающие бриллиантовые серьги и ослепительное платье в пол. Она женственна и желанна, её показывают в новостях и ею восхищаются. Образ голливудской звезды усиливается на контрасте с мужчиной, который очевидно далёк от высшего общества. Он живёт на крыше высотки и спит на старой кровати с вмятиной. Именно в это место попадает Николь Кидман, пытаясь сбежать от неистовых папарацци. Несмотря на скудность жилья молодого человека, оно становится уютным, благодаря присутствию в нём суперзвезды. Данный диссонанс наталкивает нас на идею, что вероятнее всего «Суперзвезда Голливуда» это не только внешняя оболочка, но и внутренне состояние, которое распространяется на окружающий мир. На протяжении всего ролика повествование ведётся от лица парня с крыши, который описывает звезду следующим образом: «*My world will never be the same again. When she came into my life, everything began to matter. And then she was gone. Has she forgotten? I know, I will not. Her kiss. Her smile. Her perfume. Her Chanel №5.*». Мужчина говорит, что будет помнить её благодаря не только её голливудскому образу, но и благодаря её парфюму. Именно он сделает любую представительницу женского пола чарующей и незабываемой.

В рекламе D&G «The One» роль Голливудской Звезды играет всемирно известный актёр Мэтью Макконахи. Мужчина выходит из шикарной чёрной машины, одетый в чёрный смокинг и с солнцезащитными очками на глазах. Для того, чтобы быть под прицелом фотографов, такой персоне не нужна красная ковровая дорожка. Фотографы преследуют актёра не только у входа в здание, но и в собственном номере. Классический образ мужчины в смокинге диктует наличие галстука-бабочки, но в рекламном ролике Мэтью пошёл против правил: он предстаёт перед зрителями с белоснежной расстёгнутой рубашкой. Это незначительный жест говорит нам о том, что человек, пользующийся парфюмом, не следует правилам, а диктует их. Ещё одна интересная деталь: можно рассматривать фоторепортёров, которые следуют за Мэтью Макконахи вплоть до самого дивана в его комнате, в качестве аромата парфюма, от которого невозможно скрыться и который всегда преследует тебя, даже в своей собственной квартире. Стоит также обратить внимание на название парфюма: лексическая единица «one» в Webster's Dictionary трактуется следующим образом: «*being a single unit or thing; being one in particular*» [6]. Из данного определения можно сделать вывод, что данный парфюм – единственный в своём роде и такого больше нет. Ещё одна незначительная на первый взгляд деталь: определённый артикль «the», который подтверждает, что аромат – действительно «единственный».

Следует также обратить внимание на цветовой окрас рекламы. Реклама сделана в виде старых чёрно-белых фильмов, что придаёт рекламе элегантности. В то же время выбор цвета может натолкнуть нас на идею, что даже если жизнь и мир вокруг чёрно-белых тонов, она всё равно полна эмоций и шика, и в ней будет чувствоваться аромат «the». Из выше сказанного следует, что в данных роликах действительно использовано прецедентное имя «Звезда Голливуда» - легко узнаваемый образ, относящийся к теории прецедентности.

Прецедентная же ситуация – это «эталонная», «идеальная» ситуация, связанная с набором коннотаций, дифференциальные признаки которой входят в когнитивную базу определенного лингвокультурного сообщества [5]. Дифференциальными признаками прецедентной ситуации могут быть связанные с ней прецедентные имена, употребляя которые, мы вызываем в сознании особые характеристики упомянутой личности или признаки ситуации [7]. Прецедентная ситуация – это «эталонная», «идеальная» ситуация, связанная с набором коннотаций, дифференциальные признаки которой входят в когнитивную базу определенного лингвокультурного сообщества [7]. Прецедентная ситуация в рекламе существует в виде прецедентного феномена (например, forbidden fruit), прецедентного имени (например, Mickey Mouse) или прецедентного высказывания. Под прецедентным текстом Г.Г. Слышкин понимает последовательность знаковых единиц, характеризующихся целостностью и связностью, и имеющих ценностную значимость для определенной культурной группы [3].

Сто лет назад на пути к Нью-Йорку через океан круизный лайнер столкнулся с айсбергом и унёс за собой более 1500 жизней: так и родилась легенда о Титанике. Почему мы говорим, что это легенда? Фильм Джеймса Камерона был настолько масштабным и драматичным, что некоторые люди думают, что он был полностью вымышленным. Несмотря на эффектность графики и сюжета фильма, он всё же был основан на реальной истории, включая само «сердце океана».

«Heart of the Ocean» – название парфюмированной воды от производителя TianDe, связанное с историей о Титанике. «Heart of the Ocean» – прецедентное имя, а именно название кулона, который был подарен главной героине фильма Розе. Сложно представить человека, которого не растрогает самая душеспипательная история любви XX столетия. При упоминании названия парфюма у нас в сознании возникают ассоциации *любовь, преданность, страсть*. Вот почему использование данной прецедентной ситуации – хорошая стратегия для привлечения внимания потребителей.

Сложно найти человека, который не слышал о парфюме Ахе. Одним из самых впечатляющих рекламных роликов данного производителя считается реклама парфюма, прямо отображающего слоган «*Even angels will fall*», который в переводе на русский звучит «*Даже ангелы не устоят*». Рекламный ролик длится 59 секунд, где в прямом смысле ангелы падают с небес ради мужчины, который пользуется парфюмированной водой Ахе. В словаре символов Джека Тресиддера ангелы определяются так: «*Человекоподобные крылатые создания, которые отождествлялись с божественной волей. Возможно произошли от древнеегипетских и древнесемитских крылатых божеств, ангелы в некоторых религиях являются посредниками между материальным и духовным уровнями; их символика была тщательно разработана в исламском, иудейском и особенно христианском вероисповеданиях. Падшие ангелы, ведомые сатаной, символизируют грех гордыни.*» [5]. Ангелы – существа магические и таинственные, существа, приближенные к Богу. Падение ангелов с небес, которые впоследствии разбивают свои нимбы, и радостное выражение на их лицах в рекламном ролике говорит о том, что парфюм настолько хорош, что ангелы готовы отказаться от божественного благословения ради того, чтобы приблизиться к притягательному аромату.

Вывод. С точки зрения прагматики, прецедентные феномены являются средством воздействия на потребителя с возникновением их функциональных, содержательно-семантических свойств. Совокупность всех прецедентных имён, которые можно обнаружить в медиатекстах, сформирована из национально-прецедентных единиц. Культура любого лингвокультурного сообщества является своеобразным мерилем, с помощью которого представители конкретного сообщества определяют коммуникативное поведение.

Из вышесказанного следует, что прецедентные феномены в текстах средств массовой информации осуществляют основные задачи и цели рекламы, потому что именно посредством использования прецедентных феноменов в рекламных текстах реклама становится незабываемой и яркой.

Источники

1. Гудков Д.Б. Прецедентное имя. Проблемы денотации, сигнификации и коннотации // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации: сб. ст. – М., 2017. – С. 116-129.
2. Караулов Ю.Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности. – М.: Наука, 2013. – С. 105-126.
3. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – С. 85-104.
4. Collins English Dictionary / [Электронный ресурс] / –Режим доступа: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/superstar>. – Дата доступа: 30.04.20.
5. Тресиддер, Джек – Словарь символов / [Электронный ресурс] / – Режим доступа : <https://rbook.me/book/5137524/read/page/71/>. –Дата доступа: 11.03.2020.
6. The dictionary by Merriam-Webster / [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/mirror>. –Дата доступа: 20.03.20.
7. Symbolism Wiki / [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <https://symbolism.fandom.com/wiki/Garden>. – Дата доступа: 10.04.20.

Старикова Галина Геньевна

Кандидат философских наук, доцент

Харьковский национальный университет радиоэлектроники

ПРИМЕНИМОСТЬ МАТЕМАТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В ИСКУССТВОВЕДЕНИИ

Статья посвящена проблеме применимости методов современного естествознания, в частности, математики для исследования произведений искусства. Особое внимание уделяется использованию феномена симметрии при анализе художественных произведений, в частности, явлению изоморфизма в искусстве. Также рассматривается возможность использования в подобном анализе теории фракталов О. Мандельброта. Ключевые слова: искусствоведение, художественная форма, математические методы, симметрия, фрактал, изоморфизм.

Применение математических методов в искусствоведении – это одна из характерных особенностей современной культуры, основанной на научно-техническом прогрессе. Следует подчеркнуть, что идея использования математики при анализе художественных произведений отнюдь не нова, одним из первых в

истории человечества ее высказал древнегреческий математик и философ Пифагор. Впоследствии она периодически возрождалась в философско-эстетических текстах, ее вложил в уста своего антигероя Сальери А.С. Пушкин: «Измерить алгеброй гармонию». Но только развитие математики в XX веке позволило более широко применять математическую методологию для анализа художественных произведений. Очевидно, что «на острие» такого исследования находится форма, структура произведения, которую проще всего анализировать с помощью математических методов. Важное значение в обосновании возможности и необходимости такого «математизированного» подхода имеет ответ на следующий вопрос. Почему результаты спонтанного творческого процесса (художественное произведение в любом виде искусства) имеют достаточно четкую структуру, независимо от желания его создателя, почему именно произведения, структурированные определенным образом, оказывают наибольшее эстетическое воздействие на субъект, почему структура так важна для достижения сугубо художественного, эстетического, эмоционального результата? Ответы на эти вопросы лежат в сфере психологии и психофизиологии человека, в том числе психологии восприятия, особенностях когнитивной сферы в целом и, с другой стороны, психологии творчества. Именно эти особенности функционирования человеческой психики, как это ни парадоксально, определяют применимость точного математического аппарата к исследованию результатов человеческого творчества.

Все эти рассуждения показывают, что вопрос о возможностях и пределах применимости математики к анализу художественных произведений является **актуальным** не только для современного искусствознания, он создает новые вызовы точным наукам, в чем-то показывая перспективные направления развития некоторых современных научных концепций, таких, как теория фракталов или синергетика. Поэтому **целью** данной работы является исследование границ и возможностей применения методологии современного естествознания для изучения культурных артефактов и процесса художественного творчества.

Основной материал. Использование методов точных наук, в частности, математической теории симметрии, для анализа структуры и языка искусства базируется на известной общности научных и художественных объектов и методов и на системном характере их структурной организации. Помимо взаимодополнительной природы науки и искусства как двух различных (понятийной и образной) форм познания, моделирования и освоения мира, данная общность обусловлена также единством законов функционирования многоуровневых полиструктурных целостных систем, каковыми являются истинные произведения искусства. Все это позволяет использовать в науках об искусстве, наряду с традиционными, и системно-синергетические, кибернетические, симметрологические и другие естественнонаучные приемы исследования. В первую очередь это относится к уровню языка искусства, допускающего большую степень формализации, чем другие его уровни.

Такая математическая характеристика, как симметрия, входит в науку об искусстве в самом широком понимании этого термина – как теория художественных преобразований и инвариантов. В этом качестве она используется дважды: на первичном (элементарном) уровне художественных объектов и процессов для выявления и анализа способов порождения структурной упорядоченности эквивалентных элементов художественных структур; на высшем (метатеоретическом) уровне – как характеристика симметрии в законах искусства, в методах художественных преобразований, обеспечивающих стилистическую, жанровую, сюжетную и мировоззренческую инвариантность соответствующей художественной системы. При этом оказывается, что искусство содержит не только симметрию, но и частичное ее отсутствие – диссимметрию, которая, по словам Пьера Кюри, творит явление: «Истинная красота есть преднамеренное частичное нарушение симметрии». Можно утверждать, что этот принцип в его эстетических проявлениях, как и сами понятия о симметрии и диссимметрии, было открыт в практике искусства задолго до того, как была найдена их научная понятийная формулировка.

Из явления симметрии в искусстве непосредственно вытекает очевидная фрактальность организации многих художественных произведений. Фрактальные структуры играют заметную роль в морфологии искусства. Фракталы зеркальной симметрии определяют композиционный строй многих выдающихся памятников литературы от «Илиады» и «Одиссеи» Гомера до романа Солженицына «В круге первом». Фракталы золотого сечения также определяют структурное самоподобие огромного числа шедевров искусства. [1, с. 34]. Это позволяет современным исследователям утверждать, что книга искусства написана на языке фракталов, как и книга природы, по утверждению Б. Мандельброта – создателя теории фрактальной «организации» природных структур. В попытке очертить семантическое поле понятия «фрактал» Мандельброт воспользовался метафорами, аналогиями, сравнениями различных, несопоставимых, казалось бы, областей (математики, географии, лингвистики). Создавая свою концепцию, он ввел цельность представления в нагромождение разрозненных фактов и моделей, предложив «фрактальную» гармонию – фрактальный порядок интерпретируемого мира и запустив тем самым

интерсубъективный механизм самодостраивания, самоорганизации этого порядка. Подобное самодостраивание является одной из характернейших и наиболее специфичных особенностей искусства, проанализированных, в частности, в синергетико-лингвистической концепции Ю. Лотмана. Фрактальность в какой-либо структуре можно рассматривать, с одной стороны, как самоподобие. С другой, по мнению современной физики и математики, такое самоподобие характерно для структур с наибольшей степенью неустойчивости (нестабильности) – а что более нестабильно, на первый взгляд, чем произведение искусства, которое зачастую творится заново при каждом исполнении (музыка, танцевальное или театральное искусство). Идеи автопоэзиса, понимаемые сейчас очень широко, применительно к любому виду деятельности человека, особенно близки к исключительно творческой деятельности художника. Самовоссоздание, проецирование своего внутреннего мира вовне и создание новой художественной реальности на основе синтеза собственной личности и окружающей реальности – такова одна из наиболее характерных отличительных особенностей художественного творчества. [2, с. 26]. Следовательно, методология, разработанная в естественных науках на основе синергетического подхода, применима как для структурного анализа произведений искусства, так и для исследования собственно процесса художественного творчества.

В современной науке фрактальное самоподобие понимается в неклассическом, нелинейном смысле, когда часть есть деформированная «похожая» часть целого. Такой вариант объективно встречается как в природе, так и в искусстве значительно чаще. Теоретически самоподобие фракталов бесконечно, хотя реально мы в состоянии различать не более 5-7 фрактальных самоподобий, называемых предфракталами. Именно с такой ситуацией мы встречаемся в искусстве, поскольку произведение, созданное человеком, может быть бесконечно красивым, но не может быть бесконечным в структурном смысле. Основой, стержнем всегда являются 1 – 2, максимум 4 ведущих темы, вокруг которых и выстраивается композиционное развитие. При этом лейтмотив в произведении по определению может быть только один. Следовательно, фрактальные структуры играют заметную роль в морфологии искусства. Интерес с этой точки зрения представляет анализ поэмы А. Блока «Двенадцать», осуществленный в работах А.В. Волошинова [3, с. 145]. Автор утверждает, что именно фракталы зеркальной симметрии/антисимметрии, зеркальное подобие большого и малого определяют композиционный строй поэмы. Следует отметить, что впервые зеркальные симметрии в композиции глав поэмы были обнаружены Е.Г. Эткиндом в ряде его работ [4, с. 84]. Композиция поэмы представляет собой полный цикл: поэма начинается темой ночной вьюги и ночного дозора, ею же и заканчивается. Отряд двенадцати взялся из ниоткуда, в никуда и ушел. Этот прием известен в литературоведении как композиционное кольцо, однако важно, насколько последовательно и глубоко он внедрен в ткань художественного целого. И если это так, то тогда единичное композиционное кольцо превращается во фрактал зеркальной симметрии, что и произошло в поэме Блока.

Большинство глав «Двенадцати» в той или иной форме структурируются законом зеркальной симметрии, они симметричны либо антисимметричны относительно центра поэмы. Практически во всех главах этот единый закон принимает различные формы. Кроме того, можно указать по крайней мере 5 уровней зеркально симметричных самоподобий: уровень всей поэмы, глав, строф, нескольких стихов, одной строки. Чем ниже уровень симметричной организации поэмы, тем менее значителен структурный элемент произведения, тем свободнее выполнение в нем симметричного закона. Названные пять уровней и есть предфракталы «Двенадцати».

Следует заметить, что изоморфизм произведений искусства следует искать не только на уровне конкретной художественной формы (поэтической или музыкальной), но и на более глубоком и важном уровне – уровне принципов построения художественной формы, а также на смысловом уровне [3, с. 149]. На уровне смысловых блоков можно выделить предфрактал художественного пространства поэмы. Начинается художественное пространство «Двенадцати» с картины вселенской бури, затем сужается до масштабов города, затем – до масштаба отряда и, наконец, до микрокосма одного человека. После 8-й главы художественное пространство расширяется в обратном направлении. Таким образом, мы получаем зеркально симметричную структуру. Зеркальная симметрия художественного пространства поэмы тесно переплетена с зеркальной симметрией драматургического пространства. Если зеркально симметричные главы рассматривать парами, то их драматургическая роль становится наиболее отчетливой. Следует заметить, что при линейном прочтении глав динамика их объема выглядит хаотичной.

В результате у Блока получилась поэма, которая математически безупречна по форме и пронзительно музыкально по звучанию. Математика и музыка слиты в «Двенадцати» воедино. Недаром пифагорейцы называли математику и музыку родными сестрами. Фрактальная геометрия поэмы столь же совершенна, как и фрактальная геометрия природы, открытая Мандельбротом. Симметрия, по Г. Вейлю, есть путь к совершенству. С другой стороны, для Блока аналогии поэтической и музыкальной структуры не являются

случайними. Внутренняя гармония души, музыка душевных сфер увлекает его за собой. Говоря словами К. Бальмонта: «Поэзия есть внутренняя музыка, внешне выраженная размеренной речью». Римский-Корсаков и Чайковский, Блок и Пастернак воспринимали и понимали музыку в образе органического единства мира. Подобно Пифагору, Блок видел в музыке космическое начало, источник мировой гармонии, сверхискусство, способное врачевать души, творить красоту, соединять элементы мира в единое целое, т.е. преобразовать мировой хаос в гармонию. Впервые исследовал взаимосвязь поэзии и музыки в творчестве Блока Е.Г. Эткин, который доказывал, что по музыкальному строению поэма «Двенадцать» представляет собой симфоническую сюиту, а ее поэтическое содержание выражено в движении, сплетении и противоборстве двух тем: темы бури и темы марша. Подобный подход к анализу произведений искусства современные исследователи основывают на понятии и явлении изоморфизма, столь часто встречающемся в художественном творчестве. Исследователями было замечено, что существует не только изоморфизм между различными искусствами, но и изоморфизм на уровне базовых принципов формообразования как в искусстве, так и в объективной реальности. Одним из таких всеобщих принципов является принцип симметрии, который называют универсальным космическим принципом. Принцип симметрии определяет внутренние законы природы, он лежит в основе законов сохранения, он обеспечивает экстремальное значение важнейших параметров системы, т.е. действие вариационных принципов.

Вывод. Господство законов симметрии простирается от макрокосмоса – симметрии подобия спиральных галактик и центральной симметрии Солнечной системы, вплоть до симметрии микромира – кристаллических решеток, двойной спирали молекулы ДНК и атомного ядра. Идея симметрии обогащена свойствами антисимметрии, диссимметрии, симметрии подобия, цветной симметрии и т.п. И если нобелевский лауреат Ю. Вигнер назвал симметрию сверхпринципом науки, то сейчас мы с полным правом можем назвать ее сверхпринципом искусства.

Источники

1. Мамчур Е.А., Скорупская Ю.Г. Виртуальные миры искусства и науки: проблема референции [Текст] / Е.А. Мамчур, Ю.Г. Скорупская // Филос. науки. – 2007. - №7. – С. 32-48.
2. Князева Е. Нелинейная паутина познания [Текст] / Е. Князева // Человек, №2. – 2006. – С. 21-32.
3. Волошинов А.В. «Двенадцать» Блока: музыка, фракталы, хаос [Текст] / А.В. Волошинов // Человек, 2007, №3. – с. 145 – 151.

Копилова Надія Олександрівна

Одеська державна академія будівництва та архітектури

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ВАЖЕЛІ ЖІНОЧОЇ ВЛАДИ

Статтю присвячено розгляду проблематики жіночої влади в культурі. Проаналізовано діяльність англійських жінок-монархів Марії та Єлизавети Тюдор як важливий етап у процесі становлення жіночих гендерних моделей влади в західноєвропейській культурі. Простежено, які гендерні стереотипи використовувалися королевами для створення нового культурного зразка жінки-монарха. Ключові слова: гендер, влада, гендерні стереотипи, гендерні ролі, жінки-монархи, доба Відродження, Марія Тюдор, Єлизавета Тюдор.

Проблема влади у західноєвропейському теоретичному дискурсі постає одним з фундаментальних аспектів у взаємодії культури та суспільства. Сучасні дослідження феномену влади в культурі відкривають новий, гендерний, вимір цієї проблематики. Дослідженню взаємодії та взаємовпливу гендеру і влади в культурі присвячені роботи Р. Коннел, М. Кіммела, Дж. Скотт, О. Кісь, М. Маєрчик та багатьох інших.

На сьогодні активна діяльність жінок-політиків західного світу виступає як культурна норма. І хоча для політичної сфери досі характерна гендерна асиметрія (процент чоловіків більший за жінок), соціум ХХІ століття готовий сприймати жінку у якості носія влади. При цьому у сучасній культурі, для якої характерними є суттєве розширення семантичної наповненості гендерів та толерантність як загальнокультурна норма, використання жінкою чоловічих моделей поведінки та соціальних сценаріїв вже не є необхідною опцією. Проте, досліджуючи історію минулого, ми бачимо протилежну ситуацію.

Протягом багатьох століть роль правителя сприймалася культурною свідомістю виключно як чоловіча. Якщо жінка ставала правителем, то вона соціально й символічно перетворювалася на чоловіка, отримуючи весь набір чоловічих гендерних атрибутів (стереотипів, норм та зразків поведінки, видів діяльності, способів комунікації, елементів костюму тощо). Християнська гендерна система затверджує традиційний поділ на два гендерні світи (маскулінний і фемінний), постаючи гендерно асиметричною, що пов'язано, насамперед, із проблемою гендерної влади. У контексті еволюції гендерної влади особливий інтерес для дослідження представляє доба Відродження (Пізннього Середньовіччя), а точніше політична й загальнокультурна ситуація, що склалася у ренесансній Англії. При тому, що в якості культурної норми продовжує виступати чоловік-правитель, носіями влади стають жінки-монархи, зокрема Марія Тюдор, а

згодом її сестра Єлизавета. Звичайно, це не перший подібний випадок в історії, але він примітний спробою створити нові механізми жіночої влади та легітимізувати нову культурну модель – жінки-правительки.

Отже, метою даної статті є аналіз жіночих гендерних стереотипів (тобто впізнаваних та позитивно маркованих культурою образів), які використовувалися Марією та Єлизаветою для утримання влади та створення соціокультурного зразка жінки-монарха.

Середньовічні та ренесансні культурні стереотипи диктували суспільству, що жінка не спроможна бути носієм влади. Вона слабша за чоловіка фізично, вважається менш раціональною, більш гріховною (згідно із християнською світоглядною парадигмою), не може приймати важливі для держави рішення та закони, вести за собою армію (тоді як королю доводилося постійно битися за престол – в прямому сенсі цього слова, утримувати його силою). Згідно із суспільними настановами того часу, спроби жінок захопити владу суперечили їхній сутності та самій природі.

Тим не менш, держави із монархічною формою правління допускали наявність гендерного ліфту для жінок-монархів. «Там, де влада купувалася шляхом династичної спадкоємності, а не через обрання, жінок помазували у королеви, а народження дітей і шлюб ставали питаннями високої політики» [2, с.184]. Королевам періоду Середньовіччя та Відродження доводилося поєднувати у собі «чоловічі» та «жіночі» моделі соціальної поведінки та комунікації зі світом. Дана епоха не мала у своєму арсеналі моделей та зразків поведінки для жінок-правителів, тому ці жінки, які були винятковими особистостями, встановлювали їх самостійно. Дослідниця історії Середньовіччя Х. Кастор зазначає, що такі жінки, як королева Матильда, Елеонора Аквітанська, Маргарита Анжуйська, Єлизавета Тюдор та ін., не вписувалися в прийнятну соціально-політичну структуру влади. Цим жінкам доводилося винаходити способи увійти в цю систему, в тій чи іншій мірі змінюючи її. Так, Елеонора Аквітанська обрала у якості важеля своєї влади гендерний стереотип Прекрасної Дами – ідеалу жінки для лицарського стану і символу куртуазного кохання.

В культурах Стародавнього світу для того, щоб стати правителем, жінці необхідно було взяти на себе чоловічу гендерну роль з усім належним їй набором стереотипів, норм і правил, життєвих сценаріїв та атрибутів. Стаючи фараоном, Хатшепсут одягала чоловічий костюм, включаючи прикріплену бороду (символ маскуліної влади), утримувала гарем, виїжджала на поле бою, тобто соціально й символічно перетворювалася на чоловіка. У культурі Відродження роль правителя, як і раніше, сприймалася як чоловіча. Але дочки англійського короля Генріха VIII взяли на себе маскуліну гендерну роль монарха, активно використовуючи при цьому саме фемінні гендерні стереотипи.

По смерті Генріха VIII Тюдора та його спадкоємця Едуарда VI Англія опинилася в складній політичній та соціокультурній ситуації: всі претенденти на трон виявилися жінками – від єдинокривних сестер Едуарда до інших родичок. Для культури цього часу така ситуація була поза межами нормативного та посилювала вже існуючу політичну кризу. Задля утримання трону новій королеві необхідна була не лише політична підтримка, а й те, що П. Бурдье назвав символічною владою [1], що згодом допомогло би об'єднати цілу націю навколо жінки-монарха.

Марія Тюдор, виконуючи чоловічу соціальну роль, обрала для себе жіночий стереотип «доброї англійки» – добропорядної, скромної, тихої жінки, покірної та слухняної чоловікові. Це було важливо у ригористично протестантській країні, тим більш відносно правительки-католички. Цей соціальний образ експлуатував ранньосередньовічні ідеали жіночності. Під час промови перед Радою королева дала обіцянку виконувати волю чоловіків.

Але пізніше Марія, врозріз зі своїми словами, проявила «нежіночу» жорсткість (за що отримала прізвисько «Кривава Марія»). Королева-католичка жорстоко розправилася з прихильниками протестантської віри, самостійно приймала доленосні для держави рішення. Це не дозволило їй розробити відповідний образ «доброї християнки», з одного боку, і «доброго правителя» - з іншого. В очах суспільства Марія так і не перетворилася на сильного монарха (тобто гендерно «чоловіка»), вона залишалася жінкою, при цьому тепер із негативним маркуванням «жіночого». Королева отримала репутацію жорстокої, підступної, безжалісної, не дуже розумної жінки, яка не вміє вести державні справи. Сучасник королеви Джон Нокс назвав правління Марії «жахливим... в сенсі протилежним природі самим царюванням жінок» [2, с. 182].

Не знайшов свого вирішення і конфлікт, пов'язаний із гендерними аспектами заміжжя Марії. Як «добра англійка», вона повинна була підкорятися чоловікові (традиційна гендерна роль дружини). Але правитель не повинен підкорятися нікому (адже над ним знаходиться тільки бог). Тому королева не могла вийти заміж за власного підданого і обрала «іноземця» – іспанського короля Філіпа II, імітуючи, таким чином, «гендерну рівність». Крім того, гендерна роль дружини в цій культурній системі була невіддільно пов'язана із роллю матері. Проте Марії так і не вдалося виконати головне призначення королеви – подарувати престолу Англії спадкоємця.

Непоследовність у реалізації обраних спочатку гендерних стереотипів та сценаріїв на тлі несприятливої політичної, соціально-економічної та релігійної ситуації у державі призвела Марію Тюдор до краху її політичної діяльності.

Сестра Марії Єлизавета відразу відмовилася від традиційної чоловічої ролі, вела більш мудру політику, починаючи від власної позиції щодо церкви та релігії, взаємодії із Радою і закінчуючи гендерними стереотипами, які вона використала задля утримання влади. Показовим є висловлювання її молодшого сучасника англійського політика Дж. Огландера: «...у ній було все, що потрібно було для монарха, але вона була жінкою» [4, с. 240].

Королева зробила відведену їй природою стать власним союзником у боротьбі за владу. Під час правління (цілих 45 років) вона використовувала гендерні стереотипи вічної Діви (Virgin, цнотлива наречена Христа), нареченої Англії та народу, Мадонни-заступниці і воїтельки, Прекрасної Дами – тобто впізнавані та позитивно марковані культурою соціальні ідеали жінки Середньовіччя та Ренесансу. Незважаючи на чоловічу роль та неодноразово продемонстровану жорсткість у прийнятті державних рішень, у світському та повсякденному житті королева обрала підкреслено жіночі репрезентації та способи комунікації (вбрання та дорогі прикраси, кокетство, увага численним шанувальникам тощо).

При цьому Єлизавета до кінця правління зберегла гендерну роль «вічної нареченої нації» – вона так і не стала ані, дружиною, ані матір'ю (принаймні офіційно). Королева використовувала можливість вступити у шлюб як частину дипломатичної гри, залишаючись «нареченою Англії». Таким чином вона підкреслювала свій винятковий статус, адже для «звичайної жінки» така модель поведінки була неприпустимою. До того ж, її багатий, тяжкий від чисельних прикрас одяг можна порівняти із обладунками іншої вічної Діви – Жанни д'Арк: він також робив її недосяжною для чоловіків і разом з тим бажаною. Як показав британський дослідник Л. Монтроуз, Єлизавета «сформувала фантазії її підданих за її сексуальною ідентичністю» [5, р. 63]. Таким чином, Єлизавета перетворилася на символічну фігуру для Англії, символ нації та держави.

Одним з найбільш гострих питань у правлінні Єлизавети постало вирішення проблем, пов'язаних із війною та армією. Культурний стереотип «війна – чоловіча справа» виявився найбільш стійким. Дослідник біографії та політичної діяльності королеви К. Хейг зауважує, що у Раді, при дворі, у Парламенті Єлизавета могла висловити свою компетентність та переграти чоловіків у їхній грі, зокрема використовуючи жіночі прийоми. Але ситуація змінювалася, коли справа торкалася війни: «жінка могла брати верх над політиками і спокушати придворних, але вона не могла командувати військовими» [4, с.248]. Також воєначальники часто дорікали королеві її нерішучістю та неспроможністю діяти негайно. К. Хейг підкреслює, що у випадку Єлизавети – це єдина сфера, у якій демонструвалася така явна непокірність підлеглих монархові. Проте під час бою із Непереможною Армадою Єлизавета показала себе як рішучого діяльного правителя. Королева не могла бути присутньою безпосередньо на полі бою, але вона репрезентувала себе як символ Англії та гарант перемоги армії. Вона готова була надихати воїнів на подвиги як жінка та підіймати їхній бойовий дух як чоловік. «Я знаю, у мене тіло слабкої та безпомічної жінки, але в мене серце короля» [3], – так казала Єлизавета своїм військам, знову підкреслюючи власний особливий статус, свою винятковість та обраність.

Показово, що пізня англійська іконографія пов'язує образ королеви саме із військовими перемогами, таким чином констатує її легітимність і в цій сфері. Один з офіційних прижиттєвих портретів монархині – «Портрет Армади», створений Дж. Гоуером у 1588 р., показує Єлизавету мовби у капітанській каюті, через прямокутні ілюмінатори якої можна побачити День і Ніч (англійський переможний флот і згорілу вночі Армаду). Після цього портрету у численних гравюрах (наприклад, К. ван де Пассе 1596 р.), пам'ятних медальйонах і мініатюрах (Н. Хілліард 1594 р.) королеву зображали із державними регаліями на фоні власного флоту. А створений через 20 років по смерті королеви ювілейний меморіальний портрет для Колегії Святого Георгія (Орден Бідних Лицарів Підв'язки) презентував її в якості самого святого на коні, але у жіночій посадці, що вона попирає дракона зневіри (певно, католицизму) і ворогів нації.

Отже, вмиле використання гендерних стереотипів свого часу допомогло Єлизаветі Тюдор перетворитися на сакральну фігуру в очах своїх підданих. При цьому королева залишилася активним соціальним агентом, який прагнув і досягнув реальної політичної та символічної влади. У сучасних жінок-політиків, на відміну від Єлизавети, є набагато більше варіацій можливих соціальних сценаріїв, моделей поведінки та комунікації, які можуть допомогти їм досягти успіху. Жінка-правитель та жінка-політик перетворилися на культурну норму. Проте чи справді у соціально-політичному світі панує гендерна рівність? З якими проблемами стикаються жінки в політиці сьогодні? Ці та багато інших питань постають можливими векторами для подальших досліджень.

Джерела

1. Бурдые П. Социология социального пространства. – М: Ин-т экспериментальной социологии; С-Пб: Алетея, 2007. – 288 с.
2. История женщин на Западе / под ред. Ж. Дюби и М. Перро. В 5 т. Том 3. Парадоксы эпохи Возрождения и Просвещения. – СПб.: Алетея, 2008. – 540 с.
3. Речь Елизаветы I войскам в Тилбери. [Электронный ресурс]. URL: http://www.hrono.ru/dokum/1500dok/rede_tilberly.php
4. Хейг К. Елизавета I Английская. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 320 с.
5. Montrose L.A., «Shaping Fantasies»: Figurations of Gender and Power in Elizabethan Culture // Representing the English Renaissance. – Berkeley: Stephen Greenblatt. – 1988. – P. 31-64.

Лукашик Александра Александровна

Учреждение образования «Барановичский государственный университет»

Манкевич Жанна Борисовна

Кандидат психологических наук

Учреждение образования «Барановичский государственный университет»

ПРЕДЛОГИ: ЗНАЧИМОСТЬ НЕЗНАЧИМЫХ ЧАСТЕЙ РЕЧИ

Статья посвящена анализу различных точек зрения на природу семантической структуры английских пространственных предлогов. Выяснено, что пространственные предлоги имеют лексическое значение, несколько отличающееся от лексического значения значимых частей речи. Опора на разъяснение «обобщенного значения» предлога позволяет повысить качество обучения данной грамматической теме носителей языка. Ключевые слова: пространственный предлог, часть речи, семантика, обобщенное значение.

Предлог принято называть служебной (незначимой) частью речи в любом языке. А «служебный» означает неполноценный, второстепенный, собственно, лишенный самостоятельности и лексического значения. Однако сам факт, что вокруг предлогов до сих пор не угасает дискуссия в научном мире, говорит о некоем особом статусе данной части речи. Вопросы коммуникативной сущности языка, проблемы семантики, находящиеся в центре внимания современной лингвистики, заставляют языковедов обращаться к малоисследованной области значения предлогов. Анализу подвергаются как отдельные предлоги, так и целые группы, в первую очередь предлоги места и времени [1].

Как правило, в науке о языке выделяют три основных подхода к рассмотрению семантической природы предлога: полное признание ее наличия [2], полное ее отрицание [3] и промежуточный вариант [4]. От методологической позиции ученого зависят результаты его теоретических изысканий и результативность их практического применения при обучении иностранным языкам, что само по себе подчеркивает актуальность проведения исследований в данной области.

В центре нашего научного интереса находятся английские пространственные предлоги. Несмотря на их значительную количественную ограниченность по сравнению со знаменательными словами, предлоги играют роль первостепенной важности в организации высказывания. В то же время правильный выбор предлога зачастую вызывает затруднения у обучающихся, а неправильный – приводит к искажению значения высказывания. Например, *“inthepicture” ≠ “onthepicture”* – совершенно разные вещи, а вот для носителя иного языка эта разница может быть незаметна. В первом случае речь идет об изображении на картинке, а во втором – о поверхности самого рисунка как предмета. Замена предлога привела к серьезному изменению локации. Данный факт, как нам кажется, убедительно служит в поддержку версии наличия у пространственных предлогов если не стопроцентной, то достаточно весомой доли семантики. Хотя характер семантической структуры предлогов, безусловно, отличен от таковой у значимых слов.

Отметим, что наше исследование в принципе было бы невозможно в случае отрицания наличия у предлогов семантического компонента. Вопрос в другом: необходимо выяснить, что он из себя представляет и только затем думать, как его организовать для использования в практике учебного процесса.

Интерес к проблемам семантики предлогов впервые четко обозначился в английской теоретической грамматике Р. Квёрка и С. Гринбаума, где значения данных частей речи объединены в три группы: место, время и группа без названия. Однако авторы исходят из возможных смыслов, перечисляя предлоги, в которых эти смыслы встречаются, а не определяют значения предлогов как лексических единиц. Важным в этой грамматике с точки зрения современного этапа в изучении предлогов представляются не сами определения их значений, а факт наличия таких определений, попытки классификации, и в первую очередь сама формулировка этой части речи, в которой констатируется, что предлоги выражают отношения между двумя языковыми сущностями.

Известный исследователь английского языка Б. А. Ильиш [5] в отношении предлогов констатирует наличие у них как грамматического, так и лексического значения. При этом он делит предлоги на узкие по своему лексическому значению, достаточно определенному в разных случаях их употребления (*till, except*.), и предлоги с широким лексическим значением (*at, by, from, on, in*etc.). Значения этих предлогов могут конкретизироваться в зависимости от последующего слова как пространственные, временные и пр. . Заметим, однако, что констатируя наличие у предлогов лексического значения, Б. А. Ильиш не занимался выяснением этого значения. Вопрос о лексическом значении предлогов актуален не только для английского языка. Лексическим значением принято называть ту часть семантики слова, которая присуща лишь данной единице. В грамматическом значении учитываются отношения знаков, в лексическом – предметные (вещественные) отношения [6].

В пользу версии наличия лексического значения у пространственных предлогов говорит и тот факт, что будучи изъятыми из контекста они не превращаются для реципиента в бессмысленный набор звуков. С достаточной степенью уверенности можно определить, что предлог “*on*” обозначает нахождение предмета (живого существа, вещества) на горизонтальной или вертикальной поверхности, “*over*” – над предметом, “*under*” – под предметом и т.п. .

Существуют элементы языка, являющиеся знаками свойств, и есть элементы языка, являющиеся знаками отношений. Можно сказать, что предлоги – это часть речи, означающая указание на факт отношения объектов. Указание на конкретный вид отношений представляет собой лексическое значение отдельного предлога [7] – данная точка зрения видится нам достаточно убедительной. Наличие у предлогов лексического значения признавали такие известные лингвисты, как К. С. Аксаков, Н. П. Некрасов, Ф. И. Буслаев, А. Х. Востоков, В. В. Виноградов.

Исследователей лингвистических значений, авторов теоретических и практических грамматик, полностью отрицающих наличие у предлогов собственных лексических значений, мало. При этом отрицательные суждения имеют не прямой, а косвенный характер. Встречаются и противоречивые суждения. Но все же преобладающим является мнение о наличии у предлогов собственного лексического значения, присущего им вне словосочетания и предложения. Хотя ряд лингвистов не распространяет данное положение на все предлоги, утверждая, что есть предлоги лексические и предлоги грамматические [8].

Трудности определения семантики предлогов нередко пытаются преодолеть, определяя значения одних предлогов через другие, приравниваемые к ним. В частности, в учебниках по практической грамматике английского языка значения английских предлогов обычно передаются переводом на русский язык, что нельзя назвать корректным способом в силу не полного совпадения их семантических полей; да и значения русских предлогов тоже не очень прозрачны. Таким образом, одно неизвестное определяется через другое. Такая ситуация, безусловно, отрицательно сказывается на процессе обучения иностранному языку и приводит к частым ошибкам.

Как вариант преодоления данной проблемы мы предлагаем обратить внимание на понятие «обобщенное значение слова» (инвариантное начало), в нашем случае – служебного слова. Например, Н. Ю. Конев в семантической структуре предлога “*in*” выделяет минимум 10 элементов [9]. Но если их тщательно проанализировать, то можно в учебных целях свести к одному – «нахождение внутри некоего объекта, пространства, группы». Подобная картина наблюдается и с другими пространственными предлогами: “*on*” можно сузить к «нахождению чего-либо/кого-либо на поверхности любого вида», “*at*” – «рядом», “*to*” – «направление движения к предмету», “*into*” – «направление движения внутрь предмета» и т.д. . В данном случае при работе с предлогами исключается переводной способ. Мы прибегаем к способу обучения концептуализации – осмыслению поступающей информации, мысленному конструированию предметов, явлений и отношений между ними. Апробация данного подхода в учебном процессе показала обнадеживающие результаты.

Основные принципы, которые необходимо усвоить обучающимся в процессе работы с предлогами в иностранном языке при данном подходе, это: предлог имеет лексическое значение; предлоги переводить нельзя; предлоги необходимо научиться «видеть» в объективной реальности. Причем, выполнение двух последних условий возможно только в случае принятия первого.

Таким образом, в силу того, что предлог является словом и выполняет определенную номинативную функцию, ему, как и всякому другому слову, свойственно лексическое значение, которое раскрывается в практике коммуникации. Замена предлога приводит к серьезному изменению значения высказывания. Поэтому, с нашей точки зрения, предлог можно назвать «условно значимой» частью речи, тем более что ряд лингвистов приписывают предлогу явление полисемии.

Источники

1. Рейман, Е. А. Английские предлоги: значения и функции: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Е. А. Рейман. – Ленинград, 1984. – 26 с.
2. Кверк, Р. Грамматика современного английского языка для университетов / Р. Кверк, С. Гринбаум, Дж. Лич, Я. Свартвик / Под редакцией И. П. Верховской. – Режим доступа: <https://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=4462940>. – Дата доступа: 03.07.20
3. Kruisinga, E. A. Handbook of Present-day English Noordhoff Groningen / E. A. Kruisinga. – Accessmode: <https://archive.org/details/handbookofpresen12kruui>. – Date of access: 02.07.20
4. Shibsbye, K. A. Modern English grammar. Ed. 2nd. London – Access mode: <https://www.coursehero.com/file/p6jpr7h/Schibsbye-Knud-1970-A-Modern-English-Grammar-2nd-edn-London-Oxford-University>. – Date of access: 02.07.20
5. Ильиш, Б. А. Значения предлогов в современном английском языке / Б. А. Ильиш. – Режим доступа: <https://www.twirpx.com/file/2848640/> – Дата доступа: 13.07.20
6. Динчев, Ю. А. Лексическое значение слов / Ю. А. Динчев. – М.: Интеркавер, 2014. – 231 с.
7. Адмони, В. Г. Основы теории грамматики / В. Г. Адмони. – Режим доступа: <https://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=3837047>. – Дата доступа, 12.06.20
8. Балла, М. Вживання прийменників у англійській мові. English Prepositions / М. Балла. – Режим доступа: <https://www.twirpx.com/file/1763010/> – Дата доступа: 23.06.20
9. Конева, Н. Ю. Синонимия пространственных предлогов in, on, at: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н. Ю. Конева. – Череповец, 2004. – 23 с.

Сивакова Наталья Александровна

Кандидат филологических наук, доцент

Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины

ПОНЯТИЕ «КОМПЛЕКС МОТИВОВ»: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье исследуется проблема дефиниции термина мотив. Эта проблема рассматривается в рамках системы «комплекс мотивов». В работе анализируются существующие направления в теоретическом осмыслении данной категории и предпринимается попытка представить собственное определение таких понятий, как мотив и комплекс мотивов. Автор конкретизирует положения тематического подхода в трактовке мотива и затрагивает связанную с данным вопросом проблему системности художественного творчества того или иного автора. Ключевые слова: мотив, комплекс мотивов, мотивный анализ, творческая система, тема, фабула, сюжет.

Изучение творчества того или иного автора как целостной системы становится возможным по причине активного функционирования определенных единиц, интегрирующих содержание всех книг в единое семантическое пространство. Эти единицы при внимательном рассмотрении представляют собой повторение определенных образных элементов, встречающихся в разных художественных мирах одного автора. Именно повторяемость как имманентное свойство этих образов позволила исследователям квалифицировать их музыкальных термином мотивом. Повторяемость мотива является основным принципом его выявления и последующего анализа и в сфере музыки, и в сфере науки о литературе.

В литературоведении мотив относится к числу наиболее сложных для изучения категорий. В основу представлений о категории мотива и его методологических возможностях были положены идеи ученых разных научных школ: А.Н. Веселовского, В.Я. Проппа, Б.В. Томашевского, В.Б. Шкловского, А.П. Скафтымова, Б.М. Гаспарова, А.К. Жолковского, И.В. Силантьева, О.М. Фрейденберг, Н.Д. Тамарченко. Цель нашего исследования – обобщить исследовательский опыт интерпретации литературных произведений через категорию мотива и попытаться выработать определение таких понятий, как «мотив» и «комплекс мотивов», что в дальнейшем позволит выйти на рассмотрение системности художественного творчества того или иного автора.

Термин «мотив» имеет достаточно большое количество определений, располагающихся на одной оси, полюсами которой выступает оппозиция «автор – интерпретатор». С одной стороны, мотив рассматривают как элемент художественного произведения, обладающий повышенной семантической насыщенностью и выражающий авторскую субъективность, а с другой – мотив предстает в качестве основной единицы анализа, являющейся прерогативой не создателя текста, а его интерпретатора.

По мнению И. Силантьева, автора ряда монографий по теории мотива, представления о повествовательном мотиве, развернутые в классических исследованиях советского и российского литературоведения, могут быть объединены в четыре концептуальных ряда: семантический, морфологический, дихотомический и тематический. Основание для различения данных подходов заключено в том, как трактуется «важнейший критерий неразложимости мотива и как понимается соотношение моментов целостности и элементарности в самом статусе мотива» [1, с. 40].

В советском литературоведении появление теории повествовательного мотива обоснованно возводится к работам А.Н. Веселовского. Предлагая определение мотива, исследователь акцентирует внимание на его важном свойстве – принципиальной «неразложимости», при этом в качестве критерия неделимости выступает его семантическая целостность. В определениях мотива, которые были предложены А.Н. Веселовским, следует обратить внимание на механизм квалификации мотива в сознании воспринимающих субъектов: семантическая значимость определенных явлений или событий в процессе творческого восприятия приобретает определенную эстетическую целостность, и в результате данный факт действительности начинает функционировать как образная завершенная «формула». Для представителей семантического подхода (А.Н. Веселовского, О.М. Фрейденберг) организующим началом мотива является смысловая целостность, которая и определяет значимые образные границы мотива.

Морфологический подход, разработанный В.Я. Проппом и Б.И. Ярхо, направлен на установление формальных границ мотива. Если для А.Н. Веселовского критерием неразложимости мотива является его «образный одночленный схематизм» (именно образность является структурным ядром эстетически значимой семантики), то для В.Я. Проппа таким критерием выступает логическое отношение. В рамках морфологического подхода мотив рассматривается как логико-грамматическая конструкция «субъект – предикат – объект», представленная в различных фабульных вариациях. Именно выявление семантического инварианта мотива видится В.Я. Проппу основной задачей его исследования. Таким образом, подвергнув

понятие «мотива» критике с позиции логического критерия неразложимости, он вводит в оборот принципиально иную элементарную единицу, которой дает наименование «функция действующего лица» [2, с. 24]. Именно работы В.Я. Проппа выступают ориентиром для создателей дихотомической теории мотива в фольклористике и литературоведении второй половины XX века.

В нашем исследовании основное внимание уделяется концепциям, подводящим тематические основания под понятие мотива. Истоки тематических представлений о мотиве можно увидеть в идеях А.Н. Веселовского, который отмечал характерную взаимосвязь мотива и темы. В работах представителей формального направления Б.В. Томашевского и В.Б. Шкловского тематические представления о мотиве получают свое дальнейшее развитие. Б.В. Томашевский связывает мотив с категорией темы, которая, согласно его представлениям, является «единством значений отдельных элементов произведения» [3, с. 182]. Тематическое единство произведения становится возможным благодаря устойчивым связям между тематическими элементами (мотивами): причинно-временной в фабульных построениях и особого рода связи без внутренней причинной обусловленности в бесфабульных произведениях.

Трактовка мотива у В.Б. Шкловского сводится в основном к опровержению тезиса А.Н. Веселовского о мифологической и бытовой обусловленности семантики древнейших мотивов. Возникновение мотивов в рамках его теории связывается с действием «остраивающих» факторов, согласно этим представлениям, в формировании мотивов проявляется «тот же закон, который делает обычай основой создания мотива тогда, когда обычай этот уже не обычен» [4, с. 32]. Таким образом, действием закона художественности объясняются происходящие формальные изменения при сохранении внутреннего смысла. Мотивы у В.Б. Шкловского соотносятся с повествовательным уровнем произведения, подчиняясь законам сюжетосложения, они выстраиваются в определенные последовательности, формируя целостное тематическое единство. Для нашего исследования важное значение приобретает отмеченная и В.Б. Шкловским, и Б.В. Томашевским *особого рода связь*, объединяющая в рамках «целостного тематического единства» отдельные семантически значимые единицы – мотивы.

Соотнесение понятия мотива с представлениями о теме повествования приводит к идее смыслового наполнения структуры мотива, поскольку тема соприкасается с мотивом именно в семантическом отношении. Это значит, что конкретная тема для своего развития в повествовании нуждается в семантически эквивалентных этой теме мотивах. В связи с этим весьма важным звеном в понимании тематических оснований мотива являются теоретические позиции А.П. Скафтымова. В своих исследованиях ученый отстаивает «телеологический принцип» изучения литературы, суть которого – постичь всю возможную полноту авторского задания, воплощенную в его творении. А.П. Скафтымов признает безусловное господство внутреннего тематического смысла над всем составом произведения, что и определяет главный критерий для интерпретирующей мысли – «единое функциональное скрещение телеологической значимости всех компонентов» [5, с. 29].

Сущность мотивного анализа, утверждает Б.М. Гаспаров, состоит в том, что «он не стремится к устойчивой фиксации элементов и их соотношений, но представляет их в качестве непрерывно растекающейся «мотивной работы»: движущейся инфраструктуры мотивов, каждое новое соположение которых изменяет облик всего целого и, в свою очередь, отражается на вычленении и осмыслении мотивных ингредиентов в составе этого целого» [6, с. 335]. С этой точки зрения, анализ текста неизбежно предполагает возвращение к уже пройденным этапам, постоянные ретроспективные наложения и реинтерпретации, возвращение к тому или иному мотиву после обнаружения в структуре текста нового фактора, позволяющего переосмыслить этот компонент, а затем и ряд других компонентов, связанных с ним. Подобный принцип анализа не исключает понимание текста как первичного и самоценного феномена, он только обогащает его привлечением нового притока смысловых компонентов, который при этом не разрушает единства и целостности самого текста. В рамках данного подхода мотивы выступают основными носителями смысла, взаимодействие которых способно вызвать процесс «текстуальной смысловой индукции», разворачивающийся по ассоциативным связям и вбирающий в себя информацию разных уровней. Таким образом мотивы обеспечивают смысловые связи как внутри текста, так и за его пределами, то есть позволяют устанавливать интертекстуальные связи и заявлять о понятии «комплекс мотивов».

Нашей исследовательской позиции наиболее близки также разработки А.К. Жолковского и Ю.К. Щеглова, представленные авторами в книге «Работы по поэтике выразительности». Целью поэтики, разработанной А.К. Жолковским и Ю.К. Щегловым, стало «изучение средств, с помощью которых совокупность внешних знаков приобретает способность заражать их получателя заданными чувствами, идеями и отношениями к действительности» [7, с. 12].

В этом многоступенчатом процессе понятие темы носит «операционный» характер, это «начальное звено в определенном типе представления художественной структуры» [7, с. 18]. При этом описание тематического уровня постепенно усложняется и допускается множество вариантов тем с разными

внутренними організаціями. Характерно, що в теоретических определениях А.К. Жолковського і Ю.К. Щеглова мотив – це спосіб вираження теми, один із складних компонентів її семантичної організації. «Інваріантна тема одного автора – це угол зрення, під котрим автор видить все вещи, любимая мысль, которую он вписывает во все свои художественные, а часто и обычные высказывания. С помощью приемов выразительности инвариантная тема писателя воплощается во множестве мотивов, которые также имеют тенденцию к постоянству; эти устойчивые мотивы называются инвариантными мотивами данного автора. Они в свою очередь могут по-разному совмещаться друг с другом. В результате всего этого ветвления и совмещения выражение инвариантной темы оказывается крайне многообразным и изобретательным. Самой последней инстанцией в этом развертывании и схождении мотивов являются конкретные предметы, набор которых у каждого автора также отличается некоторым постоянством...» [7, с. 19]. Данная трактовка связывает мотив своим материальным выражением с понятием текста, а своим функциональным заданием – с понятием темы, что позволяет нам, не выходя за пределы определенной художественной системы, постигать ценностные установки ее создателя.

Проведенное исследование по обобщению теоретических обоснований категории «мотив» позволяет сформулировать собственное толкование данного понятия. Мотив – это элемент текста, имеющий конкретную текстуальную реализацию, обладающий повышенной семантической насыщенностью, способствующий реализации определенного авторского задания. Единство значения, объединяющее отдельные мотивы в логически организованный и внутренне мотивированный порядок, позволяет нам говорить о семантической основе представлений о системности мотива. Появление этой системности можно связать с понятием «комплекса мотивов». Данные теоретические установки позволили нам использовать категории «мотив» и «комплекс мотивов» в практике анализа документальных произведений С. Алексиевич и выявить тематические комплексы, получающие свое смысловое наполнение только через сопоставление и внутреннюю связь с другими мотивами и образами. При этом выявление мотивных линий не ограничивалось рамками отдельного произведения, содержание всех документальных книг С. Алексиевич, составляющих цикл «Голоса утопии», рассматривалось как единое смысловое поле, а движение мотивов как развитие определенной темы – темы судьбы «красного человека» или homo soveticus.

Источники

1. Силантьев, И. В. Поэтика мотива / И. В. Силантьев ; под ред. Е. К. Ромодановской. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 296 с.
2. Пропп, В. Я. Морфология сказки / редкол.: И. С. Брагинский [и др.] – М. : Наука, 1969. – 168 с.
3. Томашевский, Б. В. Теория литературы. Поэтика / Б. В. Томашевский. – М. : Аспект-Пресс, 1996. – 334 с.
4. Шкловский, В. О теории прозы / В. Шкловский. – М. : Сов. писатель, 1983. – 384 с.
5. Скафтымов, А. С. Тематическая композиция романа «Идиот» / А. С. Скафтымов // Нравственные искания русских писателей / А. С. Скафтымов. – М. : Худ. лит., 1972. – С. 23 – 87.
6. Гаспаров, Б. М. Язык. Память. Образ. Лингвистика языкового существования / Б.М. Гаспаров. – М. : Нов. лит. обозрение, 1996. – 352 с.
7. Жолковский, А. К. Работы по поэтике выразительности: Инварианты – Тема – Приёмы – Текст / А. К. Жолковский, Ю. К. Щеглов. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.

Максимчук Олександра Олегівна

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: Смірнова Марина Романівна, кандидат філологічних наук, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ НЕОЛОГІЗМІВ-ВХОДЖЕНЬ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена детальному аналізу особливостей процесу запозичення неологізмів-входжень у сучасній французькій мові, вживаних у суспільно-політичному дискурсі. Автор порушує питання класифікації запозичень, у площині якого на ґрунті комплексу мовно-мовленнєвих ознак виокремлює різні типи досліджуваних одиниць. Детальний аналіз генетичного джерела неологічних запозичень сучасної французької мови дозволив визначити основні мови-донори, серед яких чільне місце посідають англійська, італійська, арабська, зулуська, іспанська та інші мови. Ключові слова: неологізм, неологічна одиниця, запозичення, неологізм-входження, неолексеми, неосемантими, неофраземи, неосполуки.

В умовах демократизації та подальшого оновлення суспільства певних змін зазнають не лише його інформаційний простір, інформаційна політика, а й індивіди, які виробляють, передають і споживають інформаційну продукцію. Значного оновлення зазнає також слово, що функціонує в засобах масової комунікації. Адже від мови і стилю багато в чому залежить популярність видання, дієвість його виступів. Навіть найправильніша й найглибша думка, викладена будь-як, дуже часто проходить повз увагу читача. Тому

засоби масової інформації мобілізують усі можливості, усі ресурси мови для впливу на розум і почуття читачів, оскільки йдеться про ту сферу функціонування мови, яка формує політичне мислення, громадянську позицію, відображає певний рівень соціально-культурного розвитку суспільства та його членів.

Реалізація могутнього креативного потенціалу людської свідомості, її когнітивна здатність до засвоєння нової інформації, конкретизації і поглиблення вже пізнаного, до створення нових пізнавальних моделей, до формування “можливих світів” уяви й фантазії завжди наражалися, за словами лінгвістів, на одну перешкоду – обмежений набір знакових засобів, наданих природною мовою [5, с. 5]. Для позначення нових реалій або нового поняття, використовуючи наявні в мові одиниці й застосовуючи мовні закони їхньої комбінаторики, носії мови змушені часто вдаватися до породження інновацій, розширюючи в такий спосіб знаковий масив мови.

Незважаючи на давню традицію вивчення поняття неологізму (І. Андрусак, О. Брагіна, О. Земська, В. Лопатін, М. Bouveret та ін.), ще багато питань залишаються остаточно не розв’язаними. Різноманітність мовознавчих поглядів на сутність неологічних одиниць зумовлює дискусії у наукових колах щодо питання їхньої класифікації, яка й донині не отримала остаточного розв’язання ані в плані критеріїв, ані в плані термінологічного апарату. Значна увага сучасного мовознавства до аналізу інновацій у площині функціонального та діяльнісного підходів і визначає *актуальність нашого дослідження*.

Основною метою запропонованої розвідки є детальний аналіз особливостей процесу запозичення неологізмів-входжень у сучасній французькій мові, вживаних у суспільно-політичному дискурсі, а також визначення домінуючих мов-донорів.

Насамперед зауважимо, що дослідники різних лінгвістичних шкіл, намагаючись остаточно розв’язати питання неологізмів, пропонують понад сто їхніх класифікацій (за даними Ж.-Ф. Саблероля [13, с. 234]) на основі різних ознак, власне через що й різняться назви цих неологічних одиниць.

Основним критерієм, на якому базують свою класифікацію лінгвісти, слугує формальна ознака неологізмів, тобто їхня форма, згідно з якою вони виокремлюють три типи неологізмів, а саме: 1) *лексичні неологізми*, або *формальні неологізми*, або *нові слова*, або *неолексеми*; при цьому вони виокремлюють деномінативну лексичну неологію, яка служить для позначення нових предметів і концептів (напр.: наукові та технічні терміни), та стилістичну неологію, за допомогою якої реалізується експресивна функція мови (напр.: okazionalizmi, індивідуально-авторські неологізми); 2) *семантичні неологізми*, або *неосемеми*, або *неосеми*, або *неосемантизми*, або *семантичні інновації*; у цьому випадку йдеться про слова, які повністю змінюють своє значення або отримують у своїй семантичній структурі ще одне значення; 3) *фразеологічні неологізми*, або *неофраземи*, або *неологізми-вирази*, або *нові стійкі словосполучення*, або *неосполуки* [2; 3; 4; 6; 9; 12].

Серед диференційних ознак неологізмів фігурують також спосіб номінації, спосіб входження до мови або джерело появи, спосіб творення нових слів, вмотивованість появи, ступінь їхньої новизни або новизни позначуваної реалії тощо. Проаналізувавши існуючі в традиційній і сучасній мовознавчій науці підходи до розв’язання проблеми класифікації неологічних утворень, спробуємо запропонувати свій поділ цих одиниць на ґрунті комплексу основних, на наш погляд, ознак, властивих цього класу лексичних одиниць.

Фактичний матеріал (250 неологізмів), відібраний нами методом суцільної вибірки з французьких публіцистичних джерел за останні 10 років (*Le Figaro*, *Le Monde*, *20 Minutes*, *La Dépêche* та ін.), дозволив виокремити, насамперед, три великі групи неологічних утворень, а саме: 1) власне неологізми, або новотвори (184 одиниці – 73 %); 2) неологічні словосполучення (54 одиниць – 22 %); 3) семантичні неологізми, або неосемантизми (12 одиниць – 5 %).

Власне неологізми, або новотвори, які посідають перше місце серед інших неологічних одиниць у нашому корпусі, призначені для називання нового предмета або явища й представлені однією лексемою, власне чим і відрізняються від неологічних словосполучень. Вони можуть бути утворені на основі питомих французьких або запозичених з інших мов елементів, відповідно до чого, поділяються на дві великі групи: 1) неологізми-входження (97 одиниць – 53 %) та 2) неолексеми (87 одиниць – 47 %).

Як бачимо, найпродуктивнішими неолексемами в сучасній французькій мові є **неологізми-входження**, або **запозичення**, на детальному розгляді яких ми пропонуємо зупинитися.

Зазначимо, що процес запозичення витлумачується лінгвістами як «акт, унаслідок якого одна мова засвоює елемент іншої мови» [7], «процес уведення до певної мови морфем, слів або висловів іншої мови» [10, с. 158], функціонування лексем чужої мови, які служать для номінації нових понять і реалій, «звернення до лексичного фонду інших мов для вираження нових понять, подальшої диференціації вже наявних і позначенні невідомих предметів (часто ці поняття і предмети стають відомими носіям даної мови лише внаслідок контактів з тими народами, з мов яких запозичуються відповідні слова)» [1].

У сучасному мовознавстві, досліджуючи мовну сутність запозичень, науковці пропонують безліч критеріїв і підходів, на основі яких вони, власне, й класифікують їх. Розглянемо найвагоміші з них для розуміння досліджуваного явища.

Так, на основі критерію наявність/відсутність відповідних понять у мові-реципієнті лінгвісти поділяють лексичні запозичення на два типи [8], а саме:

1) комплексні запозичення, які поєднують форму та значення лексичної одиниці. Їхня поява в мові-реципієнті зумовлена процесами інтенсивної глобалізації, науково-технічним прогресом, чому сприяють міжмовні контакти, напр.: *briefing, retweet, smoothie*;

2) запозичення-проникнення, які є мовною репрезентацією вже існуючих у мові мисленневих одиниць. Потрапляючи до мови-реципієнта під тиском закону економії мовних засобів унаслідок мовленневих звичок мовців-білінгвів, вони відображають поняття, що передаються в ній описово, й отримують у такий спосіб статус запозичень «альтернативного вибору», напр.: запозичена з англійської мови одиниця *hype* вживається замість питомого виразу *battage publicitaire* «набридлива реклама»; одиниця *cyber-encyclopédie* – замість питомого виразу *encyclopédie numérique* «електронна енциклопедія». Запозичення безальтернативного вибору, орієнтовані на престижний еталон, зокрема англійської мови, створюють лексико-семантичні дублети й витісняють автохтонні номінації понять, які поступово втрачають свою функціональну активність, напр.: англіцизм *tip* «чайові» здебільшого вживається замість французької лексеми *pourboire*; у сфері комп'ютерних наук запозичені одиниці з англійської мови *tchater* і *googler* вживають відповідно зі значеннями *bavarder* «базикати», коли бесіда відбувається за комп'ютером, та *chercher* «шукати в Інтернеті».

Ураховуючи структуру запозичення, у французькій лінгвістиці [11, с. 387] запозичені одиниці поділяють на два типи, а саме:

1) інтегральні запозичення (*emprunts intégraux*), які повністю зберігають форму запозиченого слова, напр.: *voguing, américanophile, barista, blacklister, chronomania*;

2) часткові запозичення (*emprunts partiels*), які породжують білінгвальні утворення, складові яких мають різне походження, тобто одна частина – «чужий» елемент, інший – питомий. Іншими словами, часткові запозичення являють собою похідні утворення з іншомовним афіксом або іншомовною похідною основою, напр.: *taggeur* < англ. *tag* + фр. *-eur*; *winneuse* < англ. *winner* + фр. *-euse*; *cyberlangue* < англ. *cyber* + фр. *langue*; *googler* < англ. *google* + фр. *-er*.

Доцільним нам видається аналіз неологічних запозичених одиниць за їхнім походженням. Аналіз фактичного матеріалу показав, що їхніми мовами-донорами слугують 1) англійська мова, 2) італійська мова, 3) арабська мова, 4) зулуська мова, 5) іспанська мова, 6) гінді, 7) грецька мова, 8) латинська мова, 9) норвезька мова (див. табл. 1).

Таблиця 1

Мови-донори	Кількісні показники	
	Одиниці	Відсотки
Англійська мова	83	85%
Італійська мова	4	5%
Арабська мова	2	2%
Зулуська мова	2	2%
Іспанська мова	2	2%
Гінді	1	1%
Грецька мова	1	1%
Латинська мова	1	1%
Норвезька мова	1	1%
Усього	97	100%

Як бачимо, найбільш продуктивними є одиниці, які потрапили до французької мови з англійської. Незважаючи на те, що неолексеми цього типу позначають новий предмет або явище, вони швидко входять до лексичного складу мови-реципієнта і стають загальновідомими, напр.: *coaching, retweet, souchiste, dog-sitter, tankini, trinkini, briefing*.

Друге місце посідає італійська мова, з якої походять такі новоутворення, як: *paparazzi, paparazzer, berlusconade, berlusconir*.

Третє місце займають арабська (напр.: *takfiris, tahdia*), зулуська (напр.: *vuvuzela, zozulica*) та іспанська (напр.: *baïe-baïe, tapas*) мови.

Поодинокі приклади зустрічаємо серед неологічних запозичень з мови гінді (напр.: *tandoori*), а також з грецької (напр.: *xénophobie*), латинської (напр.: *custo*) та норвезької (напр.: *télémark*) мов.

Отже, завдяки перманентному розвитку суспільства, інформаційним технологіям і наукам, з одного боку, і мові, яка відображає їх у своїх одиницях, з другого боку, носії мови отримують можливість не лише бути більш обізнаним у тому, що відбувається навколо них, а й виступати в ролі творця і винахідника нових

одиниць, запозичуючи їх з інших мов. Уживані, насамперед, у фахових дискурсах неологізми потрапляють до суспільно-політичного дискурсу, де вони поступово усталюються і отримують статус загальноживаних одиниць. Звісно не всі вони проходять однакових шлях: одні з них можуть залишитися в мові, інші – назавжди зникнути. Саме в розгляді особливостей процесів інтеграції та асиміляції запозичень у мові полягає **перспектива** наших подальших студій.

Джерела

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова [Электронный ресурс]. – М.: Советс. энцикл., 1969. – 608 с. – Режим доступа: <http://www.classes.ru/grammar/174.Akhmanova/>
2. Андрусак І.В. Англійські неологізми кінця ХХ ст. як складова мовної картини світу: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови / І.В. Андрусак. – Ужгород, 2002. – 268 с.
3. Волошин Ю.К. Новообразования и собственно неологизмы современного английского языка (опыт дифференциации новых слов): автореферат дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04. – германские языки / Ю.К. Волошин. – М., 1971. – 20 с.
4. Гак В.Г. О современной французской неологии / В.Г. Гак // Новые слова и словари новых слов; отв. ред. Н.З. Котелова. – Л.: Наука, 1978. – С. 81–94.
5. Гладка В. Неофразеологізація сучасної французької мови: лінгвокогнітивний аспект: монографія: в 2 ч. / Валентина Гладка. – Чернівці: Технодрук, 2018. – Ч.1. – 680 с.
6. Зацний Ю.А. Развитие словарного состава английской лексики в 80-ти – 90-ти гг. XX ст.: дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: 10.02.04 – германські мови / Ю.А. Зацний. – Запоріжжя, 1999. – 403 с.
7. Крысин Л.П. Лексические заимствования и калькирование в русском языке последних десятилетий / Л.П. Крысин // Вопросы языкознания. – 2002. – № 6. – С. 27–34.
8. Лебедева Л.А. Устойчивые сравнения русского языка во фразеологии и фразеографии: монография / Л.А. Лебедева. – Краснодар: КубГУ, 1999. – 196 с.
9. Попова Н.М. Сучасний іспаномовний суспільно-політичний дискурс: лінгвопрагматичний аспект / Н.М. Попова – Київ, 2004 – 17 ст.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Bouveret M. Néologie et terminologie : production de sens du terme: thèse de doctorat en sciences du langage / M. Bouveret. – Montpellier : Université Paul Valéry, 1996. – 500 p.
12. Cabre M.T. Stratégie pour la détection demi-automatique des néologismes de presse / M.T. Cabre, L. de Yzaguine // Traduction, Terminologie, Rédaction: Etudes Sur le Texte et Ses Transformations. – Montréal: Pq, Canada, 1995. – P. 89–100.
13. Sablayrolles J.-F. La néologie en français contemporain : Examen du concept et analyse de production néologiques récentes / J.-F. Sablayrolles. – Paris: Champion, 2000. – 588 p.
14. Le Figaro – 2009–2018. – Accessible à: <http://www.lefigaro.fr>
15. Le Monde – 2009–2018. – Accessible à: <http://www.lemonde.fr>

Акіншина Ірина Миколаївна

Кандидат філологічних наук, доцент

Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

АНТИЧНІ МІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В ХУДОЖНІЙ БІОГРАФІЇ КІНЦЯ ХХ СТ.

Стаття присвячена висвітленню питання розвитку нетрадиційних жанрово-стильових форм художньої біографії кінця ХХ ст. Проаналізовано художній твір Л. Малерби „Ітака назавжди”. Досліджено специфіку стильового вирішення життєписів кінця ХХ ст. на прикладі указанного роману. Ключові слова: художня біографія, роман, жанр, стиль, інтертекст.

Прискорений розвиток науково-технічної думки кінця ХХ ст. призвів до надзвичайного збільшення інформації, що не могло не позначитись на якості літературних творів. Письменники, аналізуючи реалії сучасного буття людини, відчуваючи її розгубленість перед подіями дійсності, шукаючи нові підходи й прийоми в її зображенні, звертаються до історичного минулого, до відомих яскравих особистостей, які б могли бути прикладом для наслідування. Оскільки реальна історична постать, будучи живою людиною, наділена не лише позитивними, але й недосконалими якостями характеру, то окремі митці вдаються до інтерпретації начебто життєвих подвигів образів могутніх героїв легенд. В українській літературі подібні спроби здійснювали протягом ХХ ст. Г. Косинка „Фавст”, В. Підмогильний „Іван Босий”, В. Шевчук „Велесич”.

Наприкінці ХХ ст. біографічна література продовжує кращі традиції написання художніх життєписів, але, разом з тим, усе частіше з'являються твори нових жанрів з нетрадиційною манерою оповіді. Серед художніх життєписів 90-х рр. ХХ ст. можна помітити твори, які слід вважати художньо-біографічними тільки умовно. Одним з таких творів є роман італійського письменника Луїджи Малерби „Ітака назавжди” (1997), який репрезентує цікаві жанрові риси художньої біографії.

В основу твору покладено один фрагмент з життя міфічного володаря Ітаки Одиссея, знайомого нам з однойменної епічної поеми Гомера, – його повернення на острів після двадцятилітньої відсутності, що спричинила Троянська війна й десятилітні мандри на шляху додому. Звертання до образу Одиссея раніше знаходимо в численних літературних творах (трагедіях Софокла „Філокетт”, „Аякс”, Евріпіда „Іфігенія в Авліді”). Сюжет міфу широко використовувався в мистецтві. „Його зображено на фресках (у Помпеях) та вазах. До міфу про Одиссея зверталися також П. П. Рубенс, П. Тібальді, А. Карраччі, Дж. Ромні та інші художники. У літературі та музиці пізнішого часу сюжет цього міфу використовували Л. Дольче, Лопе де Вега, Т. Корнель, Я. Княжнін, Ш. Гуно та багато інших письменників і композиторів” [6, с. 147].

Своєрідним є використання античного твору Дж. Джойсом. Письменник застосовує інтертекстуальність у вирішенні філософського конфлікту „Улісса” – конфлікт людини зі світом за умов, коли вона перестає бути величиною, рівною самій собі.

Сучасна художньо-біографічна проза (як українська, так і західноєвропейська) теж активно використовує інтертекстуальність – „міжтекстові співвідношення літературних творів” [4, с. 317], що полягає або в наслідуванні стилів інших митців, шкіл, напрямів, або у використанні у творі певних літературних явищ раніше написаних текстів шляхом цитування, пародіювання, ремінісценцій і т. ін. У такому значенні більш ранній текст називають прототекстом. Прототекстом „Ітаки назавжди” італійського письменника є „Одіссея” Гомера.

Л. Малерба майже не відступає від гомерівського епосу, щоб відобразити легендарні події, і лише окремі деталі свідчать про сучасне трактування давньої історії. У „Постскрипті” до твору письменник розповідає про причини, які спонукали його інтерпретувати „Одіссею”. Це – оповіді старця з острова Корфу і, перш за все, зауваження своєї дружини: „Це історія кохання, ревності і подружніх хитрощів, яку слід інтерпретувати по-новому й переписати для сучасного читача” [5, с. 75]. „Я подумав, що й зараз можна взяти безпосередньо з народних оповідей і передати іншими словами історію Одіссея та Пенелопи, історію, яка майже через три тисячоліття разом із записаною поемою увійшла в епоху електронної комунікації” [5, с. 75].

Новою у творі є форма організації художнього матеріалу. У романі тісно переплітаються дві сюжетні лінії, на які нашаровуються інші події твору, пов’язані з Одіссеєм і Пенелопею. Це – два паралельні монологи головних героїв, які по черзі роздумують про одні й ті самі події, описуючи їх з різних точок зору, перетворюючи роман на своєрідний специфічний діалог, що триває з моменту появи Одіссея на острові Итака у вигляді жебрака й закінчується щасливим примиренням подружжя. Твір розпочинається монологом Одіссея: „Я часто запитую себе, чому вода в морі солоніша, якщо річки, що впадають у нього, – ні, і дощ, що ллється з неба, теж несолоний. Відповіді я так і не знайшов і знову задаю собі це питання зараз, коли, пробуджений вітром від тривалого сну, я сиджу на кам’яному березі, котрий ніби повинен бути берегом Итаки, хоч пізнати його важко” [5, с. 5]. Далі його перериває монолог Пенелопи: „Я порахувала дні, місяці й роки. Цифра, що вийшла, наводить на мене жах. День за днем я спрямовувала свої думки до любого Одіссея. Ніч за нічю тисячу разів перебирала в пам’яті наші щасливі дні та часи кохання. Колись я пробувала ділити і його тривоги та врешті решт, стиснувши серце, змирилася навіть з його від’їздом на війну, що була, можливо, справедливою для Спарти та Мікен, але несправедливою до нашого подружнього життя й, звичайно, шкідливою для Итаки” [5, с. 7].

Оскільки, за визначенням М. Бахтіна, абсолютно нейтральне висловлювання неможливе, у романі Л. Малерби виявляємо ряд експресивних моментів, які в тій чи іншій композиційній частині мають різне значення та різний ступінь сили. „Інтимно-сімейний” (М. Бахтін) характер внутрішнього діалогу у творі не порушує „експресивних аспектів” монологів кожного з персонажів, а сам діалог логічно позначений високим ступенем „особистої близькості” адресата до мовця [3, с. 245-255]. Через це Л. Малерба зосереджує увагу читача в психологічному конфлікті між Одіссеєм і Пенелопею на ревностях і подружніх хитрощах, до яких вдаються обоє, у чому й полягає нове прочитання античного епічного твору. Одісей хоче перевірити вірність дружини під час його відсутності. Пенелопа хоче помститися чоловікові за довгу розлуку.

Прибувши на острів, Одісей відкрився пастуху Евмею, старій служниці Евріклеї, синові Телемаху, але не своїй дружині. Вона відразу ж упізнала чоловіка, але робить вигляд, що спілкується лише зі старим жебраком, який щось чув про Одіссея. Тривала розлука з чоловіком, чутки про його численні подружні зради викликають ревності у Пенелопи. Гордість не дозволяє їй заговорити першою навіть тоді, коли всі претенденти на її руку й владу на острові знищені: „З невиразним болем вислухала я гіркі слова Одіссея, але мені нічого не залишалося, як удавати, начебто я не впізнаю його; так, за будь-яку ціну я мала б змусити його поплатитися за нанесену мені образу. Як же добре навчилася я в нього удаванню, хоча робити це болісно важко!..” [5, с. 63].

Вчинкові засади персонажів носять індивідуально-відповідальний характер. На думку М. Бахтіна, все, що становить суб’єктивну сутність людини, навіть думки й почуття, є вчинок. Будь-яка дія стає вчинком, коли набуває морального змісту. Відповідальність – найбільш значущий елемент учинку. В середині вчинок виявляє конкретний контекст, у якому здійснюється правда свого факту та свого сенсу в їхній єдності. М. Бахтін визначає вчинок як наслідок прийняття рішення, певний підсумок різних рішень. Саме в ньому всі конфлікти так чи інакше знаходять розв’язання.

Рішення – продукт дії мислення. Мислення, котре вчиняє, є „емоційно-вольовим” мисленням, „інтонаційним мисленням, і ця інтонація суттєво проникає у всі змістовні моменти думки. Емоційно-вольовий тон охоплює весь смисловий зміст думки у вчинку та відносить його до єдиного буття-події” [3, с. 36]. Емоції та воля, що визначають мислення, самі по собі мають учинкову структуру. Таким чином, кожна думка – це продукт реального вчинку. Це ж стосується бажань, почуттів, настроїв, інших емоцій

[2, с. 9 – 68]. Тому монологи головних персонажів роману Л. Малерби несуть на собі ознаки емоційно-вольового мислення, що, у свою чергу, визначає логічну послідовність їх учинків. Думки та вчинки одного, породжені думками та вчинками іншого, по черзі влітаються в тканину твору. Італійський письменник, відступаючи від гомерівського епосу, що змальовує Пенелопу більш пасивною, показує неперевершену гордість і хитрість цієї жінки, її активне начало.

Одіссееві, гордому й непереможному царю Ітаки, не залишається нічого, крім того, щоб знову поринути в мандри: „Хто знає, чи не вдалася Пенелопа до злого прикидання, щоб помститися мені не тільки за мандри, які затримали моє повернення додому, але й за те, що я не розкрився перед нею перш, ніж розправився з нареченими? Вона продовжує уперто все заперечувати. Але мені здається, що Пенелопа все ж мене упізнала. Дуже вже вона розхвилювалася, коли почула, що я буду чекати на березі пропливаючого судна, щоб знову пуститися в путь” [5, с. 63]. І далі: „Я нагородив стільки неправди, що тепер не можу виплутатися з клубка слів, якими сам себе обплутав. Я не встояв навіть перед спокусою брехати самому собі й доводив себе до сліз, розповідаючи усіякі вигадані історії із сумним кінцем” [5, с. 70]. Звістка про нове відплиття Одіссея викликає страждання й сумніви в душі Пенелопи: „Невже справжній Одіссей міг би відмовитися від власної дружини й від своєї домівки... Можливо, моє, продиктоване почуттям помсти, небажання визнати його Одіссеем у дійсності пояснюється більш глибокою підозрою, у якій я боюся признатися навіть собі самій... Моя зятість загрожує мені новою страшною самотністю, до якої я не готова... Я сама прирекла себе на загибель...” [5, с. 66]. За допомогою душевних страждань і сумнівів героїв Л. Малерба передає всю психологічну напруженість роману. Конфлікт поступово розв'язується за допомогою інших персонажів твору.

Нова за формою, бінарна монологічна будова роману, специфічний діалог Одіссея та Пенелопи створює ілюзію поліфонічності зображення. Ідея поліфонічності як основної засади жанрів великої прози була однією з ранніх теоретичних ідей М. Бахтіна. Учений висуває думку, що роман – це мовленнєве й мовне розмаїття різних соціальних груп, розмаїття індивідуальних голосів, художньо організованих у текст [1, с. 113-114].

Наприкінці роману „Ітака назавжди” Л. Малерба висуває інтригуючу особисту думку про походження античних „Іліади” й „Одіссеї”. Твір завершують слова Пенелопи про роботу Одіссея над поемами, про призначення поета й поезії: „Одіссей вважає, що все те, про що він розповідає – правда; він не вміє розрізнити дійсність від фантазії. Втім, чи буває коли-небудь поезія правдивою? У самій поезії криється правда, якої немає в оточуючому нас житті: правда – у думках поета й тих, хто його слухає...” [5, с. 74-75]. Сам автор твору в „Постскрипті” до роману, неодноразово наголошуючи на причетності самого Одіссея до створення літературних пам'яток античності, зазначає: „Хто краще, ніж такий фантазер, як Одіссей, міг розповісти всі ці історії про війну, про пригоди й про кохання? Хіба не є підтвердженням тому його оповіді в палаці Алкіноя?” „Можливо, Одіссей – автор обох поем? Чи це не найпростіша й найпривабливіша гіпотеза?” [5, с. 76]. І далі: „Припущення сміливе, але не таке вже й абсурдне, якщо врахувати, що в одному з анонімних текстів, який спеціалісти відносять до IV століття до н. е. і який називається „Certame” (мова йде про поетичний поєдинок між Гесіодом і Гомером), говориться, що автором „Іліади” й „Одіссеї” був син Телемаха, який зберіг, таким чином, родинну легенду. У давньому анонімному тексті згадується і про жінку з острова Ітака, продану в рабство фінікійцями, як про матір Гомера. Усе закручено навкруг Ітаки й родини Одіссея...” [5, с. 76].

Отже, італійський письменник, узявши за основу пам'ятки давньогрецької літератури, осучаснює й переосмислює їх у світлі сьогоднішніх потреб. Такі дії суголосні поняттю „позазнаходження” М. Бахтіна, яке науковець потрактував як стратегічно-методологічний принцип і тактико-методичний інструмент для з'ясування, розуміння та тлумачення фактів свідомості культури [3, с. 331 – 335]. Він підкреслює, що „вживання в чужу культуру, можливість поглянути на світ її очима, є необхідний момент у процесі її розуміння; але якби розуміння вичерпувалося одним цим моментом, то воно було б простим дублюванням і не несло б у собі нічого нового й збагачуючого” [3, с. 334].

Російський дослідник відзначає й позитивні можливості протилежного підходу в аналізі певного факту культури. Важливий елемент розуміння – „позазнаходження того, хто здійснює розуміння – у часі, у просторі, у культурі – по відношенню до того, що він хоче творчо зрозуміти” [3, с. 334]. Сутність поняття „позазнаходження” в тому, що воно дає конкретні методологічні основи для встановлення предмета (або об'єкта) роздумів з усієї сукупності фактів світової літератури. М. Бахтін зазначає: „У галузі культури позазнаходження – наймогутніший важіль розуміння... Ми ставимо чужій культурі нові питання, яких вона сама собі не ставила, ми шукаємо в ній відповіді на ці наші питання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи перед нами свої сторони, нові сутнісні глибини. Без своїх питань неможливо творчо зрозуміти нічого іншого й чужого...” [3, с. 334-335].

Л. Малерба, використовуючи події з життя героїв гомерівського епосу, потрактує зсередини природні людські почуття (кохання, ревності, хитрощі, заздрощі та ін.), тим самим висвітлюючи багатогранність і різноаспектність „вічної” теми. Можна прогнозувати подальшу появу подібних творів в українській літературі стосовно таких фігур вітчизняної історії, як князь Ігор, що сприятиме розширенню ідейно-естетичних обріїв, жанрового розмаїття сучасного епосу.

Джерела

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. М.: Худож. л-ра, 1975. 810 с.
2. Бахтин М. Работы 1920-х годов. К.: Next, 1994. 384 с.
3. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979. 423 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва та ін. К.: ВЦ „Академія”, 1997. 752 с.
5. Малерба Л. Итака навсегда // *Иностранная литература*. 1998. № 3. С. 5 – 76.
6. Словник античної міфології / Уклад. І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів. К.: Наук. думка, 1985. 235 с.

Варпахович Дарья Сергеевна

Белорусская государственная академия искусств

Научный руководитель: Ленсу Яков Юрьевич, кандидат искусствоведения, доцент

Белорусская государственная академия искусств

ЭКОДИЗАЙН И ПАРАДОКС БРАЕСА. ПАРКИ ВМЕСТО ЭСТАКАД

В данной работе будут рассмотрены существующие примеры использования старых автомагистралей, эстакад и железнодорожных путей в качестве современных многофункциональных экологических зон отдыха и пешеходных улиц. Ключевые слова: экодизайн, экология, парк, зоны отдыха, городская среда.

Говоря о комфорте современных городов, невозможно игнорировать тему их благоустройства и озеленения, ведь зачастую именно по количеству и качеству зеленых насаждений, организации зеленых зон отдыха и пешеходных дорог, мы можем судить об общем благополучии города, или его отдельных районов. Можно наблюдать закономерность того, как благоустроенные и хорошо озелененные кварталы «наполняют жизнью» городскую среду: люди в таких местах чаще гуляют, ездят на велосипедах, делают совместные фотографии, отдыхают на лавочках, посещают кафе и рестораны. Касаемо Беларуси, многие районы наших городов сильно далеки от понятия «благоустроенный», не имеют должного количества растительности и зон отдыха.

За последние десятилетия наши города превратились из «городов для людей» в «города для транспорта»: с огромными дорогами, магистралями и парковками, в которых сегодня главенствует не человек, а автомобиль – именно для него разрабатываются современные города, в том числе и в Беларуси. Автомобили почти полностью вытеснили пешеходов с городских улиц, в реалиях современного города легче найти удобную дорогу для автомобиля, чем хорошую пешеходную улицу или удобную велодорогу.

Именно поэтому самые развитые страны мира, такие как Дания, Германия, Финляндия, Испания, Франция, Англия и начали вводить большие налоги на личный транспорт, а мэрии большинства городов этих стран делают все возможное, чтобы жителям города стало проще и приятнее передвигаться пешком, на велосипеде или общественном транспорте. Увеличение пешеходных и велосипедных дорог, а также сужение автодорог во многих городах мира помогло существенно снизить количество транспорта в черте города, улучшить экологию и заставить жителей этих городов чаще выходить на прогулки. При этом эти города продолжают свое полноценное функционирование, почти полностью избавившись от транспорта. Это связано прежде всего с тем, что городские жители сильно переоценивают важность личного транспорта в черте города, тогда как на общественном транспорте или велосипеде передвигаться зачастую быстрее, комфортнее и бюджетнее.

Есть устойчивое заблуждение, что если сужать или убирать автомагистрали в черте города – пробок станет значительно больше, а добираться на работу или домой на личном транспорте станет труднее. Однако уже существует множество примеров, когда крупные магистрали закрываются, но пробок при этом становится намного меньше, а городская логистика только улучшается. Связано это в первую очередь с тем, что многие водители не ищут альтернативные маршруты, а сразу едут к крупным автомагистралям, где тратят часы в шумных и медленных пробках. Когда же крупная дорога закрывается – водителям поневоле приходится искать другие автомобильные маршруты, тем самым более равномерно распределяя поток транспорта в черте города, уменьшая количество пробок.

В научной среде такой парадокс принято называть «парадоксом Браеса» – когда добавление дополнительных мощностей в сеть, при условии, что двигающиеся по сети сущности сами выбирают свой путь, может снизить общую производительность.

На эти же проблемы обращает внимание в своей книге «Города для Людей» и датский архитектор и консультант по городскому дизайну Ян Гейл: «Город тем больше оживает, чем больше людей передвигается пешком, используют велосипеды и проводят время в общественных зонах... Город, поощряющий людей ходить пешком, должен предлагать жителям короткие пути, привлекательные общественные зоны и разнообразие городских функций. Эти элементы увеличивают активность и дают чувство безопасности в общественных зонах и рядом с ними» [1, с. 6].

Чтобы стимулировать городских жителей чаще выходить на прогулки – им нужно предложить красивый и разнообразный растительный ландшафт, наполненный цветами, деревьями и кустарниками, с хорошо поставленной городской логистикой. Невыразительность и неэкологичность городской среды несет негативную нагрузку на самочувствие человека, который имеет все права на жизнь в уникальной по своему наполнению городской среде, с устойчивой и благоприятной экологической обстановкой.

Несомненно, важную роль для дальнейшего становления и развития отечественного экодизайна, в формировании междомовых пространств городской среды, будет играть опыт зарубежных эко-дизайнеров, которые на сегодняшний день сильно опережают нас как по количеству, так и по качеству созданных объектов. Из-за перенаселения и плохой экологии экодизайн в этих странах начал развиваться гораздо раньше, и был более востребован, а из-за недостатка свободного места и высокой стоимости земли, дизайнерам приходилось искать более нестандартные приемы для реализации своих проектов. Экономические и территориальные возможности этих городов изначально не позволили властям решить проблемы экологии стандартным методом: разбитием традиционных по форме и размерам парков и скверов, потребовав гораздо более сложных дизайнерских решений. Поэтому, очень часто в крупных городах вместо глобальных эко-проектов, таких как большие парки или скверы, власти отдают предпочтение более локальным проектам, которые распределяются в разных частях города для экологической стабилизации городской экосистемы. В связи с недостатком свободных территорий, под такие проекты, как правило, отдают старые и невостребованные здания и территории, которые уже не могут должным образом выполнять свои функции: старые заводы, аварийные здания, склады, магистрали, эстакады, железные и трамвайные пути и др.

Одним из передовых городов с развивающимся эко-дизайном городского пространства на сегодняшний день является Сеул, Южная Корея. За последние годы там было реализовано несколько очень нестандартных парков вытянутой формы. Сеул – город мегаполис с огромным населением, и как многие развивающиеся города конца XX века, он проектировался в первую очередь как город для машин: в Сеуле очень много автомагистралей, поверх которых ещё дополнительно идут эстакады, создавая тем самым очень плотный автомобильный трафик. При таком типе городской застройки места под пешеходные дорожки и зеленые зоны просто не осталось, поэтому власти Сеула решили делать парки и зеленые зоны нестандартной формы, разбивая их на месте бывших автомобильных дорог, эстакад и железнодорожных путей.

Один из таких сеульских проектов: «Парк-эстакада Seoullo 7017 Skygarden». Этот парк открылся на месте автомобильной эстакады, которая к 2000 году была сильно изношена и не соответствовала современным стандартам автомобильных дорог. Изначально власти города хотели ее снести и заменить новой, но в итоге ее решили оставить и превратить в пешеходный парк. Был проведен международный конкурс, в котором в 2015 году объявили победителя – нидерландское архитектурное бюро MVRDV, которое и превратила бывшую эстакаду в настоящий подвесной сад. Парк представляет собой разветвленную эстакаду протяженностью 982 метра, на которой в круглых чашах высажено более 200 видов растений со всего мира, а общее количество высаженных деревьев составляет более двадцати тысяч. Очень интересным решением было подписать названия всех растений в парке, превратив таким образом парк еще и в своеобразный абсолютно бесплатный ботанический сад. На протяжении всего парка можно найти множество развлечений: фонтаны, детские батуты, мини-кафе, лотки с едой, сувенирные лавки. Кроме того, парк соединили мостами и переходами с близлежащими торговыми центрами и отелями, которые находятся в высотных зданиях вокруг эстакады, что сильно облегчило передвижение между разными сторонами улицы. Стоит отметить, что данный район очень загружен автомобильным движением, так что пешеходная эстакада очень сильно облегчила городскую логистику в этом районе. Сам же парк дополнительно поделен на зоны, каждая из которых имеет свою композицию и структуру оформления пространства. Проект обошелся властям города в 52 миллиона долларов и реализовывался 2 года (рис.1).

Рис. 1. Парк-эстакада «Seoulo 7017 Skygarden»

Парк-эстакада «Seoulo 7017 Skygarden» – это не единственный проект в Сеуле, где автомагистраль превращена в парк. В 2005 году был открыт новый общественный парк на реке Чхонгечхон, которая ранее находилась под землей, в трубах, под скоростной автомагистралью.

Река Чхонгечхон всегда протекала через Сеул. Но в результате Корейской войны, после 1950 года в Сеул хлынула волна беженцев, которые стали стихийно застраивать берега реки деревянными лачугами и сливать в нее нечистоты. Экологическая ситуация в регионе так сильно ухудшилась, что в 1958 году власти города приняли решение закопать реку в трубе под землей, а в 1976 году над ней построили четырехголосную эстакаду.

Однако, к 2000 году, из-за чрезмерного автомобильного движения, эстакада пришла в негодность. В 2003 году мэр города Ли Мен Бак решил не восстанавливать эстакаду, а снести ее, раскопав реку Чхонгечхон и вернув городу историческую природную достопримечательность. Стоит отметить, что жители города не поддерживали этот проект, считая, что эстакада играет слишком важную роль в городской логистике. Особенно проектом были недовольны автомобилисты. Однако, в 2005 году парк открылся, став одной из самых ярких достопримечательностей города. На реализацию проекта потратили два года и 280 млн. долларов. Современная Река Чхонгечхон представляет собой вытянутую в одну линию зеленую зону, длиной около 11 километров и шириной 16 метров, расположенную в углублении, а 22 моста над рекой соединяют северную и южную части Сеула. Когда парк был построен и вошел в эксплуатацию, а автомобильное движение было перенаправлено в другие районы, ситуация с городской логистикой в этом районе сильно улучшилась, что стало очередным подтверждением парадокса Браеса (рис.2).

Рис. 2. Изображение реки Чхонгечхон

Подобного рода парк есть и в Нью-Йорке: он располагается на эстакаде бывшей железной дороги. «Хайлайн парк» (The High Line Park) расположен в Манхэттене на высоте 10 метров над землей, на месте бывших надземных железнодорожных путей. Этот парк, также не первый в своем роде – он был вдохновлен французским парком «Coulée verte René-Dumont» (Зеленый поток), открытым в 1993 году на месте старой железной дороги. Нью-Йоркская железная дорога была заброшена еще в 1980 году, но ее преобразование в парк началось лишь в 2006 году. В отличие от сеульских парков, американский строился в несколько этапов и открывался целых три раза: первая секция была открыта в 2009 году, вторая в 2011, а третья в 2014 году. Парк очень плотно прилегает к окружающим его небоскрёбам, а во многих местах дизайнеры намеренно оставили части старых железнодорожных путей, которые замечательно вписываются в ландшафт нового парка (рис.3).

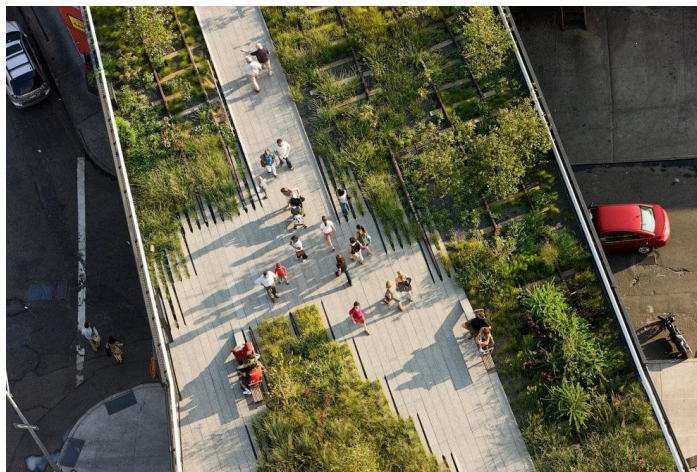

Рис. 3. Парк «Хайлайн парк» в Нью-Йорке

Интересно, что подобного рода проекты уже были реализованы в Беларуси. В некоторых центральных районах городов за последнее 20 лет автомобильные дороги заменили пешеходными зонами: в 2010 году пешеходной стала 1300 метровая улица Суворова и Толстого в Витебске, к Дожинкам в 2011 году 700 метровая улица Пригыцкого в Молодечно, к Дожинкам 2014 года в Пинске пешеходными стали улицы Ленина и Первомайская. В столице Беларуси пешеходные улицы появились в 2018 году – Комсомольская и Революционная.

На сегодняшний день в Беларуси мало пешеходных улиц, а существующие улицы имеют ряд существенных недостатков: в большей степени из-за плохого дизайна, ограниченного бюджета и очень сжатых сроков реализации проектов. Как пример: улица Карла Маркса перестала быть пешеходной из-за того, что местные жители жаловались на выступления уличных музыкантов и театральных групп каждые выходные и праздники, которые не давали им побыть в спокойствии и тишине. Улица просто была не приспособлена для шумных и массовых гуляний. А неправильно расположенные ливнёвки поспособствовали тому, что первый же ливень в Минске затопил пешеходные улицы Комсомольскую и Революционную.

На данном этапе Белорусские пешеходные улицы сильно проигрывают в качестве и визуальном исполнении Европейским и Азиатским аналогам, так как в других странах перед каждым таким крупномасштабным проектом проводят серьезные конкурсы, зачастую международные. Для оформления качественных пешеходных зон Беларуси есть смысл обратиться к уже существующим мировым аналогам, как в своё время французский парк «Coulée verte René-Dumont» стал вдохновением для «The High Line Park» в Нью-Йорке, который послужил вдохновением для Сельского парк-эстакада «Seoullo 7017 Skygarden».

Источники

1. Гейл, Я. Города для людей / Я. Гейл; пер. с англ. – М. : Альпина Паблишер, 2012. – 276 с.
2. Горышина, Т.К. Растения в городе / Т.К. Горышина. – Мн. : Издательство Ленинградского Университета, 1991. – 133 с.
3. Нефёдов, В.А. Ландшафтный дизайн и устойчивость среды / В.А. Нефёдов. – СПб. : 2002. – 295 с.: ил.
1. 4.Эллард, К. Среда обитания: Как архитектура влияет на наше поведение и самочувствие / К. Эллард; пер. с англ. – М. : Альпина Паблишер, 2019. – 288 с.

Клименко Марія Сергіївна

Львівська національна академія мистецтв

Науковий керівник: Яців Роман Миронович, професор, кандидат мистецтвознавства

Львівська національна академія мистецтв

**ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА Й ІВАНА ФРАНКА
У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА АРХИПЕНКА**

Стаття присвячена дослідженню образу Тараса Шевченка й Івана Франка у творчості Олександра Архипенка (1887 – 1964). Проаналізовано смислові артикуляції скульптора у зверненні до національної культури. Розглянуто духовну природу Тараса Шевченка й Івана Франка як уособлення їх генетичного зв'язку із Олександром Архипенком. Ключові слова: образ Тараса Шевченка, образ Івана Франка, творчість Олександра Архипенка, смислові артикуляції скульптора.

Геніальність Олександра Архипенка, визначного мистця ХХ століття, першовідкривача великого діапазону матеріалів і технік, кольору, простору й руху в скульптурі із філософським осмисленням об'єктів творення, є широко відомою. Окрім ряду новітніх образно-пластичних рішень Олександр Архипенко програмно апелював до творчості Тараса Шевченка й Івана Франка. Серед створених ним праць були бюсти Володимира Великого [5: 3] й Луки Мишуги [9: 62].

Актуальність даного дослідження полягає в осмисленні духовно-ціннісного зв'язку Олександра Архипенка із феноменами української літератури, що представлені в образах Тараса Шевченка й Івана Франка.

Історіографія поставленої проблематики статті висвітлювалася в архівних виданнях української діаспори «Свобода» [1, 2, 3, 5, 7, 8] й «Сучасність» [4]. На сторінках часописів представлені роздуми Олександра Архипенка про сутність національних феноменів у розбудові української культури. Ціннісними у виданні «Свобода» [3, 8] є опубліковані світлини пам'ятників Тарасу Шевченку поряд із їх автором Олександром Архипенком.

Мета статті – проаналізувати смислові артикуляції образу Тараса Шевченка й Івана Франка у творчості Олександра Архипенка.

Мистець був автором чотирьох бюстів Тараса Шевченка [9: 55]. «Архипенко мав бажання створити пам'ятник Шевченкові ще за своєї молодості» [4: 51]. Втілити образи визначних постатей української літератури скульпторові вдалося під час американського періоду. Із 1935 року Олександр Архипенко створював погруддя Тараса Шевченка, перше із яких було виконане, коли він перебував у Каліфорнії [7: 1]. Винятковим у скульптурі є вказівний жест руки, який направлений у протилежну сторону від схиленої голови. Даний об'єкт скульптури вирізняється динамічним співставленням основних мас. Гостру напругу формує погляд поета. Ідейно-пластичне рішення розкриває провісний образ Т. Шевченка. «Композиція суворих форм, насичених драматичним змістом. Поміж існуючими портретами, це без сумніву, найсильніший виразом і найоригінальнішим підходом» [6: 127-128].

Через рік на замовлення Української Громади в Клівленді Олександр Архипенко втілює наступний бюст Тараса Шевченка [7: 1]. Символізм образу формує лірична постать мислителя, у якому «камінь виявляє незвичайне одуховлення виразу й натуги внутрішнього життя» [8: 2]. «У цьому другому творі скульптор зосередився на дуже спеціальному психологічному виразі Шевченкової творчості як мистця-поета в протиставленні до першого, де він зайнявся більш громадянським розумінням важності його як пророка» [6: 128]. Третє погруддя Тараса Шевченка, що датується 1953 роком, представляє зрілий період творчості Олександра Архипенка. Фронтальний статичний бюст із ледь помітним поворотом є утвердженням сили, впевненості погляду, який спрямований знизу вгору. Перед нами постає образ-символ нескореності українського народу, який акумулював міць духу й плоті. Детально промодельовані надбрівні дуги й великий широкий лоб розкривають смисловий зміст пластичного рішення твору. Олександр Архипенко представляв заклик до народу як «найчистіший образ духовного Батька української нації, <...> що має вселюдське значення» [7: 1]. Четверте погруддя Тараса Шевченка, Олександр Архипенко створив у 1957 році. Існує ціннісна світлина, яка зображує скульптора поряд із цією працею у день встановлення постаменту на «Союзівці» 27 квітня цього ж року [3: 1]. Об'єкт скульптури є фронтальним зображенням поета у зрілому віці. На відміну від попереднього бюсту тут зникає пронизливий важкий погляд. Характерною є більш експресивна манера виконання, що виражається у вібруючій фактурі поверхні й рисах обличчя.

Олександр Архипенко створив пам'ятник Івану Франку в 1936 році для парку Рокфеллера у Клівленді. Задумливий образ поета постає у процесі письма. «Чимсь близьким і безпосередньо щирим віє

від погруддя І. Франка» [2: 1]. Це наче гора із широкою основою, просякнута глибоким монументалізмом, завершенням якої є схилена невелика голова. Могутня брила каменю містить внутрішню сутність образу.

Втілення феноменів української літератури у творчості Олександра Архипенка є свідченням національних рефлексій у світогляді скульптора. «...Це тому, що я вірю, що відображення великих національних геніїв може викликати ідеї та почування, які можуть зберегти національні сумління» [1: 3]. Олександр Архипенко пояснював вплив персоналій на формування цілісного стану суспільства: «Щоб бути інтегральною частиною країни, необхідна культурна свідомість. А говорячи про культуру як національну силу, нам необхідно признати, що наші національні генії, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Микола Лисенко та інші сконсолідували нашу українську культуру при допомозі своїх творів, які віддають справжній дух і душу українського народу» [1: 3].

Встановлено, що у творчості Олександра Архипенка синтезувалася філософська основа Тараса Шевченка й Івана Франка. Визначні персоналії культури ідентифікують характер нації й виступають виразником глибини ментальності народу. Звернення до образно-пластичних рішень геніальних постатей у мистецькій площині Олександра Архипенка прокладає ціннісні координати його підсвідомого зв'язку.

Джерела

1. Архипенко О. До моїх українських земляків. *Свобода*. 1953. № 58. С. 3.
2. Берест Б. Олександр Архипенко і модерне мистецтво (До 50-річчя творчої діяльності визначного скульптора. *Свобода*. 1953. № 5 (30). С. 1.
3. Відкриття пам'ятника Тараса Шевченка – найбільш величавий здви́г у історії американських українців. *Свобода*. 1957. № 115. С. 1.
4. Гординський С. Чому Архипенко не створив пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні? *Сучасність*. 1988. № 3. С. 49 – 53. URL :<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3260/file.pdf>. (дата звернення : 17.07.2020).
5. Гульчій К. З українського життя в Америці. Пошануємо О. Архипенка, нашого великого мистця. *Свобода*. 1937. № 268. С. 3.
6. Малюца А. Портрети Шевченка в творчості Архипенка. *Наші Шевченки. Збірник-Альманах у сторіччя смерті поета 1861 – 1961*. 1960. С. 126 – 130. URL :http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I 21DBN= UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00001768. (дата звернення : 10.07.2020).
7. Погруддя Тараса Шевченка – новий архітектурний О. Архипенка. *Свобода*. 1953. № 26. С. 1.
8. Ювілей українського великого мистця (3 нагоди 50-ліття маляра й різьбара Олександра Архипенка). *Свобода*. 1937. № 139. С. 2.
9. Archipenko Gray F. *My life with Alexander Archipenko*: monograph. Munich : Hirmer, 2014. 206 p.

Ковтюк Еріка Едуардівна

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: Гладка Валентина Анатоліївна, доктор філологічних наук, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ АСИМІЛЯЦІЇ АНГЛІЦИЗМІВ У КАНАДСЬКОМУ ВАРІАНТІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

У дослідженні розглянуто особливості канадського білінгвізму та історичні передумови його виникнення. Висвітлено двомовну ситуацію на території франкомовної Канади, наслідком якої є явища інтерференції та запозичення. Проаналізовано різні типи асиміляції англіцизмів французькою мовою. Ключові слова: канадський білінгвізм, інтерференція мов, запозичення, англіцизм, асиміляція.

Грунтовні дослідження мови та мовних явищ другої половини ХХ ст. визначаються становленням соціолінгвістичного напрямку, представники якого вивчають вплив суспільних явищ на розвиток та функціонування мови, місце мови в суспільстві, зв'язок мови та культури, мови та особистості тощо (Л. П. Якубинський, В. В. Виноградов, А. Мейє, Ш. Баллі, А. Сеше, Ж. Вандрієс, Б. Гавранек, О. С. Мельничук, Ю. О. Жлуктенко та ін.). За словами О. Селіванової, сучасна соціолінгвістика виокремлює три течії: першу з них спрямовано на соціологію (дослідження норм мовного вживання, білінгвізму), другу орієнтовано на лінгвістику (вивчення зв'язку соціальних умов зі змінами в мовній системі), третя має етнографічне та методологічне спрямування [8].

Тому **актуальність** нашої роботи зумовлена, насамперед, значним інтересом сучасних лінгвістів до процесу запозичення, що, із соціолінгвістичної точки зору, має значний вплив не лише на розвиток мови-реципієнта, а й на розвиток самого суспільства. Не залишаються осторонь також питання виникнення білінгвізму та інтерференції двох мов, зокрема, на території франкомовної Канади, де характерні явища запозичення та їхньої асиміляції.

Метою нашого дослідження є визначення понять мовного білінгвізму та інтерференції мов, а також детальний аналіз типів асиміляції англіцизмів французькою мовою, зокрема, на території франкомовної Канади.

Виклад основного матеріалу. Поставлена перед нами мета вимагає, насамперед, з'ясування історичних чинників виникнення двомовності на території Канади. Загалом перші дослідження Канади датовані початком ХVІІ ст., коли було засновано поселення Квебек. Через сто років його населення складало більше сорока тисяч французьких емігрантів [10]. Для наступного століття було характерним

створення колоній Великобританією, що зумовило безліч конфліктів та війн із Францією. Внаслідок цього британська влада повністю підкорила собі всю Канаду. Політика нового уряду сприяла стрімкому посиленню позицій англійської мови, яка почала виявляти домінуючі позиції у більшості сфер. І лише в ХХ ст. влада франкомовної провінції Квебек прийняла рішення про запровадження мовної політики щодо посилення позицій французької мови та підтримки двомовності населення з метою рівноправності двох мов, яка згодом була закріплена законом 1969 року про існування двох офіційних мов [10].

Сьогодні Канада є другою франкомовною країною після Франції, де 6,8 млн. населення розмовляє французькою. На її користь у 1977 році було також прийнято «Хартію французької мови», або «Закон 101», який захищає французьку мову та забезпечує її державний статус у провінції Квебек [10]. Однак, близько 40 % населення Канади залишається англо-канадським [7]. Тому особливість мовної ситуації Канади визначається одночасною присутністю двох мов – англійської та французької, що дозволяє нам говорити про існування на цій території такого мовного явища як білінгвізм.

Зазначимо, що у мовознавстві *білінгвізм* визначають як «практику почергового використання двох мов» [3, с. 22] або як «наявність і функціонування в межах одного суспільства двох чи кількох мов» [2]. Іншими словами, білінгвізм є одним із явищ взаємодії культур, де головною ознакою виступає спілкування одних носіїв двома мовами. Водночас, з цієї точки зору, Ю. О. Жлуктенко вважає доцільним використання терміну *двомовність* [4, с. 28], хоча в українській лінгвістиці, наприклад, ці поняття – *білінгвізм* і *двомовність* – функціонують як абсолютні синоніми. Щодо ситуації на території Канади, то тут двомовність має односторонній характер: у містах англійської частини Канади франкомовне населення обов'язково повинно володіти англійською мовою, яку використовують у побутовому спілкуванні, тоді як англоканадці не потребують вивчення французької мови [1]. Так, більшість білінгвів проживає у Квебеку, а за його межами тільки 10 % населення знають французьку [10]. Саме на цій території найбільше виявляється інтерференція цих мов та запозичення мовних одиниць.

Явище інтерференції описано, зокрема, в працях багатьох мовознавців (У. Вайнрайх, Л. Щерба, Е. Хауген, В. Виноградов та ін.). На думку У. Вайнрайха, наприклад, явищами інтерференції є ті «випадки відхилення від норм будь-якої з мов, які відбуваються в мовленні білінгвів у результаті того, що вони знають більше, ніж одну мову, тобто внаслідок контакту мов» [3, с. 22]. На наш погляд, влучно висловлюється О. Селіванова, яка вважає, що «інтерференція передбачає взаємне проникнення до мовлення білінгвів елементів різних рівнів двох мов, якими він володіє, що сприймається як іншомовний акцент; це є відхилення від стандартів рідної мови, що може охоплювати всі рівні мови» [8].

У контексті дослідження інтерференції мов лінгвісти розглядають запозичення як один із результатів контактування двох мов (Б. Гавранек, Ю. Жлуктенко, Л. Щерба). При цьому запозичення розглядається ними не лише як «передача готових елементів однієї мови у використання іншої», а і як «процес їхнього органічного освоєння системою цієї мови, перетворення – формального та семантичного – в умови іншої системи» [5, с. 234].

Саме в цій площині цікавим для розгляду є процес асиміляції англіцизмів у канадському варіанті французької мови, які адаптуються до правил і норм мови-реципієнта. Беручи поняття асиміляції в широкому значенні, проаналізуємо його вияви на фонетичному, графічному, морфологічному та семантичному рівнях. При цьому, синтезувавши загалом погляди мовознавців на поняття запозичення та асиміляції, спробуємо насамперед, поділити відібраний нами фактичний матеріал (350 одиниць) на типи, залежно від мовного рівня, на якому асимілюються англіцизми (див. табл. 1)

Таблиця 1

Типи асиміляції англіцизмів у канадському варіанті французької мови

Типи асиміляції	Кількісні показники	
	Одиниці	Відсотки
Фонетична асиміляція	315 одиниць	90%
Морфологічна асиміляція	276 одиниць	79%
Орфографічна асиміляція	56 одиниць	16%
Семантична асиміляція	32 одиниць	9%
Усього	350 одиниць	100%

Увійшовши до французької мови Канади, англіцизми адаптуються насамперед фонетично: відбувається пристосування нової іншомовної одиниці до фонетичної системи мови-реципієнта. За нашими спостереженнями, у більшості випадків фонетична асиміляція англійських запозичень у цьому варіанті французької мови полягає у передачі звуків англійської мови засобами французької мови при збереженні орфографії запозиченого слова, напр.: *o.k.* [oke] «добре», *rugby* [rygbi] «регбі», *cyberspace* [sibɛrspas]

«інтерактивне інформаційне середовище». Зазначимо також, що окремі англійські звуки читаються виключно на французький манер: англійський звук [əu], відсутній у французькій мові, замінено на [o] або [ɔ], напр.: *logo* [lɔgo] (англ. [lɔgəu]) «логотип»; звук [æ] у французьких словах переходить в [a], напр.: *gadget* [gadzet] (англ. [gædzɪt]) «гаджет»; у процесі адаптації запозичене слово може набути носових звуків, напр.: *bigbang* [bigbɑ̃g], *standard* [stɑ̃dar]; англійський звук [ʌ] представлено як [ɛ] у французькій мові, напр.: *check-up* англ. [ˈtʃekʌp] – фр. [(t)ʃɛkɛp]. Як відомо, у французькій мові відсутній звук [h], тому в словах типу *hardware* ([ardwɛʁ] (англ. [ha:dweə]) «технічне забезпечення» *h* не читається; буквособолучення *sh* зберігає вимову [ʃ] у словах типу: *shopping* [ʃɔpiŋ]; приголосні букви на кінці слова, які не вимовляються у французьких словах, у багатьох англіцизмах читаються, напр.: *set* [set].

Під морфологічною адаптацією запозиченого слова ми розуміємо факт отримання запозиченими словами, які входять до складу мови-реципієнта, її граматичних ознак. Результати нашого дослідження показали, що у канадському варіанті французької мови англіцизми насамперед отримують ознаки відсутньої в мові-джерелі категорії роду, яка виражається за допомогою додавання артикля або детермінативу. Так, англомовні запозичення можуть набувати ознак чоловічого роду (напр.: *le self-control* «самоконтроль», *un dressing* «наряд, одяг») або жіночого роду (напр.: *la fashion* «мода», *une kitchenette* «кухонька»). Виявлено також випадки набуття словом двох родів, напр.: *la/le coach* «тренер», *la/le people* «знаменитість». Якщо говорити про утворення множини, то значна частина англіцизмів підпорядковується граматичній нормі французької мови: в мовленні вони отримують відповідні детермінативи на позначення множини та флексію *-s*, напр.: *des baskets* «кросівки», *les fake news* «сфабриковані новини».

Ще одним аспектом морфологічної адаптації є заміна англійських афіксів на аналогічні французькі або приєднання нових. Серед таких випадків нами виявлено: 1) процес адаптації дієслів: запозичені з англійської мови дієслова набувають у французькому варіанті Канади властивості стандартних дієслів першої групи, додаючи до основи дієслівний афікс *-er*, напр.: *to log in/on – se loguer* «увійти в систему; зареєструватися»; 2) заміну англійських суфіксів на французькі, напр.: у французькій мові англомовна одиниця *blogger* може функціонувати як дієслово після його перетворення на *bloguer* і як іменник на позначення жіночого роду після отримання ним суфіксу *-euse*; 3) конверсію, тобто «утворення нових слів шляхом переходу одного слова з тією самою формою в іншу лексико-граматичну категорію» [9, с. 179], напр.: англійські прикметники *swing* «модний; молодіжний» та *shocking* «шокуючий» можуть функціонувати в мові-реципієнті як іменники.

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє говорити нам про тенденцію до поступової орфографічної асиміляції англіцизмів. Можна констатувати, зокрема, заміну англійських букв і буквособолучень на відповідні французькі, напр.: *defacing – défaceage*, *opportunity – opportunité*. Проте, орфографія деяких англомовних запозичень поки ще не усталена, наприклад: в публіцистичних статтях виявлено вживання запозичення *email* з кількома варіантами написання типу *e-mail*, *email*. Спостерігаємо також процес «підтягування» орфографії у французькому варіанті Канади до англомовного звучання, напр.: англ. *chat* [tʃæt] – фр. *tchat* [tʃat], англ. *click* [klik] – фр. *clique* [klik].

Наступним типом асиміляції англіцизмів є семантична адаптація, під якою розуміємо пристосування їхньої смислової структури до системи мови-реципієнта. Згідно із дослідженнями Н.А. Кохан, найпродуктивнішими семантичними процесами є розширення значення, звуження значення та зміна значення, при яких на підставі певних аналогій та асоціацій відбувається перенесення значення з одного предмета на інший [6, с. 225]. Так процес розширення значення відображено у функціонуванні англіцизму *gadget* «пристосування» у франкоканадській публіцистиці, де він отримує також значення «технічний пристрій, який виконує обмежене коло завдань». Натомість, коли загальне значення переходить на конкретне поняття, йдеться про звуження значення. Прикладом такого процесу може слугувати англіцизм *chat* [tʃat], який зустрічається у французькій мові як синонім до слова *discussion*, але не відображає всі значення останнього; він вживається як його синонім у сфері інформатики, позначаючи «інтерактивна бесіда між користувачами Інтернету, які обмінюються електронними повідомленнями». В окремих випадках запозичення з англійської мови змінюють своє значення в мові-реципієнті, напр.: англомовне запозичення *star* у французькій мові має лише значення «кінозірка; знаменитість», але не вживається зі значенням «небесне тіло».

Варто зазначити, що семантична адаптація являє собою тривалий процес і відбувається в останню чергу. Цей факт пояснює існування значної кількості запозичених слів, які ввійшли до французької мови, але ще не асимільовані семантично, напр.: *driver* «керувати», *site* «сайт, інтернет-сторінка», *brunch* «пізній сніданок», *team building* «підкріплення команди», *digital native* «цифрове покоління». У більшості випадків це пов'язано із входженням цих слів до французької мови разом із новою для неї реалією або явищем.

Висновки. Мовна ситуація в Канаді вже чотири століття характеризується двомовністю, а разом із нею такими явищами, як інтерференція та запозичення, а також супроводжується значним протистоянням

двох мовних систем – англійської та французької. Більшість мовних одиниць, які запозичуються власне канадським варіантом французької мови, зазнають змін на фонетичному, орфографічному, морфологічному та семантичному рівнях. Сприятливим полем для таких перетворень і подальшого їхнього закріплення в мові є публіцистичний дискурс, який перший реагує на зміни, що відбуваються в суспільно-політичному та культурному житті кожного суспільства.

Джерела

1. Ахонина В. С. Англо-французское двуязычие в современной Канаде / В. С. Ахонина // США. Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2002. – № 12. – С. 111–120.
2. Беликов В. И. Социолінгвістика: Учебник для вузов / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М.: Российский гос. гуманит. ун-т, 2001. – 439 с.
3. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх; пер. с англ. яз. и комм. Ю.А. Жлуктенко; вступ. ст. В.Н. Ярцевой. – К.: Вища школа, 1979. – 263 с.
4. Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия / Ю. О. Жлуктенко. – К.: Вища школа, 1974. – 176 с.
5. Коробова І. О. Проблема запозичень у сучасній лінгвоукраїністиці [Електронний ресурс] / І. О. Коробова // Література та культура Полісся. Сер. : Філологічні науки. - 2015. - Вип. 80. - С. 232-242. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkpfil_2015_80_27
6. Кохан Н. А. Предпосылки семантического усвоения заимствованной лексики в современном английском языке / Н.А. Кохан // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2011. – № 2. – С. 221–228.
7. Русавская О. О. Просодическая интерференция в речи англоговорящих жителей Квебека / О. О. Русавская [Електронний ресурс] // Записки з романогерманської філології. – 2017. – Вип. 2. – С. 74–80. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zrgf_2017_2_12.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
9. Чекалина Е. М. Лексикология французского языка / Е. М. Чекалина, Т. М. Ушакова. – Санкт-Петербург: Изд. дом Санкт-Петербургского ун-та, 2007. – 275 с.
10. Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
11. Le Journal De Montreal. <https://www.journaldemontreal.com/>
12. La Presse. <https://www.lapresse.ca/>

Мисюро Анна Янушевна

Минский государственный лингвистический университет

Научный руководитель: Поплавская Татьяна Викторовна, доктор филологических наук, профессор
Минский государственный лингвистический университет

О САМОПРЕЗЕНТАЦИИ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ ДЕЙТИНГОВЫХ СЕРВИСОВ: ПРИТЯЗАНИЕ НА ОБЛАДАНИЕ ОПРЕДЕЛЕННЫМИ ВНЕШНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ

Статья посвящена анализу притязаний на обладание определенными внешними характеристиками в контексте онлайн-знакомств. Проанализирован набор внешних характеристик, предьявляемых в ходе самопрезентации, исследованы языковые средства, используемые для самоописания. Выявлены факторы обуславливающие выбор характеристик и средств их вербализации. Ключевые слова: самопрезентация, идеализированная самопрезентация, внешние характеристики, положительно окрашенная лексика, оценочность.

На сегодняшний день поиск потенциального партнера осуществляется не только в ходе живого общения, но и может быть опосредован различными дейтинговыми сервисами, сайтами и приложениями для знакомств, функционирующими с учетом геолокации (Badoo, Tinder, Bumble и др.).

Люди склонны создавать положительные образы себя и с этой целью выборочно предоставляют информацию себе, а также корректируют ее подачу в зависимости от реакции аудитории [1]. Процесс управления производимым впечатлением, осуществляемый индивидом в той или иной ситуации общения, называется самопрезентацией [2] и рассматривается широким спектром гуманитарных наук. Многочисленные определения данного термина сходятся в том, что в него входит широкий набор стратегий и техник, применяемых индивидом при создании и контроле своего внешнего имиджа [4].

Интернет и сервисы знакомств открывают новые возможности для идеализированной самопрезентации, так как отдельные пользователи являются единственным источником информации о себе и могут стратегически корректировать подаваемый контент [3]. Важными отличиями профилей на сервисах знакомств от страниц в других социальных сетях являются отсутствие необходимости следовать ожиданиям различных групп аудитории (друзья, родственники, одноклассники, коллеги и т.д.) и, как следствие, отсутствие влияния этих групп на предоставляемую информацию (пользователи не видят список друзей, комментарии, фотографии, на которых вас отметили, и т.д.). Это позволяет оптимизировать усилия пользователей по созданию максимально успешного образа и предьявлению своих притязаний в ходе самопрезентации.

В ходе нашего исследования мы попытались проанализировать предьявление внешних характеристик пользователями сервиса Badoo в ситуации идеализированной презентации, а также проследить культурную и гендерную обусловленность данных описаний. Мы рассматривали мобильное приложение Badoo, так как на сегодняшний день это наиболее удобный способ использования сервиса. Материалом для исследования послужили 1200 анкет пользователей из Беларуси, Испании и США (по 200

женских и 200 мужских для каждой страны). Для выявления статистики предъявления той или иной информации использовалось тегирование данных с помощью бесплатной программы для качественного анализа текста Taguette.

Vadoo позиционируется как социальная сеть знакомств, поддерживающая множество языков и работающая в любой стране мира. По информации, размещенной на официальной странице, пользователями сети являются более чем 476 миллионов людей.

При регистрации в приложении пользователям предлагается заполнить анкету о себе, в которой присутствуют как обязательные пункты, так и опциональные. Необходимо отметить, что пользователь не может создать профиль без загрузки актуального фото, в то время как описание своих внешних характеристик не является обязательным. Предъявить информацию о своей внешности можно при заполнении полей «Рост» и «Телосложение», выбрав из предложенных вариантов ответа, либо поля «Главное обо мне», где можно собственноручно ввести желаемые сведения.

Анализ анкет показал, что наиболее часто предъявляемой характеристикой внешности является рост, независимо от рассматриваемой страны (таблица 1).

Таблица 1

Статистика заполнения поля «Рост»

	Страна		
	Беларусь	Испания	США
Женские анкеты	160 (80%)	131 (65,5%)	117 (58,5%)
Мужские анкеты	171 (85,5%)	106 (53%)	139 (69,5%)

Второй по популярности характеристикой оказалось телосложение (таблица 2). Пользователи выбирали из предложенных вариантов ответа: атлетическое, среднее, пара лишних кило, крепкое, приятная полнота.

Таблица 2

Статистика заполнения поля «Телосложение»

	Страна		
	Беларусь	Испания	США
Женские анкеты	120 (60%)	129 (64,5%)	112 (56%)
Мужские анкеты	145 (72,5%)	105 (52,5%)	137 (68,5%)

Отличительной чертой белорусских анкет является указание веса (18 женских и 3 мужские анкеты), цвета волос (31 женская анкета), цвета глаз (39 женских анкет) в соответствующих полях. Данная опция отсутствует в версиях приложения для Испании и США.

Особый интерес в ходе исследования вызвали характеристики, указанные в поле «Главное обо мне». В этом случае мы можем увидеть, насколько значимыми являются те или иные внешние характеристики, а также проанализировать языковые средства, использованные для их описания. Число анкет, в которых есть притязание на обладание теми или иными внешними характеристиками именно в этом поле, относительно невелико (таблица 3). Возможной причиной может быть наличие фото в профиле и стремление в первую очередь описать потенциального партнера, а не себя.

Таблица 3

Статистика упоминаний внешности в поле «Главное обо мне»

	Страна		
	Беларусь	Испания	США
Женские анкеты	11 (5,5%)	13 (6,5%)	9 (4,5%)
Мужские анкеты	9 (4,5%)	6 (3%)	5 (2,5%)

Жители Беларуси осторожны в оценке своей внешности и крайне редко используют такие прилагательные, как «красивый / красивая». Они более склонны описать себя как «обычный / обычная». Наиболее типичными описаниями являются «обычная девушка / обычный парень», «в жизни такая же, как и на фото», «мама говорит, что красивый». В анкетах может дублироваться информация о росте и телосложении: «Параметры фигуры для тех, кто считает меня большой: рост 172 см., грудь 87 см., талия 60 см., бедра 90 см., вес 58 кг.», «спортивный парень».

Испанцы более экспрессивны в оценке своих внешних качеств и используют такие прилагательные, как «simpático / simpática» и «guapo / guapa», причем чаще всего этим приемом пользуются женщины. Реже можно встретить описание фигуры и телосложения: «deportista», «decomplexiónatlética».

Пользователи из США редко описывают себя как «beautiful» или «handsome» и говорят о росте и весе. Однако женские анкеты изобилуют положительными эпитетами, когда дело касается фигуры: «BBW

(*bigbeautifulwoman*)), «*plus-sized*», «*curvy*», «*sexyandchubby*», «*Ihaverolls*». Мужчины описывают свое телосложение как «*athletic*» и «*fit-looking*». Только в американских анкетах, как женских, так и мужских, встречаются упоминания о цвете кожи: «*WM (whitemale)*», «*black*», «*darkskin*», «*lightskin*». Таким образом, в этих анкетах прослеживается влияние движений за бодипозитив и толерантность, транслируемых американской культурой.

На основе проведенного анализа можно сделать вывод, что наиболее часто предъявляемыми характеристиками во всех странах являются рост и телосложение, что объясняется их относительной безопасностью и обтекаемостью. Как правило, это именно та минимальная личная информация о потенциальном партнере, которую без опаски можно сообщить любому незнакомому человеку. Белорусы чаще и подробнее других предъявляют свои физические параметры и их описания наименее насыщены оценочными определениями. Профили испанцев отличаются наибольшим употреблением в них оценочных определений, однако являются наименее информативными в плане набора характеристик. Пользователи из США вербализуют притязания на обладание определенными внешними характеристиками широким набором положительно окрашенной лексики и более склонны указывать на расовые отличия. Различия в предъявлении остальной информации объясняются восприимчивостью общества к культурным и политическим изменениямв отдельно взятом государстве.

В гендерном плане нужно отметить, что женщины предъявляют более полную информацию о своей внешности, чем мужчины, и используют для этого более экспрессивную лексику. Различия данного рода можно объяснить такими психологическими факторами как особенности логического мышления, восприятия, проявления чувств и эмоций в соответствии с принятыми обществом нормами поведения полов.

Источники

1. Гоффман, И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гоффман. – М. : Канон-пресс, 2000. – 304 с.
2. Leary, M. R. Impression Management: A Literature Review and Two-Component Model / M. R. Leary, R. M. Kowalski // Psychological Bulletin. – 1990. – Vol. 1. – P. 34-47.
3. Rui, J. Strategic Self-Presentation Online: A Cross-Cultural Study / J. Rui, M. A. Stefanone // Computers in Human Behavior. – 2013. – № 29, – P. 110-118.
4. The Dictionary of Personality and Social Psychology / ed.: by R. Harre, R. Lamb. – Cambridge (Mass.) : MIT Press, 1986. – 352 p.

Орлова Рената Вадимівна

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Науковий керівник: Кутасевич Галина Ярославівна, кандидат філологічних наук, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ІНТОНАЦІЙНО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ СТЕФАНА МАЛЛАРМЕ

Стаття присвячена аналізу основних одиниць поетичного синтаксису Стефана Малларме. Основну увагу приділено інтонаційно-синтаксичним засобам, які утворюють ритмомелодійну систему вірша. Ключові слова: поетичний синтаксис, інтонаційно-синтаксичні засоби, засоби ритмізації поетичного твору.

Досягнення художньої мети у поетичному творі пов'язане з використанням різнорівневих засобів мови, які майстерно поєднуються у площині поетичного синтаксису. За словесно-образною комбінацією слів таїться специфіка мовної особистості автора, майстерне втілення його світобачення за допомогою одиниць мови, за якими постає багаторівневий підтекст. Питання пов'язані з вивченням віршованого твору як складного явища неодноразово ставали предметом наукових розвідок (див. праці Я. Мукаржовського, Ю.М. Лотмана, Р. Якобсона, В.М. Жирмунського, Ю.М. Тинянова, К.Ф. Тарановського, М.Л. Гаспарова, Г. Десноса, Л. Бураса та ін.). В основному всі науковці сходяться на думці, що «при аналізі віршованих творів необхідно враховувати їх емоційну експресивність і не обмежуватися лише формально-естетичним аспектом» [2, с. 98], що у кожного поета є свої найулюбленіші теми, образи і навіть слова, які певним чином складають внутрішні цикли у творчості митців, цикли, що не можна вмістити у чіткі хронологічні межі [6, с. 18].

Мова поетичного твору входить до загальної, досить розгалуженої системи як надзвичайно важлива її частина, що наділена власними особливими рисами і знаходиться у постійній взаємодії з різними відтвореннями і процесами мовної системи. Це досить яскраво підтверджується у процесі дослідження семантико-синтаксичних особливостей віршованого твору. Синтаксичний рівень засвідчує спосіб формулювання та висловлення думки, особливості її мовної/мовленнєвої репрезентації. За словесно-образною комбінацією слів криється специфіка світобачення та вміння за допомогою мовних одиниць передати його. Ознаки світоглядних переконань митця кодується в довершеному, цілісному висловленні. Висловлення постає як реалізація і як відбиток мислетворчості кожного окремого митця.

Метою пропонованої наукової розвідки є висвітлення певних інтонаційно-синтаксичних поетичних творів французького поета-символіста Стефана Малларме.

Актуальність дослідження полягає в тому, що незважаючи на численні дослідження, які б заторкували питання синтаксичної організації віршованого твору загалом, нині залишаються недостатньо висвітленими особливості синтаксичної організації творів Стефана Малларме.

Вірші французького поета, «законодавця» та лідера символістського руху Стефана Малларме потребують особливої уваги дослідників. Сам автор прагнув, щоб його творчість зрозуміли тільки обрані, тому невідповідний читач не зможе досягнути всієї глибини його творів. Особливого значення С.Малларме надає недосказаності в поезії. Він наголошував, що: «Назвати предмет – означає втратити три чверті насолоди поетичним твором – насолоди, що полягає в самому процесі поступового і повільного вгадування; підказати за допомогою натяку – ось мета, ось ідеал» [5, с. 426]. Так, поет закликає відмовитись від описової поетичної мови, та створити нову – сугестивну, оскільки предмет, до якого торкнулося сугестивне слово, розкриває всю свою глибину.

У своїх поетичних торах С. Малларме, бажаючи передати своє особливе бачення світу, не одноразово вдається до використання різних за своєю будовою та функціонально-стилістичними особливостями синтаксичних одиниць, які дозволяють йому не лише надати висловленню емоційності та виразності, але також долучити читача до роздумів. Автор майстерно ніби грається з інтонаціями, які мають характер радше навіювання, ніж пошуку розуміння у читача.

Однією з найбільш яскравих особливостей поетичного синтаксису Стефана Малларме є використання інверсії, яка виражає не тільки емоційний а й смисловий бік висловлювання. Наприклад: «*Au seul souci de voyager / Outre une Inde splendide et trouble / Ce salut soit le messager / Du temps, car que ta poupe double / Comme sur quelque vergue bas / Plongeante avec la caravelle / Écumait toujours en ébats / Un oiseau d'annonce nouvelle / Qui criait monotonement / Sans que la barre ne varie / Un inutile gisement / Nuit, désespoir et pierrerie / Par son chant reflété jusqu'au / Sourire du pâle Vasco*» [7].

У цьому вірші С. Малларме не вживає розділових знаків, оскільки, поезія символізує безперервний, повільний хід судна. Розглядаючи більш детально інверсію *Un oiseau d'annonce nouvelle*, зауважимо, що птах у поезії символізує час. На це вказує навіть розташування слова. На цьому місці, у першій строфі стояла лексема *temps*. Словосполучення *d'annonce nouvelle* ніби співвідноситься з дієсловом *messager*, хоча його семантичне навантаження злегка відрізняється. Цей вираз має тут негативну конотацію, тобто передбачення війни або чогось лихого. Вживання інверсії в розглянутому прикладі надає висловлюванню більшої експресивності [3, с. 199].

Інверсії у творах С. Малларме ніби утворюють одну ритмомелодійну одиницю, і в її межах відбувається зміна наголошень, смислове увиразнення елемента винесеного в препозицію. За своєю семантико-синтаксичною структурою інверсії, досить близькі до усно-розмовних конструкцій. Вони передають спонтанність усного мовлення, для якого характерним є виникнення спершу основного предмета думки, і потім його атрибутів, які спроможні деталізувати, конкретизувати або уточнювати цей предмет [1, с. 219]. Інверсії у віршах С. Малларме засвідчують усно-розмовне забарвлення його творів.

Розглядаючи поетичний синтаксис французького поета, вважаємо доцільним зупинитися на ще одній характерній особливості його віршованих творів, де для збереження інтриги, С. Малларме досить часто вдається до прийому відтягування, тобто автор виносить психологічно важливий елемент в кінець речення. Таким чином створюється напружене очікування, адже читач не отримує, як зазвичай, вказівки на предмет на самому початку повідомлення, що дозволяє сповнити читача надією та сподіванням [1, с. 220]. Ефект стає більшим, коли автор тримає інтригу до останнього рядка. Наприклад: *M'introduire dans ton histoire / C'est en héros effarouché / S'il a du talon nu touché / Quelque gazon de territoire / À des glaciers attentatoire / Je ne sais le naïf péché / Que tu n'auras pas empêché / De rire très haut sa victoire / Dis si je ne suis pas joyeux / Tonnerre et rubis aux moyeux / De voir en l'air que ce feu troue / Avec des royaumes épars / Comme mourir pourpre la roue / Du seul vespéral de mes chars* [7].

Пропонований віршований твір досить важко піддається синтаксичному аналізу, оскільки С. Малларме перериває висловлювання вставними словами, іноді й фразами, які не стосуються висловлювання. Маємо на увазі конструкцію *Tonnerre et rubis aux moyeux*, яка стоїть, скажімо, «не на своєму місці». Проте, цікавою для нас є фраза *Du seul vespéral de mes chars*, яка у даному прикладі є визначальною. Образ коліснички з'являється лише наприкінці сонету. Таким чином, у наведеному прикладі досить вдало спрацьовує прийом відтягування, адже читач дізнається про основне тільки наприкінці поетичного твору.

Певної виразності творам Стефана Малларме надає також відповідне інтонування. Інтонція синтаксичних одиниць у поетичних творах є поліфункціональною, та допомагає разом з іншими засобами забезпечити художню цінність поезій. У віршах Стефана Малларме помітну емоційно-експресивну роль виконують речення питальної і спонукальної модальності. Вони надають емоційного, пристрасного, напруженого звучання поетичному мовленню, створюють враження усно-розмовного інтонування.

У деяких випадках виражена питальна інтонація не означає обов'язково питальність, яка потребує відповіді. Це риторичні питання, які покликані привернути і зосередити увагу читача на тих чи інших семантико-стилістичних центрах мовного контексту, підсилити враження, створити піднесеність, підвищити емоційний тон, робити читача активним, змусити його задуматися над важливими проблемами людства, звернути його увагу на певне важливе поняття [4, с. 227]. Так, у творі С. Малларме "Don du poème", знаходимо довге розгорнуте запитання. Читаючи вірш читач виявляє, що відповідь на дане питання є виключно негативною. У такий спосіб, митець імпліцитно навіює йому те, що поезія навіки залишиться чимось нематеріальним та вищим: *Et ta voix rappelant viole et clavecin, / Avec le doigt fané presseras-tu le sein / Par qui coule en blancheur sibylline la femme / Pour les lèvres que l'air du vierge azur affame?* [7].

Особливого значення у творчості С. Малларме набувають окличні речення. Знак оклику в його віршах посідає одну з провідних позицій, оскільки, за допомогою саме цього знаку найкраще виражається емоційно-оцінний компонент значення. Наприклад: *Et la bouche, fiévreuse et d'azur bleu vorace, / Telle, jeune, elle alla respirer son trésor, / Une peau virginale et de jadis!* [7].

У даному випадку С. Малларме за допомогою знака оклику підкреслює сильні почуття відчаю ліричного героя.

Емоційність виражена знаком оклику може посилюватися вживанням вигуків або часток. Наприклад: *La chair est triste, hélas! / Або: Par les carreaux glacés, hélas! Mornes encore...* [7]

У процитованих контекстах знак оклику, який супроводжує вигук *hélas* виконує досить важливу функцію, оскільки утворюється сумний настрій розчарування.

Таким чином, можна стверджувати, що особливість поетичного синтаксису творів С. Малларме полягає не лише у відображенні складної синтаксичної системи французької мови. У його творах продемонстрована майстерність у використанні різних як за будовою так і за семантичним навантаженням синтаксичних структур. Разом із іншими елементами мовної структури, поетичний синтаксис С. Малларме створює ритмомелодійну систему вірша. Для поетичних творів митця характерна художньо-сміслова концентрація вислову. Ритмомелодику віршованих творів створюють різні мовні засоби, але насамперед – це інтонаційне навантаження фрази, повторюваність певних синтаксичних структур, семантичне виділення найважливішого слова чи виразу. Всі ці засоби ритмізації становлять одну з найбільш характерних рис поетичного мистецтва С. Малларме.

Джерела

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: Стилистика декодирования [учеб. пособие] / И. В. Арнольд. – М.: Просвещение, 1990. – 303 с.
2. Жирмунский В. М. Поэтика русской поэзии : [сб. работ] / В. М. Жирмунский. – СПб. : Азбука-классика, 2001. – 485 с.
3. Костюк М. М. Амбивалентність поняття символізації (на матеріалі поезії французького символізму) / М. М. Костюк // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2009. – Вип. 15. – С. 199-207.
4. Мукаржовский Я. Структуральная поэтика / Ян Мукаржовский. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 480 с.
5. Поэзия французского символизма. Песни Мальдорора / Вступ. ст. Г. Косикова. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – 508 с.
6. Тарановський К. О поезії и поетике / К. Тарановский. – М. : Языки русской культуры, 2000. – 432 с.
7. Mallarmé S. Poésies [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://poesies.net/mallarme.html>

Пономаренко Людмила Владимировна

Харьковский национальный университет радиоэлектроники

ЯЗЫК СПЕЦИАЛЬНОСТИ: ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ НА ДОВУЗОВСКОМ ЭТАПЕ

В статье рассматриваются особенности обучения иностранных слушателей языка специальности на довузовском этапе в неязыковых вузах. Проанализирована работа по обучению видам чтения, изучению терминологии, отработке грамматических конструкций научного стиля речи, формированию речевых умений и навыков на основе научных текстов по выбранной специальности. Выделены положения, которые необходимо учитывать при формировании языковой компетенции у иностранцев на довузовском этапе обучения. Ключевые слова: иностранные слушатели, довузовский этап обучения, язык специальности, научный стиль речи, языковая компетенция.

Довузовский этап языковой подготовки иностранных граждан в системе получения ими высшего образования является базовым. Слушатели должны овладеть русским (украинским) языком не только в бытовой и социокультурной сферах, но и в профессиональной. Каждый профиль диктует необходимость выработки специального подхода к процессу языковой подготовки. Язык становится инструментом получения высшего образования и выбранной специальности. По словам Е.И. Мотиной, «приближая преподавание русского языка к практическим нуждам иностранных учащихся, мы ставим русский язык на службу овладения ими их специальностью, вычлняя как одну из важнейших целей ... обучения студентов-иностранцев русскому языку – практическое овладение основными элементами научного стиля

речи» [4, с. 5]. Мы видим, что теоретические и практические вопросы обучения языку специальности остаются актуальными и в настоящее время.

Вопросами обучения языку специальности и профессиональной ориентации при подготовке специалистов занимались Т.М. Балыхина, Н.С. Валгина, Т.В. Васильева, В. В. Добровольская, Л.П. Клобукова, В.Г. Костомаров, Г.М. Левина, Н.А. Метс, О.Д. Митрофанова, И.В. Михалкина, Е.И. Мотина, Н.Н. Романова, Т.Б. Сиротинина, А.В. Стефанская, Т.И. Трубникова, А.Н. Шукин и др. К методам и формам обучения языку специальности предъявляются высокие требования. Обозначилась тенденция разграничения понятий «научный стиль речи», «язык специальности», «язык для специальных целей». А в практике обучения в вузах инженерного профиля научный стиль речи и язык специальности стали ведущими аспектами обучения [2]. При этом стоит задача описать информационный и лексико-грамматический минимум того или иного подязыка специальности, выразить его через отобранный минимум речевых моделей, сформировать речевые навыки и умения на этом материале [2].

Учитывая вышеизложенное, нам представляется необходимым рассмотреть некоторые особенности обучения языку специальности на довузовском этапе обучения.

Понятие «язык специальности» включает в себя «языковой и речевой материал, выражаемое с его помощью предметное (внеязыковое) содержание и действие с этим материалом в целях осуществления коммуникации. Говоря иначе, это лексические, фонетические, грамматические минимумы, тексты, клишированные отрезки речи ... и действия реализации, т. е. действия, по переработке этого материала, по порождению и распознаванию высказывания» [8, с. 9]. В методическом плане язык специальности – это аспект преподавания иностранного языка, который обеспечивает учебно-научное и профессиональное общение при получении специальности в образовательном учреждении на изучаемом языке. В практике преподавания язык специальности можно рассматривать как практическую реализацию научного стиля речи в системе потребностей определенного профиля знаний и конкретной специальности.

Чтобы обучиться языку специальности, реализовать коммуникативные намерения в учебно-профессиональной сфере, иностранные учащиеся должны понимать учебно-научный текст по своему профессиональному профилю, воспроизводить общее содержание в устной и письменной форме, вести беседу на профессиональные темы, уметь создавать письменные тексты разных подстилей и жанров в рамках своей профессиональной компетенции.

Задачи обучения повлекли за собой корректировку понимания принципиально важных теоретических вопросов о статусе текстов, которые используются в процессе организации учебного материала на разных этапах обучения, и о способах оптимизации обучения языку специальности в целом. Текст признан высшей коммуникативной единицей организации учебного материала, расширилось число его функций. Изучение научных текстов вышло за рамки лексико-грамматического анализа, а структурно-смысловой подход позволил расширить традиционную типологию научных текстов [2].

При использовании текстов на начальном этапе обучения языку специальности нужно, на наш взгляд, исходить из определения учебного текста, которое сформулировала Е.И. Мотина: «Учебный текст предстает как единица, содержащая такое сообщение, в котором доказательно раскрывается содержание изучаемого объекта, дается совокупность его характеристик в определенном направлении, отражающем аспект рассмотрения данного объекта в конкретной научной дисциплине» [4, с. 10-11].

В учебном процессе текст выполняет несколько функций:

1. Функция расширения, пополнения языковых знаний, преимущественно лексических. Эта функция реализуется в заданиях с языковыми элементами текста.
2. Функция тренировки языкового материала, которым должен овладеть учащийся. Эта функция реализуется в заданиях, ориентированных на воспроизведение языкового материала текста.
3. Функция развития устной речи – говорения. С этой целью используются различные формы воспроизведения содержания прочитанного текста.
4. Функция развития умения читать. Эта функция реализуется заданиями, направленными на проверку понимания воспринятого текста, на выделение в нем различных элементов, а также формальных, которые облегчают процессы понимания и помогают преодолевать трудности [9, с. 83].

Основой обучения чтению научных текстов являются принципы, выделенные С.К. Фоломкиной и предполагающие разные виды чтения: ознакомительное, изучающее, просмотровое и поисковое.

Целью ознакомительного чтения является понимание основного содержания текста. Иногда ознакомительное чтение рассматривается как первый этап работы по изучающему чтению. Работа по развитию изучающего чтения начинается и ведется параллельно с ознакомительным, чтобы учащиеся поняли различие между ними. Целью изучающего чтения является полное и точное понимание всей информации. Просмотровое чтение направлено на то, чтобы получить самое общее представление об источнике в целом. Оно обычно используется при первом ознакомлении с содержанием новой публикации,

чтобы определить, есть ли в ней интересующая читателя информация, и на этой основе принять решение – читать ее или нет. Различают несколько подвидов просмотрового чтения в зависимости от количества информации, которая нужна читающему. Студент неязыкового вуза должен овладеть двумя из них. При первом извлеченная информация касается самой общей характеристики источника – тема статьи / книги, к какой области она относится, каков характер статьи – реферативная, обзорная и т. д. При втором подвиде читающий получает информацию о круге рассматриваемых вопросов, а также об основном направлении изложения и характере выводов, к которым приходит автор. Поисковое чтение направлено на поиск в том или ином источнике определенной конкретной информации (данных, формулировок и т. д.), при этом читающий, как правило, знает содержание этой информации или тему [9, с. 92-97]. Таким образом, «... основная функция текста в учебном процессе – обучение чтению, причем всегда его конкретному виду. Другими словами, текст выступает как объект деятельности учащегося, результатом которой является его смысловое восприятие – понимание» [9, с. 97].

На начальном этапе обучение научно-стилю речи осуществляется на материале учебных текстов специального содержания. Необходимо целенаправленно обучать восприятию и оформлению информации специальных текстов, применять доступные способы презентации и закрепления нового материала, направленные на определенный вид речевой деятельности [7, с. 258].

К специальным текстам предъявляются следующие требования:

- содержание текста должно учитывать будущую специальность иностранных учащихся, сферу их профессиональных интересов в целом;

- в текстах должен быть представлен набор терминов и лексико-грамматических единиц, четко ограниченный рамками той или иной специальности, а также соответствующий программе довузовского этапа обучения;

- содержание текста должно быть интересным и познавательным для иностранных учащихся, начинающих изучать русский (украинский) язык, что будет поддерживать у них на высоком уровне мотивацию к дальнейшему обучению по выбранной специальности [5, с. 55].

При чтении учебно-научных текстов иностранных слушателей необходимо знакомить с анализом их смысловой структуры, что проявляется в выделении компонентов актуального членения предложения (темы – известной информации и ремы – новой информации). Также знание способов связи предложений в тексте (последовательный, параллельный, комбинированный) является актуальным, так как: 1) иностранные слушатели узнают, что порядок слов в предложении зависит от тема-рематического членения; что одно предложение, прочитанное с разными интонациями, может быть ответом на разные вопросы; это снимает некоторые трудности при конструировании предложений; 2) знание способов связи предложений помогает избежать ошибок при продуцировании текстов; 3) изучение законов построения предложений и текстов в русском (украинском) языке готовит иностранцев к эффективной коммуникации с носителями языка [6].

Важным объектом при обучении языку специальности является специальная лексика, которая содержит информационное ядро подязыка любой специальности. Выпускникам подготовительных отделений необходимо владеть определенным запасом терминологической лексики своей будущей профессии.

На этапе довузовской подготовки при обучении языку специальности также следует учитывать начальный уровень владения языком. «Язык специальности является, как правило, вторичным и базируется на общем владении иностранным языком» [1, с. 360]. Поэтому необходимо работать над формированием основ языковой компетенции. Это позволит успешно решать учебно-профессиональные задачи в процессе дальнейшего обучения в вузе. Грамматика должна занимать особое место в системе преподавания русского (украинского) языка как иностранного. Без формирования, развития и совершенствования грамматических навыков и умений иностранные слушатели не смогут правильно построить высказывание в устной или письменной форме, а также участвовать в сфере учебно-профессионального общения.

Практика преподавания показывает, что уровень специальной языковой подготовки выпускников подготовительных отделений не всегда соответствует требованиям, предъявляемым к студентам первого курса. При изучении научного стиля речи будущие студенты читают адаптированные или научно-популярные тексты, не всегда отражающие будущий профиль подготовки. Чтение научно-популярных текстов и изучение на их основе грамматических явлений не приводят к формированию умений, необходимых для чтения и понимания аутентичной научной литературы. В данном случае мы согласны с авторами Васильевой Т.В. и Барышниковой О.В., которые предлагают следующие пути выхода из сложившейся ситуации:

1. Основное внимание при обучении на довузовском этапе должно быть направлено не столько на формирование грамматических навыков, сколько на формирование и развитие умений общения преимущественно в учебно-научной сфере, то есть слушатели должны научиться вычленять в потоке речи

носителя языка основную мысль и адекватно на нее отреагировать на русском (украинском) языке в рамках учебного процесса.

2. Для подготовки слушателей к обучению на первом курсе необходимо в первую очередь сформировать у них умения чтения научной литературы. Иностранцы учащиеся должны владеть всеми видами чтения, а не только изучающим и ознакомительным. Умения поискового и просмотрового чтения необходимы для работы с большим объемом научной литературы.

3. Формирование языковой компетенции у иностранцев на довузовском этапе обучения следует рассматривать с учетом приведенных выше положений, и тогда доминирующими аспектами станут языковые явления, представленные в научном стиле речи. То есть учебный процесс будет ориентирован на усвоение словообразовательных моделей, на обучение трансформации причастных и деепричастных оборотов, на понимание односоставных и безличных конструкций, а также на овладение синтаксической синонимией [3, с. 76-77].

Таким образом, можно сделать вывод, что на занятиях по русскому (украинскому) языку на этапе довузовской подготовки должна проводиться систематическая и последовательная работа по обучению языку специальности: обучение всем видам чтения; изучение терминологии; работа с аутентичными текстами; отработка грамматических конструкций, характерных для научного стиля речи; подготовка к пониманию и конспектированию лекций; формирование речевых умений и навыков на основе научных текстов по выбранной специальности. Особенности обучения языку специальности на довузовском этапе обуславливают необходимость их дальнейшего изучения и совершенствования.

Источники

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М.: Икар, 2009. – 448 с.
2. Анисина Ю. В. Становление и развитие профессионально ориентированного обучения русскому языку как иностранному на неязыковых факультетах вузов России [Электронный ресурс] / Ю. В. Анисина // Научный диалог. – 2013. – № 9 (21): Психология. Педагогика. – С. 83 – 91. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/stanovlenie-i-razvitiye-professionalno-orientirovannogo-obucheniya-russkomu-yazyku-kak-inostrannomu-na-neyazykovykh-fakultetah-vuzov>
3. Васильева Т. В., Барышникова О. В. Проблемы организации учебного процесса и содержания обучения русскому языку как иностранному на этапе предвузовской подготовки (инженерный профиль) [Электронный ресурс] / Т. В. Васильева, О. В. Барышникова // Вестник МГЛУ. Образование и педагогические науки. Вып. 2 (831) / 2019. – С. 68 – 79. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-organizatsii-uchebnogo-protsess-a-i-soderzhaniya-obucheniya-russkomu-yazyku-kak-inostrannomu-na-etape-predvuzovskoy-podgotovki>
4. Мотина Е. И. Язык и специальность: лингвометодические основы обучения русскому языку студентов-филологов / Е. И. Мотина – М.: Русский язык, 1988. – 176 с.
5. Кейко А. С. Текст по специальности / А. С. Кейко // Вестник РУДН, серия Русский и иностранные языки и методика их преподавания, 2014. – № 1. – С. 54 – 58.
6. Королькова Я. В. Обучение научному стилю речи на подготовительном отделении (из опыта разработки учебного пособия по русскому языку как иностранному) / Я. В. Королькова // [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=7185>
7. Пономаренко Л. Л. Обучение языку специальности студентов-иностранцев на этапе довузовской подготовки (технический профиль) / Л. Л. Пономаренко // Реализация традиционных методов и поиск инноваций в процессе подготовки иностранных студентов в современном высшем учебном заведении: Международная научно-методическая конференция. – Х.: НТУ «ХПИ», 2008. – 362 с.
8. Трубникова Т. И. Влияние особенностей языка специальности на характер учебных пособий / Т. И. Трубникова // Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания. – М.: Русский язык, 1990. – С. 95 – 100.
9. Фоломкина С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе: Учеб.-метод. пособие для вузов / С. К. Фоломкина – М.: Высш. шк., 1987. – 207 с.

Косціна Жанна Вячаславоўна

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт»

ЖАНР БАЛАДЫ Ў ТВОРЧАСЦІ ЯНА ЧАЧОТА ЯК ЭСТЭТЫЧНА ЗНАЧЫМАЯ ФОРМА ДЛІ ЛІТАРАТУРЫ БЕЛАРУСІ ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ ХІХ СТАГОДДЗЯ

У артыкуле аналізуецца балады прадстаўніка літаратуры Беларусі першай паловы ХІХ стагоддзя Яна Чачота. Неабходнасць разгляду тэкстаў «Мышанка», «Бекеш», «Падземны звон на горцы ў Пазянєвічах», «Узногі» звязана з вывучэннем эстэтычнага ідэалу новай беларускай літаратуры. Жанр балады становіцца эстэтычна значным у айчынным мастацкім слове дадзенага перыяду. Да яго звярталіся не толькі Ян Чачот, але і Адам Міцкевіч, Тамаш Зан, Аляксандар Ходзька, Аляксандр Рыпінскі. Балада стала аб'ектам тэарэтычнага вывучэння філаматаў, а таксама творчага асваення вуснай народнай творчасці. Асабліваць чачотаўскай балады раскрываецца ў актыўнай прысутнасці аўтара ў самім тэксце, дзе ён імкнецца даць адназначную ацэнку героям і падзеям, па-мастацка апісаным ў творы. Тым самым Ян Чачот тлумачыць хрысціянскае светаадчуванне народа, які стварыў легенда і паданне, якія ляглі ў аснову балад. Сам Ян Чачот уяўляе сябе асветнікам і настаўнікам для неадукаваных слухачоў – сялян і пісьменных чытачоў. Ключавыя словы: балада; эстэтычны ідэал; эстэтычная каштоўнасць; хрысціянскія матывы; локуса; легенда; рамантызм; Ян Чачот.

Важным складальнікам катэгорыі эстэтычны ідэал з'яўляецца паняцце эстэтычнай каштоўнасці. Структура эстэтычнай каштоўнасці складаецца з двух планаў: першы – пачуццёвая рэальнасць, знешняя форма прадмета, велічыня, колер, гучанне, другі – тое, што за пачуццёвай рэальнасцю, тое, што ў ёй працягваецца. У філасофскіх даследаваннях вызначаны крытэрыі, якія акрэсліваюць знешнюю форму як эстэтычна значымую і зыходзяць з прынцыпу гармоніі: сіметрыя, мера, суразмернасць, парадак, прапорцыя, рытм, роўнасць, вызначэнны суадносіны часткі і цэлага, сугучча і г.д. Крытэрыі, якія вызначаюць план эстэтычнай каштоўнасці – змястоўна-сэнсавы, з'яўляюцца эстэтычныя катэгорыі: прыўкраснае і агіднае, узвышанае і нізкае, трагічнае і камічнае, вытанчанае, велічнае і г.д.

Жанр балады становіцца эстэтычна значымым ў літаратуры Беларусі першай паловы XIX стагоддзя. Да яго звярталіся многія творца філамацкага асяроддзя, а таксама тыя, хто наследваў ім – Ян Чачот, Адам Міцкевіч, Тамаш Зан, Аляксандр Ходзька, Ян Баршчэўскі, Аляксандр Рыпінскі. Яшчэ ў прадмове «Пра рамантычную паэзію» да першай кнігі твораў «Паэзія» дваццацітрохгадовы Адам Міцкевіч, падаючы гісторыю развіцця прыгожага пісьменства, растлумачваў спецыфіку балады як жанру, які з'явіўся ў сярэднявеччы, калі былі распаўсюджаны сказанні і песні. Этымалогію слова «балада» малады паэт выводзіў з італьянскага «*canzoneaballo*», да якога адносіліся ўсе без выключэння вясёлыя песні. Відаць, айчыннымі рамантыкі наследвалі англійскім і нямецкім творцам. Адам Міцкевіч дакладна вызначае адметныя рысы англійскай і нямецкай балады: «Англійская балада – гэта кароткае апавяданне, сюжэт якога ўзяты з паўсядзённага жыцця альбо з рыцарскіх паданняў і ў якое для ажыўлення звычайна ўводзяцца дзівосы рамантычнага свету; тон англійскай балады – меланхалічны, стыль сур'ёзны, мова простая і натуральная. <...> У гэтым жанры зіхцяць праслаўленыя іншымі заслугамі імёны Штольбергаў, Казегартэна, Гельцы, Гётэ і Шылера. Апошні, аднак, на думку Брутэрвека, крыху аддаліўся, асабліва ў стылі, ад натуральнасці і прастата – асабліваці шатландскіх балад» [8, с. 121].

Гісторыя развіцця жанру балад у беларускай літаратуры працяглая, бо сюжэты, лёсы герояў, якія ляжаць у аснове сучаснай балады, маюць легендарнае значэнне – захаванне памяці пра слаўнае мінулае Беларусі і яго самаахвярных асоб (П. Трус «Астрожнік», А. Дудар «Машыніст», А. Куляшоў «Балада аб чатырох заложніках», «Маці», «Камсамольскі білет», М. Танк «Балада пра партызана Дубягу», «Антон Нябаба», Я. Сіпакоў «Веча славянскіх балад», нізкі балад публікуе В. Шніп). Вывучэннем дадзенага жанру, а таксама творчасці паэтаў, якія звярнуліся да яго займаліся В. Рагойша, І. Штейнер, А. Яскевіч. Сучасны літаратуразнавец В. Рагойша ў «Паэтычным слоўніку» канстатуе: «Балада (праванс. *balada*, ад *ballar* – танцаваць) – драматычна напружаны, сюжэтны ліра-эпічны верш казачна-фантастычнага, легендарна-гістарычнага ці гераічнага зместу» [6, с. 449]. У гэтым лаканічным азначэнні прадстаўлены ўсе характарыстыкі жанру балады.

Яшчэ ў філамацкі перыяд творчасці Ян Чачот звяртаецца да жанру балады. Даследчыкі ягонай творчасці па-рознаму ацэньваюць ступень прафесіяналізму паэта пры яе распрацоўцы: адны абвінавачвалі яго ў імкненні быць дакладным у выкарыстанні фальклору, другія – у залішне дыдыктычна-маралізатарскім змесце. Аналізуючы жанр балады ў творчасці Яна Чачота, У. І. Мархель піша: «Схільнасць Чачота да маралізавання нават у не вельмі прыдатным для гэтага жанру зыходзіла ад унутранай патрэбы паэта ўплываць на ўдасканаленне грамадства, але і было абумоўлена асветніцкай зададзенасцю мастацтва» [2, с. 185]. На думку Чачота, літаратура якраз і павінна выходзіць з чытача, закладваць арыенціры паводзін чалавека незалежна ад яго сацыяльнага стану, нацыянальнасці, роду заняткаў. Малады творца ў прамове на выступленні Таварыства філамацкага 7 мая 1821 года вызначыў сваю місію ў грамадскай дзейнасці і ў творчасці: «Задачы будучага таварыства вельмі шырокія, пры дапамозе асветы і згуртавання суайчыннікаў яно павінна рабіць дзейсны ўплыў на грамадскую думку» [9, с. 201].

Чачотавы балады «Мышанка», «Бекеш», «Падземны звон на горцы ў Пазяневічах», «Узногі» – гэта мастацкая інтэрпрэтацыя хрысціянскіх заповедзяў, на аснове паданняў пра ўзнікненне назвы пэўнага локусу, ці пра фантастычныя выпадкі ў жыцці сялян або шляхты. Самай пранікнёнай, узвышанай і паэтычнай з'яўляецца балада «Мышанка». У ёй апавядаецца пра з'яўленне назваў мястэчка Мыш і ракі Мышанка. Гэтыя легенды паэт пачуў у дзяцінстве, калі жыў з бацькамі ў фальварку недалёка ад маёнтку Рэпіхава Навамышскай парафіі Навагрудскага павета. Адно з іх пра красуню-дачку, яе бацька Мышка, ліцвін, бядняк, «але быў ён гасціннасцю знаны» [9, с. 126]. Адночы яе ўбачыў рыцар тутэйшага князя і ашалеў ад чароўнага выгляду прастачкі-ліцвінкі: «Падумаў сабе ён: напэўна, прастачка, //Ён лёгка яе ашукае. //Памкнуўся абняць, ды яна – ну і дзівачка! – //Наўцёкі, ратунку гукае» [9, с. 127].

Дзяўчына кінулася ў вяр ракі, але не стала ахвярай юрліваці спешчанага багача. Дзявоцкасць, цнатлівасць, чысціню ўславалі нашы продкі ў паданні пра з'яўленне назвы ракі Мышанка, бо менавіта гэтыя дабрачыннасці захоўваюць нацыю і сялянства ад генетычнага выраджэння. Такое катэгарычнае сцверджанне дазваляюць зрабіць высновы некаторых прыхільнікаў тэорыі цэлагоніі, такіх як доктар біялагічных навук, доктар медыцынскіх навук Бердышаў Г.Дз., кандыдат біялагічных навук, акадэмік

Блізнючэнка А.Р. [7] Доктар медыцынскіх навук прафесар Уладзімір Барабаш у адным са сваіх інтэрв'ю адзначыў: «Звычай нашых продкаў захоўваць нявіннасць нявесты да замужжа зусім не быў сярэднявечнай забабоннасцю, з навуковага пункту гледжання гэта закон генетыкі. У паўсядзённым жыцці ён правяраны і замацаваны цвёрдым, непарушным патрабаваннем Праваслаўнай царквы “Не блудзі”» [3, с. 7]. Таму, рэпрэзентуючы адукаванаму чытачу завершаваныя хрысціянскія вераванні ліцвінскіх сялян, Ян Чачот эстэтызуе народны погляд на свет.

Ян Чачот не аднойчы апісвае гару. У баладзе «Бекеш» два розныя па сацыяльным стане, па маральных якасцях юнакі дабіваюцца шлюбу з прыгажуняй Малгосяй, дачкой валадара Вільні. Стары бацька ставіць звышзадачу перад ахвотнікамі «з самім каралём, а не з кім, парадніца» – даскочыць да вяршыні шкляной гары, дзе каралеўна павінна выбіць зорку на чале пераможцы. Вобраз шкляной гары – Анафіелас – раскрываецца ў балтыйскай міфалогіі як гара, куды павінны трапіць душы памерлых, чапляючыся пазурамі, цягнуць за сабою зброю, коней, прыслугу. Але калі чалавек багаты, то тое, што павінна яму дапамагчы, цягне ўніз; душа беднага чалавек лёгка падымецца, калі той не грашыў у жыцці. Падобная на міфалагічную літоўскую, шкляная гара ёсць і у славянскіх народаў, толькі на яе вяршыні знаходзіцца спячая прыгажуня, а будзяць яе малойцы–багатыры. У беларускім чарадзейным казачным эпасе ёсць таксама вобраз шкляных гор (казка «Шкляныя горы»), якія становяцца своеасаблівымі выпрабаваннямі на маральную чысціню героя. У Чачотавай баладзе першым спрабуе сваё шчасце дурань, які быў трэцім братам ў двух разумных. Але паэт адзначае: «Вядома ж, хто болей шуміць, той – разумны: // Прыкмета ў народзе такая. // А той, хто працуе, хто ціхі, няшумны, // Ён розуму быццам не мае» [9, с. 76]. Нябожчык бацька дапамагае свайму пакрыўджанаму родзічамі сыну – дорыць «забіяцкага» каня, які ў момант падняў юнака да каралеўны. Атрымаўшы ўзнагароду, зорку на чале, дурань вяртаецца дадому і прыкрывае шлюбны знак на лбе валасамі. Яшчэ два разы пашчасціла сціпламу маладому ліцвіну – на нацыянальную прыналежнасць робіць акцэнт Чачот у фінале, але не паказваўся ён валадару Вільні, ведаючы пра пыху і ганарлівасць ваяводы. Затое для Малгосі малады ліцвін самы лепшы рыцар: «Ах, ойча ты мой! – каралеўна ўсклікае – // Нашто мне тых рыцараў многа! // Я бачу, ў каго мая зорка зіе – // Не трэба мне болей нікога!» [9, с. 79].

Шкляная гара становіцца выпрабаваннем і для смелага Бекеша – «бясстрашнага венгерца», які біўся з прусакамі ў войску Баторыя. Чароўная дачка віленскага ваяводы прымушае забыць пра клятву перад каханай, якая чакае яго пасля слаўных паходаў: «Палае каханнем, забыўшы пра тое, // Што з іншаю ён заручоны» [9, с. 81]. Тры разы спрабуе адважны венгерац трапіць на вяршыню, але сілы прыроды – хмары, шалёны вецер, бура, лівень, навальніца – не дазволілі ўвасобіцца жаданнямі і самога Бекеша і пана ваяводы: «Зірнуць не паспелі: ляжаць яны плазам – // І рыцар, і конь нерухома. // Агнём перуновым быў рыцар працяты – Вось так малады і загінуў» [9, с. 83]. Ліхому чалавеку, парушальніку клятвы, як лічыць Ян Чачот, ніколі не быць на вяршыні гары, дзе, па павер'ях ліцвінаў, жывуць добрыя духі, багі.

Локус гары прадстаўлены ў баладзе «Падземны звон на горцы ў Пазяневічах». Паэт звяртаецца да падання пра пападзю і папа, якія, забыўшыся пра сціпласць, шчырасць, роўнасць з простымі людзям, хлусяць і абкрадаюць сялян. Храмы звычайна будавалі на ўзвышшах, узгорках, пры гэтым культывае месца па задуме дойлідаў павінна было выцягвацца ўгору, імкнуцца дасягнуць боскіх нябесаў. У Пазяневічах, згадвае Чачот, таксама «на горцы той цэркаўка колісь стаяла» [9, с. 101]. Але зараз царквы няма, толькі чуцён шум і звон з пад зямлі: «Паблізу Турца, ў Пазяневічах – чулі? – // У вёсцы, не вельмі прыкметнай, // Ёсць горка – пры ёй вы ўначы б не заснулі: // Шуміць, нібы Гекла ці Этна! // І звоніць, і звоніць... Не верыце, можа, // Тады прыкладзіце там вуха – Адразу з зямлі, дзе пагорка падножжа, // Ён, звон той, пачуеце глуха» [9, с. 101]. Царква на горцы не давала таго багацця, што стала прыносіць карчма («і люд палаліў туды валам»), якую пабудавалі побач з храмам. Сімвалічнае супрацьстаянне светлых і цёмных сіл выступае праз вобразы хрысціянскага дому і карчмы як месца нячысцікаў.

Адкрытым антыпрыгонніцкім пафасам напоўнена балада «Узногі». Малы Ян яшчэ ў дзяцінстве пачуў паданне пра злога ўзногскага пана, а ў віленскі перыяд апісаў сквапнага і жорсткага прыгонніка, каб выказаць сваё абурэнне сучасным грамадска-палітычным станам ў Расійскай імперыі. Хрысціянскія матывы ў баладзе раскрываюцца не толькі ў закліку аўтара палюбіць бліжняга, спагадаць яму, пашкадаваць слабага, але і ў звароце да вобразу агню, які ў творы становіцца пэўным героем–зніштажальнікам, персанажам–карацелем зла. Звычайна агонь у хрысціянскай сімволіцы расцэнчваецца як благодатная сіла, ачышчальная. Такой яна прадстаўлена ва «Узногах». Агонь спускаецца з неба ў той час, калі ўся панская сям'я пайшла ў лес па арэхі: «Ды з яснага неба над саменькім гаем // Раптоўна пярун тут ударыў! // Зірнуць не паспелі – агонь скрозь шугае, // Хвіліна – і лес у пажары!» [9, с. 126]. Сам пан, ягоныя жонка, сыны і дачкі ўвасабляюць антычалавечую сутнасць прыгону, бо па загадзе валадара Узногаў збіты да смерці мужык і жонка за ссечанае дрэва, стары за выламаны ў лесе кіёк, цнатлівая дзяўчына, а драбнютка дзеці пайшлі жабраваць па суседзях. У дадзенай баладзе Ян Чачот узнаўлае яшчэ адзін матыв з народнай

фантазії: душы замучаных прыгонных сялян ператвараюцца ў крукоў, пугачоў, соў, арліц, якія дзяўбаць пана ў час пажару. Дарэчы, вобраз пана і помсцячага птаства пасля выкарыстаў Адам Міцкевіч у сваёй драматычнай паэме «Дзяды».

Чачотава балада якасна адрозніваецца ад балад, напісаных Адамам Міцкевічам, Тамашам Занам, Аляксандрам Ходзькам, Янам Баршчэўскім, Аляксандрам Рыпінскім. Аналізуючы спецыфіку эксперыментальнага Чачота ў жанры балады, Лія Кісялёва пра дадзены мастацкі твор піша: «Яшчэ адна разнавіднасць металепсісаў у баладах Я. Чачота – лірычная адступленні (пад металепсісам французскі даследчык Ж. Жэнет разумее разнастайныя формы ўмяшання наратора ці адрасата ў падзея, пра якія апавядаецца). Сучасны чытач прызвычаемы да лірычных “адхіленняў ад тэмы” і ўспрымае іх як штосьці “арганічнае”, як натуральную літаратурную ўмоўнасць» [4, с. 144]. У лірычным адступленні, якое завяршае твор, паэт спявае гімн малой радзіме: «О мілы ўспамін! Дарагая Мышанка! // Зноў сніся ты ў барве заранак. // Найпершая ў свеце мая ты каханка, // Мільгнуў тут жыцця майго ранак // У чыстым крышталі тваім тут, здзіўлены, Я бачыў тады пад вадою // Чародку алешын, бор, узгорак зялёны // Сябе – і ўніз галавою» [9, с. 130]. Лія Кісялёва выказвае гіпотэзу такой нечаканай канцоўкі: «Ды, у рэшце рэшт, ніводнае з двух паданняў тут не гэтак і важнае. Тут важна, што аўтар сеў пісаць дыхтоўную баладу, абраў дзеля гэтага прыдатны, эфектны матэрыял, ды ў пэўны момант плынь тэксту падхапіла паэта, свавольна панесла яго на твая берагі, дзе ён, бадай, і не чакаў апынуцца» [4, с. 145]. Берагі Мышанкі, дзе правёў сваё дзяцінства Ян Чачот, уяўляюцца паэту сапраўдным раем. На першы погляд, гэты сціплы пейзаж далёкі ад апісанняў эдэмаўскага саду, які спадабала ўбачыць юродзіваму святому Андрэю, які жыў ў сярэдзіне V стагоддзя ў Канстантынопалі, «з бясконцым мноствам птушак, адны з іх мелі крылы залатыя, другія як снег белыя, іншыя пястраць рознымі колерамі» [1, с. 160]. Але, калі ўлічыць тэорыю памяці асобы, што распрацавалі на пачатку XX стагоддзя рускі рэлігійны філосаф Л.П. Карсавін і паралельна з ім швейцарскі псіхіятр К.Г. Юнг, то моманты шчасці, які надыходзяць на чалавека пры ўспамінах маленства, гэта няўмыслная згадка, праяўленне архетыпу рая, дзе прайшло дзяцінства чалавецтва.

Адчуваючы сваю асветніцкую місію, прадвызначэнне настаўніка, Ян з–пад Мышы ва ўсіх баладах імкнецца ў адкрытым звароце да чытыча растлумачыць сапраўдныя ісціны жыцця, узаемаадносіны паміж людзьмі. У апошніх радках «Бекеш» аўтара асуджае хуткамгенную юнацкую жарсць, якая прывяла да клятваадступніцтва: «Ды што яго славіць! // Хай будзе для тых ён дакорам, // Хто здрадзіў калі ў сляпым парыванні // Каханай – хаця й выпадкова... // Калі ты пакляўся ўжо ў верным каханні, // Жалезна трамай сваё слова!» [9, с. 85].

Кампазіцыя балады «Падземны звон на горцы ў Пазяневічах» больш нагадвае кампазіцыю распаўсюджанай ў 40–я гады XIX літаратурнай гутаркі (гавенды), якая, на думку У.І. Мархеля, пачала сцвярджацца ў польскай літаратуры дзякуючы А. Міцкевічу. Калега–паэт ужываў гэтае слова безадносна да якога–небудзь паэтычнага жанру, усяго толькі ў значэнні «бесклапотная гутарка» ці «пустая гаворка». Упершыню гэтую народную апавядальную форму прымяніў у літаратурнай творчасці Ян Чачот. Ва ўступе ён прызнаецца аб сціпласці свайго паэтычнага таленту, які нават не варты «трох грошай, не варты мо ўвагі ніякай» [9, с. 102]. Але, як вынікае далей, малады апавядальнік сцвярджае важнейшыя пастулаты рамантызму – народная фантазія, народная веры ў звышнатуральнае становіцца апірышчам новага мастацтва. Ні «пан Фізік», ні «астраном наш найлюбы» не могуць растлумачыць прыроды падземнага звону на горца ў Пазяневічах. Пазней Адам Міцкевіч у баладзе «Рамантычнасць» заклікаў: «Май сэрца, глядзі ў сэрца!» [5, с. 71], – не трэба спадзявацца на «мёртвыя праўда», на «школу мудраца і вока».

У фінальнай часцы балады «Узногі» Ян Чачот адкрыта асуджае прыгон на землях Літвы. Вобраз узногскага пана для паэта становіцца тыповым для тагачаснага грамадства. Паэт адкрыта звяртаецца да сучаснікаў з шэрагам рытарычных пытанняў, адказ на якія вядомы кожнаму: «О панская сквапнасць! Во гэтакіх хіба // Паноў, як ва ўзногах, вы не сустракалі?» [9, с. 102], «Зямля ў нас ліхая? Нічога не родзіць? // Ці тут гультаі? Праца ў нас не ў пашане? // Чаму ж сялянін наш, як старац той, ходзіць? // Калі там [на Захадзе] панамі – сяляне!» [9, с. 128]. У апошняй часцы балады Ян Чачот выступае з крытыкай новых капіталістычных адносін, якія псуюць, зніштажаюць прыродныя багацці радзімы паэта. Ён адкрыў для літаратуры Беларусі новую тэму – экалагічную: «А глуміцца пушча! Яўрэй унь ссякае // Яе без шкоды – гай робіцца галам» [9, с. 127].

Жанр балады стаў аднам з магістральных у літаратуры Беларусі першай паловы XIX стагоддзя. Яго асвойвалі і давялі да дасканаласці Ян Чачот, Адам Міцкевіч, Тамаш Зан, Аляксандр Ходзька, Ян Баршчэўскі. Чачотавы балады, як адзначаў даследчык новая беларускай літаратуры К. Цвірка, – «сапраўдныя шэдэўры літаратуры. Напісаны яны жыва, у свабоднай манеры, вельмі маляўніча» [9, с. 18]. Яны асвойвалі народную творчасць, рабілі аб’ектам мастацтва слова народную, сялянскую філасофію, дзе

своєасабліва праяўляецца хрысціянскае разуменне жыцця. Кампазіцыя «Мышанкі», «Бекеша», «Падземнага звону на горцы ў Пазяневічах», «Узногах» выяўляе мэту Чачота–асветніка – растлумачыць чытачу, слухачу звечныя законы адносінаў да чалавека, да навакольнага асяроддзя, да культуры народа.

Спіс цытуемых крыніц

1. Богословский, М. М. Душа человеческая = Anima hominis / М. М. Богословский, И. В. Князькин. - Москва : Сова, 2006. - 319 с.
2. Гісторыя беларускай літаратуры XI - XIX стагоддзяў: у 2 т. / навук. рэд. У. І. Мархель, В. А. Чамярыцкі. - Мінск : Беларуская навука, 2007. - Т. 2. : Новая літаратура : другая палова XVIII - XIX стагоддзя / навук. рэд. У. І. Мархель, В. А. Чамярыцкі, 2007. - 582 с.
3. *Иеромонах Анатолий (Берестов)* От блуда к... блуду / Иеромонах Анатолий (Берестов) // Врата небесные. - 2008. - №1. - С.6-7.
4. *Кісялёва, Л.Г.* Балады Яна Чачота: разбурэнне канону / Л. Г. Кісялёва // «Мае Афіны тут - назваў іх Бандарамі» / redakcja naukowa : MikolajTimoszuk, MikolajChausowisz. - Warszawa : KatedraBialorutenistykiUniwersytetuWarszawskiego, 2010. - 440 с.
5. *Міцкевіч, А.* Выбраныя творы/ уклад. К. Цвірка - Мінск : Беларускі кнігазбор, 2003. - 640 с.
6. *Рагойша, В. П.* Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша - Мінск : Беларуская навука, 2004. - 576 с.
7. *Телегония (теория)* [Электронный ресурс]. / Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Телегония_\(теория\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Телегония_(теория)). - Дата доступа : 11.04.2014. - Загл. с экрана.
8. *Філаматы і філарэты* : зб. / уклад. К. Цвірка - Мінск : Беларускі кнігазбор, 1998. - 400 с.
9. *Чачот, Я.* Выбраныя творы / уклад. К. Цвірка - Мінск : Беларускі кнігазбор, 1996. - 374 с.

Ке І

Львівська національна академія мистецтв

Навуковий керівник: Лупіў Світлана Петрівна, кандидат мистецтвознавства, доцент

Львівська національна академія мистецтв

ЯК ЧИТАТИ КИТАЙСЬКУ КАРТИНУ

Кітайская картина - одна з галоўных форм мистецтва Кітаю, што выніклі за століття яго гісторыі. Картина опускається у воду, чорніло, і на шовк або папір пензлем наносіцца кольорове зображэння. Інструменты та матэрыялы ўключаюць пензлік, чорніло, пігменты кітайскага малювання, рысовы папір, шовк тощо. Тематыку можна раздзіліці на: персанажів, пейзаж, квіты, птахи та іншы, а тэхніку можна раздзіліці на абразну та від рукі. За змістом та художнім творенням, кітайскі жывопіс уособлюе пізнання даўняй прыроды, супольства та пов'язаных із німі палітычных, філасофскіх, релігійных, моральных, літаратурных та іншых тем. У цій работі проаналізавана, як інтэрпрэтувати кітайскую картину з точки зору жывопісу. Ключовыя слова: кітайская картина, жывопіс, художня форма, художні характэрыстыкі, художня канцэпцыя, інтэрпрэтацыя

Кітайскі спосіб ацiнювання карціны часта выражаецца словамі du hua: «читати картину». Мета традыцыйнага кітайскага жывопісця: захапіці не тiлькі зовнішні выгляд прадмета, але і яго внутрiшню сутнiсть – яго энергію, жыццёву сілу, дух. Як і фотграф, які вважае за краще працаваці чорна-бiлым, кітайскі художнік розглядае колiр як вiдволікання. Такаж вiдкідаліся змінні якастi свiтла і тiні як засабы моделювання, поряд з непрозорымі пігментамi для прыховування помiлок. Натомiсть покладаліся на лiнiю – незмiвну позначку пензліком [1].

Образы прыроды лiшаюцца потужным джерелом натхнення для художнікiв і в нашi днi. Поки кітайскі пейзаж трансфармуваўся тысячацiлiтцямi заняць людзей, образы прыроднага свiту лiшалi глiбокі вiдбиткі на кітайскаму художняму выражэннi. Пiд час перегляду кітайскіх пейзажных карцін, зрозумiло, що кітайскі зображэння прыроды рiдко є лiше уявленнямi про зовнішні свiт. Швiдше, це выражэння розуму та серця мiтця - перетворенi пейзажi, що втiлююць культуру і свiтогляд художніка.

Напрыклад, за пiзньої дынастiі Тан ландшафтны жывопіс перетворіўся на самостійны жанр, які уособлювае загальну тугу освiченых людзей у напярмку вiд iхняго буденнаго свiту до спiлкування з прыродаю.

Такі образы такаж могуць перадаваці певні сацыяльны, філасофскі чi палітычны пераконання. У мiрi розпаду дынастiі Тан канцэпцыя виходу в свiт прыроды стала галоўным тематичным напярмком дiяльностi поетiв і художнікiв.

Дынастiя Юань була свiдком проростання «ландшафту розуму», які уособлювае як вивченi посылання на стiлi попереднiх майстрiв, так – і через калiграфiчний жывопіс – , внутрiшнього духу художніка. Выходячы за межi рэпрэзентацiі, вченi-художнікi наситили свiі карціны асобистымi почуттямi. Використовуючы абранi античны стiлi, вони теж могли iдентифікувати себе iз цiнностямi старих майстрiв. Жывопіс бiльше не стосуваўся опису вiдимого свiту; це стало засабым перадачы внутрiшнього пейзажу серця і розуму художніка [2].

Традыцыйно кожна грамотна лiудина в Кiтаї в дитинствi навчалаься писати, копіюючы стандартнi формы кітайскіх ідеограм. Учень поступово знайоміўся iз рiзнымі стiлістичнымi iнтэрпрэтацiямi цих знаків. З часом вiн розробляе асобисты стiль, що був дiстiляцiєю та переосмисленням попереднiх моделей. Калiграфiя стала вiсоким мистецтвам з iнновацiямi Ван Сiчжi у четвiртому столiттi. Вченi-

офіційні художники найчастіше працювали чорнилом на папері і вибирали предмети - бамбук, старі дерева, скелі - які можна було намалювати, використовуючи такі ж дисципліновані навички пензля, які потрібні для каліграфії. Це одразу відрізняло їхнє мистецтво від барвистого, ілюзійного стилю живопису, якому надавали перевагу придворні художники та професіонали. Горді своїм статусом любителів, вони створили нову, виразно особисту форму живопису, в якій експресивні каліграфічні лінії пензля були головним засобом оживлення зображуваних об'єктів. Ще однією відмінною особливістю того, що стало відомим як освічено-аматорський живопис, є його тонкі посилання на минуле. Вибір певного античного стилю одразу пов'язував твір з особистістю та ідеалами більш раннього художника чи каліграфа. Стель став мовою, за допомогою якої можна передати свої переконання. Зазвичай картини та каліграфію художник створюється на аркушах паперу або шовку, покладених на рівну поверхню.

Потім закінчена робота монтується на систему підтримки у відповідному форматі. Оскільки водорозчинний клей традиційно використовується для приклеювання малюнка до кріплення, їх можна розділити, і час від часу замінювати останнє, аби допомогти зберегти твір мистецтва [3].

Оскільки вчені-художники використовували символізм, стиль та каліграфію, аби висловити свої переконання та почуття, вони лишили майстерність формального портрету професійним художникам. Такі майстри могли бути вмільми у схопленні людської подобі, але вони ніколи не могли сподіватися передати глибші аспекти характеру. Інтегруючи каліграфію, поезію та живопис, вчені-художники вперше поєднали «три досконалості» в одному творі. У таких картинах поетичні та візуальні образи та енергійні каліграфічні рядки працюють у тандемі, аби висловити думки та емоції художника. Таким чином, картина не була завершена, коли художник відклав пензля, але натомість продовжувала розвиватися, оскільки пізніше власники та шанувальники додавали власні написи чи печатки. Більшість таких написів мають форму колофонів на межах картини або на шпальтах руків'я чи альбому; інші можуть бути додані безпосередньо до картини [1].

«Читати» китайську картину – це вступити в діалог із минулим; акт розкрутки сувою чи гортання альбому забезпечує подальший, фізичний зв'язок із твором. Інтимний досвід, який поділяли і повторювали різні люди впродовж століть. І саме через таке читання, отримуючи насолоду на самоті чи в компанії друзів, сенс твору поступово розкривався.

Джерела

1. Китайська картина [Електронний ресурс] https://www.metmuseum.org/toah/hd/chin/hd_chin.htm
2. Пейзажний живопис у китайському мистецтві [Електронний ресурс] https://www.metmuseum.org/TOAH/HD/clpg/hd_clpg.htm
3. Формати живопису в мистецтві Східної Азії [Електронний ресурс] https://www.metmuseum.org/toah/hd/pfor/hd_pfor.htm

Ліфінцева Олена Вікторівна

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто засоби впливу державної культурної політики на формування творчої особистості. Виявлено доцільним впровадження цільових програм у сферу культури для підтримки творчих об'єднань. Ключові слова: культура, державна культурна політика, державне управління у сфері культури, суб'єкт сучасного культурного простору, мистецька діяльність.

Прогрес культури має головне значення для успішного розвитку України. Завдяки культурі здійснюється пізнання історії власного народу. Але у даний час в Україні не надається відповідної концентрації уваги розвитку українському мистецтву, не організуються умови для залучення інвестицій в культурну діяльність та не окреслюються чіткі переваги її зростанню. Культурна політика є виразником цінностей, які мають охоплювати всю культурну реальність держави. Встановлення пріоритетів культурної політики визначається у створенні необхідних умов для формування творчого середовища.

Основна мета державної культурної політики визначається у тому, щоб сприяти розвитку й самореалізації особистості, гуманізації суспільства, утвердженню і розвитку в демократичній Українській державі через відродження, створення цілісної національної культури, яка б активно виходила на світовий культурний простір, а також через підтримку культурного життя різних національних груп та культурних інтересів громадян України різних національностей [2].

Державна культурна політика окреслює функціонування щодо означення цілей і переваг держави зі збереження культурної спадщини та створює умови для існування артистичної діяльності. Концепція

державної культурної політики розкриває сутність взаємозв'язків між державою та культурною сферою життя спільноти і становить комплекс цілей та принципів.

Об'єктами культурної політики є основна система установ культури, напрям діяльності яких полягає у створенні умов для забезпечення зростання творчої особистості. Об'єктами втілювання культурної політики є творці культурно-мистецьких цінностей, професійні митці та інші. Впровадження культурної політики постійно визначає роботу в галузі матеріально-технічного і творчого забезпечення діяльності культури. Культурна політика окреслює призначення фінансових, структурних, людських і творчих ресурсів.

Функції держави у створенні розвитку культури в теперешніх умовах повинні не зменшуватися. Держава має бути ініціативною в управлінні розвитком мистецької діяльності, до того ж суттєво підвищити державне фінансування сфери культури.

Законом України «Про культуру» встановлено головні засади державної політики у сфері культури: створення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, задоволення культурних потреб українського народу; сприяння діяльності професійних творчих спілок та громадських організацій у сфері культури, активному функціонуванню державної мови в культурному просторі України, доступу громадян до культурних благ [4].

Україна, дотепер ще не окреслила головні засади державної політики у сфері культури. Доцільно зауважити, що державна культурна політика не вражає єдністю, не дивлячись на чималу сукупність нормативно-правових актів, які здебільшого мають протиріччя.

Отже, внаслідок дефіциту належної уваги до сфери культури невідкладними питаннями в Україні сьогодні є недостатньо ефективне керування культурним середовищем. Необхідно забезпечити відповідні умови для розкриття і підтримки творчої особистості та створити сприятливі умови для мистецької діяльності в сучасному соціокультурному просторі.

Джерела

1. Грищенко О. А. Культурна політика: концепції й досвід. Навч. посібник. 1994. 57 с.
2. Дзюба І. Між культурою і політикою. Сфера, 1998. 372 с.
3. Модернізація України: визначення пріоритетів реформ. Проект для обговорення. 2009. 120 с.
4. Про культуру. Закон України від 2011 р. № 2778-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
5. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX – початок XXI ст.). Монографія в 2 т. Харків. Основа, 2001. Т. 1. 2001. 518 с.

Полякова Юліана Юрївна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

КОМЕДІЯ М. Л. КРОПИВНИЦЬКОГО «НАШЕСТВІЄ ВАРВАРІВ»: PRO ET CONTRA

Стаття присвячена аналізу комедії М. Л. Кропивницького «Нашествіє варварів». Комедія розглядається у світлі розвитку українського та єврейського театрив на теренах Російської імперії на початку ХХ ст. Автор доходить висновку, що Кропивницький об'єктивно відобразив не тільки діяльність графоманів та ділків від мистецтва, але й ставлення українських театральних діячів до євреїв. Ключові слова: український театр, єврейський театр, драматургія, М. Л. Кропивницький, національне питання, театральна критика.

Серед творчого доробку М. Л. Кропивницького п'єси, що до сих пір майже не привертала до себе уваги літературознавців та театрознавців. Серед них – комедія «Нашествіє варварів», одна з небагатьох п'єс театру корифеїв, присвячених українському театру. Але наразі її згадують у своїх працях лише поодинокі дослідники (А. Новиков, С. Негодяєва), коли аналізують думки Кропивницького про становище української сцени.

На заваді більш детального аналізу стало, безперечно, те, що ця п'єса, написана у 1900 р. і тоді ж, на початку ХХ ст., зіграна на сцені, була надрукована лише у 1994 р. на сторінках часопису «Київська старовина» [5].

Оскільки вона не дуже відома широкому загалу, коротко нагадаємо її зміст. Дія п'єси відбувається у повітовому місті (наразі не дуже зрозуміло, чи входить воно до смуги єврейської осілості). До міста приїздить український антрепренер Карпо Ілліч Грищенко, який бажає працювати зі своєю трупою у міському театрі. Він зупиняється у готелі, куди до нього приходять всі інші персонажі комедії (власник театру Маляренко, диригент оркестру, вчитель, авторка п'єс Леокадія Копитько, поет-українофіл Дмитро Жук, клакери, актор Зашмалько та інші). Перед глядачем проходить ціла галерея діячів провінційного міста, які вважають себе діячами на ниві культури і бажають долучитися до українського театру. Кропивницький досить різко розкриває жалюгідність майже кожного з них. Виключення становлять тільки вчитель Романчук (він, до речі, теж написав комедію) та молода дівчина, яка мріє стати актрисою – Софія Маляренко. Вона походить з єврейської родини: її батько, власник театру Самойло Хацкелевич, змінив прізвище на Маляренко. Серед дійових осіб є ще декілька представників єврейської нації: диригент

оркестру Зельман Пуцель, музикант Янкель. І всі вони показані як ділки від мистецтва, які намагаються ошукати українського антрепренера Грищенка.

Вочевидь, зараз ця п'єса має скоріше історичне значення, бо характеризує становище українського театру в кінці XIX – на початку XX століть. Сьогодні її навряд чи гратимуть на сцені, бо Кропивницький, розкриваючи стосунки між окремими діячами театру, торкається й національного питання, зокрема ставлення української інтелігенції до євреїв.

Нам невідомо, чи збирався сам Кропивницький включати цю комедію до свого прижиттєвого зібрання творів. Але п'єса «Нашествіє варварів» не входила і до видань творів Кропивницького радянських часів.

У передмові до сучасної публікації літературознавець Петро Перепелиця зауважив, що коли Петро Рулін у 1929-1930 рр. працював над виданням творів Кропивницького, він побоювався включати до зібрання «Нашествіє варварів» за умов «тодішньої політичної нестабільності і кон'юнктури у так званому національному питанні» [13, с. 53]. Коли б це припущення було справедливим, Рулін просто не став би згадувати про цю п'єсу. Але у передмові до видання творів вчений писав: «Випадковим одхиленням від звичайних соціально-родинних тем була комедія «Нашествіє варварів», в якій захотів Кропивницький розповісти про різноманітних шкідників українського театру – драматургів, куплетистів, хазяїв, клакерів, тощо. Поруч з цим мовиться мова й про різних антрепренерів, що бруднять авторитет українського театру, виставляючи перекивленого Фауста, подорожуючи до Парижу з перекивленою «Наталкою», тощо. П'єса наче б задумана в плані ревію, яке має показати різноманітні типи, але бракувало їй як соковитої яскравості в змалюванні їх, так і дотепності. <...> Авторіві забракло тут уміння втілити свою думку в переконливі постаті, тому і лишалася п'єса незрозумілою...» [16, с. 89]. Таким чином, Рулін вважав цю комедію скоріше не політично недоречною, а художньо недосконалою.

Національна проблема, а саме – звинувачення автора у антисемітизмі, за свідченням Петра Перепелиці, стала на заваді до включення п'єси до зібрання творів Кропивницького наприкінці 1950-х рр. При цьому Перепелиця стверджує, що сам «батько українського театру» завжди прихильно ставився до представників єврейської нації: «Твір М. Кропивницького став жертвою політичної гри тих кіл в Україні, які зумисне поширювали чутки про нібито якусь “ворожість українців до єврейського народу”» [13, с. 53]. Перепелиця згадує про те, саме завдяки Кропивницькому стали відомими діячами української сцени О. З. Сулов (Резніков), М. А. Ростовцев (Ершлер), Л. Р. Сабінін, Б. С. Борисов (Гурович). Ці діячі сцени залишили нащадкам шанобливі «спогади про свого вчителя і школу його режисури» [13, с. 53].

Позитивне ставлення Кропивницького до окремих представників єврейської нації не викликає сумнівів. Як і те, що він у своїй п'єсі «Нашествіє варварів» об'єктивно відобразив ставлення до євреїв деякої частини української інтелігенції. Бо, наприклад, про те, що справжнє прізвище Маляренка – Хацкелевич, ми дізнаємося саме від національно свідомого вчителя Романчука. Він, українець з університетською освітою, описаний Кропивницьким з явною симпатією, не тільки розкриває «псевдонім», але й зауважує у розмові з Хацкелевичем: «На превеликий жаль, ваша нація дає чималий процент виродків, нравствених уродів!» [5, с. 62]. Це навряд чи можна вважати прикладом доброго ставлення до євреїв. Далі у своєму пристрасному монолозі вчитель Романчук продовжує викривати тих, хто, на його думку, не має права виступати на українській сцені: «Тут приїздило скільки труп, так всі жидки поперелицьовувалися у малоросів... Та це ще було б півгоря, а от горе та ще й превелике горе, що перелицьовані в багатьох русько-малоруських артистичних товариствах стоять в голові діла і, ховаючись під руськими та малоруськими фаміліями, не боячись бога, не боячись стида і совісті, – проявляють во всій наготі гешефтмахерські інстинкти, ради рубля. Все, що було для нас святиною – вони безжалісно бруднять. Їм байдужісінько, що об них подумає общество, хіба їм боляче стане від того, що преса висміюватиме на всі лади наш театр і репертуар?.. Той репертуар їм не рідний; Янкелевичі, Каплани, Пуріці і Різники, що ховаються під псевдонімами, зостануться неуязвимими, через що вони й не гидують ніякими стежками й шляхами, аби ті стежки і шляхи вели до наживи...» [5, с. 62]. Характерно також, що Романчук називає євреїв навіть не «жидками» (хоча й цей полонізм, звичний для західних областей, звучав образливо на Сході України), а «жидками». До речі, «жидками» кличе місцеве населення і герой відомого оповідання В. Винниченка «Антрепренер Гаркун-Задунайський» (1903). Дія у творі відбувається у маленькому містечку, де євреї («жидки») зображені в скарікатуреному вигляді, а читач бачить їх очима героя – українського інтелігента, який мріє про акторську кар'єру.

Таким чином, вже можна говорити про деяку тенденцію. Це відзначав у своїй статті «Єврейська тема в українській літературі XIX та початку XX сторіччя» Григорій Грабович: «Незважаючи на різні складнощі та структурні упущення, питання українсько-єврейських взаємин, заломлене крізь призму літератури, утворює дуже специфічну і з багатьох поглядів доволі складну проблему в українській історії літератури...» [3].

Романчук (як і Грищенко) чомусь не згадує тих представників єврейської нації, які сприяли розвитку українського театру (того ж Сабініна чи Сулова). І той факт, що Романчук далі викриває діяльність

української трупи (мається на увазі трупа Деркача) під час її гастролей у Франції, не спростовує його пристрасного ставлення до євреїв. До речі, і сам Карпо Ілліч Грищенко зауважує: «І в руських трупах Хацкелевичів вже немало» [5, с. 63].

При цьому Романчук щиро закоханий у Софію Маляренко, яку він вважає майбутньою зіркою української сцени. Дівчину любить українське мистецтво та українську мову, яку вона добре знає, бо мала за няньку українку Катрю. Софія навіть готова перейти у православ'я не тільки заради змоги стати актрисою та покинути смугу єврейської осілої, а щиро бажаючи стати християнкою, бо Катря навчила не тільки народних пісень, а й молитов. Діалог між Грищенкою і Софією мав спростувати в очах глядача стару тезу про те, що євреї у Російській імперії приймають нову віру тільки для того, щоб отримати якісь пільги.

Як відомо, в останній третині ХІХ ст. євреї, які приймали християнство, дійсно звільнялися від будь-яких обмежень, що існували для представників іудейського віросповідання [14]. Через прийняття християнства євреям відкривався шлях до соціальної адаптації. Відомо також, що більшість вихрестів цілком вдало інтегрувалася в російське або українське середовище, вдаючись до асиміляції.

Це питання взагалі було досить складним: з одного боку християни нібито повинні були радіти, що людина переходить до істинної віри, а з другого – вихрести викликали недовіру й підозру.

Але Перепелиця, обминаючи національну проблему, робить висновок, що Кропивницький у п'єсі головним чином «висміює тих служителів Мельпомени на українській сцені, котрі вороже ставляться до цієї мови, але спекулюють нею заради заробітку» [13, с. 55]. Літературознавець вважає, що «так само безкомпромісно ставить М. Кропивницький питання про «перелицьованців» на українській сцені незалежно від їхнього національного походження, – режисерів, різних куплетистів, драматургів та інших, які своєю бездарністю «ощаслиблюють» українську культуру» [13, с. 55].

Перепелиця підкріплює свої висновки посиланнями на дописи критиків початку ХХ ст., які у свої відгуках на комедію Кропивницького національного питання майже не торкалися – скоріше за все, з політичних причин, а можливо, й тому, що антисемітизм українських діячів культури не був чимось виключним.

Перші згадки про комедію можна побачити ще на початку 1902 р. На сторінках газети «Харьковские губернские ведомости» у рубриці «Отголоски» критик Л. С. (за цим криптонімом ховалася Лідія Єфімович) пише про новий твір Кропивницького. Єфімович, розповівши про скрутний стан українського театру, про засилля графоманів серед українських драматургів, несподівано встала на захист дрібних українських провінційних труп: «Иные из них играют плохо, иные посредственно, попадают же спектакли, проходящие и совсем хорошо, так как и в этих труппах, и среди этих безвестных актеров есть истинная самоотверженная любовь к театру...» [12].

У липні-серпні того ж 1902 р. у Харкові гастролювала знаменита трупа М. Кропивницького (як писали тоді в анонсах – «під орудою П. Саксаганського та М. Садовського за участі М. Заньковецької»). Подивившись виставу «Нашествіє варварів», рецензент газети «Харьковский листок» писав: «Пьеса и по названию, и по содержанию совершенно чужда малороссийскому языку и малороссийской литературе. Это собственно не комедия, а какие-то карикатурные сцены, изображающие страдания заезжего малороссийского антрепренера под напором назойливых доморощенных драматургов и артистов. Все лица сильно окаркаатурены, и больно было видеть наших артистов, принужденных прибегать иногда к таким курбетам, которым не может быть места на серьезной сцене. Автор имел в виду осмеять расплодившиеся в последнее время малорусские труппы, не имеющие ничего общего с искусством...» [4].

Відгук критика Воскресенського на шпальтах газети «Харьковские губернские ведомости» був більш прихильним: «Основной темой для этого сатирического водевиля почтенному малорусскому драматургу послужило крайне печальное явление последнего времени – это необычное обилие каждый день появляющихся все новых и новых малорусских пьес все новых же авторов. В самом по себе обилии этом зла, конечно, не было бы, если бы количеству новых пьес соответствовало бы их качество, а претензиям авторов – их действительный талант... Не считая себя компетентным в этом вопросе, я вынужден, конечно, верить на слово патриарху малорусской сцены в даваемой им характеристике новейшего малорусского драматического искусства...» [2]. При цьому критик вважає, що у комедії «даются яркие характерные типы «варваров» малорусского театра», що автор вдало зображує «театральную (Маляренко, Пуцкель, Зашмалько) и литературную «саранчу»» [2].

Стислий аналіз п'єси було подано також у статті В. Мировця, надрукованій у 1902 р. у львівському «Літературно-науковому віснику». Він, єдиний з критиків, торкається у своєму дописі й національного питання. Мировець аналізує вистави трупи Кропивницького й коротко викладає зміст п'єси «Нашествіє варварів»: «Ось тут і починають у номері поганенького готеля мучити бідного підприємця різні «варвари». Серед сих варварів ми бачимо і жида, хазяїна театру, що хоче як можна більше зідрати з Грищенка за театр, і жидів музиків, і жидів «цінителів», себто таких, що за гроші раді хвалити, кого скажуть і свистати, кому звелять. Можна б було подумати, що головні варвари українського театру – се жида. Але з п'єси д.

Кропивницького ми довідуємося, що наш театр має ще й інших ворогів-варварів, які не перестають стояти йому на перешкоді. На чолі таких ворогів стоять численні драматурги українські, що не знають ні народної мови, ні життя, не мають за душею нічого крім графоманії, безсумнівно обкрадають кращих письменників і драматургів і щодо тем, і щодо окремих навіть сцен, без жодного сорому перероблюють чужі, часом і класичні твори і викроюють із них якісь прямо неможливі і по змісту, і по виконанню п'єси з страшними назвами... » [8, с. 70-71]. Мировець вважає, що тему викриття письменників-драморобів і акторів, які «не люблять і не знають українського язика» краще було б розкрити у публіцистичній статті, ніж у комедії. До того ж критик наполягає на тому, що в комедії нема драматичної зав'язки та розвитку дії, а натомість дуже багато «грубого примітивного комізму». Цей автор не обминає «єврейського питання»: «Чому <...> він обмежується на якихось нещасних жидках, на неосвічених, напівграмотних драматургах, на некультурних, теж сливе темних щодо освіти українських артистах? Чому не залучає в ряди ворогів українського народу таких справжніх, дійсних варварів, як російська урядова цензура, як більша частина російської або дуже короткозорої, або надто тенденційної критики?...» [8, с. 72]. Автор рецензії, звичайно, розумів, що п'єсу, в якій автор буде звинувачувати цензуру, уряд не допустить до постанови, але вважав, що Кропивницький взагалі не повинен був подавати п'єсу, в якій «велике зло маскується малим» [8, с. 72].

Про яке ж «велике зло» йшлося? Становище українського театру на теренах Російської імперії на початку ХХ ст. було достатньо складним. Але ще гірше почувалися єврейські актори та антрепренери. Взагалі, як вважають дослідники, ці театри мали у своєму розвитку багато спільного. Про це пише, наприклад, Ірина Мелешкіна у своїй статті «Театр корифеїв і єврейський театр: перехресні стежки» [7].

Як відомо, 1863 р. набув чинності Валувський циркуляр, яким заборонялося видавати українською мовою релігійної, наукової та навчальної літератури. Емський указ 1876 р. доповнював основні положення Валувського циркуляра: він забороняв ввозити без спеціального дозволу на територію Російської імперії з-за кордону книги, написані українською мовою, видавати українською оригінальні твори і робити переклади з іноземних мов, ставити театральні вистави, влаштовувати концерти та викладати українською мовою в початкових школах. Заборону на спектаклі українською мовою у 1881 р. було скасовано (правда, українській п'єсі завжди мала передувати російська). Але все ж легалізація українського театру відбулась.

Щодо єврейського театру, то у вересні 1883 р. в Російській імперії спеціальним урядовим указом було заборонено проведення вистав на ідиші. Оскільки єврейські трупи грали саме цією мовою, це спонукало більшу частину єврейських акторів, антрепренерів та драматургів або називати свої трупи «німецько-єврейськими» і видавати ідиш за німецьку мову, або перейти на російську, українську чи польську сцену. Деякі діячі єврейського театру були змушені виїхати для продовження творчої діяльності поза межі Російської імперії. Наприклад, трупа Авраама Гольдфадена опинилася в Румунії, а згодом переїхала до Америки.

Заборону на вистави на ідиші було скасовано лише після 1905 р. Тому ті, хто був знайомий з ситуацією, розуміли, що євреї (актори, режисери, музиканти, антрепренери), на відміну від росіян та українців, не мали змоги працювати на кону власного національного театру, який був під заборонаю значно довше, ніж український.

Між тим, П. Перепелиця у своїй статті не пише, яким чином єврейські актори та антрепренери опинялися на українській сцені. Натомість він згадує тих антрепренерів, які, на його думку, ставали на перешкоді розвитку єврейського театру: «Ось приклад діяльності одного з тодішніх театральних ділків одеського антрепренера Алтера Фішзона, який 1905 р. перешкоджав разом із одеським цензором та царським донощиком Йосипом Лернером створенню Шолом-Алейхемом (спільно з трупою Я. Співаковського) народного єврейського театру.» [13, с. 54]. Він також пише про те, що А. Фішзон ставив «різну вульгарщину, а також погано ставився до акторів. Наводячи ці факти, Перепелиця посилається на передмову до листів Шолом-Алейхема, надрукованих у журналі «Театр» у 1940 р. [6, с. 23]. Але зауважимо, що у навіть у цьому достатньо тенденційному тексті про роль Фішзона написано зовсім не так категорично: «Лише недавно стало відомим, чому багато театральних справ, що їх Шолом-Алейхем починав, не мали належного успіху. Можливо, що і тут зіграла велику роль якась «писулька» Фішзона, який боявся конкуренції...» [6, с. 23].

До того ж, зараз театральна діяльність А. Фішзона та інших єврейських антрепренерів оцінюється дослідниками вже не так однозначно. Та й на час написання Перепелицею передмови до п'єси «Нашествіє варварів» вже було оприлюднені матеріали, які містили сучасний погляд на працю єврейських труп, зокрема стаття М. Рибаква [15]. А сучасна дослідниця Т. Овчаренко у своїй статті пише: «Кращими антрепренерами єврейського театру ХІХ – ХХ ст. вважають: Сем Адлера, Каменського, А. Фішзона, Співаковського, Сабсаї, З. Могулеско. Однак, стосовно їх взаємин з акторами, вміння керувати та організувати театральне діло, в різних джерелах існує різнополюсова інформація: деякі вважають їх чудовими антрепренерами, а дехто – власними, жорстокими керівниками» [11, с. 148].

Зауважимо, що Кропивницький не міг не знати, з яких причин українські антрепренери включали до свого репертуару мелодрами та комедії не дуже високого гатунку. Якісної української драматургії було обмаль. До того ж, пересічний глядач охоче дивився вистави, сюжети яких було взято, так би мовити, «з життя» (як сюжети сучасних вітчизняних серіалів). А Г. Веселовська у своїй статті «Забуті сторінки з історії українського театру» відзначає, що для того, щоб залучити до театру єврейську публіку, яка не мала змоги дивитися п'єси єврейською мовою, досить часто до репертуару українських труп входили також п'єси єврейських авторів (Гольдфадена, Шолома Аша, Гордіна) [1]. Тобто навіть кращі представники української сцени (в тому числі Кропивницький) не могли не враховувати інтереси каси.

Звичайно, «ділки» від мистецтва завжди існували на обох сценах, стаючи на заваді розвитку справжнього мистецтва. Крім того, весь час відбувалася ротація кадрів між єврейською, російською та українською сценою. Нагадаємо, що сам Кропивницький грав на початку своєї театральної діяльності у російській трупі А. Колупанова. А, наприклад, згаданий Перепелицею М. А. Ростовцев (Ершлер) у 1890–1894 рр. працював у трупах Г. Деркача та М. Кропивницького під псевдонімом Проценко. Пізніше (від 1897 р.) він заснував власну трупу, з якою гастролював по Російській імперії. А у 1901 р., вже під псевдонімом Ростовцев, він перейшов до російської оперети, де з успіхом виступав до 1919 р. Перейшов на російську сцену і Борис Борисов, який з 1903 р. працював у московському театрі Ф. А. Корша, де блискуче грав у п'єсах єврейських драматургів, які йшли на сцені цього театру.

Ми можемо припустити, що прототипом Софії Маляренко була відома єврейська актриса Віра Заславська, яка починала свій творчий шлях у трупі М. Л. Кропивницького: грала у музичних комедіях, як солістка виконувала вокальні партії. У 1893 р. вона перейшла до трупи Я. Співаковського і А. Фішзона. Працюючи на єврейській сцені, вона майстерно виконувала драматичні ролі у п'єсах Я. Гордіна, Ш. Аша та інших. У 1905 та 1915 р. вона грала у трупі А. Фішзона під у Харкові, потім опинилась у Румунії, а 1923 р. переїхала до Америки, де з успіхом виступала в опереті та драмі.

З викладеного можна зробити висновок, що дорікати євреям, які пішли на українську сцену, бо не мали можливості працювати на єврейській, було не дуже доречно. Мабуть саме тому прогресивна російська преса взагалі не торкалася питань про втручання єврейських авторів, антрепренерів, музикантів в українське та російське культурне життя.

Щодо художніх якостей п'єси «Нашествіє варварів», то деякі критики (Мировець) закидали авторів, що у комедії не було дії – герої лише розмовляли між собою. Але, на думку Перепелиці, саме це робить структуру п'єси модерною (майже «драмою ідей»): «Двохактна п'єса «Нашествіє варварів» вносила нові риси в драматургію М. Кропивницького, була позначена певною модерністикою. Перипетія як рушійна сила драми зумовлена тут зіткненням різних поглядів на явище театру, контрастами між безглуздя у людському мисленні і нормальним станом людини театру» [13, с. 53]. А. Новиков у своїй монографії «Художній універсум Марка Кропивницького» також вважає, що ця п'єса є суттєвою частиною доробку Кропивницького: «Найбільш значимою з них є, без сумніву, комедія «Нашествіє варварів» (1900), де драматург нещадно висміяв ділків та спекулянтів від національної культури, що прагнули скористатись підвищеною популярністю українських вистав для власної наживи...» [10, с. 231]. Щодо звинувачень українців в антисемітизмі, то Новиков зауважує: «Подібні інсинуації на щодо українського народу загалом, ні щодо Кропивницького зокрема, ясна річ, не витримують жодної критики. Навіть не варто згадувати, що драматург мав дружні й міцні стосунки з цілою низкою вихідців із євреїв, серед яких такі відомі постаті, як О. Суслев (Резніков), Б. Борисов (Гурович), Лев Сабінін та інші.» [10, с. 231]. Новиков не може навіть припустити, що ставлення до євреїв самого Кропивницького, людини інтелігентної та освіченої, відрізнялося від ставлення тих представників широких верств українства, які у 1905 р. чинили погроми в Одесі та інших містах.

Не помічає цієї двозначності й С. Негодяєва. У своїй статті, присвяченій становленню національного театру, вона пише: «Хвилювали М. Кропивницького проблеми, пов'язані з розвитком національного театрального мистецтва. Цій тематиці він присвятив драму “Беспочвенники”, оповідання “С хлеба на квас”, комедію “Нашествіє варварів”, у яких письменник намагався висміяти спекулянтів національної культури, що використовували підвищену популярність українських вистав для власної наживи. Останню комедію ні за життя автора, ні в радянські часи не було опубліковано. Надруковано її було лише в 1994 році, тому не дивно, що попередні критики мали досить туманне уявлення про неї, називаючи її маловартісною, чомусь російськомовною та антисемітською, ґрунтуючи висновки на псевдодумці про ворожість українців до єврейського народу... Провідником ідеї перелицювання виступають невідомої національності Зашмалько, куплетист для невибагливих глядачів кафе, що претендує виступати на професійній сцені, драмороби Капустянський та Копитько, музикант Зельман Пудель, власник театру Маляренко. Антиподом їм виступає Софія Маляренко, донька власника театру, яка розуміється на справжній сцені й мріє пов'язати своє життя з Мельпоменою. На заваді їй стає лише єврейське походження, бо за законом ганебної “межі осілости” вона не мала права гастролювати по території царської Росії. Розуміючи складність ситуації, дівчина готова

змінити віру, аби бути акторкою (до речі, М. Кропивницький свого часу став хрещеним батьком єврейському акторові Онисиму Суслову). Отже, автор привертає увагу своїм твором до проблеми дискримінації національних меншин з боку російського царизму, засуджуючи його варваризм щодо розвитку української культури» [9].

Але, виходячи з тексту п'єси, можна зробити висновок, що, незважаючи на особисте приязне ставлення Кропивницького до окремих представників єврейської нації, об'єктивно комедія «Нашествіє варварів» все ж має антисемітську спрямованість: навіть позитивні герої (Грищенко, Романчук) вважають, що приплив на українську сцену єврейських акторів та антрепренерів стає на заваді розвитку української літератури та українського театру.

Введення у науковий обіг тексту п'єси «Нашествіє варварів» має сприяти не тільки дослідженню драматургії М. Л. Кропивницького, але й вивченню українсько-єврейських стосунків, творчих зв'язків між обома театрами та соціального становища акторів різних національностей на теренах Російської імперії на початку ХХ ст.

Джерела

1. Веселовська Г. Забуті сторінки з історії українського театру / Г. Веселовська // Хроніка 2000. – 1998. – Вип. 21–22. – С. 177–185.
2. Воскресенский. «Нашествіє варварів», п'єса в 2 дійствах М. Л. Кропивницького / Воскресенский // Харьков. губ. вед. – 1902. – 11 авг.
3. Грабович Г. Єврейська тема в українській літературі XIX та початку XX сторіччя [Електронний ресурс] / Григорій Грабович // До історії української літератури : Дослідження, есе, полеміка. – Київ, 1997. – С. 238–258. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/hrabo/hr10.htm> (дата звернення: 18.07.2020).
4. Закритий театр сада «Тиволи» // Харьков. листок. – 1902. – 5 июля. – Подпись: С. В-ий.
5. Кропивницький М. Нашествіє варварів : комедія у двох діях // Київ. старовина. – 1994. – № 3. – С. 57–79.
6. Лейпцігер М. Шість листів / М. Лейпцігер, Х. Надель // Театр. – 1940. – № 7. – С. 23–25.
7. Мелешкіна І. Театр корифеїв і єврейський театр: перехресні стежки [Електронний ресурс] / І. Мелешкіна // Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. – 2015. – Вип. 17. – С. 42–46. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkkarogo_2015_17_7 (дата звернення: 18.07.2020).
8. Мировець В. Наші театральні новини : (Допис із Києва) / В. Мировець // Літ.-наук. вісн. – 1902. – Т. 18, №5. – С. 68–81.
9. Негодяева С. А. Становлення національного театру: мистецька рефлексія Марка Кропивницького [Електронний ресурс] / С. А. Негодяева // Укр. літ. в загальноосвіт. школі. – 2012. – № 10. – С. 27–29. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2012_10_10 (дата звернення: 18.07.2020).
10. Новиков А. О. Художній універсум Марка Кропивницького / А. О. Новиков. – Харків : Майдан, 2006. – 350 с.
11. Овчаренко Т. Актуальні проблеми менеджменту театральної культури: забуте мистецтво антрепренерів // Культурологічна думка. – 2011. – № 4. – С. 145–149.
12. Отголоски : О п'єсе М. Л. Кропивницького «Нашествіє варваров» // Харьков. губерн. вед. – 1902. – 9 янв. (№ 7). – Подпись: Л. С.
13. Перепелиця П. Заарештована п'єса / П. Перепелиця // Київ. старовина. – 1994. – № 3. – С. 52–56.
14. Погребінська І. М. Правове та економічне становище євреїв в Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / І. М. Погребінська // Український історичний журнал. – 1996. – № 4. – С. 124–132.
15. Рибаків М. Трагедія в житті і на сцені : Єврейський театр на Україні – історія, проблеми, сьогодення // Вітчизна. – 1991. – № 12. – С. 167–173.
16. Рулін П. Життя і творчість М. Л. Кропивницького / П. Рулін // Твори / М. Кропивницький. – Харків, 1929. – Т. 1. – С. 7–122.

Кирпита Тамара Володимирівна
Національна металургійна академія України

ТЕОРІЯ ДАРВІНА Й АНГЛІЙСЬКА ФАНТАСТИКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена темі впливу дарвінізму на культурне життя Англії другої половини XIX ст. Проаналізовано нові мотиви, що виникли як відгук на теорію Дарвіна і породили визначні літературні міфи сучасності, такі як «Дивна історія доктора Джекілла та містера Гайда» Р. Л. Стівенсона, «Портрет Доріана Грея» О. Вайлда, «Острів доктора Моро» Г. Д. Веллса, і «Дракула» Б. Стокера. Досліджено особливості втілення ідеї виродження як алегорії морального занепаду в англійській фантастичній прозі другої половини XIX століття. Ключові слова: дарвінізм, мораль, виродження, фантастика, пластичне тіло.

Теорія Дарвіна стала знаковим явищем, яке докорінно змінило світогляд людства і породила безліч трактувань і суперечок. Вона скинула людину з п'єдесталу «вінця творіння», означивши її як, хоча й вищу, та все ж, тварину.

Не менш важливою стало заперечення Дарвіном телеології, на якій базувалися всі попередні теорії еволюції. Людина, ця зарозуміла істота, вже не є її кінцевою метою, не кажучи вже про божественний задум, але випадковим результатом природного відбору. У світлі теорії Дарвіна людина виявляється залишеною самою у Всесвіті без будь-якої божественної сили, яка повинна – або може – захистити її. Теорія Дарвіна стверджувала, що оскільки індивід є лише слугою свого виду, загальною метою існування є необхідність розмноження. Таким чином, сексуальність стає найважливішою мотивацією для поведінки людини: кожна людина – це лише чорна скринька, яка несе та передає біологічні особливості свого виду потомству. Моральні норми перестають бути універсальними і переходять до розряду відносних і залежних від умов певного суспільства категорій. Таким чином, добро і зло вже не вважаються абсолютними поняттями, а стають суто людськими конструктами.

На даний момент існує незначна кількість ґрунтовних досліджень, що розглядають вплив теорії Дарвіна на художню літературу і культуру взагалі. Серед них варто відзначити «Дарвінівські сюжети» Дж. Бір (1983), «Дарвін і романісти» Дж. Левіна (1988), «Література після Дарвіна» В. Ріхтер (2010), а

також статтю А. Дінейка «Теорія еволюції Дарвіна й інтелектуальний фермент середньо- та пізньовікторіанського періоду» (2010).

У той час, як Бір аналізує нарративні та естетичні зразки мовою Дарвіна, а також захоплення теорією еволюції таких письменників, як Джордж Еліот і Томас Гарді, Левін демонструє, як основні принципи дарвінізму, випадковість і поступовість, вплинули на романи письменників, які не були явними адептами науки, наприклад, Чарлза Діккенса й Ентоні Троллопа. Дж. Левін пропонує уявити вікторіанську наукову думку в постструктуралістському дусі, як один з типів культурних фікцій, породжених суспільством, як певний фіктивний інтелектуальний вимір, прирівняти його до іншого, найбільш очевидного фіктивного виміру – літератури. В основі і того і іншого лежать дораціональні аксіоматичні міфи, присутні навіть в найреалістичнішій літературі і позбавленій будь-якої метафізики науки і слабо усвідомлювані окремими членами суспільства. У цьому сенсі вікторіанська наукова і культурна революція полягає в зміні погляду на природу речей з механічного, ньютонівського, коли всі можливі речі створені майже одночасно і раз і назавжди, і при цьому вони чітко зафіксовані в просторі і часі, на динамічний, коли об'єкти піддаються змінам як за допомогою самих себе, так і завдяки іншим об'єктам; коли час з абстракції перетворюється на емпірично помітну категорію, яку можна визначити за зовнішніми ознаками, і т. д.

Книга В. Ріхтер побудована на висновках, зроблених у двох попередніх працях, і розширює спектр впливу дарвінізму далі, на літературу модернізму, вважаючи, що тема виродження і «омавлення» у модернізмі недостатньо досліджена.

Стаття А. Дінейка окреслює основні напрями впливу теорії Дарвіна на світогляд, релігійні погляди та художню літературу XIX століття, акцентуючи увагу на протистоянні науки та релігії. Головною заслугою Дарвіна дослідник вважає переоцінку природничих і гуманітарних наук.

Основною темою, у якій були задіяні як релігійні (і, ширше, моральні) та наукові аспекти, стала тема виродження, дегенерації як процесу зворотної еволюції. Вона є спільною для чотирьох найпотужніших сучасних літературних міфів, що були написані протягом лише одинадцяти років: «Дивна історія доктора Джекіла та містера Гайда» (1886) Роберта Луїса Стівенсона, «Портрет Доріана Грея» (1891) Оскара Вайлда, «Острів доктора Моро» (1896) Г. Д. Веллса, і «Дракула» (1897) Брема Стокера. Поряд з такими символічними фігурами, як чудовисько Франкенштейна, Вічний жид і байронівський вампір, стають дошпельгенгер, маска невинності, творець людиноподібних істот, і вдосконалий вампір. У всіх вищенаведених творах виродження тісно пов'язане з одвічною темою, що завжди хвилювала філософів і митців – питанням людської сутності, природи.

Ідея пластичного і мінливого тіла, що йде від готичного роману, набуває нового звучання. У світлі втрати монополії церкви і релігії на спасіння душі дегенерація стає варіантом покарання за гріхи. Письменників надихають наукові та псевдонаукові трактування теорії Дарвіна, зокрема, концепція Ч. Ломброзо про зв'язок «атавістичної» зовнішності й схильності до скоєння злочинів, яка явно просліджується в рисах Едварда Гайда, і неявно – у змінах, що відбуваються з зовнішністю Доріана Грея на портреті. Інший варіант мінливості тіла – химерність (і навіть химеризм) тіла, зліпленого зі шматків різних істот, як у «Острові доктора Моро». Мотивом «Дракули» також стала дегенерація, але дещо іншого виду: вона тотожна іноземному, чужорідному впливу і відображає страх «зворотної колонізації», втрати національної ідентичності. Таким чином, виродження з духовної метафори перетворюється на метафору культурну.

Таким чином, нове бачення пластичності тіла, що виникло як реакція на теорію Дарвіна, створило простір для нових конструкцій «не-людини», концепції людської ідентичності як тілесно неоднозначної або певним чином позбавленої цілісності. Ця зміна уявлення про ідентичність трактувалась у вікторіанській художній готиці, яка прив'язувала наукові проблеми до традиції містичної прози: еволюційна теорія описувала тілесну метаморфозу, яка, хоч і відбувалась над еонами і над кількома тілами, зображала ідентичність людського тіла в самому основному сенсі – його відмінності від «жорстоких звірів» – нестабільною. Отже, вікторіанський готичний роман представляв еволюційний процес як зворотний. Однак антропологічна тривога набула ще більшої актуальності у расовому та колоніальному дискурсах: зростаючі можливості міжкультурних контактів, що виникли завдяки географічним дослідженням, управлінню віддаленими колоніями і діяльності комерційних підприємств, створили умови для виникнення нових приводів для суспільного занепокоєння.

Джерела

1. Arata, Stephen. The Sedulous Ape: Atavism, Professionalism, and Stevenson's Jekyll and Hyde // Robert Louis Stevenson / Ed. By H. Bloom. Chelsea House Publishers, 2005. P. 185–210.
2. Diniejko, Andrzej. Charles Darwin's Theory of Evolution and the Intellectual Ferment of the Mid-and Late Victorian Periods. The Victorian Web (2010). <http://www.victorianweb.org/science/darwin/diniejko.html>
3. Hodge, Michael Jonathan Sessions. The Cambridge Companion to Darwin. Cambridge University Press, 2009. 486 p.
4. Hurley, Kelly. The Gothic Body: Sexuality, Materialism, and Degeneration at the fin de siècle. Vol. 8. Cambridge University Press, 2004. 203 p.
5. Richter, Virginia. Literature after Darwin: human beasts in western fiction 1859-1939. Springer, 2010. 257 p.

Алішер Анна Вікторівна

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

АВАНГАРДИСТСЬКІ РЕКОНСТРУКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СЦЕНОГРАФІЇ

В статті розглянуто авангардне радикально-стильове утворення у мистецтві сценографії театру, що стало одним з найефективніших способів висловлювання творчих художницьких особистостей. Характер авангардної течії має кардинальну зміну концептуального підходу до вирішення сценографічних візій театральної постановки. Ключові слова: сценографія, український театр, авангард сцени, художник театру.

Актуальність теми дослідження. Еклектичне поняття авангарду в театрі, ключовий для розуміння суті процесу, виступає прагнення заново зрозуміти, в чому полягає специфічна суть театрального «організму». Не опираючись на багатовікову історію театру, він за своєю природою завжди залишається мистецтвом сучасності. Повноцінний синтез національних традицій із духу своєї доби до індивідуальної свободи саморозвитку, де творча уява митця принципово особистісна. За словами Пітера Брука: «Театр – це фенікс, який повинен постійно воскресати до життя». «За великим рахунком український авангард був спровокований не так естетичними суперечками, як модернізм, скільки соціальною протестністю, і принциповим для нього стало не заперечення оточуючого мистецького середовища, скільки формування та утвердження нових уявлень про майбутнє українського мистецтва» [1, 18].

Огляд джерел. Історичні питання українського театрального авангарду висвітлювались в мистецтвознавчих роботах: І. Вереківської, О. Островерх, В. Фіалко. Монографію присвячено дослідженню українського театрального авангарду Г. Веселовської (2010 р.). В сценографічному контексті авангардистської течії переважно зосереджувались на працях: Д. Лідера, М. Френкеля, М. Левитської.

Основний матеріал. У 1900-1910-х рр. у театральній практиці співіснували й мали суперечки традиційно-звичне (народне) мистецтво й модерністська течія раннього авангарду. Українська сценографія розвивалася під впливом естетичного поняття репрезентовано європейським образотворчим мистецтвом «класичного авангарду». Новітні нетрадиційні художні форми мистецтва авангардних напрямів: експресіонізму, кубофутуризму, конструктивізму, футуризму, супрематизму, експресіонізму, абстракціонізму, конструктивізму, дадаїзму, сюрреалізму тощо, мали великий вплив на розвиток сценографії українського театру. Ці напрями культивували й продовжували свої пошуки у 70-90 рр. ХХ століття українські художники-авангардисти: О. Екстер, М. Бурячек, А. Петрицький, Ф. Нірод, Л. Курбас, М. Кипріян, Д. Лідер, М. Левитська, Є. Лисик, Т. і М. Риндзаки, Ю. Стефанчук, Г. Юра та інші.

Перехідні етапи в історії авангардистського художнього простору театральної сцени з'явилися в сценічному просторі де відбувся перехід від традиційної позаминулої «сцени-коробки», де переважали побутові речі, що слугували декораціями, до творення театрального простору, «наповненого певною концептуальною атмосферою» [2, 393-419].

Авангардистське оформлення театральної сцени відкриває новий шлях мінімізації традиційних декорацій, які по суті були позбавлені справжнього артистичного антуражу. Серед технічних засобів, перевага авангардистами віддається світловому оформленню, яке при професійному впровадженні в сценічний простір вистави відіграє найважливішу роль. Рухлива динаміка світла, що падає на алюмінієві чи бронзові деталі костюмів, які переломлюється в багатоплощинності деталей для персонажей «двох Вартових» з вистави за К. Гоцці «Любов до трьох помаранчів» О. Хвостенка-Хвостова.

«Авангард – як прийнято називати радикальне стильове утворення у культурі першої третини ХХ сторіччя, став одним з найефективніших способів висловлювання творчих особистостей за всю історію людства. Митців наче прорвало на бешкет, виклик пристойності, нехтування звичаями та паплюження смаку, навіть на відверте хуліганство. Провокація за провокацією – ось що таке, за великим рахунком, авангард, який ми сьогодні цінуємо як високе мистецтво.

Буремний і карколомний, він істотно не схожий на попередній модерн-модернізм, з яким споріднений генетично, і також не схожий на мистецтво «патетичного штибу», що охопило майже усю Європу з початку 1930-х рр.» [1, 17].

Характерна ексцентрика стала точкою відліку у становленні сценографії театру другої половини ХХ століття. В. Берьозкін пов'язує становлення явища «дієва сценографія», коли поряд з історично усталеними способами оформлення вистави (декораційна, ігрова, прасценографічна) зароджуються два нові – театр художника та функційна сценографія. Зародження «нового» театру, поняття «сценографія», де режисер і художник стають головними реформаторами. Не дивлячись на важливість таких сценографічних засобів в оформленні театральної вистави як: звук, світло, колір, костюми, бутафорія, декораційні

компоненти, саме актор є особливий і головний специфічно театральний елемент, що працює в просторово-часовому резервуарі сценічного простору, з яким понад усього іншого працює авангардна театральна традиція.

Художники-авангардисти зробили приголомшливий прорив у мистецькій інтерпретації українських національних образів «нового» театру. Кардинальна зміна концепції художнього простору вистави запропоновано пластичним авангардом над роботою Б. Косарева трагікомедія І. Кочерги «Марко в пеклі». З часів обрядового театру, де «місце дії» мало узагальнений характер другорядного чинника дії, виходить на перший план і має самодостатнє важливе явище в театральному дійстві.

Авангардистське карколомне сценографічне оформлення української вистави перебільшеність жестів, наддраматичність подачі акторської гри створюючи динамічний рух театральної дії, не залишаючи байдужим глядача.

Неймовірна енергія і творче піднесення авангардистським рухом, мала великий успіх й стала реальною платформою для більшості художніх новацій театральної сценографії ХХ століття.

Висновки. Режисер і художник стають головними реформаторами «нового» світосприйняття сценічного простору оформлення театральної вистави. Кардинальна зміна концептуального підходу до вирішення сценографічних візій. «Надзвичайно важливим для дослідження, зародження та подальшого розвитку протягом століття мистецтва авангарду є опубліковане у 2014 р. дослідження Л. Дрофань «Дев'ятнадцяте грудня 1915 року: один день в історії». Автору вдалося реалізувати мету, заявлену на самому початку книги: «І можливо, лише таким чином зможемо розсіяти нудьгу всезнавства та розсунути тремтливий серпанок романтизму, що його створює давно відмерле, осмислити простір, який має вузькі хронологічні межі» [3, 73].

Джерела

1. Веселовська Г. І. Український театральний авангард. Ін-т проблем сучасного мист-ва Нац. Акад. мист-в України. – К.: Фенікс, 2010. – 368 с.: 16 л. вкл.
2. Остороверх О. Від натуралізму до авангарду. Концепції простору в контексті українського театру останньої чверті ХІХ – першої чверті ХХ століття. Український театр ХХ століття. – К., 2003. – С. 393-419.
3. Сидоренко В. Д. (голова редкол.), Пучков А. О. (заст. гол. редкол.), Дрофань Л. А. (учений секретар) та ін. Сучасне мистецтво: наук. Зб. Ін-т проблем сучас. Мистец. НАМ України. – К.: Фенікс, 2015. – Вип. ХІ. – 288 с.: іл. – ISSN 2309 – 8813.

Розділ третій

Економіка, юриспруденція, політика, публічне адміністрування

Солодка Ольга Олеговна

Доктор економічних наук, доцент

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка***ОПРЕДЕЛЕНИЕ РЫНКА СБЫТА ПРЕДПРИЯТИЯ ИНСТРУМЕНТАМИ STP-МАРКЕТИНГА**

В статье определены целевые области использования инструментов STP-маркетинга в процессе реализации рыночной стратегии предприятия. Актуализирована необходимость сегментационного анализа для определения требований к целевому сегменту рынка сбыта предприятия. Рассмотрены характеристики стратегий недифференцированного, дифференцированного и концентрированного маркетинга. Определены способы оценки емкости, потенциала, привлекательности и перспективности рыночных сегментов. Ключевые слова: маркетинг, рыночный сегмент, рыночная стратегия, конкуренция, риск.

Развитие рыночной экономики сопровождается постоянным усилением уровня конкуренции, что усложняет коммерческую деятельность и актуализирует вопрос определения рынков сбыта. Эффективность рынков сбыта связана с переориентацией коммерческой деятельности предприятия с ресурсоориентированной, то есть такой, которая предполагает стратегическое развитие предприятия на основе наличия производственных ресурсов, на рыночноориентированную, то есть такую, которая предполагает, что коммерческий успех зависит исключительно от степени удовлетворения нужд и запросов целевых потребителей. Таким образом, основой успешной коммерческой деятельности предприятия в современных условиях является построение рыночной стратегии по результатам маркетинговых исследований, что предполагает определение рынка сбыта предприятия по результатам исследования реальных и потенциальных целевых групп потребителей. Данный подход обеспечивает долгосрочный коммерческий успех предприятия через учет и удовлетворение индивидуальных запросов конечных потребителей, что подтверждает актуальность выбранной темы.

Проблемам рыночных исследований с целью определения рынков сбыта посвящены работы известных ученых экономистов, среди которых Берман Б. [5], Болт Г. [1], Дихтель Е. [2], Хермеген Х. [2], Роджерс Л. [3], Швальбе Х. [4], Эванс Дж. [5] и другие. Несмотря на большое количество научно-практических исследований проблемы определения эффективных рынков сбыта, актуальным остается адаптация соответствующих методик к конкретным экономическим условиям.

Целью данной статьи является определение области использования инструментов STP-маркетинга в процессе реализации рыночной стратегии предприятия.

Понятие STP-маркетинга образовано от сокращения первых букв английских слов Segmenting (сегментация), Targeting (выбор целевого рынка) и Positioning (позиционирование). Процесс STP-маркетинга объединяет три основные стадии определения рынка сбыта: сегментация рынка – этап выделения отдельных групп потребителей в пределах общего рынка; выбор целевых рынков – среди выделенных сегментов рынка выбираются целевые сегменты; позиционирование – определение рыночной позиции товара среди товаров-аналогов [1; 2; 4].

Определение релевантных, определяющих и специфических сегментационных факторов зависит от разнообразных потенциальных (базовых) факторах сегментации. Практический опыт сегментационного анализа отдельных предприятий гармонично дополняет разработанную методологию STP-маркетинга, однако, на сегодняшний день, требования, правила и принципы эффективности сегментационного анализа одинаковы для всех видов товарных рынков. Неизменно должны существовать отличия между сегментами рынка сбыта. Если несколько сегментов имеют одинаковые маркетинговые характеристики, сегментация – неэффективна. Отличия в сегментах четко определены и сформулированы. Отличия в сегментах следует проектировать на соответствующую модель потребительского поведения. Выделенный сегмент должен объединять потребителей по четким признакам мотивации в потреблении. Для каждого сегмента должен быть разработан пакет инструментов маркетинга. Каждый выделенный рыночный сегмент должен быть оценен на наличие потенциала для реализации продукции предприятия [1; 3; 5]. В зависимости от уровня сегментации рынка выделяют рыночные стратегии недифференцированного, дифференцированного и концентрированного маркетинга (таблица 1).

Таблица 1

Сравнительная характеристика стратегий недифференцированного, дифференцированного и концентрированного маркетинга [1; 3; 5]

Показатели	Маркетинговые стратегии		
	Недифференцированный маркетинг	Дифференцированный маркетинг	Концентрированный маркетинг
Рыночный потенциал	Большой	Большой	Маленький
Рыночная часть, на которую ориентируется предприятие в рамках общего рынка	Большая	Большая	Маленькая
Подходы к сегментации рынка	Весь рынок – один сегмент (рыночное агрегирование)	Ориентация деятельности на большое количество сегментов	Ориентация деятельности на один рыночный сегмент (нишу)
Подходы к формированию комплекса маркетинговых средств	Единый комплекс маркетинговых средств для всего рынка	Отдельный комплекс маркетинговых средств для каждого сегмента	Один комплекс маркетинговых средств для одного сегмента
Товарный ассортимент	Узкий (одна разновидность товара)	Широкий	Узкий
Сравнительные затраты на маркетинг	Минимальные	Максимальные	Средние
Ценовой диапазон	Узкий (одна цена)	Широкий	Узкий

Объем сегмента определяется через его потенциальную емкость, или рыночный потенциал. Рыночный потенциал характеризует верхнюю границу потребительского спроса, который ожидается в данном сегменте. Привлекательность сегмента оценивается через его перспективность и прибыльность. Перспективность сегмента определяется потенциальными темпами его развития. Сегмент может характеризоваться значительной потенциальной емкостью, но иметь тенденцию к уменьшению (сужению).

Необходимо учитывать, что разработка и реализация стратегии выхода на определенный рыночный сегмент требует некоторого времени, и, если сегмент не перспективен, предприятие может потерять его уже в момент внедрения своего товара. Прибыльность сегмента – возможность сегмента обеспечить прибыль для предприятия. Если сегмент имеет достаточный объем и высокую привлекательность, необходимо оценить его реальную и потенциальную конкурентные структуры. Конкурентная структура сегмента оценивается с помощью анализа отраслевых конкурентов, товаров-заменителей, покупательной силы потребителей и поставщиков.

На основании анализа конкурентной структуры рынка и маркетинговой стратегии предприятия рассчитывается потенциальная рыночная доля данного сегмента. Итоговый этап оценки сегмента заключается в установлении его соответствия целям и ресурсам предприятия. Важной частью этого этапа является установление конкурентного преимущества предприятия в целевом сегменте.

Таким образом, сегментационный анализ дает возможность определить требования к целевому сегменту рынка сбыта, которые касаются общих размеров рынка, потенциала его роста, размеров и потенциала сегментов в пределах общего рынка сбыта, их прибыльности, уровня конкуренции и рыночных позиций предприятия в данных сегментах.

Целевой рыночный сегмент, то есть выбранный предприятием рынок сбыта, должен обеспечивать долгосрочный коммерческий успех, возможность расширения рыночных позиций и увеличение рыночной доли предприятия в конкурентной среде. При этом, потенциальные объемы реализации следует взвешивать на ресурсные возможности предприятия с целью оптимизации затрат на производство и расчета доходных денежных потоков.

Для долгосрочного коммерческого успеха предприятия рыночная стратегия должна соответствовать ресурсным возможностям, обеспечивать возможность диверсификации экономических и финансовых рисков, конкурентные преимущества в выбранных сегментах, сопровождаться оптимальным объемом затрат, реализовываться в сегментах рынка с потенциалом роста и достаточно низким уровнем насыщенности.

Следует также учитывать возможные риски изменения объемов выбранных сегментов, уровня конкуренции в них и уровня конкурентоспособности собственной продукции. Узкая специализации всегда сопровождается высокими рисками, однако и уровень доходность от нее всегда наибольший. Заметим, что мы ведем речь о любом варианте специализации, как товарной, так и рыночной.

Следует заметить, что, несмотря на большое количество наработанных методов оценки сегментов рынка, ключевым остается субъективный подход отдельных предпринимателей относительно толерантности к экономическим и финансовым рискам коммерческой деятельности. При этом, целью

использования инструментов STP-маркетинга является обеспечение адресности разрабатываемой, выпускаемой и реализуемой продукции, что позволит максимально полно удовлетворить потребности потребителей, обеспечить рационализацию и оптимизацию затрат предприятия на разработку, выпуск и реализацию продукции, обеспечит повышение конкурентоспособности и создаст предприятию положительный корпоративный имидж.

Источники

1. Болт Г. Дж. Практическое руководство по управлению сбытом.: Пер.с.англ. – М.: Экономика, 2017. – 278с.
2. Дихтель Е., Хермеген Х. Практический маркетинг.: Пер.с нем. – М.: Высшая школа, 2018. – 423с.
3. Роджерс Л. Маркетинг в малом бизнесе. Пер. с англ. – М.: ЮНИТИ, Аудит, 2019. – 613с.
4. Швальбе Х. Практика маркетинга для малых и средних предприятий: Пер. с нем. – М.: Республика, 2017. – 267с.
5. Эванс Дж., Берман Б. Маркетинг.: Пер. с англ. – М.: Экономика, 2016. – 627с.

Носко Олена Олександрівна

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Науковий керівник: Пікулик Оксана Богданівна, кандидат економічних наук
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА ЯК ЗАГРОЗИ СУЧАСНІЙ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ

Стаття присвячена розгляду глобальних проблем як загроз сучасної міжнародної безпеки. Проаналізовано основні види людської діяльності, які несуть серйозну загрозу людству та навколишньому середовищу. Акцентовано увагу на поглибленні прояву глобальних проблем, зокрема міжнародного тероризму, екологічних проблем, поширення зброї масового ураження, продовольчої та енергетичної проблем тощо. Ключові слова: глобальні проблеми, міжнародна безпека, загроза, міжнародний тероризм, екологічні проблеми.

У теперішній час в багатьох сферах діяльності людини існують загрози. Людство стикається з великими глобальними викликами, які мають транснаціональний характер. Високий рівень глобалізації, науково-технічного прогресу та інших сфер розвитку нашого суспільства допомагають людям жити та задовольняють їхні потреби. Проте вони породжують певні негативні наслідки. Всі сучасні глобальні проблеми є взаємопов'язані та взаємозалежні. Вони охоплюють різні сторони життя людини, стосуються всіх держав, націй, народів. Глобальні проблеми стосуються як атмосфери нашої планети, так і навколоземного космічного простору, як поверхні землі так і Світового океану. Вони зачіпають всю планету, а також потенційно всіх людей, які живуть на ній [4].

Виділимо найбільш гострі глобальні проблеми, що є загрозами не тільки регіональної, але й міжнародної безпеки. Однією із яскраво виражених загроз для безпеки людства є міжнародний тероризм. Яскравим проявом цієї проблеми є дестабілізація обстановки в різних куточках світу через розпалювання релігійної і національної ворожнечі та сепаратизму. Сьогодні терористичні рухи мають достатні ресурси, пов'язані електронними мережами, і вони використовують необмежене насильство для заподіяння масових жертв.

Протягом останніх десятиліть прискорення науково-технічного розвитку є дуже прогресивним і стрімко набирає оборотів. Це сприяє створенню потужної ядерної зброї та її вдосконаленню, а також поширенню зброї масового знищення та засобів її доставки. Дана проблема тільки підігріває руйнівний потенціал міжнародного тероризму, так як небезпечні хімічні речовини, ядерні, біологічні озброєння і їх компоненти можуть потрапити в руки терористичних або екстремістських угруповань. Тому сьогодні ця проблема становить особливу небезпеку та може призвести до невідворотних наслідків [3].

Однією з найгостріших проблем сучасності є також глобальні зміни клімату, що спричиняються надмірним використанням викопного палива, неефективним споживанням енергії, що виробляється. Подальша тенденція до глобального потепління може спричинити загрозу зникнення різних екосистем. Крім того, наслідками зміни клімату є численні шторми, урагани, сильні засухи, повені та інші небезпечні явища. Такі процеси також зумовлюють виникнення проблем з водопостачанням та з деградацією сільськогосподарських земель та лісів [1].

Сучасні принципи життя, яких дотримується суспільство, є згубними для навколишнього середовища. Адже майже кожна сфера людської діяльності є небезпечна для природи. Особливо негативні наслідки для навколишнього середовища створюють хімічна промисловість, чорна й кольорова металургія, сільське господарство, транспорт і енергетика. Це все насичує землю, воду і повітря хімічними активними елементами, радіонуклідами тощо. Завдяки цьому порушуються природні процеси в біосфері, що, в свою чергу, може привести до повної її загибелі.

Протягом останніх років світову увагу все більше привертає проблема продовольства. Велика кількість чинників призвела до підвищення цін на продукти харчування, що залишило серйозний відбиток на продовольчій безпеці бідних верств населення світу. Значна частина населення в багатьох країнах світу відчують постійний дефіцит продуктів харчування. Тому актуальним завданням таких країн є забезпечення зростання виробництва продуктів харчування.

У теперішній час у світі швидкими темпами зростає використання паливно-енергетичних та сировинних ресурсів. З кожним разом ці енергоносії суспільство вимушене добувати з більшої глибини та з більшими затратами. Особливо великі затрати йдуть на добування нафти й газу на шельфі морів і океанів. Окрім цього, актуальнішим стає видобування у віддалених районах планети з екстремальними природними умовами, що підвищує собівартість сировини. Таким чином, людство все більше наближається до вичерпання найдоступніших видів ресурсів [2].

Отже, в умовах глобалізації, коли світ став більш взаємопов'язаним та взаємозалежним, глобальні проблеми швидкими темпами набувають універсального характеру, несучи загрозу регіональній та міжнародній безпеці та стабільності, втручаючись у повсякденне життя мільярдів людей. Тому актуальним завданням в сучасних умовах є об'єднання зусиль людства із протидії загрозам та вирішення глобальних проблем.

Джерела

1. Глобальна зміна клімату. Національний екологічний центр України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://necu.org.ua/climate/>
2. Глобальні проблеми людства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/human/school-course/401-globalni-problemi-lyudstva>.
3. Сиресенкова К. С. Проблеми міжнародної безпеки в умовах глобалізації / К. С. Сиресенкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21226/1_
4. Сучасні загрози міжнародній безпеці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/77007/kulturologiya/suchasni_zagrozi_mizh_narodniy_bezpezi.

Кошляк Аліна Володимирівна

Запорізький національний університет

Науковий керівник: Масюк Олег Петрович, кандидат філософських наук, доцент

Запорізький національний університет

УНІВЕРСАМ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ЯК МОДЕЛЬ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено універсам адміністративних послуг як модель муніципального управління в Україні. Зроблено висновок, що «універсам послуг» є надійною моделлю ефективного обслуговування громадян, надання усього спектру адміністративних послуг, яка потребує постійної комунікації з органами влади з громадою, а також забезпечення належної фаховості працівників. Ключові слова: універсам, органи місцевого самоврядування, інтереси мешканців, муніципальне управління.

Актуальність дослідження. Сьогодні поряд з реформами децентралізації влади відбувається і реформування системи надання адміністративних послуг. Пріоритетними залишаються питання доступності громадян до якісних адміністративних послуг, зручності реалізації прав на отримання необхідного інформаційного обслуговування. Вирішення цих проблем потребує інноваційного підходу до організації надання послуг. Тому актуальним нині стає впровадження нової форми обслуговування запитів громадян, а саме реалізація концепції «універсамів послуг» через створення муніципальних ЦНАПів.

Питання реформування системи надання адміністративних послуг та підвищення їх якості досліджується такими науковцями як: К. Бабенко, Т. Маматова, Є. Легеза. Впровадження практики «універсамів послуг» як нової моделі системи надання адміністративних послуг досліджували О. Васильєва, Н. Васильєва, О. Ігнатенко [2], М. Пасічник, В. Телицька, В. Тимошук, Н. Добрянська [3] та інші. Метою цієї наукової розвідки є визначення основних засад впровадження ідеї універсаму адміністративних послуг в Україні.

Концепція «універсам послуг» особливо поширена в європейських країнах, де вона представлена як модель єдиного офісу для громадян за назвою «one-stop-shop». Практика «універсамів послуг» передбачає, що громадянин може отримати усі послуги в одному місці і навіть не знати, де розміщується той чи інший адміністративний орган. Модель «універсамів послуг» являє собою установу, де сконцентровані представництва різних органів та функціонує єдина приймальня документів, які потім фахівці передають до підходящого представництва чи органу, де розглядається справа та приймаються відповідні рішення. Це дозволяє оптимізувати роботу органів державної влади та місцевого самоврядування, зробити її більш зручною та економічно ефективною, що надзвичайно важливо для розвитку адміністративного менеджменту в теренах нашої країни.

Яскравим прикладом впровадження практики «універсамів послуг» є Німеччина, де «універсами послуг» мають назву «офіси для громадян». Примітним є те, що створення універсамів набагато повільніше відбувалося у великих містах, аніж в малих. Питання створення таких офісів було передано до повноважень муніципалітетів, бо жодних законодавчих основ створення «універсамів послуг» не було. Більшість німецьких міст запроваджували такі установи на власний розсуд. Нині «універсами послуг» є візитною карткою адміністрації міста, бо в них відбувається до 80% контактів влади та громадян. В Німеччині «універсами послуг» створюються не залежно від кількості населення, адже вони стають центральним місцем для звернення приватних осіб. Кожна установа самостійно ухвалює рішення щодо спектру послуг, які будуть надаватися. Але запропоновані послуги мають бути популярними та не вимагати тривалого опрацювання. Зазвичай, 80% послуг німецьких «універсамів послуг» включають: видачу посвідчень особи і паспортів, реєстрацію про прибуття чи вибуття з регіону, надання податкових карток. В цих універсамах послуг не надаються соціальні послуги, дозволи на будівництво та послуги реєстрації актів цивільного стану, що пояснюється особливостями законодавства [2, с. 29]. Основою для встановлення переліку послуг є їх популярність у населення, що вимагає проведення планового аналізу діяльності органів влади та визначення варіантів перспективної взаємодії ЦНАП з громадою в Україні.

У Польщі «універсами послуг» мають назву Відділиобслуговування мешканців (WOM). В установах WOM громадянам надаються кваліфіковані та швидкі послуги, а прийняття звернення відокремлено від тих посадовців, які будуть розглядати справу і приймати рішення. Це має гарантувати незацікавленість та виключити корупцію, а наявність електронної системи обслуговування має скоротити або ж цілком виключити потребу використання паперових документів [2, с. 33]. Проблема корупції є надзвичайно чутливою для нашої країни і кожен крок у напрямку її подолання веде до становлення квітучого суспільства.

В Україні «універсами послуг» реалізовані у формі Центрив надання адміністративних послуг. Останніми роками в Україні функціонує насправді багато ефективних ЦНАП. Такі Центри переважно функціонують в обласних центрах або містах обласного значення. В ідеалі фахівцями Центрив мають надаватися послуги з: видачі паспортів, реєстрації місця проживання, видачі посвідчень водія, реєстрації автомобілів, реєстрації актів цивільного стану, реєстрації бізнесу, реєстрації платників податків та видачі свідоцтва платника єдиного податку, реєстрації нерухомості, видачі дозволів на будівництво, тощо [1]. Відповідно, Україні пішла шляхом універсалізації компетентності працівників ЦНАПів, що є більш зручним для громадян, але складним для оптимізації роботи цієї установи.

Отже, «універсам послуг» є надійною моделлю ефективного обслуговування громадян, надання усього спектру адміністративних послуг, яка потребує постійної комунікації з органів влади з громадою, а також забезпечення належної фаховості працівників. Універсами допомагають органам місцевого самоврядування задовольняти інтереси мешканців визначеної територіальної спільноти, реалізувавши таким чином основну місію муніципального управління.

Джерела

1. Андреев О.В., Гугля О.С., Маценко М.М., Семеніхін В.О., Ткач Н.О., Шамрай Н.В. Посібник з надання адміністративних послуг (для адміністраторів ЦНАП): посіб. Київ, 2019. 240 с.
2. Васильєва О. І., Васильєва Н. В., Ігнатенко О. С. Загальні аспекти організації надання адміністративних послуг: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2012. 56 с.
3. Тимошук В.П., Добрянська Н.Л., Курінний О.В., Школьнік С.О. Адміністративні послуги: стан і перспективи реформування. Збірник матеріалів. Київ, 2015. 428 с.

Иванов Евгений Александрович

Кандидат экономических наук, доцент

Учреждение образования Федерации профсоюзов Беларуси «Международный университет «МИТСО»

ВЛИЯНИЕ ТРАНСПОРТНЫХ ПРОЦЕССОВ НА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТАМОЖЕННЫХ ПРОЦЕДУР

В статье рассматриваются вопросы дальнейшего совершенствования порядка перемещения товаров и транспортных средств через таможенную границу Республики Беларусь и упрощения администрирования транспортно-логистических процессов логистической системы Республики Беларусь. Ключевые слова: таможенное регулирование, таможенная процедура, логистическая система, таможенная граница, перевозчик, перемещение товара.

Глобализация внешней торговли, переход экономики Республики Беларуси на рыночные отношения потребовали существенных изменений в характере деятельности таможенной службы страны, усовершенствования таможенного администрирования, таможенно-расчетных и таможенно-логистических

операций. Каждое из направлений деятельности таможенных органов предполагает создание развитой инфраструктуры поддержки деятельности данной сферы, внедрение новых информационных технологий и информационных систем с учетом их соответствия требованиям обеспечения информационной безопасности, адекватности нормам международной стандартизации, обеспечивающих оперативность и четкость деятельности.

На сегодняшний день вопросы таможенно-тарифного и нетарифного регулирования внешней торговли товарами и услугами рассматриваются преимущественно в аспекте участия государства в ВТО, а также присоединения к правовым актам WCO (World Customs Organization): Рамочным стандартам безопасности и облегчения мировой торговли (2005г.) в Международной Конвенции «Об упрощении и гармонизации таможенных процедур». При формировании основных постулатов развития логистической системы данный императив закладывается как инструмент по уменьшению на участников бизнеса правовой и технической нагрузки, связанной большим количеством нетарифных барьеров, ростом документооборота с одновременным требованием государства по обеспечению оптимальной эффективности и действенности государственного контроля за внешнеэкономической деятельностью.

В результате деятельности международных организаций, инициатив региональных торговых блоков, национальных органов создано достаточно механизмов, содействующих устранению организационных препятствий на пути международных товаро- и грузопотоков. Однако успех возможен лишь при комплексном применении на всех этапах процесса упрощения торговли и международных перевозок, а именно:

- сбор информации, анализ процедур, отмена ненужных формальностей;
- упрощение, гармонизация и стандартизация формальностей;
- создание условий для выполнения упрощенных процедур и формальностей.

На первом этапе происходит выявление и отмена ненужных формальностей и процедур. Кроме того, проводится анализ всех барьеров в целом. Требуется одновременное участие всех имеющихся отношений ко внешнеэкономическим сделкам правительственных учреждений, занимающихся вопросами торговли, транспорта, иммиграции, таможен, безопасности, здравоохранения, ветеринарного контроля и карантина растений, а также контроля качества. В соответствии с международными рекомендациями для сбора правдивой и полной информации необходимо создать систему консультаций с частным сектором.

Главнейшим моментом в развитии мер по упрощению пересечения границы выступает полная отмена всех бумажных носителей и переход на электронный документооборот.

На втором этапе основной целью является упрощение, гармонизация и стандартизация формальностей, при этом для достижения каждой из этих целей используется определенная группа инструментов.

Упрощение означает процесс устранения всех излишних и дублирующих элементов в формальностях и процедурах.

Одним из инструментов «упрощения» является совместная обработка, которая объединяет два принципа: «единого окна», связанный с оформлением всей документации внешнеторговых сделок и транспортных операций, и «единой остановки», связанный непосредственно с физическим движением транспортных средств в пограничной зоне.

Принцип «единого окна» используется в зарубежных странах в трех вариантах.

1) «Единый орган». В данном случае таможенным органам делегируется ряд полномочий других государственных ведомств, осуществляющих контроль импорта – экспорта (например, Голландия, Швеция, Дания) или создание отдельной государственной структуры (например, США, Австралия).

2) «Единая система» интегрирует сбор, обработку, а затем самораспределение информации в электронном виде по заинтересованным государственным ведомствам.

3) «Единая остановка» заключается в снижении числа остановок при пересечении границ до одной посредством комбинированных действий пограничных структур двух стран на одном общем пункте либо одном пункте на каждом из направлений (совмещенные средства обслуживания). Цель совместной обработки состоит в устранении дублирования действий.

Третий этап комплексного подхода к упрощению процедур предполагает применение посттаможенного аудита и внедрение системы управления рисками.

Рациональное формирование и дальнейшее развитие логистических систем на основе внедрения международных стандартов логистики является залогом успешной деятельности белорусских предприятий на мировых рынках и их интеграции в современную мировую экономику. В систему управления внешнеторговыми потоками включен таможенный элемент, который становится весьма важным в условиях Евразийского экономического союза.

Как показывает мировая практика, эта двойственная задача не может быть эффективно решена без максимального использования современных технологий и концепций таможенного контроля, а также без применения методов и принципов логистики.

В настоящее время развитие таможенных и информационных технологий в таможенных службах стран Евразийского экономического союза находится на высоком уровне, соответствующем в целом современным требованиям и опыту передовых таможенных администраций мира. Внедрено и интенсивно развивается электронное декларирование, предварительное информирование, продолжается унификация системы управления рисками, развитие транзитных технологий. Однако существует еще немало проблем, которые можно решить только на основе соглашений и партнерских отношений между таможенными службами и предпринимательским сообществом.

Организационные преобразования должны базироваться на положениях Международной конвенции об упрощении и гармонизации таможенных процедур (Киотская конвенция), а также норм Рамочных стандартов безопасности и облегчения международной торговли ВТО.

Внедрение стандартов Киотской конвенции будет осуществляться посредством имплементации положений Конвенции в национальное законодательство.

В рамках Евразийского экономического союза сформулированы основные направления совершенствования таможенного администрирования. Реализация в пунктах пропуска через таможенную границу принципа «одной остановки» совместно с реализацией принципа «двух служб на границе» при одновременном укреплении информационной составляющей и использовании интегрированных информационно-программных средств, автоматизирующих функции государственного контроля, серьезно упорядочат и ускорят пересечение границы, позволят скоординировано действовать при реализации принципа «двух служб на границе».

Стремление государства к упрощению таможенных процедур до абсолютного минимума может быть в форме перехода к заявительному принципу перемещения товаров, т.е. на совершение большинства таможенных операций разрешение не требуется, но при этом усиливается ответственность за нарушения, совершенные при осуществлении данных операций и выявленные в процессе последующего контроля. Заявительный принцип исключает основания для возникновения конфликтов при таможенном оформлении, снижает уровень коррупции, значительно сужает сферу полномочий должностных лиц таможенных органов, ускоряет таможенное оформление товаров и сокращает срок выполнения таможенных формальностей, что позволяет участникам ВЭД значительно экономить на издержках так, например, в настоящее время в Западной Европе около 90% предприятий работают по данной схеме.

Практика внедрения электронного предварительного информирования выявила, что до 20% уведомлений оформляется непосредственно в пунктах пропуска, что существенно увеличивает время нахождения в нем транспортного средства. Предусматривается введение платности за сверхнормативное нахождение транспортных средств в пунктах пропуска, что будет дисциплинировать водителей.

Практика применения «зеленого коридора», т. е. помещения товаров под таможенную процедуру таможенного транзита непосредственно на технологических каналах (пункт пропуска «Козловичи»), позволяет снизить время нахождения грузовика в пункте пропуска в 3 раза. Система «зеленого коридора» вводится с целью дальнейшего упрощения условий для уполномоченных экономических операторов. Однако практика выявила необходимость пересмотра планировочных решений строительства и реконструкции автодорожных пунктов пропуска и постепенного отказа от терминальной системы.

Дальнейшее совершенствование таможенного регулирования транспортно-логистических процессов обусловлена следующими факторами:

- поступательным ростом мировой экономики, что побуждает государства к совершенствованию таможенной политики;
- либерализацией международной торговли и устранением таможенно-тарифных и нетарифных барьеров во внешней торговле товарами и услугами в условиях глобализации мировой экономики;
- изменением таможенных правоотношений и внедрением упрощений таможенных процедур для облегчения мировой торговли по рекомендациям WCO.

Важным моментом в развитии мер по упрощению пересечения таможенной границы выступает последовательная отмена всех бумажных носителей и переход на электронный документооборот.

По прогнозным показателям экономического развития Евросоюза, в 2020–2030 гг. ожидается рост общего количества грузоперевозок на 15–17% и, в частности, автомобильным транспортом – на 5%, морским – 7%, воздушным – на 8%. Приведенные показатели характеризуют конъюнктурную ситуацию как исключительно благоприятную для белорусских грузоперевозчиков в международном сообщении на европейском рынке транспортных услуг, а также на восточном направлении международного транзита.

Вместе с тем при оптимизации международных перевозок и реализации принципа «точно в срок» при доставке товаров необходимо стремиться, чтобы таможенные процедуры проходили более гибко, отсутствовали технологическая несовместимость операций таможенного оформления и контроля с проблемами таможенной инфраструктуры.

Источники

1. Гок, Р. В. Логистика. Стратегия управления и конкурентирования через цепочки поставок: учебник / Р. В. Гок, А. М. Гаррисон. Москва: Дело и Сервис, 2016. – 368 с.
2. Таможенная конвенция о международной перевозке грузов с применением книжки МДП от 14 ноября 1975 г. // Эталон – Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2015
3. Дашкевич, Г.Б. Международные автомобильные перевозки грузов: учеб.пособие / Г.Б. Дашкевич, А.В. Кузнецов; под ред. Н.И. Борового. – Минск: Парадокс, 2014. – 480 с.
4. Договор о Евразийском экономическом союзе. – Минск: Амалфея, 2015 – 688 с.

Бакуліч Олена Олександрівна
Кандидат технічних наук, професор
Національний транспортний університет
Франовська Вікторія Олександрівна
Національний транспортний університет

СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

У статті проаналізована сучасна концепція екологічного менеджменту. Також, надані істотні переваги впровадження системи екологічного менеджменту підприємств. Доведено, що ефективність системи екологічного менеджменту підприємства буде досягнуто лише за умови активної підтримки з боку керівництва та участі всього персоналу у налагодженні екологічно свідомої й відповідальної діяльності. Ключові слова: екологічний менеджмент, управління підприємством, принципи, природоохоронна діяльність, еколого-економічні проблеми, екологічна політика.

Вступ. У останню третину ХХ століття відбувалося формування екологічного менеджменту, створення низки підходів як до теоретичної і прикладної дисципліни, узагальнюючої існуючу практику управління охороною навколишнього середовища на підприємствах. Екологічний менеджмент являє собою комплексну діяльність, яка спрямована на досягнення екологічних цілей природоохоронних проєктів та програм в рамках функціонування екологічної політики на підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Теоретичну і методологічну основу дослідження системи екологічного менеджменту складають праці українських та зарубіжних вчених. Важливе значення мають праці Н. Пахомової, К. Ріхтера, А. Садекова, О. Балацького, Т. Галушкіної та інших вчених, що присвячені вивченню екологічного менеджменту як типу управління сучасним підприємством, а, також, роботи В. О. Паламарчука, Г. В. Черевка, М. І. Яцківа, І.Г.Яремчука та ін., що розкривають економічний механізм природокористування.

Термін «екологічний менеджмент» трактується переважно в таких значеннях, як: діяльність громадських екологічних організацій; сукупність заходів, методів і засобів управління природоохоронною діяльністю підприємства; система управління окремим природним комплексом, що підлягає особливій охороні; частина загальної системи управління, що включає організаційну структуру, діяльність з планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методика, процеси і ресурси для формування, здійснення, аналізу та актуалізації екологічної політики конкретної організації [6].

Екологічний менеджмент розсуває кордони і цілі управлінської діяльності, охоплюючи і навколишнє природне середовище в тому сенсі, що, по-перше, екологічна проблематика не розглядається як сторона, відмінна від інших напрямків бізнес-діяльності, і, по-друге, екологічні питання, наслідки, втрати перетворюються в інтегральну частину бізнесу.

Основною метою екологічного менеджменту є забезпечення досягнення гармонійного співіснування соціуму і природного середовища [4].

Об'єктом екологічного менеджменту є: якість компонентів довкілля; діяльність природокористувачів; стан їх захищеності від шкідливих антропогенних (техногенних) і природних впливів.

Предметом екологічного менеджменту є, перш за все, екологічні напрямки діяльності підприємства, виробленої нею продукції і послуг, що надаються. Вплив факторів, важливих для досягнення успіхів в екологічному менеджменті діяльності 199 датських підприємств, представлено в таблиці 1 [6].

Таблиця 1

Вплив факторів, важливих для досягнення успіхів в екологічному менеджменті

Фактор	Відносний внесок в успіх, %
Зобов'язання співробітників	17
Навчання співробітників	15
Навчання керівників середньої ланки	13
Тривалість роботи в області екологічного менеджменту	10
Вбудовування екологічного менеджменту в стратегію підприємства	6
Основа для впровадження екологічного менеджменту	7
Форми і методи організації робіт з екологічного менеджменту	6
Зобов'язання керівників середньої ланки	6
Заохочення зовнішніх консультантів	5
Створення системи моніторингу і виміру в області екологічного менеджменту	4
Зобов'язання вищого керівництва	4
Навчання вищого керівництва	3
Ініціювання діяльності з екологічного менеджменту	2

Екологічний менеджмент базується на 5 принципах.

Принцип перший: *Зобов'язання і політика.* Організація повинна визначити свою екологічну політику і забезпечити виконання зобов'язань по відношенню до функціонування EMS.

Принцип другий: *Планування.* Організація повинна розробити план (програму) досягнення цілей і виконання завдань екологічної політики.

Принцип третій: *Реалізація (впровадження і функціонування).* Для ефективної реалізації екологічної програми організація повинна визначити і вишукати можливості і механізми, необхідні для досягнення цілей і виконання завдань екологічної політики.

Принцип четвертий: *Оцінка і вимір.* Організація повинна забезпечити необхідну оцінку, моніторинг і вимір екологічних показників своєї діяльності. У цьому сенсі систему екологічного менеджменту варто розглядати як організуючу структуру, що повинна знаходитися під постійним спостереженням.

Принцип п'ятий: *Перевірка і поліпшення.* Організація повинна перевіряти і постійно поліпшувати свою систему екологічного менеджменту [1].

Зображена на рис. 1 модель системи управління відображає основні принципи екологічної політики підприємства.

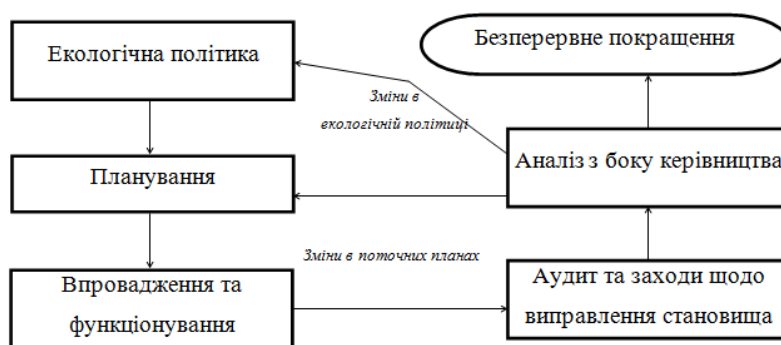

Рисунок 1 – Модель системи екологічного менеджменту

Формування системи екологічного менеджменту на підприємстві є результатом якісних трансформацій принципів сучасного управління, що визначають її загальну орієнтацію на сталий розвиток виробничо-господарської діяльності підприємства з урахуванням екологічних аспектів, спрямованих на збереження і відновлення природного середовища, мінімізацію антропогенного навантаження на природні екосистеми, забезпечення якості навколишнього природного середовища, необхідної для сприятливого життя людей [1].

Основні напрямки природоохоронної діяльності керівників структурних підрозділів українських підприємств, необхідні для комплексного вирішення еколого-економічних проблем виробництва, представлені в таблиці 2 [3].

Таблиця 2

Основні напрямки природоохоронної діяльності керівників структурних підрозділів підприємств, які необхідні для комплексного вирішення еколого–економічних проблем виробництва

Відділ	Основні напрямки природоохоронної діяльності керівників структурних підрозділів підприємств
Виробництва	Забезпечення ефективності виробництва і зведення до мінімуму рівня антропогенної дії на природні екосистеми
Науково–дослідний	Створення нових видів екологічної безпечної продукції і розробка екологічно ефективних технологій
Збуту	Забезпечення екологічної чистоти і безпеки продукції відповідно до запитів споживачів
Маркетингу	Представлення інформації і прогнозів відносно кон'юнктури екологічної продукції та екологічних послуг
Кадрів	Впровадження екологічної політики в соціальну сферу
Матеріально–технічного забезпечення	Забезпечення матеріалами, які відповідають екологічним вимогам, які належать до вторинного використання та утилізації
Фінансів	Здатності екологічної самокупності природоохоронних заходів
Охорони навколишнього середовища	Дотримання на підприємстві екологічних норм та правил
Охорони праці та безпеки	Здійснення профілактики професійних захворювань, захист працівників на небезпечному виробництві від шкідливо впливу на здоров'я

Реалізація природоохоронних заходів в рамках екологічної політики підприємства дозволяє не тільки знизити різного роду витрати, але і зменшити можливі ризики виникнення екологічних катастроф, які можуть привести до негативних наслідків для організації.

Підприємства, що практикують екологічний менеджмент одержуватимуть ряд істотних переваг.

Результати впровадження системи екологічного менеджменту підприємств: скорочення споживання на одиницю продукції сировини, води, енергії; зменшення виробничих і експлуатаційних витрат; поліпшення якості продукції і виробничих процесів; забезпечення безперебійності виробництва; зменшення обсягу довгострокових зобов'язань підприємства щодо ліквідації збитку, нанесеного навколишньому середовищу; підприємства, що впровадили систему екологічного менеджменту, визнаною на міжнародному рівні, більш конкурентоспроможні на ринку [2]. Вчені в сучасних дослідженнях виділяють чотири основних видів ефектів, одержуваних підприємством в результаті впровадження системи екологічного менеджменту [5]: природоохоронний, соціальний, економічний і іміджевий (рис 2).

Рисунок 2 – Позитивні результати впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах

Висновки. Ефективне управління будь-якою економічною системою має на увазі досягнення і підтримку балансу соціо-еколого-економічних аспектів діяльності підприємств. Впровадження системи екологічного менеджменту підприємства супроводжується оптимізацією всієї системи управління, що дозволяє підвищити оперативність прийняття найкращих управлінських рішень від стратегічного до оперативного рівнів, а це, в свою чергу, є запорукою постійного поліпшення індикаторів економічної ефективності діяльності організації за допомогою досягнення синергетичного ефекту. Природоохоронна діяльність підприємств багато в чому визначає його стійкість, що дозволяє організації зберігати протягом тривалого часу свої внутрішні зв'язки і характеристики функціонування під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Ефективність системи екологічного менеджменту підприємства буде досягнуто лише за умови активної підтримки з боку вищого керівництва та участі всього персоналу у налагодженні екологічно свідомої й відповідальної діяльності. Керівники своїм особистим прикладом повинні демонструвати зацікавленість у вирішенні питань безпеки та охорони навколишнього середовища, підвищуючи навички й знання в процесі навчання та практичної роботи, забезпечувати двосторонній обмін інформацією з працівниками, формувати та стимулювати позитивне відношення персоналу до проблем навколишнього середовища.

Джерела

1. Білявська Ю. В., Екологічний менеджмент підприємства. Економіка України. 2016. № 4. с. 104-111. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2016_4_11
2. Добуш, Ю.Я. Формування системи екоменеджменту у економіці сталого розвитку/ Добуш Ю.Я. // Логістика. -Л. : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2018 - С. 74-84. [Електронний ресурс]: стаття. - Режим доступу до статті: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/6433>.
3. Душечкіна Н. Ю. Інтеграція економічної та екологічної освіти у вимірах сталого розвитку / Н. Ю. Душечкіна // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. – 2014. – Вип. 1. – С. 256–260. – (Серія: Педагогіка).
4. Кучер В.А. Механізм стратегічного планування конкурентоспроможності промислового підприємства. Економіка промисловості. Чернігів: 2019. 151-157с
5. Максимів, Л. І. Сутність, завдання і нормативно-правове забезпечення екологічного менеджменту. ЛАН України : Наукові праці. - 2017, №5. - 103-109с.
6. Онщенко В.О., Брижань І.А., Чевганова В. Я. Екологоорієнтований розвиток України: проблеми та перспективи: навч.-метод. посіб. Актуальні проблеми економіки. – 2014. 261-270с.

Червеняк Кристина Тарасівна

Кандидат політичних наук

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНСЬКЕ ЕТНОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Стаття присвячена проблемам та перспективам широкої інтеграції національних меншин в українське етнокультурне середовище, а разом з тим і в українське суспільство. Аналіз проведено на прикладі угорської, румунської та ромської етнопонаціональних спільнот. Доведено, що такі проблеми лежать у площині невирішеного мовного питання, «забутого» питання ідентифікації, які, в свою чергу, витікають з непослідовної і непродуманої державної етнопонаціональної політики. Визначено, що ефективна співпраця органів влади і місцевого самоврядування з громадськими організаціями, які представляють національні меншини, – основна запорука успішної інтеграції останніх в українське етнокультурне середовище. Ключові слова: інтеграція, національна меншина, етнокультурне середовище, ідентичність, мовна стійкість, громадська організація, Україна.

Всеукраїнський перепис населення 2001 р. підтвердив той факт, що близько 95% державної території України – це ареал розселення української етнічної нації, а тому нехтування об'єктивним чинником наявності державотворчої нації у формуванні ідеології та політики консолідації держави є нерозумною позицією [4, с. 22–23]. Проте не можна забувати і про той факт, що інші 5% території – це місця розселення етнопонаціональних спільнот, які законодавчо іменуються національними меншинами. До того ж ці місця розселення мають, здебільшого, компактний характер. Крім того, вони розміщені неоднорідно у різних регіонах України, як от, наприклад, кримські татари в Криму, угорці на Закарпатті, румуни в Чернівецькій (меншою мірою також і в Закарпатті), болгари в Одеській області, тощо.

Ми ведемо до того, що етнополітична стабільність в Україні загалом і в окремих її регіонах зокрема, а також успішне завершення процесу консолідації української політичної (громадянської) нації неможливі без широкої інтеграції усіх без винятку національних меншин в українське етнокультурне середовище, а разом з тим і в українське суспільство. Звідси повністю погоджуємося із твердженнями української дослідниці А. Колодій: «Українська громадянська нація, – стверджує вона, – має розглядатися як спільнота, що виникає навкруг серцевинної групи – української етнопонації, а її перспективи мали би бути безпосередньо пов'язані з умінням вибудувати солідарні зв'язки з іншими етнічними групами...» [2]. Про проблеми та перспективи процесу інтеграції останніх в українське

середовище, зокрема етнокультурне, і буде йти мова тут. При цьому, зосередимо свою увагу на прикладах угорської, румунської та ромської національних меншин.

Мета даної розвідки – аналіз проблем та перспектив інтеграції національних меншин в українське етнокультурне середовище (на прикладі угорської, румунської та ромської етнопонаціональних спільнот).

Румуни – друга за питомою вагою етнопонаціональна спільнота Чернівецької області (12,5% від загальної кількості населення регіону) й третя в Закарпатській (2,6%) [3]. Становлять більшість у Герцаївському і Глибоцькому районах Чернівецької області, компактно проживають у Сторожинецькому, Новоселицькому районах Чернівецької області та Тячівському і Рахівському районах Закарпатської області.

Основними перешкодами на шляху активної інтеграції румунської національної меншини в українське етнокультурне середовище є високий рівень мовної стійкості й національної самосвідомості, чітке переважання етнічної та локально-регіональної ідентичностей, передусім як румуна, автохтонного жителя Закарпаття чи Буковини, над національно-державною ідентичністю як українця румунського походження. Так, наприклад, у місцях компактного проживання існують общини, де більшість населення, спілкуючись і вивчаючи лише румунську, дуже погано знають державну українську мову. Спостерігаємо відсутність мовної асиміляції національної меншини в українське середовище, що, безперечно, заважає їй подальшому гармонійному залученню до етнопонаціональних та соціально-економічних відносин з іншими спільнотами [7, с. 283–284], зокрема й державотворчою. А високий рівень етнічної ідентичності румунів зберігся і внаслідок постійної підтримки (в тому числі й фінансової) з боку етнічної батьківщини – Румунії. Існує проблема набуття громадянства цієї країни румунами Закарпаття та Буковини при тому, що українське законодавство опосередковано таку можливість не дозволяє. Тобто етнічна ідентичність у середовищі румунів зберігається і через змогу отримувати певні переваги від належності до цієї групи. Ці всі тенденції підсилюють таке неоднозначне явище як самоізоляцію румунів у власному етнокультурному середовищі. Остання позитивно впливає на процес етнічної консолідації, однак перешкоджає широкій інтеграції меншини в загальноукраїнський контекст [7, с. 283].

Угорці – друга за питомою вагою етнопонаціональна спільнота Закарпатської області (12,1% від загальної кількості населення регіону) [3]. Вони становлять більшість у Берегівському районі й м. Берегово Закарпатської області. Місцями їх компактного проживання є також Виноградівський, Мукачівський та Ужгородський райони Закарпатської області.

Основні перешкоди на шляху широкої інтеграції в українське етнокультурне середовище, виділені нами для румунської національної меншини, актуальні і у випадку угорців Закарпаття. До того ж, тут ці тенденції навіть більш яскраво виражені. Так, мовна стійкість угорців у, так би мовити, іноетнічному середовищі Закарпаття перебуває на дуже високому рівні. Це допомагає зберігати етнічну ідентичність і дає змогу успішно інтегруватися в середовище своєї етнічної батьківщини, але натомість перешкоджає інтеграції угорської меншини у загальноукраїнський контекст і частково – національній консолідації в прикордонних регіонах України.

Натомість, у місцях компактного проживання національної меншини сформувалася власна домінуюча локально-регіональна («закарпатська») ідентичність, що переважає національно-державну і тісно пов'язана з етнічною. Особливість етнічної ідентичності полягає, як і у випадку з румунами, в самоізоляції у власному етнокультурному середовищі, «розвернутому» культурно та ментально у бік етнічної батьківщини [8, с. 159]. Окрім цього, існує ще й феномен розірваності повсякденного буття – робота на Заході (ЄС), проживання на Закарпатті, відсутність чіткої стратегії держави стосовно «угорського питання», економічний, соціокультурний та геополітичний вплив Угорщини [5, с. 116], який посилюється з часом і підживлюється набуттям населенням регіону (не тільки угорцями) угорського громадянства.

Роми – п'ята за питомою вагою етнопонаціональна спільнота Закарпатської області (1,1% від загальної кількості населення регіону) [3]. Хоча питання чисельності ромської громади в Україні та на Закарпатті залишається відкритим, бо, на думку представників органів державної влади, науковців та самих ромів, дані перепису 2001 р. не відображають їх реальну кількість і є суттєво заниженими. Особливістю її розселення на території Закарпатської області є те, що саме тут ромська етнічна група має постійні місця компактного проживання.

Ситуація з цією національною меншиною кардинально відрізняється від попередніх двох розглянутих прикладів. Наприклад, процес ідентифікації ромів має свої особливості, які не притаманні іншим етнопонаціональним спільнотам, через ряд причин. Основною з них ізоляція у суспільстві, що спричинена упередженим ставленням до представників цієї спільноти і супроводжується ксенофобією та дискримінацією. Через побоювання стикнутися з цими явищами багато ромів взагалі не ідентифікують себе з власною етнічністю [6, с. 43].

До проблем на шляху інтеграції, крім власне негативного стереотипного ставлення населення до ромів, можна також зарахувати дуже низький рівень мовної стійкості, що, у свою чергу, веде до мовної асиміляції, особливістю якої є те, що вона найбільше відбувається не в україномовне, а в угорськомовне середовище. На цій підставі поширеною є практика мовної, а не етнічної ідентифікації. До прикладу, значна частина ромів під час Всеукраїнського перепису 2001 р. записувалася як угорці, українці або словаки [1, с. 70]. Сьогодні багато ромів Закарпаття, які мають таку можливість, отримують угорське громадянство і користуються привілеями, які надає ця країна для своїх закордонних громадян.

Окремо підкреслимо, що найактивнішим сегментом діяльності національних меншин у регіонах проживання сьогодні є громадська діяльність. Наприклад, громадські організації угорців і румунів займаються активною культурною, просвітницькою, науковою та іншою діяльністю, співпрацюють з органами державної влади й органами місцевого самоврядування України й Угорщини або Румунії відповідно, а громадські організації ромів, з метою вирішення соціальних проблем ромів та посилення їхньої інтеграції в українське суспільство, постійно взаємодіють не тільки з органами влади та місцевого самоврядування України, але й з різного роду міжнародними інституціями. Вважаємо, що перспективи успішної інтеграції національних меншин лежать саме у площині співпраці громадського сектора (громадських організацій національних меншин) з органами державної влади і місцевого самоврядування, що дасть змогу найбільш ефективно забезпечити втілення як національних інтересів держави, так і інтересів окремих національних меншин та в цілому українського суспільства.

Висновки. Таким чином, до основних проблем, що стоять на шляху успішної інтеграції національних меншин в українське етнокультурне середовище, відносимо високий рівень мовної стійкості (румунів, угорців), а також проблему мовної асиміляції у відмінне від україномовного середовище (роми). При чому, якщо узагальнювати, то перша проблема стосується також і російської національної меншини, а друга – інших національних меншин, які проживають у переважно російськомовних регіонах України (як от болгари, греки, вірмени або кримські татари). З нашого погляду, перспективи й успіх такої інтеграції, а також опосередкована цим процесом національна консолідація, буде напряму залежати від рівня володіння державною мовою представниками національних меншин України.

Сюди ж зараховуємо й проблему переважання етнічної та локально-регіональної ідентичностей у місцях компактного проживання національних меншин над національно-державною ідентичністю (як громадянина України). Для румунів і угорців така тенденція сприяє самоізоляції у власному етнокультурному середовищі. Натомість, у ромському середовищі інтеграції заважають ксенофобські настрої більшості населення щодо всієї етнічної групи і заснована на цьому її вимушена ізоляція в українському суспільстві.

Щодо перспективи успішної інтеграції національних меншин в українське етнокультурне середовище, то, на нашу думку, вона у значній мірі залежить від зваженої, послідовної і продуманої етнологічної політики держави, яка б повністю виключала дискримінацію як національних меншин, так і державотворчої нації. Адже, погодьмося, більшість виділених нами проблем саме від систематичного «недогляду» у цій сфері. Крім того, не меншою мірою, її успіх буде залежати від ефективності співпраці зі знаходження шляхів розв'язання назрілих проблем, основних точок дотику, гармонізації відносин влади в центрі і на місцях з організаціями громадянського суспільства, що представляють національні меншини.

Джерела

1. Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття: монографія / Під ред. А. Круглашова і М. Токаря. Ужгород: Ліра, 2014. 552 с.
2. Колодій А. Громадянська нація: сутність, шляхи і стадії її формування в Україні. *Народознавчі зошити*. 2004. № 5–6. URL: <http://political-studies.com/?p=527> (дата звернення: 04.07.2020).
3. Результати Всеукраїнського перепису населення 2001 року / Державний комітет статистики України. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/> (дата звернення: 04.07.2020).
4. Склярська О. Політико-географічні процеси в Закарпатській і Чернівецькій областях: монографія. Львів: Львів. нац. у-т ім. І. Франка, 2011. 228 с.
5. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. Київ: НІСД, 2011. 336 с.
6. Червеняк К. Етнічна консолідація ромської етнічної групи та її вплив на етнополітичну ситуацію на Закарпатті. *Актуальні проблеми політичної науки*. Ужгород, 2018. Вип. 3. С. 42–50.
7. Червеняк К. Етнічна консолідація румунської національної меншини Закарпаття. *Relatii Romano-ucrainene. Istoriesic contemporaneitate. Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність*. TASNAD, 26-28 octombrie 2017 / Editori Irina Liuba Horvat, Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean – Cluj Napoca; Editura Econ Transilvan, 2018. S. 281–290.
8. Червеняк К. Т. Етнічна консолідація угорської меншини Закарпаття в контексті впливу на етнополітичну ситуацію у регіоні. *Регіональні студії*. 2018. Вип. 12. С. 157–164.

Бондаренко Сніжана Олександрівна

Запорізький національний університет

Науковий керівник: Глазунов Володимир Володимирович, доктор філософських наук, доцент
Запорізький національний університет

МІСЦЕ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ МОЛОДІЖНОМУ РИНКУ ПРАЦІ

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю визначення ролі та функцій органів місцевого самоврядування на молодіжному ринку праці в регіоні. З 2014 року в Україні розпочалися реформи децентралізації, які мають за мету розширення повноважень місцевого самоврядування, підвищення якості адміністративних послуг та збільшення бюджету регіонів. Децентралізація є ефективним інструментом економічного розвитку окремих територій, раціонального використання наявних ресурсів, у тому числі людських. Найбільшим потенціалом у сукупності всіх людських ресурсів володіють молоді особи. Тому сьогодні важливим є питання вирішення функцій та можливостей, які отримують органи місцевого самоврядування в управлінні молодіжним ринком праці на регіональному рівні.

Питання повноважень органів на регіональному молодіжному ринку праці через призму побудови відносин між бізнесом, громадою та владою, розвиток молодіжної політики та розширення повноважень місцевої влади в межах реформи децентралізації вивчалось у роботах К.В. Бондаревської, Р.В. Яковенко, Л. Ю. Семенова, Л.Г. Федунчик, В. В. Мотречко, Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко.

Регіональний рівень управління характеризується поширенням впливу на певну визначену частину території, формуванням основ вирішення проблем локального характеру. Місцева політика знаходиться в руслі державної та має вирішувати на локальному рівні визначенні проблеми загальносуспільного характеру й реалізовувати урядові програми і стратегії розвитку [3].

Органи місцевого самоврядування наділені як власними так і делегованими повноваженнями. Одним із делегованих завдань є сприяння розвитку державної молодіжної політики та реалізація потенціалу молодих людей. Найважливішим завданням молодіжної політики є залучення молоді до активної участі в економічному розвитку України. Виконання цієї задачі здійснюється через визначені механізми забезпечення зайнятості молодих людей, їх правового захисту

На регіональному рівні органи місцевого самоврядування можуть сприяти зайнятості молодих людей шляхом кооперації із місцевими бізнес-структурами та стимулювання серед молоді підприємницької діяльності.

Влада має у своєму розпорядженні економічні, політико-правові, адміністративні, інформаційні, силові, соціальні ресурси; бізнес в свою чергу – фінансові, експертні, інноваційні, інформаційні, людські та комунікативні ресурси [4].

А.В. Кузьмін пропонує окремі моделі взаємодії органів місцевого самоврядування та бізнес-організацій. У своїй роботі дослідник наводить перелік таких форм взаємодії: добровільно-примусова благодійність або модель патронату; «торг»; «місто-комбінат»; «соціальне партнерство». Перша модель передбачає нав'язування бізнесу правил взаємодії органами місцевого самоврядування. Друга – це незалежність кожної сторони, а взаємини за принципом опортунізму. Третя модель позначає диктування бізнесом правил взаємодії органам місцевого самоврядування. Остання модель – соціальне партнерство – це раціональна побудова взаємодії та розуміння кожною стороною потреби в іншій [4].

У рамках проведення в Україні реформ з децентралізації та розширення функцій влади локального рівня, на органи місцевого самоврядування покладаються нові задачі і розширюються їх повноваження в різних сферах, зокрема, в питаннях економічного розвитку регіону та політики зайнятості населення. Так, органи влади місцевого рівня з розширенням своєї повноважень мають:

- організувати формування нових високотехнологічних робочих місць;
- розвивати диверсифікацію бізнесу і формувати економічні кластери;
- розбудовувати інфраструктуру та оптимізувати логістику;
- встановлювати партнерські відносини з бізнес-структурами;
- залучати громаду до співпраці
- реформувати структуру управління розвитком відповідно до завдань та цілей стратегії [2].

Одним із напрямків розвитку органів місцевого самоврядування та бізнес-структур є створення спеціальних (вільних) економічних зон, які сприятимуть залученню інвестицій (у тому числі іноземних), розвитку нових технологій та інфраструктури, активному використанню місцевих природних і трудових ресурсів [1]. Однак створення таких зон є одиничним епізодом, а системний підхід до вирішення питання зайнятості молоді на регіональному рівні потребує створення нової моделі відносин між бізнесом, владою та громадою (у більшій мірі з молодими людьми).

На регіональному рівні органами місцевого самоврядування в межах державної молодіжної політики мають розроблятися та реалізовуватися власні молодіжні цільові програми. З часів проголошення незалежності в державі напрацьовано значний досвід з розробки молодіжних цільових програм, однак вони не позбавлені низки недоліків, які варто враховувати на майбутнє: велика кількість пріоритетних напрямів реалізації; брак ресурсного забезпечення; недосконалий кількісний та якісний склад заходів з реалізації; невідповідність завдань та заходів програм реальним потребам та інтересам молоді; формальний (шаблонний) підхід до розробки місцевих програм; розмитість показників результативності та ефективності виконання програм; невідповідність структури звітів про виконання програм поставленим завданням та визначеним показникам [3].

Локальні молодіжні цільові програми мають бути направлені на: сприяння у підприємницькій діяльності, залучення молоді до проектної діяльності, використання механізмів комерційного замовлення на підготовку молодих фахівців, працевлаштування молодих випускників навчальних закладів на локальних підприємствах та бізнесах, модернізацію системи освіти та професійної орієнтації молоді на місцевому рівні.

Отже, на регіональному молодіжному ринку праці органи місцевого самоврядування мають зайняти одну з ключових ролей, стати арбітром і посередником у відносинах між бізнесом і громадою, а точніше – молоддю. Реформа децентралізації створює для цього сприятливі умови, розширюючи повноваження та функціонал органів влади місцевого рівня. Найважливішими напрямками зі сприяння зайнятості молоді в регіоні мають стати: налагодження співпраці в локальних бізнес-структурах, залучення інвестицій та розробка місцевих молодіжних цільових програм враховуючи економічний потенціал і стратегії регіонального розвитку.

Джерела

1. Боковикова Ю. В. Взаємодія влади і бізнесу. *Теорія та практика державного управління*. 2015, Вип. 4. С. 9-16.
2. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. *Планування розвитку територіальних громад: навч. посіб. для посадових осіб місцевого самоврядування*. Київ: ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.
3. Мотречко В. В. Організація діяльності суб'єктів місцевого самоврядування щодо реалізації молодіжної політики: дис. ... канд.наук з держ.управ. : 25.00.04 / Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України Одеса, 2018. 241 с.
4. Соколік Лариса. Взаємодія влади та бізнесу в умовах ринкової економіки: теоретичний аспект. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pubupr_2014_1_25.pdf.

Ілляшенко Олена Вікторівна

Доктор економічних наук, професор

Харківський національний університет імені О. М. Бекетова

Литовченко Олена Юрївна

Кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет імені О. М. Бекетова

Гордієнко Наталія Іванівна

Кандидат економічних наук, професор

Харківський національний університет імені О. М. Бекетова

ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: УПРАВЛІНСЬКИЙ ТА ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

На основі поєднання досліджених положень щодо механізму захисту економічної діяльності підприємства в статті сформульовано загальне бачення такого механізму, визначено його особливості. Узагальнено принципи системного підходу у формуванні механізму захисту економічної діяльності підприємства. Доведено дієвість механізму захисту економічної діяльності підприємства на підставі поєднання процесного, предметно-функціонального та об'єктного підходів до впровадження безпекозабезпечувальних заходів, а також узагальнення особливостей діяльності підприємства. Ключові слова: механізм захисту, економічна безпека, система, менеджмент, управлінське рішення, механізм управління.

Економічна діяльність підприємства є міцним фундаментом, що забезпечує функціонування підприємства як соціально-економічної системи, як економічного агента, як учасника ринку. З метою забезпечення стану захищеності економічної діяльності підприємства необхідний механізм, який сприятиме захисту економічної діяльності підприємства, – механізм захисту економічної діяльності. Система економічної безпеки підприємства за своєю суттю є інформаційною системою, усі механізми у її складі також інформаційні. Саме рух інформації та її надання у відповідному форматі – основа поєднання алгоритмів, прийомів, методів, способів і засобів у механізмах системи економічної безпеки підприємства. Тому необхідний механізм другого рівня, який приводитиме у дію вибрані прийоми, методи, способи та

засоби захисту діяльності підприємства. Такий механізм названо механізмом захисту діяльності підприємства. Поняття «механізм» походить від давньогрецького «μηχανισμός» – пристрій.

У різних науках, галузях діяльності, дослідниками та практиками вкладається у поняття «механізм» настільки різний зміст, що виникає питання, що не можна вважати механізмом [1].

У переносному сенсі поняття «механізм» тлумачиться як система, улаштування, що визначає порядок будь-якого виду діяльності [2, с. 296]. Поняття «механізм» має достатньо усталене тлумачення у технічних науках: пристрій для передачі і перетворення рухів, що є системою тіл (ланок), у якій рух одного або декількох тіл (ведучих) викликає цілком певні рухи інших тіл системи [3]. Поняття «механізм» часто зустрічається у числі загальнонаукових вживаних категорій у точних та гуманітарних науках, до яких належить економічна безпекологія, де поняття «механізм» переважно тлумачиться як послідовність станів, процесів, що визначають якусь дію або явище [3, с. 576].

Отже, в широкому розумінні механізм є системою, що складається зі значної кількості компонентів, які виконують певні функції, завдяки чому механізм діє.

Увага до механізмів системи економічної безпеки підприємства зумовлена таким: механізми є комплексними інструментами, що поєднують кілька засобів і способів і передбачають їхнє використання в певній послідовності і за наявності певних умов; комплексність механізмів дозволяє застосовувати їх в регулюванні складних процесів і функціонуванні складних систем; незважаючи на складний характер, що є наслідком комплексності, механізми придатні для практичного використання; комплексність механізму не перешкоджає в певних ситуаціях застосовувати його окремі елементи.

Входження поняття «механізм» до управлінської науки зумовлено кількома обставинами: зростаючою технологізацією управління, широким поширенням наукової експансії та конвенціональністю в певній галузі знань (прийняття певних суджень, тверджень, ідей, поглядів в певній галузі знань є наслідком раніше прийнятих угод або найпоширеніших позицій відносно понятійно-категоріального апарату економічної безпекології) [6], саме механізм є засобом реалізації положень теоретичного базису економічної безпеки підприємства, перекладу його положень у практичну площину.

Найважливішими у системі економічної безпеки підприємства механізмами є механізми управління та функціонування. Саме вони визначають логіку, результативність функціонування й керуваність системи [4, 5]. Механізм захисту економічної діяльності підприємства ґрунтується на поєднанні процесного, предметно-функціонального та об'єктного підходів до впровадження безпекозабезпечувальних заходів, а також узагальнення особливостей діяльності підприємства. Такий механізм не є основною рушійною силою для застосування механізмів другого порядку механізму функціонування системи економічної безпеки підприємства. Проте, враховуючи, значення економічної діяльності підприємства, механізм її захисту може слугувати вмикачем процесів у більшості механізмів другого та інших нижчих рівнів механізму функціонування системи економічної безпеки підприємства для провадження безпекозабезпечувальної діяльності. Дія механізму захисту економічної діяльності підприємства зумовлена підвищенням результативності діяльності підприємства, орієнтована на господарські операції та підвищення їхньої результативності, спирається на економічні, соціальні, організаційно-адміністративні, правові методи управління.

Принципи системного підходу у формуванні механізму захисту економічної діяльності підприємства слід інтерпретувати в такий спосіб: не випускати з уваги жодного з управлінських завдань, без вирішення якого реалізація цілей буде неповною; виявляти та пов'язувати функції, які забезпечують вирішення цих завдань по вертикалі й горизонталі.

Особливості механізму захисту економічної діяльності підприємства:

- механізм захисту економічної діяльності підприємства – це складна категорія управління, його головною характеристикою є скерованість на досягнення цілей функціонування механізму функціонування системи економічної безпеки підприємства;

- механізм захисту економічної діяльності підприємства слід розглядати як активну складову частину системи економічної безпеки підприємства, що забезпечує вплив на чинники (обставини, ситуацію тощо), від яких залежить захищеність діяльності підприємства. Дія механізму захисту економічної діяльності підприємства є результативною, якщо його структура включатиме не лише елементи планування, стимулювання, організацію управління та ресурсну базу, а й найактивнішу частину – мотиви діяльності працівників;

- механізм захисту економічної діяльності підприємства забезпечує взаємодію підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища, що визначає місце підприємства у бізнес-середовищі;

- в основу концепції проектування механізму захисту економічної діяльності підприємства покладено його складну внутрішню структуру;

- особливе значення має розуміння того, що механізм захисту економічної діяльності підприємства ґрунтується на формальній та неформальній взаємодії персоналу підприємства. Ця взаємодія може бути

скерована на забезпечення економічної безпеки або на подолання спротиву змінам, які виникають у результаті вдосконалення діяльності підприємства, складають основу його розвитку в умовах мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища та різноманітних інтересів суб'єктів ринку;

- механізм захисту діяльності підприємства необхідно створювати з використанням системного та ситуаційного підходів. Застосування системного підходу передбачає розгляд усіх компонентів системи у взаємозв'язку, визначення цілей та критеріїв дії механізму та його кожного окремого елемента, погодження локальних критеріїв та підпорядкування їх глобальному критерію, загальній меті.

Реалізація інформаційної підтримки механізму захисту діяльності підприємства – важливий етап його формування. При цьому особливого значення набуває синтез нових інформаційних технологій оперативного планування розподілу фінансових ресурсів, моделювання яких дозволить підвищити результативність, визначити стратегію й тактику з погляду зменшення витрат, збільшення об'єктивності рішень, що приймаються, і впевненості в їхній надійності. Важливим є не лише накопичення інформації, а й формування підґрунтя для прийняття оперативних управлінських рішень у захисті діяльності підприємства. Тому вважаємо за необхідне детальніше розкрити зміст даного етапу формування механізму захисту діяльності підприємства.

Структура механізму захисту діяльності підприємства складається з елементів, які, у свою чергу, є механізмами, але значно меншого масштабу. Водночас складові цих елементів представлені механізмами, скерованими на захист та управління певними зонами відповідальності у діяльності підприємства.

Структура механізму захисту діяльності на підприємстві має складну будову: вона складається з механізмів, які регулюють конкретні зони відповідальності у забезпеченні економічної безпеки підприємства. До таких зон відповідальності належать управління фінансовими, трудовими, матеріальними ресурсами підприємства, управління витратами, формування мотивації, системи цінностей, управління процесом відтворення факторів виробництва, створення конкурентоспроможності підприємства та продукції. Дія механізму захисту діяльності підприємства зумовлена підвищенням результативності діяльності підприємства, орієнтована на господарські операції, обсяги реалізації, підвищення рентабельності тощо під негативним впливом зовнішнього та внутрішнього середовища, спираючись на економічні, соціальні, організаційно-адміністративні, правові методи управління, використовуючи виробничі, технологічні, інтелектуальні, людські, організаційні, фінансові ресурси.

На вітчизняних підприємствах формування механізму захисту економічної діяльності підприємства ще неналежно відпрацьовано, що можна пояснити незначним практичним досвідом щодо забезпечення економічної безпеки, зокрема, внаслідок поки ще слабкої усвідомленості такої необхідності, а також недостатньою дослідженістю цієї проблематики на теоретичному та методичному рівні, що визначає необхідність її подальшого розв'язання.

Ефективність використання певного механізму в ієрархії структурних елементів механізму захисту діяльності підприємства залежить від стану небезпеки та режиму функціонування системи економічної безпеки підприємства. Вибір одного або комбінація кількох механізмів здійснюється керівником підприємства або фахівцями з економічної безпеки залежно від зазначених обставин та на власний розсуд.

Виходячи з наданого розуміння механізму захисту діяльності підприємства, що ґрунтується на поєднанні процесного, предметно-функціонального й об'єктного підходів до безпекозабезпечувальних заходів, а також з узагальнення досліджених особливостей діяльності підприємства, зазначимо, що реальний механізм захисту має бути конкретним, оскільки він скерований на досягнення конкретних цілей шляхом впливу на певні чинники. Цей вплив здійснюється через використання конкретних ресурсів або потенціалів. Отже, механізм захисту діяльності підприємства має розроблятися для забезпечення стану захищеності підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз з урахуванням економічного аспекту безпекозабезпечувальної діяльності.

Джерела

1. Родік Т. П. Поняття адміністративно-правового механізму державного регулювання діяльності дендрологічних парків України / Т. П. Родік // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія: Право та державне управління. – 2013. – № 1. – С. 131-136.
2. Энциклопедический словарь / [гл. ред. Б.А. Введенский]. – М.: Сов.энцикл., 1964. – Т. 2. – 736 с.
3. Большой экономический словарь / [авт. и сост. Л. Б. Борисов]. – М.: Книжный мир, 2003. – 895 с.
4. Ілляшенко О.В. Механізм функціонування системи економічної безпеки підприємства: підхід до побудови / О. В. Ілляшенко // Економіка. Менеджмент. Підприємство: зб. наук. пр. Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 26. Ч. I. – Северодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2014. – С. 160 – 168.
5. Ілляшенко О.В. Механізми управління у системі економічної безпеки підприємства / О.В. Ілляшенко // Управління проектами та розвиток виробництва: зб. наук. пр. Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 1(48). – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2013. – С. 43 – 52.
6. OlexandrZlotenko, YevheniiRudnichenko, OlenalIlyashenko, MykhayloVoynarenko, NataliiaHavlovska. Optimization of the Sources Structure of Financing the Implementation of Strategic Guidelines for Ensuring the Economic Security of Investment Activities of an Industrial Enterprise. *TEM Journal*. Volume 8, Issue 2, Pages 498-506.

Бабушко Катерина Миколаївна

Київський національний торговельно-економічний університет

Науковий керівник: Забалдіна Юля Борисівна, кандидат економічних наук, доцент

Київський національний торговельно-економічний університет

СОЦІАЛЬНІ ІНІЦІАТИВИ ТМ «СІЛЬПО» В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Стаття присвячена аналізу деяких соціальних ініціатив ТМ «Сільпо», що впроваджені з початком карантину зв'язку з пандемією COVID-19. Описано такі нововведення: збільшення піклування про здоров'я клієнтів і співробітників; започаткування служби доставки не лише у кафе та ресторанах мережі, але й у магазинах у всіх куточках України; соціальний проект про «НАДзвичайних» людей. Визначено, що така маркетингова діяльність торговельної марки, націлена на створення іміджу соціально відповідального суб'єкта, сприятиме залученню нових покупців, збільшенню обсягів продаж у майбутньому. Ключові слова: соціальні ініціативи, ТМ «Сільпо», нововведення, маркетингова діяльність.

На сучасному етапі розвитку економіки України роль маркетингової діяльності кожного підприємства неухильно зростає. В умовах пандемії COVID-19 та жорсткого карантину ця діяльність має бути переформатована у відповідності до нових викликів. Нині 62% маркетологів стверджують, що їхня маркетингова діяльність вже змінилася через пандемію [1]. З одного боку, компанії повинні проявити соціальну відповідальність, а з іншого – не дозволити впасти обсягам своїх продаж. Такий досвід маркетингової діяльності підприємств в умовах жорсткого виживання має бути вивченим і проаналізованим. Необхідно виокремити його конструктивні ідеї для подальшого застосування, адже діяльність підприємств має бути адаптованою до нової реальності ведення бізнесу, а це відкриває нові перспективи.

Торгова марка «Сільпо» активно використовує різні маркетингові інструменти для «розробки та втілення в життя засобів, які розраховані на встановлення, укріплення та підтримку вигідних обмінів з покупцями для досягнення мети підприємства – отримання прибутку, зростання обсягів збуту, збільшення частки ринку тощо» [2, с. 278].

Аналіз літератури з проблеми переформатування маркетингової діяльності та її адаптації до нових умов свідчить наразі про відсутність серйозних, наукових публікацій. Поки що усі вся інформація пропонується на блогах чи сторінках окремих підприємств. Однак, теорія подієвого маркетингу Хеміша Прінгла та Марджорі Томпсон [3] може бути повною мірою застосована до нинішньої ситуації, яка потребує уміння балансувати між підтримкою іміджу бренду, залученням нових покупців і збільшенням обсягу продажів. На думку науковців, виграє той, хто вдало поєднує власну діяльність із топ-подією, примножує прибуток і водночас зберігає репутацію.

Відтак, **метою статті** є аналіз маркетингової діяльності ТМ «Сільпо» на предмет впровадження змін у зв'язку з поширенням коронавірусу і жорсткими умовами карантину. Для цього розглянемо нові соціальні ініціативи цієї торгової марки.

Передусім, як і кожен заклад роздрібної торгівлі харчовими продуктами, ТМ «Сільпо» посилила санітарно-гігієнічні правила: додатково обробляються двері, ручки, візки, кошики, каси, стрічки подавання продукції до кас та ін. Піклування про людей стало головним лейтмотивом діяльності мережі. Для споживачів на вході в торговельний зал розміщено дезінфектори. А працівникам мережі стали приділяти більше уваги, зокрема турбуються про їх здоров'я: здійснюють температурний скринінг кожного співробітника, їм пропонуються маски, антисептичні засоби, розпитують про самопочуття. Чисельність покупців у торговельному залі чітко регламентується в залежності від його площі відповідно до рішення місцевої влади – 10 кв. м простору на 1 людину.

Товари, що завжди були у відкритому доступі в торгових залах, нині запаковані: крупи, хліб, кондитерські вироби. Зона, де пропонуються фрукти й овочі, огорожена стрічкою. Там завжди працює співробітник магазину, який подає на прохання клієнта все, що потрібно, пакує товар, зважає його, прикріплює наліпку з ціною та вагою.

В кафе і ресторанах торгової марки споживачі можуть замовити онлайн все, що необхідно. Замовлення ретельно буде спаковане й його можна забрати власноруч чи замовити доставку додому до споживача. Про цю послугу поінформовані постійні клієнти через е-мейл розсилку, соціальні мережі, через оголошення в торгових залах мережі.

Сервіс доставки став можливим не лише в кафе та ресторанах мережі, але й в самих магазинах. Так, обрати товар і зробити замовлення можна на сайті ТМ «Сільпо». Географія доставки товарів є досить розгалуженою: до великих міст долучилися ще 45 невеликих населених пунктів України. Доставка коштує 50

грн і здійснюється упродовж 4-годинного часового проміжку. Кожен покупець, який здійснив покупку і доставку, разом із товарами отримує у подарунок маску.

Як і всі культурно-масові заходи у країні, майстер-класи, дегустації, фестивалі у ТМ «Сільпо» перенесені на пізніше. Так, наприклад, популярний серед клієнтів SilpoWineFest перенесено на час закінчення карантину; поки що призупинено також і продаж квитків на цей івент. На бажання клієнтів, мережа може повернути вартість квитків, які були вже придбані раніше. А прихильникам фесту буде повідомлено нову дату й місце проведення заходу.

«Карантин зробив те, що не змогла б жодна соціальна ініціатива. Він показав, наскільки важлива праця сотень тисяч українців, які попри форс-мажори продовжують підтримувати щоденний побут і спокій людей. Коли весь світ зіштовхнувся з новими викликами, ми хочемо розповісти про звичайних людей, які стали НАДзвичайними, – говорить маркетинг-директор національної мережі супермаркетів «Сільпо» Катерина Огуряєва [4].

Соціальний проект ТМ «Сільпо» у співпраці з клубом ілюстраторів Pictogramas на меті розказати і показати портрети людей 100 професій сфери обслуговування, які щодня виходять на роботу для того, щоб кожен українець міг придбати необхідну продукцію: касирів, офіціантів, консьєржів, прибиральників, водіїв. Нині над ілюстраціями працюють 15 художників, кожна з яких буде виконана в оригінальному стилі художника за допомогою технік колажу, аплікації, векторної графіки та малювання руками. Головне прагнення художників – правдиво передати специфіку професій та характер «НАДзвичайних» людей. 1 травня 2020 р. організатори проекту представили перші 15 ілюстрацій в торговельному залі магазину у м. Києві на проспекті Героїв Сталінграду, 12п. Виставкові конструкції розташовані на безпечній відстані одна від одної, згідно з вимогами запобіжних заходів у період пандемії. Планується, що після завершення карантину виставка вирушить у подорож по всій Україні.

Викладене вище дає підстави для висновку, що служба маркетингу ТМ «Сільпо» продумала й ефективно реалізує маркетингову діяльність в умовах карантину, зокрема через соціальні ініціативи створює імідж соціально відповідального суб'єкта діяльності, що не може не вплинути позитивно на їх обсяги продаж.

Джерела:

1. HillierL., Gilliland N. Statsrounup: coronavirusimpactonmarketing, ecommerce&advertising: blog. 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://econsultancy.com/stats-roundup-coronavirus-impact-on-marketing-ecommerce-advertising/>
2. Мосійчук І. В. Особливості управління маркетинговою діяльністю підприємств в Україні. 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/25081/1/selection.pdf>
3. Pringle H., Thomson M. Brand spirit: how cause related marketing builds brands. London: John Wiley & Sons, 1999. – 306 p.
4. ТМ «Сільпо»: офіційна сторінка. Прес-центр.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://silpo.ua/about/press-center/press-releases/>

Зінько Ольга Андріївна

Національний університет «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Петрушка Ігор Михайлович, доктор технічних наук, професор

Національний університет «Львівська політехніка»

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У роботі проведено аналіз фінансового забезпечення охорони навколишнього середовища країни. Розглянуто та узагальнено основні визначення «фінансового забезпечення». Проведена характеристика основних джерел фінансування природокористування, а також виділено основні проблеми та принципи ефективності фінансового забезпечення охорони довкілля. Ключові слова: фінансове забезпечення, фінансовий механізм, охорона навколишнього середовища, довкілля, джерела фінансування.

Актуальність. З кожним роком проблема захисту навколишнього середовища, набуває все більшої уваги, оскільки фінансування природоохоронних заходів, збереження довкілля, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини є важливою умовою як економічного, так й соціального розвитку не лише країн світової спільноти, а й України.

Через стрімке зростання населення землі, науково - технічної революції, нераціональної експлуатації природних ресурсів, засмічення земель промисловими та побутовими відходами, зниження якості питної води та харчових продуктів, швидка зміна клімату є ознаками антропогенного функціонування людства, що супроводжується непередбачуваними наслідками, а саме послаблення екологічної рівноваги та виникнення екологічної кризи.

Враховуючи всі названі причини погіршення стану довкілля, доцільною постає саме проблема фінансового забезпечення охорони навколишнього середовища. Фінансування природоохоронних заходів, вважається однією з основних вимог сталого розвитку країни. На теперішній час фінансове забезпечення

природоохоронних заходів для охорони та збереження довкілля здійснюється за рахунок бюджетів всіх рівнів, коштів підприємств, установ та організацій, коштів системи екологічних фондів, добровільних внесків і в рамках міжнародного співробітництва, що повністю відповідає сучасним вимогам [1]. Проте, взаємовідношення даних напрямів, а особливо їх кількісне наповнення не цілком збігаються з вимогами екологічно спрямованого соціально-економічного розвитку.

Мета статті. Мета дослідження полягає в ознайомленні з теоретичними основами конструктивності фінансового механізму, зокрема фінансового забезпечення охорони довкілля, визначенні проблем фінансування охорони природного середовища, а також розглянемо основні джерела фінансування та їх головні причини формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання практичних завдань, що пов'язані з підвищенням охорони навколишнього середовища та його фінансове забезпечення, опирається передусім на теоретичні засади, які є основою для вираження наукових підходів щодо вирішення та покращення проблем екологічної ситуації в країні.

Загалом, питання фінансового забезпечення є досить актуальним сьогодні, тому його вирішенню покладено багато зусиль такими науковцями, як: Василик О.Д., Бланк І.А., Веклич О.О., Зятковський І.В., Мельник Л.Г., Москаль О. І., Кашенко О.Л., Олійник Д.С., Хвесик М.А., Опарін В. М., Сокирська І.Г., Горбач Л.М. та ін.

Враховуючи те, що на сьогодні існує достатня кількість інформації пов'язаної з екологічними проблемами та їх наслідками, поки не має достатньо дієвого механізму фінансового забезпечення охорони довкілля.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні залишається відкритим питання щодо категоріально – понятійного характеру фінансового забезпечення. Встановлено, що фінансове забезпечення може реалізуватися у формах самофінансування, зовнішнього фінансування та кредитування. Загалом, фінансове забезпечення, це питання, яке здебільшого вивчається в контексті фінансового механізму. Проте, за змістом, фінансове забезпечення, визначається законодавчо визначеним комплексом заходів, направлених на утворення фінансової бази для отримання поставленої мети [2, с. 25].

З точки зору економіки, поняття «фінансове забезпечення» зустрічається досить часто. Проте, загального його визначення до сьогодні ще не існує. Це пов'язано переважно з нагромадженням досвіду застосування понять та зміною їх інтерпретації. Отже, розглянемо основні підходи щодо визначення терміну «Фінансове забезпечення», що наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні підходи щодо формулювання сутності терміну «фінансове забезпечення» [3-10]

№	Автори	Визначення
1	Василик О.Д. [3, с. 102–103]	Це функція фінансового механізму і здійснюється шляхом використання методів бюджетного фінансування, самофінансування, кредитування тощо.
2	Бланк І.А. [4, с. 102]	Процес вибору напрямів, форм і методів використання фінансових ресурсів з метою збільшення економічного розвитку і ринкової вартості підприємства.
3	Зятковський І. В. [5, с. 44]	Система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства, котре здійснюється в трьох формах: самофінансування, кредитування, бюджетні асигнування.
4	Олійник Д.С. [6, с. 16]	Організація через визначення обсягу фінансових ресурсів, науково обґрунтованого їх прогнозування, створення фінансових резервів і нормативно правового забезпечення.
5	Кірейцев Г.Г. [7, с. 19]	Полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів на вирішення окремих завдань фінансової політики господарюючого суб'єкта, реалізується через такі форми: самофінансування, акціонерний капітал, кредитування, безповоротне фінансування.
6	Опарін В. М. [8, с. 56]	Фінансове забезпечення реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування. Різні форми фінансового забезпечення використовуються на практиці одночасно через установлення оптимального для даного етапу розвитку суспільства співвідношення між ними.
7	Гривківська О.В. [9, с. 14]	Є методом фінансового механізму діяльності підприємств, який дає змогу сформулювати достатні обсяги фінансових ресурсів для досягнення беззбитковості діяльності, підвищення ефективності господарювання та зміцнення національної економіки.
8	Гудзь О.Є. [10, с. 47]	Це можливість господарюючого суб'єкта забезпечити власну діяльність необхідними фінансовими ресурсами.

В загальному, визначення фінансового забезпечення природоохоронних заходів, раціональне використання природних ресурсів трактується як законодавчо визначена система джерел і форм фінансування сфери охорони довкілля.

На сьогодні, мета сучасної системи фінансування охорони природного середовища полягає в плановій системі охорони довкілля, яка в свою чергу спирається на систему централізованого планування. Загалом, вона повинна забезпечити за допомогою фінансових ресурсів покращення екологічного стану, запобігти виснаженню природного потенціалу довкілля, значно скоротити викиди засмічуючих речовин та розміщення відходів.

Важливим етапом при вивченні фінансового забезпечення охорони довкілля є визначення його функцій, а саме: планування, організування, мотивація, фінансування, контроль використання природних ресурсів за призначенням. Проте найбільш поширеними є забезпечувальна і регулятивна функції.

Основними методами фінансового забезпечення у сфері охорони природного потенціалу країни є: бюджетне фінансування, самофінансування, кредитування, інвестиційна діяльність, страхування, лізинг та фінансове регулювання [11, с. 29].

Таким чином, раціональне використання природних ресурсів та фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища містить такі складові:

- характеристика джерел фінансування відповідних заходів, щодо природокористування;
- формування економічних, політичних та правових умов для впровадження екологічного інвестування;
- розподілення надходження коштів за спеціальне користування природними ресурсами та інших постійних платежів між керівниками;
- формування напрямів основного застосування коштів;
- фінансове забезпечення природокористувачів, а також суб'єктів господарювання для впровадження заходів пов'язаних з ресурсозбереженням та охороною довкілля.

Найважливішим етапом фінансового забезпечення природоохоронних заходів є джерела їх формування. Серед них виділяють: кошти Державного бюджету України та місцевих процесів, кошти підприємств, установ та організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища; добровільних внесків та інших коштів [12].

Можна стверджувати, що кошти, які використовуються для проведення природоохоронної діяльності складаються з внутрішніх та зовнішніх джерел. Внутрішні – зумовлені власними коштами підприємств та установ, а зовнішні – наданими, залученими та позиченими коштами, зокрема інвестування, кредитування, фонди охорони навколишнього середовища.

Також, джерела фінансування природокористування носять як бюджетний (кошти Державного, республіканського та місцевих бюджетів) так і позабюджетний характер (внески за власним бажанням, кредити у фінансових установах, гранти світових організацій).

Оскільки, головними елементами в екологічній політиці сучасної системи економічного регулювання виступають екологічні платежі та штрафні санкції за недотримання екологічного законодавства, то вони повинні виконувати такі основні функції:

- мотивування ресурсокористувачів та забруднювачів довкілля до проєкологічного поведіння з ресурсами та середовищем;
- виступати джерелами створення фондів охорони навколишнього природного середовища.

Фонди охорони довкілля діють у складі бюджетів всіх рівнів з метою накопичення коштів та цільового фінансування заходів пов'язаних з запобіганням, зменшенням та усуненням шкідливого впливу на навколишнє середовище.

В загальному, на сьогодні можна виділити такі основні проблеми в системі фінансового забезпечення охорони природного навколишнього середовища в Україні:

- застаріле та неефективне законодавство щодо питань фінансового забезпечення охорони довкілля;
- нечіткість у системі екологічних надходжень та штрафних санкцій до державних та місцевих бюджетів, що спричиняє невідповідність їхніх надходжень щодо розмірів фінансування заходів пов'язаних з охороною навколишнього середовища;
- низька роль та відсутність екологічного податку на продукцію, виробництво, зберігання, транспортування та використання якої несе шкоду навколишньому середовищу;
- низька ефективність фондів охорони довкілля.

Варто зазначити, що економічний механізм регулювання у сфері екології, що діє у нашій країні не цілком досконалий. Для забезпечення та стимулювання охорони навколишнього середовища, найважливішим важелем охорони довкілля залишається наявність фінансових інструментів екологічного регулювання, що призведе до нагромадження та відшкодування витрат на охорону природного середовища.

Недосконалість фінансового механізму охорони навколишнього середовища певним чином пов'язана з: недосконалістю нормативно-правової бази у підтриманні державою природоохоронних заходів; виділенням низького бюджету для запровадження впорядкованої системи охорони довкілля; невідповідності доходів та витрат у системі фінансування заходів охорони навколишнього природного середовища; недостатнє інформування щодо справжньої вартості екологічної шкоди для громадськості.

Таким чином, виділимо основні принципи ефективного фінансування екологічних заходів:

- «забруднювач платить» – згідно цього принципу фінансову відповідальність буде ести будь-який суб'єкт господарювання за нанесення шкоди, невиконання екологічних вимог та забруднення довкілля;
- цільова трата коштів на встановленні природоохоронні заходи – основною метою даного принципу є те, що збори та платежі за користування природними ресурсами повинні тратитись виключно на збереження та відтворення природних ресурсів, а доходи отримані від сплати податку – на фінансування заходів збереження довкілля та природних ресурсів.

Висновки. Через значне посилення експлуатації природних ресурсів, неефективне функціонування фінансового механізму природоохоронної діяльності зумовлюється складність екологічної ситуації в країні. Вирішення цих проблем вимагає досить великих та затратних зусиль не лише держави, а й органів місцевого самоврядування, суспільства, суб'єктів господарювання, що допоможуть вирішенню проблем стосовно покращення екологічної ситуації: залучення та співпраця з інвесторами; впровадження та розвиток тарифів у всіх сферах користування природними ресурсами; удосконалення системи кредитування в екології; створення механізмів залучення громадян до збереження навколишнього середовища.

Джерела

1. ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://protocol.ua/ua/pro_ohoronu_navkolishnogo_prirodnoho_seredovishcha_statyya_42/.
2. Нехайчук Д.В. Фінансове забезпечення розвитку підприємств водогосподарського комплексу регіону : автореф. Дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Д.В. Нехайчук ; Одеський держ. екон. ун-т. – Одеса, 2008. – 25 с.
3. Василик О.Д. Теорія фінансів / О.Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.
4. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента: уч. пособие [для студентов высших учебных заведений] в 2 т. / И.А. Бланк. – К: Эльга – Н, Ника-Центр, 2001. – 536 с.
5. Зятковський І.В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств – Т. : Екон. Думка, 2000. – 228 с.
6. Олійник Д.С. Фінансове забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. канд. екон. наук / Д.С. Олійник. – К., 2001. – 16 с.
7. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент : [навч. посіб.] / Г. Г. Кірейцев ; 2-е вид., перероб. та доп. – К. : ЦУЛ, 2002. – 495 с.
8. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія) : [навч. посіб.] / В. М. Опарін ; 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
9. Гривківська О.В. Теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення діяльності підприємств / О.В. Гривківська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 2. – С. 12–15.
10. Побудова мультиканального фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємства / О. Є. Гудзь, С. Байрамов // Облік і фінанси. – 2016. – № 3. – С. 46–50.
11. Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С.О. Лизуна ; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»]. – К., 2015. – 72 с.
12. Лів О. С. Регіональна політика як складова екологічної політики держави / О. С. Лів // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2009. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua>.

Приятельчук Олена Анатоліївна

Доктор економічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАСТОСУВАННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК МЕТОДУ ТРУДОРЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу проблем та перспектив формування та реалізації ефективної соціально-економічної політики України з врахуванням наявного досвіду провідних країн світу. Виокремлено перспективні сфери реформування; запропоновано напрями та шляхи покращення трудоворесурсного забезпечення України за рахунок забезпечення сталих економічного розвитку та соціального захисту населення. Ключові слова: добробут, трудовий потенціал, сталий розвиток, ефективність.

Соціально-економічна політика держави є визначальним фактором формування необхідної якісно-кількісної структури трудових ресурсів, яка, в свою чергу, є основою сталого економічного розвитку. Існуюча економічна ситуація в світі визначає ряд спільних проблем, властивих більшості країн світу, які слід вирішити в процесі розробки та реалізації ефективної соціально-економічної політики. Однак, за спільності проблем, єдиноректорності їх вирішення та подальшого розвитку суттєві відмінності існують саме в шляхах їх подолання. В даному аспекті найбільш стійку до зовнішніх кризових чинників систему соціально-економічної державної та регіональної політик демонструють країни західно-європейського та скандинавського регіонів. І навіть за умови неоднорідних темпів економічного розвитку, нижчі в порівнянні з окремими країнами (Китай, США) темпів зростання ВВП та обсягів ВВП на душу населення, за окремими якісними та кількісними

характеристиками (рівень нерівності в суспільстві, рівень персональних доходів та багатства, запаси активів в офшорних юрисдикціях, обсяги надходжень до бюджету з податкових відрахувань, доступність та якість соціальних послуг, тощо) певні країни (Німеччина, Швеція, Данія, Фінляндія) є лідерами в сфері соціального забезпечення та економічного розвитку. Саме таку їх модель внутрішньої соціально-економічної політики розвитку та методи побудови стійкого до зовнішніх чинників середовища пропонується розглянути як оптимальну для подолання наявних в Україні проблем.

Для визначення можливих шляхів вирішення проблем слід, насамперед, виокремити їх сутність. Стратегічно Україна орієнтується на зростання ВВП як першочерговий індикатор економічного розвитку. Однак економічне зростання не враховує таких факторів, як здоров'я, щастя, виховання, якість життя, що є елементами соціально-економічного розвитку. Окрім таких позитивних наслідків зростання ВВП, як зростання доходів в їх кількісному вираженні, збільшення робочих місць та покращення соціальних гарантій, необхідно розглядати шляхи досягнення показників даного зростання. Закономірно, що до однакових показників росту ВВП призводять часто кардинально відмінні події (наприклад, будівництво транспортної інфраструктури, нових шкіл та лікарень і т.д. призведе одночасно як до економічного зростання, так і носитиме позитивний соціальний ефект, в той час, як утримання більшої кількості в'язнів, винищення довколишнього середовища, утилізація ядерних відходів і т.д. матиме виключно економічний успіх поєднаний з негативними екологічними та соціальними наслідками). До того ж, економічне зростання передбачає зростання продуктивності економіки, а не беззаперечне споживання, що є однією з визначальних рис покращення добробуту (наприклад, під час війни зростає виробництво та ВВП, але знижується споживання).

Тому оцінка всіх заходів, спрямованих на економічне зростання, має системно здійснюватись через призму соціальної та екологічної їх ефективності, або принаймні нейтральності впливу. Дана риса характерна для всіх соціально-орієнтованих країн (наприклад, країни Скандинавського регіону). Соціалізація економічної політики в такому разі буде проявляти не лише в спрямуванні ряду цільових програм на розвиток трудового потенціалу, людського капіталу та задоволення потреб в соціальних послугах, а й в уникненні негативних для соціуму наслідків економічного росту.

Уникнення нерівності в розподілі доходів є однією з ключових проблем сучасного суспільства. Низький рівень розвитку малого та середнього бізнесу в Україні нівелює ефект просочування благ згори донизу, що передбачає розподіл створених через збільшення виробництва багатств у суспільстві та зменшення розриву між багатими та бідними. За наявних умов концентрації виробничих потужностей будь-яке наявне в економіці зростання статків потрапляє до рук невеликого відсотка найбагатших людей, поглиблюючи тим самими існуючу нерівномірність розподілу [1].

Оцінка рівня нерівності в суспільстві має здійснюватись багатовимірно, охоплюючи розподіл доходів, багатства, споживання і т.п. в рамках країни загалом. Дані параметри, так само як і причини виникнення та поглиблення нерівності в окремих країнах, визначають ключові напрямки реструктуризації подальшої державної соціально-економічної політики, ключові заходи якої будуть застосовуватись урядами певних країн.

В Україні наявність даних тенденцій нерівномірності розподілу доходів та споживання пояснюється специфікою формування доходів населення (надмірна залежність від заробітної плати як єдиного джерела доходів), демографічною ситуацією (скороченні кількості економічно активного населення та збільшення навантаження на пенсійний та інші страхові фонди), поглибленням інфляційних процесів, зростанням державного боргу, специфікою військово-політичного стану й, головне, нерівномірністю доступу до ресурсів та засобів виробництва, що сконцентровані в руках меншості.

Унікальним і доволі прийнятним для України досвідом може стати превентивна модель загального добробуту, основний принцип якої сформований в можливості максимально нейтралізувати нерівномірність в доходах населення та зрівняти рівень добробуту за допомогою надання державою соціальних послуг на умовах їх низької або нульової вартості для окремих громадян. Очевидно, що сукупна вартість даних послуг значно впливає на розмір індивідуальних доходів та рівень індивідуального благополуччя. За умови додавання вартості наданих державою (або недержавними організаціями за її сприяння та/або фінансування) соціальних послуг (таких, як послуги по догляду за дітьми, в сфері освіти та охорони здоров'я, тощо) в перерахунку показники нерівності та бідності значно знижуються [3].

Населення України надмірно залежить від різного роду соціальної допомоги, соціальних гарантій через низький рівень загального рівня доходів та низьку купівельну спроможність їх реальної частки. Наявні заходи провадження державної політики в сфері соціального захисту є досить неоднозначними.

Реформування сфери медичного забезпечення гарантує соціальний захист з боку держави у вигляді обов'язкового фінансування (виділення певної суми коштів на кожного громадянина); в той же час відсутні інвестиції в розвиток існуючої інфраструктури надання даного виду соціальних послуг державними

медичними та валеологічними закладами знижує якість даних послуг, а в ряді випадків унеможливує їх отримання (відсутність наявного обладнання або фахівців певної категорії не дає змогу надати певний вид послуг); розвиток приватного сектору на умовах вільного ринку неконтрольовано підвищує вартість соціальних послуг, які вони надають – за таких умов виділена державою частка коштів на медичне забезпечення не покриває витрат на їх отримання від приватних інституцій. В результаті отримуємо зростання видатків з державного бюджету на соціальний захист (в сфері медичних послуг); суто декларативний характер соціального забезпечення, право на яке закріплене в Конституції України та інших законодавчих актах; низьку якість отримуваних послуг від державних медичних інституцій та нерівномірний доступ до послуг приватного сектору, пов'язаний з нерівномірністю отримуваних доходів; зниження загального рівня добробуту населення через необхідність витратити власні кошти на соціальні послуги; скорочення інших видів споживання; підвищення нерівномірності доходів через відмінності в рівні розвитку окремих інституцій медичної сфери (наприклад, рівень заробітної плати медичного персоналу в приватній та державній клініці); погіршення якісних показників соціально-економічного розвитку, таких як тривалість життя, повна або тимчасова втрата працездатності, зменшення кількості трудоактивного населення, спроможного створювати доходи та сплачувати податки; демографічні проблеми і т.д.

Завдяки ефективному функціонуванню сфери освіти трудовий потенціал України завжди характеризувався високою якістю (набором навичок, знань, вмінь, компетентностей працівників); на сучасному етапі розвитку відзначається збереження подібної тенденції, однак її інертний характер за відсутності відчутних якісних зрушень та реальних інвестицій в розвиток та фінансування її науково-дослідної складової в найближчий час може набути зворотного значення. Негативною рисою сфери освітніх послуг залишається її відірваність від ринку праці – освітній рівень фахівців, наразі, не є визначальним фактором формування рівня його конкурентоздатності на ринку праці і, що найважливіше, рівня її оплати. Обраний курс на здобуття знань, вмінь, навичок та досвіду за кордоном з метою покращення якості управлінсько-виробничих процесів на вітчизняних підприємствах обернувся відтоком молодих перспективних фахівців, поглибленням демографічної ситуації (виїздять в основному молоді люди дотородного віку на піку власної трудової активності), переведенням освітньої сфери у суто видаткову через неповернення коштів, вкладених в освіту фахівців, що виїхали. Без створення належних соціально-економічних умов не варто сподіватись на повернення фахівців після отримання освіти. Таким чином, в даному випадку доцільно сформувати циклічну систему взаємопов'язаних освітніх та виробничих складових: максимально пов'язати теоретичне навчання з практичними його аспектами, що дасть змогу:

- сформувати трудовий потенціал, якісні характеристики якого повністю відповідають нагальним потребам економічного розвитку та господарської діяльності всіх галузей економіки країни;
- зменшити видатки державного бюджету на фінансування освітньої сфери шляхом перерозподілу певної частки на сферу виробництва, визначивши її частковим замовником освітніх послуг;
- забезпечити випускників гарантованими робочими місцями з належним рівнем оплати праці, зафіксувавши правові зобов'язання всіх сторін системи трипартизму – держави, працедавця та працівника, знизивши тим самим видатки компаній на пошук кадрів та втрати, пов'язані з їх адаптацією та плінністю, тощо.

Рівень соціального, зокрема пенсійного захисту не дозволяє підтримувати купівельну спроможність населення на належному рівні. Надання окремих дотацій, доплат через реалізацію програм адресної допомоги, житлових субсидій, тощо, носить негативний економічний, соціальний та психологічний характер. Зокрема, зростання залежності громадян від адресної допомоги, не збільшує рівня їх добробуту загалом, призводить до зниження їх соціального статусу в суспільстві, погіршення морально-психологічного стану через надмірну залежність від допомоги та необхідності постійно підтверджувати рівень своєї бідності для доступу до них в майбутньому, а також становить значну частину видатків державного бюджету, які, в розрізі інвестицій, є витрачанням коштів з нульовою віддачею. Певним виходом може стати формування та активний розвиток недержавних пенсійних фондів або альтернативних фондів страхування, коли відрахування від заробітної плати працездатного населення будуть витрачатись не лише на погашення нагальних зобов'язань Державного пенсійного фонду, а за умови зниження кількості працездатного населення, в майбутньому, очевидно, що відрахування до даного фонду будуть зростати в той час, як розмір самого гарантованого пенсійного забезпечення скорочуватись, а й в якості інвестицій, спрямованих на розвиток економіки зараз (загально суспільний ефект) та отримання дивідендів від цього самими працюючими в майбутньому. Одночасно це дозволить вирівняти тенденції отримання доходів працюючими та пенсійного забезпечення людьми похилого віку.

Окремим шляхом вирішення проблеми є продовження трудової активності після досягнення особою пенсійного віку. Ефективність такого підходу полягає в продовженні термінів отримання дивідендів від витрат на освіту працівника; підвищення рівня доходів працюючих пенсіонерів шляхом поєднання гарантованого державою пенсійного забезпечення з отриманням заробітної плати; підвищення тим самим

рівня загального добробуту населення; зростання показників продуктивності праці внаслідок використання праці досвідчених працівників; зростання доходної частини бюджету через відрахування з заробітної плати працюючих пенсіонерів і т.д. Однак слід враховувати, що всі вищезазначені заходи слід реалізовувати за принципом системності, а також чітко корелювати їх обсяги з наявною ресурсною базою країни та загальними тенденціями економічного розвитку.

Джерела

1. Макстон Г., Рандерс Й. У пошуках добробуту. Керування економічним розвитком для зменшення безробіття, нерівності та змін клімату / ГремМакстон, ЙоргенРандерс. – Київ: Пабулум, 2017. – 320с.
2. Приятельчук О.А. Скандинавський регіон світового господарства: Феномен соціалізації економіки. Монографія / О.А.Приятельчук. – К.: ВАДЕКС, 2019. – 416с.
3. Acemoglu D., Johnson S. Disease and development: The effect of life expectancy on economic growth: working paper. – Cambridge, MA, 2006.

Рішко Людмила Миколаївна
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЛІБЕРАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ США

Стаття присвячена дослідженню політичної культури американського суспільства та основних засад її функціонування. Аналіз політичної культури надає можливість виокремити особливості поведінки суспільства та влади, а також визначити закономірності їх взаємодії. В даній статті досліджено процес формування політичної культури американського суспільства, історичні передумови її становлення та вплив сучасних реалій на реорганізацію політичних орієнтацій та світогляду громадян. Ключові слова: політична культура, влада, суспільство, політичні орієнтації, демократія, політичні цінності.

Політичні орієнтації, ставлення до влади та участь в суспільно-політичному житті – все це зумовлено певним типом політичної культури громадян. Умовою її формування є включення суспільства в політичний процес, громадянська активність, взаємодія з владою. Проблематика політичної культури дедалі частіше стає предметом наукових досліджень, як одна із головних умов формування демократичного суспільства.

В сучасній політичній науці існує безліч підходів до визначення поняття політичної культури. Кожен дослідник окреслює певні окремі компоненти та рівні цього суспільного феномену, характеризуючи його з огляду на сферу впливу. Значні розбіжності в описі даного явища пояснюються недостатнім вивченням і складністю його функціонування в суспільній системі.

Якщо народам Європи для формування національної самосвідомості, ідентичності і форм управління знадобились століття, то для американців достатньо було двох поколінь. Велике значення мало те, що цей процес відбувався на великому континенті. Протягом менше ніж 75 років 13 колоній на атлантичному узбережжі перетворились на державу [18, с. 483].

Американська нація не знала традицій, спогадів про минуле. Це все замінили розповіді тих людей, які іммігрували з інших країн. А. Токвіль зазначав, що американська цивілізація стала результатом двох протилежних елементів, які в інших країнах знаходились у протиставі: духа релігій та духа свободи [4, с. 54].

Вже за часів колонізації Америки відбувалось формування основних засад американської культури. Якщо в цей період на території Європи панував феодальний лад, то на території Америки народ прагнув волі від феодалів та незалежності у використанні власних земель. Американський погляд характеризувався наступними елементами:

- свобода – більшість людей вірять у право бути вільними, і це буде тривати доти, доки чужі права не будуть знехтувані;
- рівність – рівні можливості для кожного;
- демократія – виборні чиновники є підзвітними народу;
- індивідуалізм – права людини оцінюються вище ніж права держави, заохочення індивідуальної ініціативи;
- націоналізм – американці пишаються минулим своєї країни, не дивлячись на деяку недовіру урядові.

В основі американської мрії лежить віра у право на власність та конкуренцію на відкритих ринках, за якої відбувається найменше втручання уряду [13].

Класичний лібералізм, який стверджує гідність особистості та її здатність контролювати власну долю, є центральним для американської політичної культури. Він походить від мислителів Просвітництва, які виступали проти Європейського феодалізму: Джон Локк, Адам Сміт, Жан-Жак Руссо. Американці вважають, що жодна людина не є кращою за всіх. Особливо коли це стосується правової рівності – кожен є рівний перед законом. Рівність можливостей в економічній сфері передбачає можливість кожного отримати якісну освіту, ризикувати, інвестувати, докладати зусилля, щоб збільшити власні доходи. На скільки ця

рівність фіксованає суперечливим питанням, яке на сучасному етапі американці відчувають на власному досвіді. Щодо рівності результатів, то за даними статистичного дослідження 30% населення вважають, що американський уряд повинен нести відповідальність за те, щоб зрівнювати дохід між населенням [15].

Ліберальний принцип відділення церкви від держави пояснюється багаторічним переслідуванням релігійних меншин протягом періоду колоніалізму, що стало перешкодою встановлення державної релігії. Але попри це американці є віруючими людьми, і це саме завдяки можливості вибору релігії.

У книзі «Американський федералізм: погляд зі штатів» американський дослідник Даніель Елазаробгрунтує поширення трьох субкультур в США міграційними моделями іммігрантів, які оселилися і поширилися по всій країні зі Сходу на Західне узбережжя. Ці поселенці мали чіткі політичні та релігійні цінності, які впливали на їхні переконання щодо ролі влади, необхідності участі громадян в демократичному процесі та ролі політичних партій. Він виокремлює три типи політичної культури, які функціонують в США: моралістична, індивідуалістична та традиціоналістична [13, с. 33].

Моралістична політична культура передбачає, що уряд є засобом для покращення добробуту суспільства. Громадяни з даним типом політичної культури очікують, що політичні чиновники будуть чесними у стосунках з іншими, ставитимуть інтереси суспільства вище за власні, політика сприймається позитивно, не затьмарена корупцією. Вони підтримують розширену роль уряду. Суспільство вважає, що уряд повинен виділяти кошти менш забезпеченим людям, виступати за нові програми, які принесуть користь.

Дана політична культура розвивалась серед пуритан у верхній Новій Англії. Через кілька поколінь ці поселенці рушили на Захід і поширилися по верхівці США до Великих озер. У середині 1800-х років до цієї групи приєдналися переселенці з Скандинавії та Північної Європи. Держави, які ототожнюються з цим типом політичної культури прагнуть більшого залучення громадян в політичне життя. За типологією Д.Елазара, народи з моралістичною політичною культурою багато часу присвячують політичному життю країни та виборчим процесам. На думку науковця, громадяни в моралістичних культурах більш заохочують того чиновника, який заслужено отримує посаду при владі, ніж того, хто її отримує як бонус від партії. Виборці хочуть щоб політичні кандидати змагалися, незалежно від їх партійної орієнтації.

Суспільство з індивідуалістичною політичною культурою розглядає уряд, як механізм вирішення питань, що мають значення для окремих громадян та задля досягнення їх цілей. Люди в цій культурі взаємодіють з владою як із ринком. Вони сподіваються, що уряд дає товари та послуги, які вони вважають важливими, а державні чиновники, які їх надають, сподіваються отримати компенсацію за свої зусилля. Основна увага приділяється індивідуальним потребам громадянина, а не служінню громаді. На думку Д. Елазара, даний тип політичної культури виник в США з непуританської Англії та Німеччини. Перші поселення були Середньоатлантичному регіоні Нью-Йорка, Пенсильванії та Нью-Джерсі і розповсюджувалась на середню частину США [13, с. 111].

Люди з цим типом політичної культури мотивовані займатись політичною діяльністю лише у тому випадку, якщо вони мають особистий інтерес від цієї діяльності. Внаслідок цих особистих мотивацій, громадяни з даним типом політичної культури будуть більш толерантними до корупції в державних установах, внаслідок чого політика не сприймається як шляхетна професія. Дана політична культура не прагне знайти кандидата з найкращими ідеями. Виборці віддають перевагу тим кандидатам, які належать до однієї партії. Отже, виборці не звертають увагу на особисті якості кандидата, його ідеї та прагнення, менш толерантні до сторонніх кандидатів.

Традиціоналістична політична культура вважає, що уряд необхідний для підтримання існуючого політичного ладу. До політичної влади належить лише еліта, нова державна політика буде просуватись лише в тому випадку, якщо вони будуть визнані владною верхівкою. Даний тип політичної культури асоціюється з південною частиною Сполучених Штатів, де вона розвивалась у верхніх районах Вірджинії та Кентуккі, перш ніж поширилась на глибокий Південь та Південний Захід. Традиціоналістична політична культура вірить у важливість окремого громадянина.

Коли виборні чиновники не звертають відповідної уваги державній політиці, ті суспільства, які перебувають на соціально-економічних межах можуть зазнати бідності та всеохоплюючих проблем зі здоров'ям. За традиціоналістичної політичної культури партійна конкуренція, як правило, відбувається між фракціями в межах однієї домінуючої партії. Участь в політичному житті передбачається лише для висококваліфікованих спеціалістів, звичайні громадяни не приймають участь в політичному житті, це привілеї окремих осіб.

На сучасному етапі політична культура американського суспільства базується на постіндустріальному, високомобільному суспільстві, де люди свідомо обирають місце проживання. Основним принципом нової політичної культури є те, що економічна сфера, яка раніше була центром виникнення конфліктів зараз є не єдиним джерелом проблем. Ця нова політична культура також цінує інше почуття спільності ніж традиційні політичні культури, засновані на міцних зв'язках між родинами та

друзями. На відміну від традиційної політичної культури, американці сучасного типу політичної культури не цінують непрофесійний патріотизм, та вільну віру у чесноти ринкової економіки. Більш слабкі родинні стосунки та громадські зв'язки створюють меншу винятковість та дозволяють отримати більше індивідуалізму в інклюзивному середовищі. Нова політична культура характеризується високим рівнем освіти, низькою прихильністю до релігії та толерантністю до нетрадиційного способу життя.

Різноманітність та наявність постіндустріального сектору високих технологій є важливими характеристиками міст із сучасною політичною культурою. Певні зміни в цих факторах можуть створювати різні політичні культури в різних містах. У Флориді, наприклад, виокремлюють чотири типи політичних культур, які базують на їхньому рівні традиціоналізму. Класичні громади соціального плану – це традиційні міста з високою політичною участю громадян, сильною релігійністю але низьким економічним розвитком. Організаційні вікові громади – це громади, які зазнали сильного удару від занепаду промислової економіки через брак інновацій. Нердистани – це високотехнологічні громади, які мають низьку політичну участь та громадську активність. Кожен із цих типів громад по-різному відноситься до влади, приймає участь у політичному житті та має власні сподівання [15].

Не зважаючи на те, що політична культура США залишилась відносно стабільною, з часом зміни відбуваються внаслідок трансформації досвіду. Ключові події, такі як громадянська війна, Перша світова війна, Друга світова війна, Велика депресія, війна у В'єтнамі, рух за громадянські права та теракт 11 вересня, вплинули на політичний світогляд американських громадян, особливо молоді, політичні цінності та позиції яких є менш усталеними. Американці схильні вважати, що той хто хоче бути першим може стати таким, якщо буде наполегливо працювати. Політична культура американського суспільства знайшла своє відображення у функціонуванні владних інститутів, владних орієнтаціях та особливостях лідерів. Важливу роль тут відіграють особистісні якості політичного діяча, які характеризують його, як талановитого бізнесмена, оратора, дипломата. До основних цінностей американців можна віднести свободу, рівність, справедливість та людяність. Тут існує думка про необмеженість людських можливостей, які можна реалізувати саме в США. Американська політична культура базується на любові до своєї країни, поваги до її символів та принципів.

Джерела

1. Алмонд Г., Верба С. Громадянська культура М.: Думка, 1997. 600 с.
2. Ануфрієв О.М. Етнорегіональне буття тунгусів, як умоваспівіснування народів в поліетнічному середовищі. К.:Знання, 1999. 75с.
3. Баталов Е.Я. Политическая культура: понятие и феномен. М., 1990. Ч2. 300 с.
4. Баталов Е. Я. Политическая культура американского общества. М., 1997. 252 с.
5. Баталов Е. Я. Русская идея и американская мечта. М., 2001. 69 с.
6. Бебик В.М. Наша політична культура. *Політологічне читання*. 1992. №1. С. 11-37.
7. Беловецька Л. Е. Американські цінності культурного різноманіття як ключ до досягнення гармонії суспільства. *Духовні особистості: методологія і практика*. Випуск 2 (83). С. 18-21.
8. Буцєвицький В.С. Проблеми політичної культури в Україні в процесі державотворення. *Нова політика*. 1999. №1. С.15-51.
9. Владикова Ю. Культура и политическая культура. Философия и политика в современном мире. М.: Наука, 1989. 256 с.
10. Вятр С. Політична культура в Середній Європі. №9. URL :<http://www.ji.lviv.ua/n9texts/wiatr.htm>.
11. Паславський І. Вибори в США: позиціонування та прорахунки ЗМІ. *Теле- та радіожурналістика*. Випуск 16. С. 191-199.
12. American political culture. URL :<http://www.ushistory.org/gov/4a.asp>
13. Elazar D. American federalism: A view from the States. LA. :HarpercollinsCollegeDi, 1984. 270 p.
14. Explaining Policy differences Using Political Culture. URL :<https://www.wtamu.edu/~jrausch/polcul.html>
15. Leckrone W. Stateculture. URL : <https://theamericanpartnership.com/tag/elazars-political-culture/>
16. Politicalculture. URL : http://www.socialstudieshelp.com/APGOV_Political+culture.htm
17. ShapingAmericanculture. URL : https://dlc.dcccd.edu/ADA/USGov/ADA_USGOVT_2305_L02-4_vXfK5KVgX.pdf
18. Wilson R. Americanpoliticalcultureincomparativeperspective. Oxford. : Blackwell Publisher, 1997. P. 483-502.

Дрозд Андрей Игоревич

Учреждение образования Федерации профсоюзов Беларуси «Международный университет «МИТСО»

Научный руководитель: Комоцкая Ирина Алексеевна, кандидат юридических наук, доцент

Учреждение образования Федерации профсоюзов Беларуси «Международный университет «МИТСО»

ФОРМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ТРУДЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

В статье на основе изучения вопросов правоприменительной практики, нормативных правовых актов рассмотрены формы и направления прокурорского надзора за соблюдением трудового законодательства. Сформулированы отдельные направления развития законодательства по теме исследования, а также рекомендации по совершенствованию надзорно-контрольной деятельности уполномоченных органов. Ключевые слова: прокурорский надзор; надзор и контроль за соблюдением законодательства о труде; ответственность; нарушения законодательства; право на труд; права и законные интересы работников; охрана труда; соблюдение законодательства о труде.

Важнейшим фактором обеспечения прав и законных интересов работников в сфере трудовых отношений является надзор и контроль за соблюдением законодательства о труде, осуществляемый системой надлежащих органов.

Надзорно-контрольная деятельность является видом правоохранительной деятельности государства, в процессе осуществления которой специально уполномоченные на это органы выявляют и предупреждают нарушения трудового законодательства как со стороны нанимателя, так и уполномоченных им лиц, восстанавливают трудовые права работников, которые были нарушены, а также привлекают к ответственности виновных лиц.

В ст. 21 Конституции Республики Беларусь закреплено, что государственные органы и должностные лица обязаны в пределах своей компетенции принимать необходимые меры для осуществления и защиты прав и свобод человека. К числу охраняемых законом прав относится право на труд, защита которого обеспечивается системой юридических процедур по надзору и контролю за соблюдением законодательства о труде. К сожалению, случаи незаконных увольнений, неоплаты сверхурочной работы, непредоставления ежегодного оплачиваемого отпуска, незаконного наложения дисциплинарных взысканий, штрафов и пр. свидетельствует о наличии проблем в области охраны трудовых прав граждане безнаказанности нанимателей [1, с. 441].

В таких случаях особую значимость приобретает система надзора и контроля за соблюдением законодательства о труде. При этом важным является эффективность функционирования органов надзора и контроля в случаях нарушения трудовых прав граждан.

Вопросы контроля и надзора за соблюдением законодательства о труде в науке трудового права рассматривали такие белорусские ученые, как Н.И.Красовская, С.Л.Жвиридовская, К.Л.Томашевский, Е.А.Волк и многие другие. Вместе с тем остался ряд не решенных вопросов, которые актуальны на современном этапе, в том числе в части отдельных видов надзорно-контрольной деятельности уполномоченных органов. Целью настоящей статьи является изучение законодательства и правоприменительной практики по теме исследования и разработка направлений по их совершенствованию.

Одним из видов надзора за соблюдением законодательства о труде выступает прокурорский надзор за исполнением законодательства, осуществляемый органами прокуратуры (ст. 26 Закона Республики Беларусь «О прокуратуре Республики Беларусь») [2].

В ходе проверки соблюдения законодательства о трудовых правах граждан нанимателями прокурор выясняет, не нарушаются ли права работников, гарантируемые Трудовым кодексом Республики Беларусь (далее – ТК Беларуси), постановлениями Министерства труда и социальной защиты, Совета Министров Республики Беларусь, в частности:

- содержат ли трудовые договоры обязательные условия труда и другие необходимые реквизиты (ст. 19 ТК Беларуси);
- достиг ли работник возраста, с которого допускается прием на работу и заключение трудового договора (ст. 21 ТК Беларуси);
- заведена ли работнику трудовая книжка, если он принят на основную работу впервые (п. 2 ч. 1 ст. 26, ст. 50 ТК Беларуси);
- своевременно ли производится расчет при увольнении (ст. 77 ТК Беларуси) и выдаются ли трудовые книжки (ст. 40 ТК Беларуси);
- соблюдается ли увеличенная продолжительность основного ежегодного оплачиваемого отпуска для несовершеннолетних работников (постановление Совета Министров Республики Беларусь от 24.01.2008 № 100 «О предоставлении основного отпуска продолжительностью более 24 календарных дней»);
- уведомлен ли орган занятости населения о предстоящем массовом высвобождении работников (ч. 3 ст. 43 ТК Беларуси, постановление Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь от 02.04.2009 № 47 «О критериях массового высвобождения работников») и др.

Надзор прокуратуры за исполнением трудового законодательства осуществляется в следующих формах: проведение проверок; рассмотрение жалоб; участие в судебных заседаниях по рассмотрению трудовых споров; принятие мер реагирования на критические замечания, опубликованные в средствах массовой информации [3].

При осуществлении прокурорского надзора за исполнением законодательства о труде в Республике Беларусь целесообразно также проверять сроки выплаты заработной платы, порядок ведения трудовых книжек, соблюдение режима рабочего времени и времени отдыха, предоставление отпусков и многое другое [4, с. 289].

К наиболее серьезным нарушениям законодательства о труде относится нарушение порядка расторжения трудового договора (контракта), заключенного с работником. В нарушение требований ст. 37 ТК Беларуси при принятии нанимателем решения о прекращении трудовых отношений с работником

по соглашению сторон на основании его заявления, увольнение работника производится не в срок, определенный сторонами [5].

Во многих организациях малого предпринимательства отсутствуют графики трудовых отпусков. В нарушение требований ст. 168 ТК Беларуси имеет место предоставление работникам трудовых отпусков не в соответствии с утвержденными нанимателями графиками трудовых отпусков.

Нередки случаи, когда наниматель, пытаясь привлечь работника к ответственности за допущенные им нарушения, сам не соблюдает законодательство о труде в части порядка и сроков привлечения работников к дисциплинарной ответственности, установленных статьями 199, 200 ТК Беларуси. Кроме того, в некоторых случаях к работникам применяются меры дисциплинарной ответственности, которые не предусмотрены законодательством.

В результате проведенных проверок и обследований в 2019 году нанимателям предписано (рекомендовано) устранить свыше 16,4 тыс. нарушений законодательства о труде.

Вопросы законодательства о труде, по которым выявлено наибольшее количество нарушений: 1) ведение трудовых книжек – 11,3% (от общего количества вопросов); 2) рабочее время и время отдыха – 10,0%; 3) заключение и расторжение трудовых договоров (контрактов) – 9,6%; 4) оплата труда, гарантии и компенсации – 6,6% [6].

За нарушения требований законодательства о труде, за исключением своевременности выплаты заработной платы и минимальных гарантий в области оплаты труда, привлечено к административной ответственности в виде штрафа 396 должностных лиц нанимателей на сумму 25,6 тыс. рублей, за нарушение порядка заключения гражданско-правовых договоров – 157 юридических лиц и индивидуальных предпринимателей на сумму 23,8 тыс. рублей.

Довольно часто нанимателями допускаются нарушения в сфере охраны труда. Несмотря на четкие требования, содержащиеся в законодательстве о труде и об охране труда, нарушений этих требований (как показывает практика) допускается достаточно много. Причем отдельные нарушения норм законодательства совершаются сознательно, последствия же таких нарушений, как правило, крайне негативные, поскольку затрагивают жизнь и здоровье работающих. Так, например, в 2019 году на производстве погиб 141 работник, это на 3 человека меньше чем в 2018.

Среди пострадавших на производстве в 2019 году 1534 мужчины (75,1%) и 508 женщин (24,9%). Из 141 работающих, погибших на производстве в 2019 году, 131 мужчина (92,9%) и 10 женщин (7,1%). В 2019 году в результате несчастных случаев на производстве пострадало 12 работающих в возрасте моложе 18 лет (в 2018 году – 6 человек), при этом случаев гибели несовершеннолетних на производстве не допущено.

Типичными нарушениями правил охраны труда нанимателями являются: непроведение инструктажа по охране труда; необеспечение работников спецодеждой и средствами защиты; допуск сотрудников к работе без обязательного медосмотра; непроведение аттестации рабочих мест и др.

Результаты проверок соблюдения законодательства о труде показывают, что допущенные нарушения трудовых прав работников являются следствием низкой правовой культуры руководителей организаций, должностных лиц кадровых и юридических служб, ненадлежащего исполнения ими своих должностных обязанностей, необеспечения повышения квалификации работников. Одной из основных причин нарушений законодательства о труде является недостаточный уровень квалификации работников кадровых служб, прием на эти должности лиц, не имеющих юридического образования.

С целью профилактики нарушений законодательства о труде и снижения количества нарушений необходимо совершенствовать нормативную правовую базу о труде и об охране труда, проводить разъяснительную работу по вопросам законодательства о труде в средствах массовой информации, на обучающих семинарах для руководителей и работников организаций, собраниях коллективов работников, в общеобразовательных учреждениях, а также осуществляется взаимодействие с органами прокуратуры, дальнейшее совершенствование способов осуществления надзорной деятельности за счет смещения акцента с пресечения нарушения законодательства о труде и об охране труда на их предупреждение и профилактику.

Таким образом, можно сделать вывод, что важнейшим фактором обеспечения законности в сфере трудовых отношений является прокурорский надзор и контроль за соблюдением законодательства о труде.

В современных экономических условиях, учитывая вопросы, связанные с неблагоприятной эпидемиологической ситуацией, отмечается значительное нарушение трудовых прав граждан, при этом проверки, осуществляемые органами прокуратуры, о соблюдении законодательства о труде позволяют выявлять, предупреждать и устранять факт таких нарушений.

Полагаем, что дальнейшее развитие законодательства с учетом практики его применения, происходящих изменений общественных отношений, проведение разъяснительной работы по предупреждению совершения нарушений в сфере трудовых прав граждан среди нанимателей и работающих по применению норм законодательства по вопросам условий труда, оплаты труда и охраны труда, а также

совершенствование способов осуществления надзорной деятельности за счет смещения акцента с пресечения нарушения законодательства о труде и об охране труда на их предупреждение и профилактику, будет способствовать сокращению совершения нарушений трудовых прав граждан нанимателями.

Источники

1. Трудовое право : уч.-метод. комплекс / И.В. Гушин [и др.] ; под общ. ред. И.В. Гушина. – Гродно. : ГрГУ, 2010. – 483 с.
2. Белокопытов, В. В. Осуществление прокурорского надзора за соблюдением трудовых прав граждан (часть 1) [Электронный ресурс] / В. В. Белокопытов // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
3. Белокопытов, В. В. Осуществление прокурорского надзора за соблюдением трудовых прав граждан (часть 2) [Электронный ресурс] / В. В. Белокопытов // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
4. Проблемы правотворческой и правоприменительной практики в условиях развития информационного общества : сб. науч. ст. : в 2 ч. / ГрГУ им. Я. Купалы ; редкол. : С. Е. Чебуранова [и др.]. – Гродно : ГрГМУ, 2015. – Ч. 2. – 364 с.
5. Трудовой кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс] : принят Палатой представителей 8 июня 1999 г. : одобр. Советом Респ. 30 июня 1999 г. : в ред. Закона Республики Беларусь от 18.07.2019 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.
6. Охрана труда. Портал для инженеров по охране труда Беларуси [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ohranatruda.of.by/>. – Дата доступа: 20.05.2020.

Варцаба Віра Іванівна

Доктор економічних наук, професор

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Заславська Ольга Ігорівна

Кандидат економічних наук

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ВДОСКОНАЛЕННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена дослідженню проблематики грошово-кредитної політики та використанню монетарних інструментів для відновлення розвитку національної економіки. Проаналізовано зв'язок обсягів ВВП, грошової маси, рівня монетизації та інфляції в Україні у 2010-2019 роках. Досліджено питання цільової емісії грошей як фактора підвищення інвестиційної та інноваційної активності. Ключові слова: грошово-кредитна політика, монетизація економіки, грошова емісія, інфляція, інфляційне таргетування.

Актуальність. Невід'ємним і значущим аспектом трансформації національної економіки є фінансове забезпечення як сукупність економічних відносин, які виникають із метою пошуку, залучення й ефективного використання фінансових ресурсів, у тому числі розробки механізму трансформації валових національних заощаджень у внутрішні інвестиції.

Спостерігаючи за функціонуванням сучасної грошово-кредитної системи та виникненням фінансоміки, де гроші «відриваються» від реального сектора національної економіки, можна відмітити, що така ситуація зумовлює необхідність пошуків нових, нетрадиційних підходів до моделей грошово-кредитної політики щодо сприяння розвитку реального сектора та управління національною економікою. Саме тому грошово-кредитна політика є одним з найважливіших та дієвих інструментів впливу держави на розвиток національної економіки, а її неефективна організація здатна стати критичним фактором занепаду національної економіки.

Огляд джерел. Роль грошово-кредитної політики як концептуальної складової розвитку національної економіки відзначається відсутністю єдиного підходу між науковцями та практиками у теоретичному обґрунтуванні тих фундаментальних положень, котрі визначають сутність, місце та роль грошово-кредитної компоненти у системі трансформації національної економіки. Вивченню проблематики грошово-кредитної політики в Україні присвячені роботи В. Гейця, А. Гриценка, Б. Данилишина, О. Дзюблюка, В. Коваленка, І. Лютого, В. Міщенко, С. Науменкової, Т. Смовженко, Н. Шульги та інших.

Головне завдання монетарної політики в тому, щоб забезпечити розвиток економіки такою кількістю грошей і у такий спосіб, щоб реалізувати створену в економіці вартість і зберегти при цьому стабільність грошової одиниці [6].

А. Гриценко у роботі підкреслює, що монетарна політика Національного банку України не є адекватною до нових економічних реалій – потрібно відкоригувати грошово-кредитні механізми шляхом часткової зміни каналів, умов та обсягів грошової емісії та створення фінансово-кредитних установ для вирішення цих завдань [1].

Слушною видається думка О. Дзюблюка у тому, що заходи монетарної політики центральних банків розвинених країн світу (збільшення грошової маси, встановлення низьких облікових ставок, кредитна підтримка суб'єктів господарювання) мають стати уроком для розробки стратегії грошово-кредитного регулювання в Україні, адже монетарні інструменти повинні використовуватись для відновлення розвитку

національної економіки [3]. Науковець підкреслює, що в Україні немає чіткої стратегії реалізації монетарної політики у контексті подолання наслідків кризи, в якій опинилася країна.

Метою дослідження є оцінка наповнення грошима економіки держави та аналіз впливу динаміки пропозиції грошей на темпи економічного зростання в умовах дії режиму інфляційного таргетування.

Основний матеріал. Сучасна політика НБУ призводить до недомонетизації реальної економіки, яка сповільнює соціально-економічний розвиток України. Емісія грошей пов'язується лише з інфляцією, а тому розглядається як небезпечний інструмент, який практично не можна застосовувати для розвитку національної економіки.

Розвиток інноваційної сфери та трансформації національної економіки вимагає впровадження нової парадигми монетарної політики, яка повинна носити стимулюючий характер. Стратегія економічного зростання потребує переходу в монетарній сфері до стратегії «агресивної гривні». Час відмовитися від стиснення інфляції до мінімальних величин, нехтуючи завданнями економічного розвитку національної економіки. Потрібно зорієнтувати політику регулювання грошової маси на досягнення обсягів, необхідних для забезпечення відтворювального процесу, поєднати жорсткий контроль над динамікою грошової маси зі стимулюванням структурної перебудови та економічного зростання. Стратегія «агресивної гривні» полягає у підвищенні доступності кредитів для підприємств реального сектору економіки і вдосконаленні сучасних механізмів збільшення грошової пропозиції, за яких інфляційний ефект грошової емісії буде мінімальним [4].

У національній економіці впродовж останніх років постає питання про роль і завдання НБУ в подоланні кризових явищ в економіці та забезпеченні стабільності. Основним показником, що відображає макроекономічну ситуацію в країні є рівень монетизації, який демонструє наповнення економіки грошима (рис. 1).

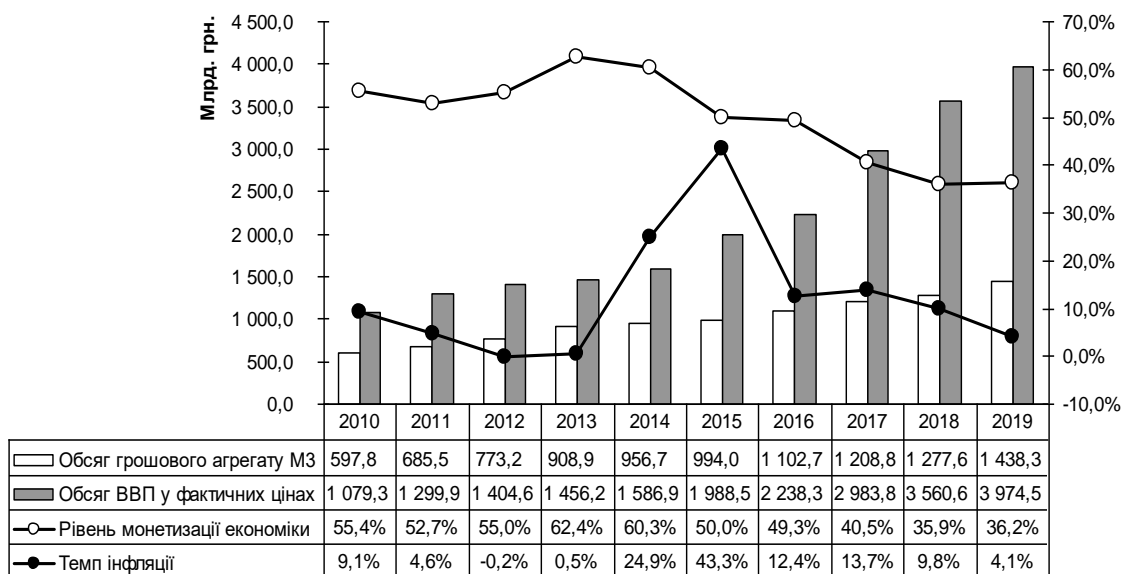

Рис. 1. Динаміка рівня монетизації та темпів інфляції в Україні у 2010-2019 рр. *

*Джерело: побудовано авторами на основі [5]

Особливістю досліджуваного періоду є те, що інфляція відбувалась в умовах поступової демонетизації економіки. Як відомо, рівень монетизації визначається співвідношенням грошового агрегату МЗ до обсягу ВВП. За останні 10 років даний показник скоротився на 19,2 % – з 55,4% у 2010 р. до 36,2% у 2019 р. Недостатній рівень монетизації вітчизняної економіки є одним із факторів її низького динамізму та адаптивності. Найбільш демонстративним став 2015 р., коли індекс споживчих цін досяг рівня 43,3%. Зауважимо, що зростання цін у 2014-2015 роках варто визначати як інфляцію витрат внаслідок девальвації гривні та збільшення цін на імпортовані товари. За таких умов із метою перезапуску економіки зазвичай використовують продуктивну емісію, яка кредитними каналами потрапляє в реальний сектор та стимулює виробничі процеси. В Україні після кризи 2014-2015 рр. почав діяти режим інфляційного таргетування. Однак, чимало фахівців наголошують, що даний режим монетарного регулювання не є ефективним у сучасних умовах розвитку української економіки. Відтак, при високих темпах інфляції, які поєднуються із

виробничим спадом, забезпечення грошово-кредитної стабільності є першоосновою реалізації завдання стимулювання економічного зростання.

Негативні наслідки інфляції мають місце у тому випадку, якщо відбувається випуск грошей, емісія яких не має належного товарного покриття. За таких умов існує реальна загроза штучному нарощуванню споживчого попиту. Однак інфляції в Україні більшою мірою має структурну природу, яка полягає у нерозвиненості товарних та фінансових ринків, ринку праці тощо.

Режим інфляційного таргетування, якого дотримується НБУ з 2016 року, ґрунтується на наявності в економіці надлишкового попиту та покликаний сприяти перерозподілу грошових потоків із сфери споживання до сфери заощаджень. Проте у сучасних умовах економічного розвитку України поточний споживчий попит не можна характеризувати як надмірний. Тому його штучне обмеження заходами грошово-кредитної політики НБУ не можна вважати ефективним за ситуації, що склалася [2].

В умовах недостатньої монетизації економіки контролювана емісія центрального банку сприяла б насиченню попиту на гроші без інфляційних наслідків. Таким чином, проблемою грошово-кредитної політики є не надмірна кількість грошей, а неефективне управління процесом емісії грошей.

Метою грошової політики в країнах, які успішно розвиваються є створення умов для максимізації інвестиційної та інноваційної активності. Емісія використовується для цільового фінансування інвестицій за умови низьких заощаджень і доходів населення, нерозвиненого фінансового ринку. Цільова емісія грошей для кредитування інвестицій не призводить до інфляції, оскільки її результатом є підвищення ефективності виробництва і розширення обсягів випуску товарів, завдяки чому знижуються витрати, зростає пропозиція товарів і підвищується купівельна спроможність грошей. В міру зростання обсягів і зростання ефективності виробництва збільшуються доходи і заощадження населення і приватного бізнесу, завдяки чому розширюються приватні джерела фінансування інвестицій, і значення грошової емісії зменшується. За умови зниження інвестиційної активності, держава компенсує її збільшенням державних інвестицій, в т. ч. за рахунок емісійного фінансування дефіциту бюджету та інститутів розвитку. Так, в періоди наздоганяючої модернізації рівень монетизації був підвищений в Японії в 2,4 рази, в Кореї – більш ніж у 5 разів, в Сінгапурі – у 2,2, в Малайзії – у 4,2, в Індії – у 1,9 рази. Сьогодні в країнах із розвинутою економікою співвідношення грошової маси та ВВП знаходиться в межах 60-80%, а тих, що ставлять за мету прискорене зростання економіки, монетизація перевищує 100 %, в Китаї показник наближається до 200% [7]. В процесі аналізу зарубіжного досвіду, можна зробити висновок, що країни, які здійснили економічне диво, використовували масштабну грошову емісію для кредитування інвестицій.

Відмова від використання прийнятого в практиці високорозвинених країн світу способу фінансування інвестиційних витрат за рахунок цільової емісії грошей прирікає національну економіку на низький рівень накопичення, що необхідний для її відтворення. Прив'язка грошової емісії до приросту валютних резервів підпорядковує розвиток української економіки до потреб зовнішнього ринку, наслідком чого стає її сировинна спеціалізація та недофінансування галузей економіки, що забезпечують внутрішній ринок. Недостачу внутрішнього кредиту підприємства компенсують зовнішніми позиками, наслідком чого стає нееквівалентний зовнішньоекономічний обмін та офшоризація економіки, а також перехід функції контролю за національною промисловістю до зовнішніх кредиторів.

Висновки. Отже, головною умовою для здійснення інвестиційного розвитку повинно стати вдосконалення нового емісійного механізму – емісії грошей, необхідної для фінансування стабільного розвитку реальної економіки країни (коли рівень пропозиції грошей задовольняє попит при стабільних цінах). Трансформаційні перетворення повинні відбутися на основі впровадження фінансових технологічних інновацій та здійснення цільової емісії грошей під інноваційні проекти національної економіки на основі прогнозування, моделювання, планування національного виробництва.

Джерела

1. Гриценко А. А. Современный кризис в контексте логики социально-экономического развития / А. Гриценко // Экономика Украины. – 2015. – № 6. – С. 18-37.
2. Данилишин Б. М. Якою має бути економічна терапія від Нацбанку / Б Данилишин // Економічна правда. – 2020. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/04/28/659916>.
3. Дзюблук О. Монетарна політика як ключовий важіль реалізації антикризових заходів в економіці / О. Дзюблук // Банківська справа. – 2017. – № 2. – С. 12-13.
4. Жаліло Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія / Я. Жаліло. – 2003. – Київ: НІСД. – 368 с.
5. Офіційний сайт Національного банку України // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
6. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артьомова Т. І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 696 с.
7. Шумська С. С. Фінансові інструменти розвитку: світова практика та уроки для України / С. Шумська // Причорноморські економічні студії. – 2016. – № 10. – С. 242-249.

Кулик Сергій Михайлович

Кандидат політичних наук, доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки

КОНТРОЛЬ ВЛАДИ КНДР У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Стаття присвячена особливостям політичного, ідеологічного, партійного контролю влади КНДР і особисто «шановного вищого керівника товариша» Кім Чен Іна у сфері фізичної культури і спорту. Проаналізовано діяльність профільних державних органів, різних міністерств, висловлювання товариша Кім Чен Іна, спрямовані на посилення контролю за розвитком масової фізичної культури і спорту, за поведінкою спортсменів та уболівальників. Досліджено як особисті симпатії лідера країни вплинули на розвиток баскетболу у КНДР, застосування цензури під час спортивних трансляцій. Ключові слова: Міністерство у справах фізичної культури і спорту, Державна комісія управління фізичною культурою і спортом, ідеологія чучхе, сонгун, цензура.

Актуальність. Масова фізична культура і спорт у Корейській Народно-Демократичній Республіці завжди перебували і продовжують залишатись під тотальним контролем партійних і державних органів влади. На міжнародній арені інформація про спорт у КНДР часто зводиться лише до виступів її спортсменів на Олімпійських іграх або їх успіхів у окремих видах спорту. Така ситуація спричинена політичним режимом династії Кім, який дотримується інформаційної блокади Північної Кореї від зовнішнього світу. Наприклад, на офіційному сайті ФІФА відсутня інформація про національний чемпіонат. Це породжує багато здогадок і міфів. У 2012 р. голова Трудової партії Кореї Кім Чен Ін висловився за перетворення КНДР у спортивну державу. Тому з боку представників влади, державних органів країни була звернута посиленна увага на проблеми розвитку фізичної культури і спорту, до особистості спортсменів.

Огляд джерел. Автор не знайшов наукових праць, у яких конкретно розглянуто розвиток фізкультури і спорту у КНДР. Зважаючи на добросусідські відносини КНДР і РФ, основний обсяг джерел з цієї тематики наявний російською мовою. Серед них ми використали повідомлення інформаційних агентств [1-3], огляди і матеріали спортивних журналістів [4-7], розповіді спортсменів і туристів, які бували у Північній Кореї [8]. Це дозволило сформулювати фрагментарну картину про сучасний розвиток масової фізичної культури і спорту у КНДР.

Мета – з'ясувати особливості політичного, ідеологічного, партійного контролю влади КНДР і особисто «шановного вищого керівника товариша» Кім Чен Іна у сфері фізичної культури і спорту.

Основний матеріал. Завдання охопити фізичною культурою і спортом якнайбільшу кількість населення країни і досягти спортсменами КНДР високих результатів у міжнародних змаганнях зумовили різні форми контролю влади країни, її вищого керівництва за розвитком фізкультури і спорту, поведінкою спортсменів. Вони включають як особисті симпатії політичних лідерів країни щодо видів спорту, так і традиційні для недемократичних режимів заходи і заборони.

Особисте захоплення Кім Чен Іна спортом отримало своє продовження у його політичній діяльності. Лідер Північної Кореї – палкий фанат НБА. Навчаючись у Швейцарії, Кім грав у баскетбол, був фанатом М. Джордана і фотографувався з К. Брайантом. Саме тому Кім Чен Ін у 2013 р. запросив до КНДР п'ятиразового чемпіона НБА Д. Родмана. Колишня «зірка» проводить тут виставкові матчі, тренує місцевих баскетболістів, відкрив баскетбольну школу. У 2014 р. він брав участь в урочистостях з нагоди дня народження свого друга Кіма, а у 2019 р. «Годзілла» пропонував свої послуги президенту США Д.Трампу, як посередника у переговорах із Північною Кореєю.

Також Кім Чен Ін вболіває за футбольний клуб «Манчестер Юнайтед». Тому наказав державному телебаченню КНДР забезпечити трансляцію матчів АПЛ. За розпорядженням керівника країни канали будуть показувати матчі манкуніанців, а також лондонських клубів «Челсі» і «Арсеналу», хоча ніяких прав на трансляцію чемпіонату Англії КНДР і державні канали не купували [4].

Підпорядкування органів управління фізичною культурою і спортом військовому і партійному керівництву країни. Кім Чен Ін вважає спорт частиною своєї політики, яка направлена на подальший розвиток КНДР, і чітко усвідомлює роль спорту в суспільному житті. З цією метою у країні функціонує Міністерство у справах фізичної культури і спорту. У 2012 р. на розширеному засіданні Політбюро ЦК Трудової партії Кореї було створено Державну комісію управління фізичною культурою і спортом. Завдання комісії – «перетворити фізкультуру і спорт у масовий рух, зробити фізичне виховання частиною повсякденного життя, довести розвиток спортивної науки у КНДР до світового рівня». Відділи комісії створені у всіх провінціях, містах, повітах і військових закладах [1]. Спочатку Держкомісію очолював заступник Державного комітету оборони, нині – заступник голови ЦК ТПК Чве Хві.

Своїми успіхами спортсмени КНДР повинні завдячувати «глибокій любові і турботі Кім Чен Іна, який веде їх, вселяючи у них силу і мужність» [3]. На грудях кожного спортсмена обов'язковим є значок із червоним прапором і зображеними на ньому Кім Ир Сеном і Кім Чен Иром. Перед спортсменами ставлять завдання завоювати золоті медалі на міжнародних змаганнях і «виправдати довіру таких великих людей як Кім Чен Ир і Кім Чен Ін». «Шановний вищий керівник товариш» Кім Чен Ін підкреслює важливість створення корейського стилю підготовки у певних видах спорту, щоб «продемонструвати на міжнародній арені переваги сон гунської Кореї (сон гун – воєнно-орієнтована політика керівництва КНДР).

Створення необхідної матеріально-технічної бази для тренування спортсменів і національних команд, які виступають на міжнародних змаганнях. Дітей із відповідними фізичними даними віддають у спеціальні спортивні інтернати. Експерт зі спорту у Північній Кореї Удо Меркель стверджує, що незважаючи на високий рівень бідності, провідні спортсмени тренуються у сучасних спортзалах, оснащених за останнім словом техніки [2]. Так, після реконструкції Палацу спорту у Пхеньяні (2013 р.) за розпорядженням Кім Чен Іна тут встановили монітори і відеокамери для того, щоб атлети і їх тренери могли аналізувати результати тренувань. Під час відвідування Кім Чен Ином заводу з виробництва спортивних товарів – невійськового об'єкту, які не часто потрапляють у поле зору Верховного Головнокомандувача Корейською національною армією (КНА), він назвав це «дуже важливою справою» і на місці провів інструктаж робітників для того, щоб вони випускали товари з патріотизмом [5].

Обов'язковість занять фізичною культурою і спортом для населення. Великий Маршал Кім Чен Ін впроваджує «атмосферу спорту» – обов'язковою в країні є щоденна колективна ранкова зарядка і проходження десяти тисяч кроків. Періодично відбуваються змагання, які організовують армія, державні організації і профспілки. У 1980 рр. влада почала кампанію з метою навчання жителів контактним видам спорту – боксу, тхеквондо і стрільбі. На думку експерта з питань Північної Кореї Майкла Мэддена, коли населення країни охоплене якою-небудь загальною фізичною активністю організованою владою, режим може не хвилюватись [2].

Мілітаризація фізкультури і спорту. Влада КНДР розглядає заняття фізкультурою і спортом як підготовку населення до служби у Корейській Народній Армії. Згідно ідеології чучхе не існує окремо народу і армії, є єдиний озброєний народ. У КНДР – одна з найбільших регулярних армій у світі: усі чоловіки і жінки в обов'язковому порядку проходять військову службу строком від п'яти до дванадцяти років. Обдаровані у спорті студенти можуть уникнути служби в армії.

Закріплення спортивних клубів країни за певними організаціями і відомствами. У КНДР використовують радянську модель фінансування і підтримки спортивних клубів. Найтитолованіший і базовий для національної збірної футбольний клуб «25 квітня» (м. Нампхо, 1949 р.) – це клуб Корейської Народної Армії (аналог ЦСКА – у СРСР), який може «призвати» будь-якого північнокорейського гравця. Назва клубу походить від дати заснування Антияпонської народної партизанської армії – 25 квітня 1932 р. Основний його суперник – ФК «Амноккан» (м. Пхеньян, 1947 р.) належить Міністерству народної безпеки. Його названо на честь річки, що протікає між КНДР і КНР. Клуб «Локомотив» (м. Сінйиджу, 1956 р.) підпорядкований Міністерству шляхів та сполучень. «Пхеньян» свого часу був підпорядкований «Спортивному товариству Пхеньяна», заснованому у 1956 р., тепер це «Пхеньян Сіті» – команда Робітничої партії [6]. Міністерство у справах фізкультури і спорту курирує ФК «Понхвасан». Символіка команд проста, у логотипі ієрогліфами поміщено назву ФК, переважно червоним кольором. Існують суворі вимоги до бутс, зовнішнього вигляду, форми гравців – вона однотона, переважають червоний і білі кольори. Із 1977 р. футболісти офіційно стали професіоналами. Збірна КНДР з футболу завжди слугувала для правлячої династії Кімів своєрідною вітриною на міжнародній арені. Саме наставники «Чхолліма» (так називають збірну) були першим тренерами-іноземцями у Північній Кореї. Норвежцю Й. Андерсену (2016–2018 рр.) навіть дозволили давати інтерв'ю японським засобам масової інформації, попри те, що КНДР традиційно вважає Японію найбільшим ворогом.

Цензура трансляції спортивних подій. Працівники дипломатичного корпусу стверджують, що у КНДР немає спортивної преси. Відома історія про те, що головного редактора єдиного футбольного журналу ледь не ув'язнили за купівлю на аукціоні футболки гравця збірної КНДР зразка 1966 р. Його було виправдано, на підставі того, що своїми діями він повернув реліквію на Батьківщину. У Північній Кореї не виходять окремі випуски спортивних новин, результати спортивних матчів повідомляють у загальних інформаційних програмах. Наживо футбольні матчі чемпіонату країни майже не транслюють, переважно глядачі бачать цензуровані записи поєдинків або відеоогляди тривалістю 30-40 хв. Саме так на території КНДР транслювали «Євро-2012» та інші міжнародні змагання [6]. Першу в історії пряму трансляцію футбольного матчу національне телебачення КНДР здійснило у 2010 р. Після поразки від Бразилії з рахунком 1:2 на Чемпіонаті світу у Південно-Африканській Республіці керівництво Північної Кореї вирішило показати у прямому ефірі зустріч з Португалією. Рахунок матчу 0:7 на користь європейської збірної завдав критичного удару по іміджу

команди чучхе [7]. Із 2012 р. у країні періодично показують короткі огляди провідних європейських чемпіонатів. Проблеми виникають із трансляцією спортивних заходів, у яких беруть участь спортсмени з країн, які Пхеньян вважає ворогами, – США, Японії, Південної Кореї.

Суворий контроль за спортсменами, які виступають у чемпіонатах інших країн. Футболісти КНДР, які грають у чемпіонатах Японії, Південної Кореї, Швейцарії, Росії, потрапляють під жорсткий ідеологічний контроль – до них приставляють агентів державної безпеки, які слідкують за ними у побуті і за тим, з ким і на які теми спілкується спортсмен. Їм заборонено давати інтерв'ю мас-медіа, брати участь у заходах безпосередньо не пов'язаних зі спортом.

Контроль за поведінкою уболівальників. Культура вболівання у КНДР відсутня, хоча на стадіони регулярно ходять за направленням з місця роботи, бо це – обов'язок перед батьківщиною. Кореспондент «BBC News», який вперше опинився на п'ятдесятитисячній арені імені Кім Ір Сена у Пхеньяні, побачив, як величезний натовп глядачів в однакових темних костюмах, червоних галстуках, зі значками на грудях мовчки спостерігає за грою. Ніяких черг, турнікетів, продажу фаст-фуду, гімнів команд, прапорів і шарфів [8]. На трибунах завжди багато багато військових, бо для них відвідування футболу – це відгул.

Висновки. Жорсткий, організований і постійний контроль влади КНДР за розвитком фізкультури і спорту сприяє, на думку Кім Чен Іна, вихованню спортивно-орієнтованого покоління у КНДР. Тому більшість північнокорейців примусово охоплені фізкультурою і спортом, що характерно усім тоталітарним країнам. Силові відомства – МДБ, КНА та інші державні установи значну увагу приділяють розвитку фізкультури і спорту. До компетенції органів державної влади належить не лише забезпечення належних умов для підготовки спортсменів високого рівня, а й контроль спортивних результатів своїх громадян, стеження за поведінкою спортсменів за кордоном і уболівальників на трибунах, підготовкою молоді до служби у КНА. Головне, що успіхи у фізкультурі і спорті КНДР, підпорядковані ідеології чучхе, стали можливі завдяки заповітам Кім Ір Сена і особистій турботі «шановного вищого керівника товариша» Кім Чен Іна.

Джерела

1. Кім Чен Їн висказався за превращение КНДР в спортивную державу, <https://telegraf.com.ua/mir/aziya/200966-kim-chen-yin-vyiskazalsya-za-prevrashchenie-kndr-v-sportivnyuyu-derzhavu.html> (07.11.2012).
2. Насколько Северная Корея сильна в спорте? <https://www.bbc.com/russian/features-42712152> (17.01.2018).
3. В КНДР чемпионам подарили квартиры, <https://dni.ru/sport/2013/10/5/261218.html> (05.10.2013).
4. Павелко И. Сказ о «чемпионах мира»: футбол в КНДР, https://www.euro-football.ru/article/49/1003141349_skaz_o_chempionah_mira (29.08.2014).
5. Кім Чен Їн отметил новый завод спортивных товаров Северной Кореи, <http://vobu.ua/ukr/other/foreign-news/item/kim-chen-yn-otmetil-novyj-zavod-sportivnykh-tovarov-severnoj-korei> (08.06.2016).
6. За залізним занавісом (футбол в КНДР) – UA-Футбол, <https://www.ua-football.com/userblogs/post/8c20d3dfd5ba7cd98b7a827c88542272#> (10.10.2013).
7. Михашенок А. Футбол во славу Великого Руководителя, <https://www.championat.com/football/article-3243465-vosem-faktov-o-futbole-kndr.html> (30.08.2014).
8. Косенов А. На стадионах Северной Кореи футбол смотрят при полной тишине, <https://tengrinews.kz/football/stadionah-severnoy-korei-futbol-smotryat-polnoy-tishine-233930/> (12.05.2013).

Тарлецкая Елизавета Игоревна

Белорусский государственный университет

Научный руководитель: Большакова Ирина Викторовна

Белорусский государственный университет

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА МУЗЫКАЛЬНЫХ СТРИМИНГОВЫХ СЕРВИСОВ

В статье исследованы основные проблемы на рынке стриминговых музыкальных сервисов: пиратство, роялти, убыточность. Рассмотрены их основные причины и возможные способы решения. Проанализированы последствия пандемии COVID-19 для стриминговых платформ. Приведены цены на услуги популярных в Украине стриминговых сервисов. Ключевые слова: стриминговые сервисы, цифровая музыка, подкасты, Spotify, музыкальный стриминг.

Благодаря стремительному развитию инновационных технологий и интернета наступила эра цифровой музыки. Самым востребованным и простым способом услышать любую композицию стали музыкальные стриминговые сервисы. За менее 20 лет своего существования они стали ключевым источником дохода музыкальной индустрии: 89% слушателей музыки хотя бы раз пользовались музыкальным стримингом, а 64% пользуются им регулярно [4]. С каждым годом растет как количество пользователей стриминговых сервисов, так и их доля в общих доходах индустрии.

Несмотря на огромную популярность среди любителей музыки, на рынке музыкальных стриминговых сервисов в настоящий момент существует достаточно много проблем, которые не позволяют ему достичь состояния равновесия.

Первая проблема, которая касается не только стриминговых сервисов, но и музыкальной индустрии в целом, – это нарушение авторских прав, или пиратство. В 2008 году 95% всей музыки из Интернета было загружено нелегально [3]. Это было связано с тем, что музыка продавалась на физических носителях (CD-дисках), которые легко поддавались копированию, и защитить от этого хранившуюся на них информацию было почти невозможно. Но за последнее десятилетие уровень пиратства стал значительно ниже. Более того, в то время как пиратство в других сферах развлечений растет (например, в киноиндустрии), в музыкальной отрасли наблюдается тренд на увеличение легального потребления. В 2019 году уже только 23% слушателей использовали нелегальные сайты для загрузки музыки [4]. Это стало возможным во многом из-за появления стриминговых сервисов, в рамках которых к прослушиванию доступны десятки миллионов композиций, и их доступности благодаря достаточно низким ценам на услуги. Стоимость услуг некоторых стриминговых сервисов в Украине указана на официальных сайтах компаний и приведена в таблице 1. Во всех странах СНГ, в том числе и в Беларуси, цены практически одинаковы.

Таблица 1

Цены на услуги стриминговых сервисов в Украине

Название стримингового сервиса	Стоимость подписки на месяц				
	Наличие бесплатной версии	Премиум подписка	Подписка на двоих	Семейная подписка (до 6 человек)	Студенческая подписка
Spotify	+	4.99\$	6.49\$	7.99\$	2.49\$
Apple Music	+	4.99\$	–	7.99\$	2.49\$
YouTube Music	+	2.90\$	–	4.37\$	1.43\$
Deezer	+	4.56\$	–	6.85\$	–

Немаловажную роль в снижении уровня нелегального потребления музыки играет и осознание слушателей, что за авторский контент нужно платить, а также их желание поддержать и выразить свое уважение труду музыкантов. Можно провести параллель между появлением стриминговых сервисов и снижением уровня пиратства в мире: за период с 2013 по 2017 год доходы от стриминговых сервисов увеличились почти в 5 раз, а уровень пиратства снизился более чем на 50% [2].

Тем не менее, не все довольны появлением стриминговых сервисов. Особенно это проблема коснулась артистов, которые получают слишком маленькую роялти. Это вторая масштабная проблема на рынке музыкальных стриминговых сервисов, которую можно рассмотреть с двух сторон. Первая сторона – это музыканты, которые пользуются услугами музыкальных лейблов для записи и распространения своей музыки. В этом случае стриминговые сервисы, чтобы получить возможность распространять музыку, заключают договор с лейблом, и большую часть дохода будет забирать себе именно лейбл, а затем выплачивать часть от полученной суммы музыкантам. Эта сумма получается совсем небольшой, что не устраивает авторов. С другой стороны – независимые музыканты, которые тоже не совсем довольны своими доходами от прослушиваний на стриминговых сервисах. Например, независимый музыкант за 100 тысяч прослушиваний его композиции на YouTube Music получает в среднем 802\$, на Apple Music – 563\$, Deezer – 436\$, а на Spotify, крупнейшем стриминговом сервисе в мире, – всего 318\$ [6]. В случае, если музыкант сотрудничает с лейблом, эта сумма становится еще меньше, что говорит о неизбежности пересмотра подходов к работе с артистами.

Сами стриминговые сервисы, так или иначе, предпринимают попытки убрать «лишнее звено» и сотрудничать не с лейблами, а напрямую с авторами музыки, ведь лейблы лишают значительной части доходов и сами сервисы, которые вынуждены платить огромные лицензионные отчисления. Яркие примеры – музыкальные платформы Spotify и SoundCloud. Идеи обеих компаний заключались в том, чтобы заключать сделки напрямую с артистами, в обход лейблов. Однако они столкнулись с трудностями: для этого нужна мощная система для распознавания оригинальности музыки – это специальный алгоритм или программа, которая будет проверять музыку артиста на плагиат. На разработку этой системы нужна достаточно большая сумма (например, YouTube потратил на это 60\$ миллионов).

Новые способы решения проблемы роялти разрабатывают не только сами компании, но и правительства. Например, в Европе рассматривают перспективу принятия новой Директивы об авторском праве: стриминговые сервисы должны разработать те самые дорогостоящие «фильтры», которые будут удалять весь нелегальный контент при загрузке. Политики считают, что такой закон поможет увеличить размер лицензионных выплат. Однако закон навредит молодым исполнителям, которые начинают свою карьеру с создания кавер-версий: с принятием такого закона использование чужих произведений в таких целях будет недопустимо [8]. В США с 2021 года должен вступить в силу закон Music Modernization Act, согласно которому в целях защиты интересов правообладателей будет создан новый регулятивный орган Mechanical Licensing Collective (MLC). Эта организация будет договариваться с цифровыми платформами о

размере роялти, собирать лицензионные платежи и распределять выплаты между правообладателями. Кроме того, будет создана единая доступная всем желающим база данных музыкантов, композиторов и авторов текстов [7]. Артисты и звукозаписывающие компании поддерживают принятие таких законов, однако это значительно усложнит и без того непростую ситуацию у стриминговых сервисов.

В чем же заключается эта «непростая» ситуация? В том, что, несмотря на всю свою популярность, они не получают прибыли. Многие уже прозвали эту проблему «проклятой убыточностью». И это третья весьма значительная проблема на рынке.

Ежегодная выручка крупных стриминговых сервисов превышает миллиард долларов, и, тем не менее, все они по-прежнему несут убыток. Первая причина – это высокие лицензионные платежи. Например, Spotify тратит около 80% своего дохода на лицензионные выплаты. Вторая причина – несовершенство моделей монетизации, в связи с чем стриминговые платформы активно пытаются искать новые способы получения дохода. Один из самых популярных таких способов – подкасты. Производство разговорного аудиоконтента требует небольших бюджетов, а рынок рекламы в подкастах растёт. Крупные стриминговые сервисы, такие как Spotify, Pandora, Яндекс.Музыка, уже активно развивают это направление [8].

Тем не менее, трудности с монетизацией не останавливают развитие стриминговых платформ. В конце 2018 года на международный рынок вышла компания Tencent Music, которая владеет крупнейшими в Китае приложениями для стриминга музыки. Самое интересное в этом сервисе – новая бизнес-модель. Компания зарабатывает не на подписках, а на социальных аспектах приложений: например, виртуальных подарках, стикерах, возможности общаться внутри приложения. Она создаёт что-то похожее на социальную сеть, совмещенную со стриминговым сервисом. Вероятно, в будущем многие стриминговые платформы тоже займутся разработкой подобного функционала.

Первую за все время существования стриминговых сервисов прибыль получила компания Spotify в III квартале 2018 года. Согласно финансовому отчету, чистая прибыль за квартал составила 43€ млн., что составляет лишь 3.2% от оборота компании. В следующем квартале также была получена прибыль, в размере 442€ млн., максимальная в истории стриминговых платформ. Тем не менее, по итогам 2018 года Spotify не удалось выйти в плюс, её убытки составили 78€ млн. В 2019 году компании удалось получить прибыль только в III квартале, в размере 241€ млн., по итогам года она потеряла 186€ млн. – уже больше, чем в предыдущем. По итогам первого квартала 2020 года прибыль была, хоть и совсем маленькая для такого гиганта с оборотом более миллиарда евро, – 1€ млн. [5]. Причиной долгожданной прибыли, к сожалению, стали не новые способы монетизации и не новая бизнес-модель, а сокращение расходов. Spotify сократила траты на разработку новых функций и маркетинг, провела сокращение персонала.

Финансовая ситуация Spotify может ухудшиться и в долгосрочной перспективе. Компания ожидает падения среднего дохода на пользователя из-за роста популярности на рынках Латинской Америки и Юго-Восточной Азии, где из-за низкой покупательной способности популярны дешёвые тарифы для студентов и семейные подписки на сервис [5]. К слову, по этой же причине Spotify не спешила появляться и в странах СНГ. Компания несколько лет откладывала это событие, однако совсем недавно, 15 июля 2020 года, Spotify официально стал доступен пользователям ещё 13 стран, среди которых оказались Украина и Беларусь. Сейчас компания планирует зарабатывать за счёт развития собственных продуктов, в частности, подкастов, которые все больше привлекают крупных рекламодателей. На данный момент это чуть ли не единственный способ для стриминговых сервисов получить прибыль.

Сейчас весь мир столкнулся с кризисом, вызванным пандемией COVID-19. Музыкальная индустрия приходит в упадок из-за отсутствия живых выступлений, новых релизов и крайне низких продаж музыки на физических носителях. Однако стоит отметить, что музыкальная индустрия находится в более выгодном положении, нежели многие другие, ведь у музыки есть стриминг, который составляет большую часть доходов индустрии.

Условия пандемии, в целом, положительно влияли на спрос всех онлайн-платформ, в том числе и стриминговых музыкальных сервисов. Так, в условиях пандемии основной задачей стриминговых платформ становится реклама уже существующих музыкальных композиций ввиду отсутствия нового контента. Стриминговым сервисам стоит призвать слушателей заново открыть для себя уже известных им исполнителей, послушать композиции в непривычных, новых для них стилях, или же сделать акцент на персональные подборки плейлистов для пользователей с песнями, которые они не слышали раньше. Так что, возможно, это станет большим плюсом для новых и неизвестных исполнителей. Однако впоследствии на рынке стриминговых сервисов может наблюдаться рецессия, так как в условиях кризиса люди будут сокращать свои расходы. Одними из способов компенсировать последствия пандемии могут быть проведение онлайн-конcertов, введение функций социального взаимодействия фанатов с артистами в рамках стриминговых платформ, а также контекстной рекламы приложений для медитации, спорта и саморазвития, которые стали крайне популярными за время изоляции [1].

Итак, несмотря на то, что рынок музыкальных стриминговых сервисов является одним из самых масштабных и востребованных в индустрии развлечений, он все еще не достиг состояния равновесия. Компаниям, чтобы работать эффективно, нужно в ближайшем будущем найти решение трех основных проблем: нарушения авторских прав музыкантов, недовольства правообладателей размером роялти, убыточности компаний, а также преодолеть последствия мирового финансового кризиса, вызванного пандемией COVID-19. В целом, рынок стриминговых сервисов стремительно и успешно растет в последние годы. Благодаря тому, что он напрямую связан с развитием Интернета и инновационных технологий, он имеет огромные перспективы для развития в будущем.

Источники

1. COVID-19 Impact on Entertainment / MIDiA Research, 2020. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.midiaresearch.com/blog/covid-19-impact-on-entertainment-demand-and-behaviours-midia-webinar/>
2. DiMA Streaming Forward Report / MIDiA Research, 2018. – 36 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://dima.org/wp-content/uploads/2018/04/DiMA-Streaming-Forward-Report.pdf>
3. Global Music Report / International Federation of Phonographic Industry, 2020. – 55 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://gmr.ifpi.org/>
4. Music Listening 2019 / International Federation of Phonographic Industry, 2019. – 31 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.ifpi.org/downloads/Music-Listening-2019.pdf>
5. SpotifyForTheRecord [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://newsroom.spotify.com/category/inside-spotify/>
6. Streaming Payouts / Soundcharts Blog, 2020. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://soundcharts.com/blog/music-streaming-rates-payouts>
7. The MLC Process / Mechanical Licensing Collective, 2020. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.themlc.com/how-it-works>
8. Что происходит на рынке потокового аудио: обсуждаем ход развития стриминговых платформ / Audiomania, 2019. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.audiomania.ru/content/art-6493.html>

Комоцкая Ирина Алексеевна

Кандидат юридических наук, доцент

Учреждение образования Федерации профсоюзов Беларуси «Международный университет «МИТСО»

ОТДЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ГИБКИХ ФОРМ ЗАНЯТОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

На основе анализа современной практики применения законодательства о труде в сфере гибких форм занятости автором сформулированы актуальные направления дальнейшего совершенствования правового регулирования рассматриваемых общественных отношений. В частности, сформулирован вывод о необходимости регламентации удаленной работы, которая востребована для работников в период пандемии, обучения, а также работников, имеющих семейные обязанности, и проч. Ключевые слова: гибкие формы занятости, удаленная работа, дистанционный труд, законодательство о труде.

Современные тенденции развития экономики predetermined необходимость совершенствования трудовых отношений во всех странах мирового сообщества, в том числе в Республике Беларусь. Вместе с тем в условиях пандемии COVID-2019 были определены отдельные вопросы законодательства о труде, которые нуждаются в своевременном разрешении.

Правоприменительная практика показала, что несмотря на отсутствие в законодательстве о труде положений, регламентирующих правоотношения в области отдельных форм нестандартной занятости (удаленная работа, заемный труд), субъекты хозяйствования сегодня широко применяют их с целью организации труда работников.

Однако важно своевременное совершенствование нормативных правовых актов в целях соблюдения прав работников и обеспечения социально-трудовых гарантий при применении гибких форм занятости. Более того, преобразование производства в условиях цифровой экономики обуславливает формирование гибкого виртуального рынка труда, расширение применения гибких форм занятости, появление новых форм занятости в связи с использованием различных мобильных приложений. Дальнейшее совершенствование техники и технологий, широкое применение сети Интернет, приведет к увеличению доли интеллектуального труда, при этом традиционные формы занятости становятся менее распространенными на национальном рынке труда.

Целью статьи является определение особенностей применения законодательства о труде в сфере гибких форм занятости, а также его развитие в Республике Беларусь на современном этапе.

Вопросы гибких (нестандартных) форм занятости исследуются в научных трудах таких ученых, как С.В. Венедиктов, С.Ю. Головина, А.М. Куренной, А.М. Лушников, Н.Л. Лютов, А.И. Процевский, К.Л. Томашевский, Г.И. Чанышева, О.В. Чесалина, Е.В. Чичина и многих других. Вместе с тем, как показывает практика, необходимо дальнейшее изучение данных вопросов.

Не останавливаясь подробно на научных подходах к понятию и видам нестандартных (гибких, нетипичных) форм занятости, обратим внимание, что Международной организацией труда (далее –

МОТ) выделяются следующие нестандартные формы занятости: временные формы занятости; частичная занятость; временный заемный труд и субподряд; зависимые формы самозанятости и скрытые трудовые отношения [1].

Анализ правоприменительной практики и законодательства Республики Беларусь позволяет сделать вывод о том, что для Беларуси также характерно широкое применение нестандартных (или гибких) форм занятости. Наряду с указанным наблюдается тенденция снижения занятого населения. Так, по оценкам МОТ [2] рост безработицы в связи с пандемией COVID-19 может составить около 25 млн человек при неблагоприятных последствиях (5,3 млн человек – при положительном развитии ситуации). В Республике Беларусь также отмечается тенденция снижения количества занятых лиц в таких сферах, как образование, творчество, спорт, развлечения, отдых, оптовая и розничная торговля, промышленность [3]. В таких условиях возникает ряд вопросов по обеспечению социально-трудовых гарантий работникам, что, в свою очередь, обуславливает необходимость совершенствования национального законодательства.

Одной из распространенных нестандартных форм занятости является контрактная система найма. Как показал мониторинг, проведенный Федерацией профсоюзов Беларуси, более 90 % работников заняты на основании контрактной системы найма, при этом в большинстве случаев контракт продлевается на 1 год (более 70% от всех продленных контрактов). В условиях массового распространения такой системы найма отмечается также такая негативная тенденция, как «скрытое сокращение», когда наниматели вместо осуществления процедуры сокращения численности или штата работников расторгают с ними контракт по истечении его срока, что не позволяет реализовать работнику те гарантии, которые предусмотрены законодательством о труде при сокращении. Более того, массовое распространение временной занятости негативно сказывается на производительности труда работников, их мотивации повышать эффективность производства предприятия. В этой связи в Трудовом кодексе Республики Беларусь (далее – ТК) [4] была закреплена ст. 261³, согласно которой контракт продлевается на срок в пределах пятилетнего срока его действия по соглашению сторон на срок не менее 1 года, а с работником, не допускающим нарушений производственно-технологической, исполнительской и трудовой дисциплины, – на срок до истечения максимального срока действия контракта. На меньший срок контракт продлевается с письменного согласия работника. Вместе с тем в целях защиты национального рынка труда представляется целесообразным закрепить, по опыту стран ЕС, гарантийного механизма, который предусматривает возможность заключать срочные трудовые договоры не более определенного количества раз. Например, в Эстонии такие договоры можно заключать два раза подряд или продлевать один раз в течение пяти лет. В остальных случаях заключаются бессрочные трудовые договоры.

Одним из источников безработицы является неполная занятость, под которой подразумевается работа неполный рабочий день (неделю), сезонная работа. В Республике Беларусь отсутствуют официальные статистические данные о формах и динамике нестандартной занятости. Неполную занятость можно оценить по косвенным показателям, например по данным использования календарного фонда времени, согласно которым неотработанные дни при работе в режиме вынужденной неполной занятости значительно снижаются. В целях уменьшения распространения неполного рабочего времени в ряде стран вводится защитный механизм. В частности, в государствах ЕС для всех работников устанавливается фиксированный взнос на социальное страхование независимо от занимаемой ставки, что актуально также и для Республики Беларусь.

В современных условиях все чаще применяется такая форма нестандартной занятости, как заемный труд. Данную форму занятости поддерживают не все государства. В отдельных странах (например, Украине, России) закреплён запрет заемного труда и легализована схожая форма предоставления труда работников (персонала) для работы у другого работодателя. В Беларуси она широко применяется на практике (клининговые компании, организации, осуществляющие юридическое или бухгалтерское сопровождение предприятий, и проч.). При этом в ТК установлена возможность временного перевода к другому нанимателю на основании ст. 32¹ (314⁴ – для профессиональных спортсменов и тренеров), при этом оплата труда, иные социально-трудовые гарантии определяются на основании заключенного трудового договора с нанимателем.

Полагаем, что такая форма занятости может ухудшать правовое положение работников (низкий уровень социальной защиты и оплаты труда заемных работников по сравнению с основными сотрудниками организации, непредоставление социальных гарантий заемным работникам, предусмотренных коллективным договором, соглашением). В этой связи для них целесообразно закрепить соответствующие гарантии. Например, установить принцип равной оплаты труда, обеспечения времени работы и отдыха на условиях, определенных для работников работодателем, которое предусмотрено условиями коллективного договора; установить запрет направлять заемных работников на опасные работы, на предприятия для

замены бастующих; установит ограничения по отраслям и/или профессиям, в которых допускается использование заемного труда и т.п.

Опыт применения нестандартных форм занятости требует определения форм и методов защиты работников. Одно из основных таких направлений – обеспечение заемным работникам той же почасовой заработной платы, как и у постоянных работников организаций. По этому пути идут многие компании, которые разделяют цель – улучшить положение заемных работников. Однако в большинстве случаев такие примеры появились благодаря воле нанимателя. Для более высокой степени защиты работников всех форм занятости необходимо разрабатывать соответствующие меры как минимум на национальном законодательном уровне.

Широкое распространение на современном этапе приобретают зависимые формы самозанятости и скрытые трудовые отношения. К таким формам можно отнести дистанционный труд, а также новые формы занятости, связанные с применением сети Интернет и мобильных приложений. В ТК закреплена отдельная глава 25¹, регламентирующая особенности регулирования труда с дистанционными работниками.

Помимо названных форм занятости в условиях пандемии и необходимости самоизоляции актуальной оказалась такая форма занятости, как удаленная работа. Как показала практика, многие организации оказались не готовы к быстрым изменениям в сфере труда работников. В частности, несмотря на желание работников работать удаленно, в ряде случаев наниматели не восприняли положительно такие тенденции по переходу на удаленную работу либо технически не смогли обеспечить такие условия труда. Вместе с тем отсутствуют нормы, закрепляющие особенности соблюдения охраны труда работников при работе удаленно. В одних организациях переход осуществлялся на основании заявления работников, в других – на основании внесения соответствующих изменений в правила внутреннего трудового распорядка, трудовой договор.

Полагаем, что, как и при дистанционном труде, у работников, занятых удаленно, обеспечение безопасных условий и охраны труда должно осуществляться ими самостоятельно, при этом наниматель обязан лишь ознакомить работника с требованиями по охране труда при работе с оборудованием и средствами, предоставленными или рекомендованными нанимателем. В отличие от дистанционного труда удаленная работа должна устанавливаться на определенный период при условии, если такая работа не повлечет нарушения производственного процесса или иных сбоев в работе организации. Например, удаленная работа может устанавливаться в целях самоизоляции в период пандемии, при получении работником образования, при повышении квалификации, стажировке, а также для работников, имеющих семейные обязанности.

Наряду с указанным современные технологии привели к созданию новых форм труда: работа через интернет-платформы или по требованию через мобильные приложения (UBER и Яндекс такси), краткосрочная работа на один день, предлагаемая порталами по обмену работы, которая осуществляется, как правило, на основании гражданско-правовых договоров или без заключения каких-либо договоров.

Таким образом, развитие цифровой экономики, современные тенденции преобразования трудовых отношений в направлении формирования гибкого виртуального рынка труда требуют своевременного совершенствования национального законодательства в целях обеспечения социально-трудовых гарантий работников.

Источники

1. Для повышения качества нестандартных рабочих мест необходимы реформы в нормативной сфере / МОТ. – Режим доступа: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_535072/lang--en/index.htm. – Дата доступа: 01.05.2020.
2. COVID-19 и сфера труда: последствия и ответные меры [Электронный ресурс] / Международная организация труда. – 18 марта 2020. – Режим доступа: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--europe/--ro-geneva/--sro-moscow/documents/briefingnote/wcms_740872.pdf – Дата доступа: 01.06.2020.
3. Численность принятых и уволенных работников в организациях Республики Беларусь в марте 2020 г. [Электронный ресурс] / Нац. стат. комитет Респ. Беларусь. – Режим доступа: https://www.belstat.gov.by/upload-belstat/upload-belstat-excel/Official_statistika/2020/zanyat_2003.xlsx. – Дата доступа: 01.06.2020.
4. Трудовой кодекс Республики Беларусь от 26 июля 1999 г. № 296-3 [Электронный ресурс] : принят Палатой представителей 8 июня 1999 г.: одобр. Совет Респ. 30 июня 1999 г. : с изм. и доп. от 18.07.2019 // ЭТАЛЮН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2020.

Bayan Al Safi

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

The supervisor: Bezruk Oleksandr Oleksandrovysh, PhD, Associate Professor

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

CONTEMPORARY SOCIO-POLITICAL TRENDS IN THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA

This article examines the political period in the contemporary regime of Saudi Arabia covering the past last 5 years and the fundamental changes in the style of leadership. The article also deals with the complexity of contemporary Saudi politics, congruence and controversial differences with the constitution. It is difficult to characterize the current transitional period as a constitutional change, but the fundamental changes in the style of governance and leadership in the Kingdom of Saudi Arabia since the Prince Muhammad bin Salman assumed the mandate of the Covenant, which may affect the features of Saudi society and previous traditional policies, noting surprising transitional steps in the traditional style of politics in Saudi Arabia and the unprecedented social openness in which religious fatwas are employed to raise the bar of the social political equation. Keywords: Arab Cold War, Arab Spring revolutions, Iran, Islamic traditions, Middle East, Muhammad bin Salman, proxy war, Religious institutions, Saudi constitution, Saudi politics, Two Holy Mosques.

The purpose of the study is to provide a perspective on modern Saudi politics, its events, conformity and disagreement with the constitution (the basic system of government in Saudi Arabia (7/8/1412-12/1/1992)). The future challenges that Saudi Arabia may face are represented in the Arabic and Islamic world's rejection of social and political changes in Saudi Arabia.

The importance of the study comes from the fact that Saudi Arabia's political and social strategies and its recent leadership towards Islamic traditions and towards the Arab world may motivate Islamic actors in the world for taking a critical stand against the Saudi government and thus trying to internationalize the Two Holy Mosques in Mecca and Medina and place it under Islamic multinational leaders.

Methodology - Using a set of approaches represented in the descriptive analytical, the historical and the comparative approach.

Contemporary socio-political trends in the Kingdom of Saudi Arabia. Islam is the sole controller of social and political rivalries and the foundation that formed the Saudi constitution or what is called "The basic system of the Kingdom of Saudi Arab" In addition to Arab nationalism. The importance of Saudi Arabia in the world comes from the position of the most holy place for Muslims in the world. This is consistent with Samuel Huntington's clash of civilizations theory which assumes that the primary source of conflict in this new world will be neither ideological nor economic in the first place; instead, the great divisions between mankind and the dominant source of conflict will be cultural. Cultural differences will be the main driver of human conflict in the coming years. National states will remain the most powerful actors in the world (<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations>).

The new political, security, economic and social decisions may be a revolution in changing the rules of government in the Kingdom of Saudi Arabia, which may lead to changes in internal and foreign policy. According to the opinion of Ihsan Al-Faqih stated in his article (after 3 years of the mandate of "Ibn Salman" Features of the fourth Saudi state), the researcher considers that the new policy is a break of the patterns of the traditional governmental system in dealing with members of the ruling family and a break of the Saudi society values, the mixture religious and inter-social ones (Ihsan Al-Faqih/ h after 3 years of the mandate of "Ibn Salman" ..Features of "a fourth Saudi state <https://www.aa.com.tr/ar>). The model of rapid transition from a conservative and religiously committed model to an "open" society, in which the religious authority is employed in favor of the politician by changing the course of fatwas and authorizing what was previously prohibited, may correspond to Alfred Stepan "Twin Tolerations" thesis (2000) as a model for finding ways to reconcile religious and political authority. The theory argues that healthy democracies require religious leaders to give power to elected officials, and that state authorities must not only guarantee private freedom of religious worship, but also allow democratic participation in civil and political society. Religious institutions should not have permissible constitutional privileges by imposing a public policy against the consulting rights of persons subject to the law (Stepan, Alfred, 2000, "Religion, Democracy, and the Twin Tolerations," Journal of Democracy, Vol. 11, No. 4). Religious tolerance in Saudi Arabia may be a transitional stage to move away from the historical model of theocratic monarchy – theocracy, which threatens its position in the Islamic world by hard-liners who support the theory of the clash of civilizations. Political and social changes may be an adventurous step to curb the authority of the conservative religious establishment, which is at the heart of the characteristics of authoritarian states that mobilize resources to instill fear in the elements that work for political and social reform.

Changes of Saudi policy. The first change in Saudi Arabia's cautious strategies toward Arab issues was the Iraqi invasion of Kuwait in 1990, which made Saudi Arabia review its policy and end the old Saudi policy that was rejecting any foreign interference in Arab policies and put Saudi Arabia at the crossroads regarding its development as a national state. KSA was forced to invite the United States to save it from a brotherly Arab country, Iraq (Peter Wilson – Douglas Graham / Translated by Muhammad Mutawa / Saudi Arabia. The storm is coming / pp 5 / Book House for Publishing and Distribution).

Changes in Saudi Arabia toward Arab issues escalated steadily with Arab Spring revolutions 2011 in Tunisia, Syria, Egypt and Libya, countries with a republican system. Saudi Arabia rushed to lead the Arab countries represented by the monarchy regimes, and they are the only regimes in the region that still maintain relative stability, with the aim of making such a bloc of safety elements for each system, which expresses a real fear that the royal Arab regimes have for the fall as it happened in republican government systems (Faraj Al-Aklouk 07/23/2011 Saudi policy towards the Arab Spring revolutions, Al-Jazirah Studies Center <https://studies.aljazeera.net/ar/reports/2011/07/201172371850917103.html>).

The changes in Saudi policy continued more rapidly with the reign of Mohammed bin Salman. Mohammed bin Salman was appointed the Crown Prince on June 21, 2017 ("Mohammed bin Salman named Saudi Arabia's crown prince". AlJazeera. Archived from the original on 21 June 2017), also holding the position of the Minister of Defense just days after his father, King Salman bin Abdulaziz, took office on January 23, 2015. The acquisition of important sovereign positions is a new turn in Saudi politics and boldness in the leadership figure of Mohammed bin Salman, however, this was not a violation of the constitution, as there is no clause in the political constitution that prevents from taking more than one position. Mohammed bin Salman is also Chairman of the Council for Economic and Development Affairs, as well as Chairman of the Council of Political and Security Affairs (The selection of Prince Mohammed bin Salman as the crown prince, Saudi Press Agency – April 29, 2015. Wayback Machine)). After Mohammed bin Salman was appointed the Minister of Defense, he got the status of the most influential official in the Saudi state and the main driver behind the Saudi Kingdom's adoption of a more offensive policy at the regional level. Military spending approached seventy billion dollars in 2017 to become third after the United States and China and advance on the Russian Federation (STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE / The independent resource on global security / Global military spending remains high at \$1.7 trillion / 2 May 2018 / <https://www.sipri.org/media/press-release/2018/global-military-spending-remains-high-17-trillion>). Mohammed bin Salman also held the presidency of the Anti-Corruption Committee, which is in conformity with the constitution in accordance with Chapter VIII of the Saudi Constitution, which concerns the oversight bodies (The basic system of government in KSA/27/8/1412 AH/ Fahd bin Abdulaziz Al Saud/ Part V/ Article 80-79/pp31, النظام الاساس للحكم https://nshr.org.sa/wp-content/uploads/2013/10/528_PDF1.pdf).

Mohammed bin Salman follows a multi-file strategy in an attempt to increase regional influence of Saudi Arabia through regional crises and proxy wars by adopting a direct intervention policy, increasing military spending, establish regional and military alliances to cement Saudi Arabia's role in Middle East leadership. The Yemen war since 2015, which was classified as a proxy war between Iran and Saudi Arabia and between Shiites and Sunnis, as well as the Qatar–Saudi Arabia diplomatic conflict 2017, sometimes referred to as the Second Arab Cold War (Fatima-Zohra Er-Rafia (12 October 2017). "The Middle East at a Crossroads: The Eurasian Rising Powers are Redrawing the Global Landscape". Rising Powers in Global Governance.) as a part of Qatar–Saudi Arabia and Iran–Saudi Arabia proxy conflict, is considered among the new trends in Saudi politics with Arabic countries, if we rely on the Saudi Constitution. In the fifth part of the Saudi Constitution (the basic system of government in Saudi Arabia), Article 33 thereof defines the reason for establishing the Saudi military forces ("The state creates and equips the armed forces to defend the faith, the Two Holy Mosques, and the homeland") (The basic system of government in KSA/27/8/1412 AH/ Fahd bin Abdulaziz Al Saud/ Part V/ Article 33/pp19, النظام الاساس للحكم). Article 25 of the Constitution affirms the realization of Arab hopes through solidarity and unification of the word (The state is keen to fulfill the hopes of the Arab nation and Islam in solidarity and uniting the word, and on strengthening its relations with friendly countries), (The basic system of government in KSA/27/8/1412 AH/ Fahd bin Abdulaziz Al Saud/ Part V/ Article 55/pp17, ال).

Bin Salman's strategies also included addressing opponents, attracting the young generation, and adopting new laws for a moderate and free kingdom from militant Islamic ideas, adopting religious moderation to open up to the world, all religions, all traditions, and peoples, social reforms to keep pace with global development, democracy, and women's rights. The most important social changes that were previously taboo are holding parties and fashion shows, allowing women to enter sports stadiums and parties, and drive cars. One of the most prominent issues of confronting opponents is the assassination of the Saudi journalist Adnan Khashoggi in the building of the Saudi embassy in Istanbul, an exceptional, complex and open issue on several scenarios, some of which may be disastrous and influencing the system of regional relations and the structure of the Saudi regime and its global reputation. The case of Adnan Khashoggi involves implied breaches of the Vienna Convention on Diplomatic

Agreement (1961) Article I3/b "Protecting in the receiving State the interests of the sending State and of its nationals, within the limits permitted by international law" (Vienna Convention on Diplomatic Relations/ Done at Vienna on 18 April 1961/ Article 3-b/PP 3), was classified as a public opinion issue and became a focus of international attention and considered a terrorist process that distorts the Saudi diplomatic presence in the whole world. According to Article 36 of the Constitution (The state provides security for all its citizens and residents Its territory, and it is not permissible to restrict anyone's actions, arrest or imprisonment except in accordance with the provisions of the system) (The basic system of government in KSA/27/8/1412 AH/ Fahd bin Abdulaziz Al Saud / Part V/ Article 36/pp19 , 1), the case of the assassination of Adnan Khashoggi is in violation of the Saudi constitution. This issue undermined all slogans calling for freedom and democracy in the new Saudi Arabia.

The researcher Abd al-Rahman Abu al-Ula in his article (Woman Driving in Saudi Arabia), which was published in Al-Jazeera Studies, asked a question: "What has changed? Is it Islamic law or Saudi women, why do the top Muslim scholars change their fatwa?". The researcher argues that the prohibition of women driving cars by the Saudi authorities was based on a fatwa from the Council of Senior Muslim Scholars in 1990 that considers women driving a car contrary to Islamic law. Also, the decision to allow driving was based on a fatwa from the same Council in 2017 (Abdul Rahman Abu Al-Ella Women driving in Saudi Arabia. When the forbidden becomes halal / - Al-Jazeera Net/ 27/9/2017 <https://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2017/9/27>). This indicates the change in Saudi policy, and that the real regulatory authority in modern Saudi Arabia depends more on keeping pace with the time than on the divine laws and fatwas. Note that the first article in the constitution (the document of the basic system of government) confirms that the Saudi constitution is the book of God (Quran) and Sunnah of the Prophet Muhammad.

Holding parties is putting an end to decades of traditions that Saudi society has always upheld. Islamic fatwas in general have long forbidden music, singing and dancing, especially in a country like Saudi Arabia that includes most of the Islamic holy sites. The question many ask is whether Saudi modern social trends will succeed in paving a new path which the kingdom will move in the future, or will this impulsion undermine the confidence of the Muslim world in Saudi Arabia, which is entrusted with preserving the Islamic principles. The Saudi move provoked resentment in the Islamic world, and Riyadh opened the gates of hell of criticism, and Islamic organizations rose up against the violations of the Kingdom. The Jaffa Center for Studies and Research in Cairo presented a research entitled "Internationalization of the Holy Land in the Hijaz between political interpretation and religious load". The research presents several proposals on the internationalization of the Two Holy Mosques, i.e. the elimination of monopoly of the Kingdom of Saudi Arabia to supervise the Holy Land. There is a suggestion that the Hijaz has a spiritual political authority far from the Islamic systems, that is, the scholars of this country are chosen to be there in a permanent residence, provided that these scholars are subject to the conditions of religious ijthihad, and these scholars elect from themselves those who governs the Hijaz on the basis of the ancestors' principles and origin of Islam. This proposal may lead to something similar to the authority of the Vatican (Jaffa Center for Studies and Research – Cairo/ Internationalization of the Holy Land in the Hijaz between political interpretation and religious discretion / <http://www.siironline.org/alabwab/alhoda-culture/084.html>). Although the internationalization of the Two Holy Mosques was an Iranian idea presented at the Sierra Leone Conference 1982 (Mohammed Al Salmi / The demands of internationalizing the two holy mosques between Qatar and Iran/ August 2,2017 / <https://www.alwatan.com.sa/article/34888>), modern socio-political changes in Saudi Arabia gave a justification to some hard-liners to revitalize and modernize this idea.

Conclusion. The balance of the system of government in Saudi Arabia has for decades depended on the alliance between religion and politics. The entry of the new Saudi foreign policy into a new phase in the last five years depends on military power with some Arab countries, after it used to be dependent on soft policy and material support. Many critical social political decisions were taken, some of which are incompatible with the Saudi Constitution, which may be mainly due to the failure of Arab nationalism and in the interest of extremist groups in the Islamic world, especially as Iran aims to lead the Islamic world, or at least disrupt Saudi Arabia's distinct position in the Islamic world.

References

1. Abdul Rahman Abu Al-Ella Women driving in Saudi Arabia .. When the forbidden becomes halal / - Al-Jazeera Net/ 27/9/2017 <https://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2017/9/27>
2. Al Jazeera. Archived from the original on 21 June 2017/ "Mohammed bin Salman named Saudi Arabia's crown prince".
3. Faraj Al-Aklouk 07/23/2011 Saudi policy towards the Arab Spring revolutions, Al-Jazirah Studies Center <https://studies.aljazeera.net/ar/reports/2011/07/201172371850917103.htm>
4. Fatima-ZohraEr-Rafia (12 October 2017). "The Middle East at a Crossroads: The Eurasian Rising Powers are Redrawing the Global Landscape". Rising Powers in Global Governance.
5. , Ihsan Al-Faqih / h after 3 years of the mandate of "Ibn Salman" .. Features of "a fourth Saudi state <https://www.aa.com.tr/ar> .
6. Jaffa Center for Studies and Research – Cairo/ Internationalization of the Holy Land in the Hijaz between political interpretation and religious discretion/ <http://www.siironline.org/alabwab/alhoda-culture/084.html>
7. Mohammed Al Salmi/ The demands of internationalizing the two holy mosques between Qatar and Iran/ August 2,2017/ <https://www.alwatan.com.sa/article/34888>

8. Peter Wilson - Douglas Graham / Translated by Muhammad Mutawa / Saudi Arabia. The storm is coming /pp5/ Book House for Publishing and Distribution.
9. Saudi Press Agency - April 29, 2015. Wayback Machine "The selection of Prince Mohammed bin Salman as the crown prince"
10. Stepan, Alfred, 2000, "Religion, Democracy, and the Twin Tolerations," Journal of Democracy, Vol. 11, No. 4
11. STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE/ The independent resource on global security/ Global military spending remains high at \$1.7 trillion/ 2 May 2018/ <https://www.sipri.org/media/press-release/2018/global-military-spending-remains-high-17-trillion>
12. The basic system of government in KSA/27/8/1412 AH/ Fahd bin Abdulaziz Al Saud
13. Vienna Convention on Diplomatic Relations/ Done at Vienna on 18 April 1961/ Article 3-b/PP 3

Шунько Ксения Алексеевна

Белорусский государственный университет

Научный руководитель: Большакова Ирина Викторовна

Белорусский государственный университет

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЧИСТОЙ ЭНЕРГЕТИКИ

В мировой экономике все большую актуальность приобретают возобновляемые источники энергии. Как и во всем мире, в Беларуси уже есть проекты ВИЭ. В данной работе были рассмотрены перспективы развития чистой энергетической отрасли в мире и Беларуси, а также привлекательность альтернативной энергетики с точки зрения инвестиций. Ключевые слова: чистая энергетика, возобновляемые источники энергии, зелёная энергия, проекты ВИЭ.

Одной из основных энергетических проблем настоящего столетия является снижение величины общемировых разведанных запасов углеводородов. Для поддержания текущего энергетического баланса на смену уже хорошо исследованным и разработанным приходят новые трудноизвлекаемые месторождения (ТРИЗ). Освоение ТРИЗ требует от нефтедобывающих компаний огромных инвестиций в дорогостоящее оборудование, в разработку инновационных методов добычи, а также увеличения объёмов бурения. Основной проблемой трудноизвлекаемых запасов является их низкая, а порой и отрицательная доходность.

На фоне колебания цен на нефтепродукты и газ и соответствующего снижения активности в данных отраслях, возобновляемые источники энергии (ВИЭ) начали выходить из тени и активно рассматриваться как потенциальная замена классическим источникам энергии. Инвестиции в ВИЭ поставили новые рекорды. В настоящий момент они превышают общемировые инвестиции в ископаемое топливо почти в два раза и равны 286 млрд. \$. Это связано с развитием технологий в целом и, как следствие, со снижением цены воспроизводства возобновляемой энергии. Международное агентство по возобновляемым источникам энергии ожидает дальнейшее снижение стоимости ВИЭ на 43–59% к 2025 г. [1].

Помимо нарастающей конкурентоспособности ВИЭ, важным фактором при выборе стратегии развития электроэнергетики с помощью возобновляемых источников является снижение уровня выбросов в атмосферу за счёт замены использования ископаемых ресурсов "зелёной энергией". Относительно высокая стоимость установок ВИЭ может быть частично нивелирована отсутствием экологических последствий от сжигания угля или газа. Так компаниям, занимающимся производством электроэнергии, не нужно будет нести затраты на установку различных фильтров, а также устранение потенциальных экологических последствий при выбросах углекислого газа в атмосферу.

Ещё одним стимулом развития ВИЭ является автомобильная промышленность. В последнее время превалирует тенденция к отказу от дизельных двигателей и, в целом, от двигателей внутреннего сгорания и переходу на электромобили. Инициатива полного отказа от использования двигателей внутреннего сгорания принадлежит Германии, которая является крупнейшим потребителем топлива в Европе и одним из крупнейших мировых потребителей. С учётом того, что более половины добываемой нефти используется именно для получения топлива, следует ожидать снижения спроса на нефтепродукты со стороны Германии, а в дальнейшем и всей Еврозоны. Развитие данного направления даёт огромный инвестиционный потенциал для ВИЭ [2].

Таким образом, за последнее десятилетие затраты на производство энергии из возобновляемых источников сократились в несколько раз, а в дальнейшем прослеживается их снижение за счёт резкого развития технологий. Усовершенствование технологий генерации электроэнергии с помощью энергии ветра и солнца даёт огромный потенциал для конкурентоспособности данной отрасли в выработке электричества. При стимулировании частных инвестиций отрасль ВИЭ является вполне конкурентоспособной и может в будущем быть хорошим конкурентом нефтегазовому комплексу. В некоторых странах конкурентоспособность ВИЭ достигнута уже и на сегодняшний момент, а в долгосрочной перспективе инвестиции в альтернативные источники энергии будут ещё более рентабельными [3].

Мировой тренд на переход к возобновляемым источникам энергии коснулся и Беларуси. Наша страна, к сожалению, не обладает запасами природных энергоносителей, поэтому вопрос энергетической безопасности стоит особенно остро. По данным Белорусского статистического комитета на 2019-ый год, наибольшую долю в структуре валового потребления топливно-энергетических ресурсов в Республике Беларусь занимает природный газ – 62%. При этом обеспеченность собственными ресурсами для природного газа составляет всего около 1%. Почти также обстоят дела и с нефтью. Республика Беларусь входит в двадцатку самых энергозависимых стран мира. Отношение импорта к валовому потреблению энергетических ресурсов составляет примерно 85%. Все это говорит о серьезной проблеме энергетической безопасности нашей страны.

Однако эта проблема постепенно решается. В 2014 году в Островце началось строительство БелАЭС. Запуск первого энергоблока запланирован уже на текущий 2020-ый год, второго – на конец 2021-го. Сегодня вся страна потребляет 38-39 млрд. киловатт-часов (кВт·ч) электроэнергии в год. Практически полностью Беларусь обеспечивает себя электричеством, вырабатывая его более чем на 80% из российского топлива. Запуск двух реакторов АЭС добавит к этому еще 18 млрд. кВт·ч, то есть плюс почти 50% от того, что Беларусь потребляет. «Избытка в энергосистеме быть не может, электроэнергию пока нельзя накапливать. Если мы не найдем нового применения электричеству с АЭС, придется снижать мощность существующих электростанций – ГРЭС или ТЭЦ, потому что работать не на полную мощность сама атомная станция не может», – заявил академик Артем Быстрик [4], [5].

Также одним из путей к энергетической независимости Республики Беларусь может стать и возобновляемая энергетика. В ходе исследования были определены наиболее подходящие для нашей страны виды возобновляемых источников энергии.

Наиболее привлекательным фактором в использовании *энергии ветра* является отсутствие топливной составляющей в себестоимости производства электроэнергии. Значимость этого фактора будет со временем возрастать. В Беларуси среднегодовая скорость ветра, как правило, не превышает 4,4 м/с, но в некоторых районах, которые расположены на холмах Минской, Оршанской или Городокской возвышенностей, скорость ветра достигает 5,2–5,7 м/с на высоте 80–100 метров. Эти значения уже являются оптимальными для ветроэнергетических установок большой мощности [6], [7].

Энергия рек и водотоков. Гидроэнергетика – область наиболее развитой на сегодня энергетики на возобновляемых ресурсах, которая использует энергию воды. Беларусь в наибольшей степени равнинная страна, однако ее гидроэнергетические ресурсы оцениваются в 850-1000 МВт. Практически реализуемый потенциал малых рек и водотоков составляет только 10% от этой величины. На 2019 год установленная мощность гидроэлектростанций в Беларуси составляла 95 МВт [8]. Строительство ГЭС обычно связано с огромными затратами, стоимость строительных работ может превышать даже стоимость оборудования электростанции. Но вместе с тем удельная стоимость электроэнергии, генерируемой ГЭС, ниже себестоимости энергии, производимой другими источниками (срок окупаемости не выше 10 лет) [9], [10].

На данный момент, основное использование *биомассы* в энергетическом секторе основано на использовании древесины в качестве топлива бойлеров Министерства жилищно-коммунального хозяйства, мини-ТЭЦ концерна «Белэнерго» Министерства энергетики Беларуси и предприятий страны, а также в сельских населенных пунктах. В последнее время начало также развиваться биогазовая технология, использующая отходы растениеводства, животноводства и птицеводства. Суммарный вклад этих 2-х видов биомассы в Беларуси составляет примерно 6% от общего потребления топливно-энергетических ресурсов страны, что не так уж и мало по сравнению с остальными возобновляемыми источниками энергии. И все же производство энергии из биогаза все-таки связано с определенными проблемами в нашей стране. Пока в Беларуси используется прямой перенос биогазовой технологии, разработанной в Германии или других западноевропейских странах. Однако, как показала практика, такой подход имеет низкую эффективность. Дополнительной проблемой, отрицательно влияющей на развитие биогазовой технологии в Беларуси, является высокая стоимость оборудования биогазовых установок. Беларусь не имеет собственного производства необходимого оборудования и вынуждена закупать его за рубежом. Это повышает капитальные затраты на сооружение подобных установок. Таким образом, для начала, Беларуси следует научиться производить необходимое оборудование, а также разработать технологию, которая соответствует условиям нашей страны [11].

Энергия солнца из всех видов возобновляемых источников энергии кажется наиболее привлекательной, особенно ее способ преобразования в электричество благодаря фотоэлектрическим преобразователям энергии – солнечным элементам. Солнечные элементы имеют ряд очевидных достоинств, например, они не требуют топлива, не имеют движущих частей, они бесшумны, с их работой не связана эмиссия вредных веществ, а также их ресурс работы достигает 25-30 лет.

В Беларуси не так много солнечных дней в году, всего 30. Однако, вопреки всеобщему мнению, солнца в Беларуси для промышленного использования хватает. В Республике Беларусь измеренная среднегодовая энергетическая освещенность составляет: для горизонтальной поверхности – 0,12 кВт/м²; для наклонной площадки, повернутой к югу – 0,15 кВт/м².

Учитывая эти данные, солнечная энергия, падающая в среднем за год на 1м², составляет 1314кВт·ч (0,15·365·24). Кроме того, по данным исследований десяти американских спутников, потенциал гелиоэнергетики (в кВт·ч за год на 1кВт установленной мощности) на большей части территории Беларуси примерно на 10% выше, чем в европейских странах, расположенных с Беларусью на одной и той же широте или южнее. Таким образом, можно сделать вывод о том, что солнечную энергетику стоит взять в расчет инвестиционной привлекательности [12].

В ходе работы было установлено, что производство солнечной энергетики в рамках промышленной электростанции в нашей стране пока не выгодно. Это связано с тем, что тарифы на продажу электроэнергии ГПО «Белэнерго» не так давно были снижены. Меры были приняты в связи с вводом в эксплуатацию БелАЭС и, как следствие, с появлением излишка электроэнергии в сети. Можно предположить, что данные меры не ориентированы на долгосрочную перспективу.

В некоторых странах, где в энергетическом балансе присутствуют ВИЭ, производство электроэнергии из энергии солнца обходится дешевле, чем производство из угля. В 2016 г. В Чили и ОАЭ стоимость генерации электроэнергии за счёт солнечной энергии обходилась всего в 3 цента за кВт·ч, что почти в два раза дешевле, чем среднемировая стоимость 1 кВт·ч, полученного из угля. В Австралии (в стране, которая занимает четвёртое место среди крупнейших производителей угля) производство электричества спомощью энергии ветра уже в 2013 г. обходилось на 14% дешевле, чем производство того же объёма электричества из угля, и на 18% дешевле, чем из газа. Не исключено, что менее чем через десятилетие такая тенденция будет наблюдаться по всему миру. Используя правильный подход к выбору ВИЭ, учитывая географический фактор, можно существенно уменьшить стоимость выработки единицы электроэнергии, что еще более повысит привлекательность возобновляемых источников энергии.

Источники

1. Сайт международного центра торговли и устойчивого развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ictsd.org/> – Дата доступа: 15.04.2020
2. Большакова И.В. Эффективность использования электромобиля в Республике Беларусь / И.В. Большакова, К.А. Шунько // Модернизация экономики Беларуси: проблемы и пути их решения: материалы междунар. науч. конф., Гомель, 18 октября 2019 г./ ГГУ им. Ф. Скорины; редкол.: А.К. Костенко [и др.]. – Гомель, 2019. – С. 399–402.
3. Образовательный проект, посвященный науке Казахстана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://articlekz.com/> – Дата доступа: 15.04.2020
4. Новостной портал ТОМІN.ВУ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tomin.by/> – Дата доступа: 13.04.2020
5. Новостной портал TUT.BY [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://news.tut.by/economics/558443.html> – Дата доступа: 13.04.2020
6. Бюро комплексного проектирования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bkproject.by/services/91-solnechnaya-energetika-v-belarusi> – Дата доступа: 21.04.2020
7. Физический факультет БГУ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [file:///C:/Users/Ксения/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/1496-2220-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Ксения/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/1496-2220-1-SM%20(1).pdf) – Дата доступа: 16.04.2020
8. Белорусский статистический комитет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.belstat.gov – Дата доступа: 16.04.2020
9. Интернет-издание «ЭлектроВести» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elektrovesti.net/> – Дата доступа: 20.04.2020
10. Интернет-журнал «Развитие науки» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://v-nayke.ru/?p=7618> – Дата доступа: 20.04.2020
11. Белорусское Телеграфное Агентство [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.belta.by/interview/view/kak-v-belarusi-ispolzujut-energiju-solntsa-vody-i-vetra-6919/> – Дата доступа: 20.04.2020
12. Физический факультет БГУ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.physics.bsu.by/ru/solar> – Дата доступа: 15.04.2020

Olena Berezovska-Chmil

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

THE MAIN TYPES OF STATE SOCIAL POLICY

Analyzes developed approach to the typology of the social policy. We study the differences between the basic types to find long-term benchmark for developing the national types of social policy. Keywords: social policy, social state, the general welfare, social care.

The aim of this study is a analysis of social policy types in political science. Any social policy types is methodologically based on ideological backbone including the approach for solving major social problems and avoiding risks.

The famous Swedish researcher G.Esping-Andersen has developed social policy typology based on the type "ideology" of the state form of government, which comprises of three types, or "modes" of the so-called "priveleged capitalism." The thesis stating that social policy strategies in different countries are divided according certain internally integrated features became the basis for this classification. That's why the social strategies of different types describe specific sequence of circumstances and actions in reliance on the nature of state

intervention, stratification of social groups and the line, where market is changed through bureaucratic division in the process of "bureaucracy".

Classification of social policy by Esping-Andersen includes the following three types: liberal, social democratic and conservative (corporate).

Liberal type (peculiar to English-speaking countries and Japan) is characterized by the state tendency for separation of the social care from the open market. The aim is poverty reduction. Liberal type is described by comparably low level of "bureaucracy", sufficiently high level of stratification in terms of income gap and state intervention that is characterized more by market regulation than providing and financing social benefits. Liberal type has only two sources of social welfare: market and family. The state is only intended to supplement these channels, its intervention must be temporary and insignificant.

Social democratic type (Scandinavian countries). It is characterized by one-size-fits-all solution approach for social care by providing standard sets of monetary and in-kind aid or defined set of services. The aim is redistribution of profits.

Social democratic type has high level of "bureaucracy" and low level of stratification conversely. At that, regulation and financing of social benefits is achieved through the direct state interference. Scandinavian model by Esping-Andersen is also called "institutional". One of its important features is the principle of universalism. Universalism according to scandinavian model means that the social safety net is equally applied to all residents: rich and poor, indigenous population and migrants. Another feature is rampant development of the public sector of economy, especially in the social sphere: social security for all intents and purposes is in holdfast of the state and municipalities. It involves socialized health care, public free higher and secondary education, public pensions, public libraries, radio and television. The third feature is the so-called three-party agreement among employers, wage workers and the state, which provides a kind of compromise between capital and labor. Workers as well as employers are organized into potent and high-powered corporative communities, which conduct negotiations with the participation of state bodies.

Conservative or conservative corporate type (mainly Western European countries). It is characterized by the appliance of classical bismarck system of social security, pursuance of compensatory aid for past achievements. The aim is preservation of living standard reached in active working age. It combines the features of the first two types: strongly pronounced stratification on income level (especially in France) as well as on social status, with quite a significant degree of "bureaucracy." State intervention is primarily a strict regulation of loss-making enterprises, but not a direct social security. The state provides social support only in fields, where development is concerned, and the assistance level depends on the place of individual in a hierarchical structure of society.

Analyzing the concept by Esping-Andersen G., Ginsburg N. adds another one – liberal collectivist (British) of welfare that combines the features of the socialist and liberal [6].

Typology by foreign authors Wilensky H. and Lebeaux C is worth of mentioning. According to it two models of social policy can be distinguished [10].

The first one can be called residual. In this case, social policy performs functions which are unable for a market. It is limited in scope and coverage of social policy, mainly passive and is compensatory. Its conceptual framework is developed being affected by the ideas of conservatism. A typical sample of this variant (with a certain degree of conditionality) is an American model. The second group is institutional. Here social policy is crucial for providing social services and is thought of as more effective in socio-economic and political sense means than a system of private institutions. According to the conceptual point of view, foremost this group is affected by social democratic ideology. One of its typical samples is the Swedish version of the welfare state.

Both models are distinguished not by presence or absence of certain components, but by its ratio and the degree of state intervention into the social sector, the role of redistributive processes, the degree of social problems priority in government actions. The social role of the state in all countries of the world is in the range between these two groups.

British scientist Mishra R. completed the mentioned above models with one more - socialist, which is characterized by centralized government control of all public life aspects, high employment, functioning of the universal free social programs [7, p. 101].

Besides, close to the noted-above is distinguishing four basic models of social policy: conservative, liberal, social-democratic and Catholic. Conservative model stresses the importance of the market and compulsory social insurance under state supervision. According to its fundamentals, labor determines the subsequent social care. The liberal model also points up the market, but it involves social policy of residual type. Therefore, in accordance with it, the central government has – albeit limited – liability for the social protection of every citizen. The basic principle of the social-democratic model is a "universalism". So it implies that social security is a right of every citizen, which is provided mainly by means of the state budget. The central element of the Catholic model is a public assistance, where the major role is performed by the family and the local community, including neighbors, church and community organizations.

Kozachenko I. and Nicholaevskiy V. classificated neo-liberal, social catholic and social democratic models of social policy [2, p. 19].

Whereas, western authors and Tilton T. and Fernis N. have distinguished three models: of "social welfare", "social security" and "social care". According to the first one, social policy aimed at ensuring equal status for every citizen, social services networking, leveling income gap and so on. The second model involves poverty elimination via social insurance, arrangement of conditions for full employment of the population. The third model is focused on providing "equal opportunities" and liberal principles of governance. Social policy here is only a tool of solving social conflicts, expenditure is formed residually [8].

Another approach to social policy typology was identified in the work "Social Work in a Changing Europe" by Lorenz W. In fact, having completed the concept by Esping-Andersen G., he singled out Scandinavian, residual, corporatist and rudimentary model [3, p. 31-37]. Feature of the additional rudimentary model resides in the fact that social functions are usually performed by NGOs (non-governmental organisations).

In addition, to these features there is also a social policy typology based on other grounds, such as basic actions (social care, social guardianship, social insurance, social development), type of the subject of the social responsibility (paternalistic, aligned, corporate, liberal model), type of relations "state - market" (administrative, voluntary, stimulating model) [9, p. 5-6].

More radical viewpoint states that there are mainly two models of social protection: social democratic and liberal orientation. However, they can not exist in their pure form, as every real-life model of social policy is mixed.

A variety of institutions, forms and mechanisms, which shape national frame of a society, specifics of their organization and functioning, allows not only to distinguish additional models, such as Latin (Catholic), rudimentary (transitional), paternalistic and many others, but, in a determinate sense, conceives that there are as many social policy models of the population, as countries in the world. In compliance of the requirements and interests of the society, each state forms its own national framework of welfare, conditioned upon the socio-economic cause system, geographic features, cultural and historical traditions, form of government, gradations of civil society, as well as model of the welfare state and type of its social policy.

References

1. Kalov Z. Special aspects of realization of the social policy models / Kalov Z., Kurshaeva F., Khatsieva L // Modern problems of science and education. – 2009. – № 2. – p. 106-108.
2. Kozachenko I., Nikolaevskiy V. Special aspects of evolution of social welfare states and their relevancy to Ukrainian reality / Kozachenko I., Nikolaevskiy V. // Herald by V. Karazin Kharkiv National University. – 2010. – No 891. – p.19.
3. Lorenz W. Social Work in a Changing Europe. / Lorenz W. – K.: Ukrainian Psychiatric Association. – 1997. – 199 p.
4. Sobchenko V. Transformation of the public administration system through social protection of the population: extended abstract of Cand. Sci. (Pub. Admin.) Dissertation.: spec. 25.00.01 / Sobchenko V. / National academy for public administration under the President of Ukraine. – Kharkiv. - 2005. – 19 p.
5. Esping-Andersen G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*/ G. Esping-Andersen. – Cambridge, UK: Polity Press. – 1990. – 266 p.
6. Ginsburg N. Divisions of Welfare. A Critical Introduction to Comparative Welfare Policy / Ginsburg N. – London. - 1993. – 110 p.
7. Mishra R. Society and Social Policy: Theories and practice of welfare / R.Mishra. – Atlantic Highlands: Humanities Press. – 1981. – 221 p.
8. Normann F., Timothu T. The case for the welfare state. From social security to social equality./ F.Normann, T.Timothu. – Bloomington/London. – 1977. – P. 3-21.
9. Swedberg R. On the Present State of Economic Sociology (1990s) / R.Swedberg // Economic Sociology – European Electronic Newsletter. 2004. – Vol. 5. – №. 2. – P. 2-17.
10. Wilensky H. L., Lebeaux C. N. Industrial society and social welfare / Wilensky H. L., Lebeaux C. N. – NY. – 1958. – 220 p.

Наукове видання

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК

Збірник наукових праць

Випуск 34

Видання українською, російською, англійською та білоруською мовами

Відповідальний секретар – Гончаренко Т. І.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ №23259-13099ПР від 19.04.2018

Видавець СГ НТМ «Новий курс»
Вул. Манізера, 3, м. Харків, 61002, Україна
Тел. 097-044-03-09, E-mail: nr1989@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №6392 від 07.09.2018

Підписано до друку 21.07.2020. Формат 60x90 1/8
Папір офсетний, 80 г/м². Гарнітура «Times New Roman»
Друк. арк. – 22,5. Наклад 30 прим.